

హైందవ స్వరాజ్యము.

(మహాత్మా గాంధీ విరచితము)

గాడిచర్ల హరిసర్వోత్తమరావుగారిచే

నాంగ్లమునుండి యనువాదింపబడినది.

ఉపేంద్ర ప్రచురణాలయము

౧౭, నారాయణ మొదలి వీధి

చెన్నపురి.

మొదటి ముద్రణము జూలై ౧౯౧౯ ప్రతులు ౧౦౦౦.

రెండవ ముద్రణము జూలై ౧౯౨౧ ప్రతులు ౨౦౦౦.

మొదటి మూడు ఫారములు “ప్రింట్స్ పెన్సు” లోను
ర, గీ, ౬ ఫారములు “వేదాంత పెన్సు” లోను
కీ, ౮, ౯ ఫారములు “చదలవాడ సుందరరామ శాస్త్రిలు వారి
పెన్సు” లోను ముద్రణముకాబడినది.

ప్రీతిక.

ఆంధ్రభాషాలతలు దేశమందంతటను నల్లి బిల్లిగ నల్లుకొని
యున్నతరి అందు రాజకీయ విషయికసూనంబులు కానరా
కుంట శోచనీయము. హైందవ జాతీయత ప్రతిభారతీయని
అంతరాళముల రాణీల్లుచున్నయది. యుగంధరుని యుత్తమ
రాజకీయతత్వజ్ఞత, త్రిమ్మరుసు రాజ్యాంగ నిర్మాణకౌశలము
మనవారిర క్తనాశముల బ్రవహించుచున్నయది.

భారతదేశమున మనవారలె మున్నుందు దేశభావలప్రాము
ఖ్యతను కనుంగొనిరి. ముద్దులు మూటగట్టు మన తెలుంగే మన
లను దోభధమునకు పురికొల్పగలదు. ప్రబోధంపుమొలకలు
యిప్పుడిప్పుడే చిగిర్చి వికసించుచున్నవి.

పాశ్చాత్యులెల్లరును ఆధ్యాత్మికధర్మమును తూలనాడి
ఇహమే నిశ్చయమని “నాగరికత, నాగరికత” యనిపేరు
పెట్టుకొని తుదకు ఐగోపా మహాసంగ్రామమున ఒకరి
నొకరు చిత్రవధల గావించికొనిరి. ఇప్పుడిప్పుడే వారికి
వారి నాగరికత వట్టిమిథ్యయని గోచరమగుచున్నది. హైంద
వుల జీవనమే యుత్తమమని ఇప్పుడే వారు కన్నులు విప్పిచూచు
చున్నారు. మనము భారతసందేశమును లోకమంతటికిని

గొంపోవలసియున్నది. అట్టి సందేశమును గొంపోవ గాంధీ మహామహానుభావులద్భవించిరి. వారు అవతారపురుషులు. వారి కీర్తి లోకమున దివ్యకీర్తుల ప్రసరించి భారతసందేశముంగొంపోవును. అట్టితరి వారిచే రచియింపబడిన “ హైందవ స్వరాజ్యము ”ను ప్రచురించుటయే యుత్తమమనితలంచి మేమట్లాన రించితిమి.

ఈ మానూతనోద్యమమునకు సుధీ లోకమెల్ల ప్రోత్సాహ మొసంగి మమ్ము ఇకముందు నిట్టి యుత్సాహముల ప్రకటించు నటుల చేయుదురుగాక యని ప్రార్థించుచు యీ చిన్నపోతంబును బంధింపబడిన మనమాతకు నంకితంబుగావించి విరమించు చున్నారము.

చెన్నపురి,
౨-౨-౧౯౧౯.

}

శ్రీవాసంతగ్రంథనిలయము.

రెండవముద్రణపు పీఠిక.

ఆంధ్రదేశమునం దనేకులకు సులభలభ్యంబగుటకు రెండవ ముద్రణమును వేయించి చాల చౌకధరకిచ్చుచున్నారము. ఆంధ్రలోకము మాయుద్యమమునకు ప్రోత్సాహము నొసంగు కోరుచున్నారము.

ఉపేంద్రప్రచురణాలయము.

హైందవ స్వరాజ్యము.

మొదటి ప్రకరణము.

—o—o—o—

దేశీయ మహాసభ : తదధికారులు.

చదువరి : నేటిదినము మనభూమిలో ప్రజలు స్వరాజ్యము స్వరాజ్యము అని బహుభంగుల మాట్లాడుకొనుచున్నారు. అందుకై అందరు వాపోవుచున్నట్లున్నది. దక్షిణాఫ్రికాలో మఱి యితర ప్రాంతములలోకూడ ఇదేరీతిని మనవారు ఆశల తోనున్నారు. భారతభూమి స్వాతంత్ర్యములకు ఆతురపడుచున్నది. తమ రీవిషయమున అభిప్రాయమిత్తురా ?

సంపాదకుడు : ప్రశ్న చక్కగానడిగితిరి. ప్రత్యుత్తరమిచ్చుటమాత్రమంత సులభముగాదు. పత్రికాధికారులకు మూడు ముఖ్యధర్మములు కలవు. లోకుల అభిప్రాయములను కనిపెట్టి వెలిబుచ్చుట యొకధర్మము; ప్రజలలో సక్రమములు సమంజసములు నగు క్రొత్తయాశయములను జనింపజేయుట మరి యొక ధర్మము; ప్రజలకుగల కష్టనిష్ఠూరములను జంకు కళంకు లేక బహిరంగపరచుట మూడవధర్మము. మీ ప్రశ్నకు ప్రత్యుత్తరము చెప్పటలో ఈ మూడుధర్మములును నేక కాలమున నెరవేర్చవలసివచ్చుచున్నది. కొంతవరకు ప్రజలసంకల్ప

మును బహిరంగపరచవలెను. కొంతవరకు కొన్ని యద్భోధన
లనుప్రకటింపవలెను. కొన్ని కొన్ని కష్టనిష్ఠారములను విమర్శింప
వలెను. మీరు ప్రశ్నయడిగితే గావున ప్రత్యుత్తరమిచ్చుట
నావిధి.

చదువరి : అట్లయిన మనలో స్వరాజ్యమునకయి ఆభిలాష
జనించిన దనియేకదా మీ యభిప్రాయము.

సంపా : ఆ యభిలాషయే దేశీయమహాసభకు పుట్టువు
కల్పించినది. “ దేశీయ ” మను పదప్రయోగమే దానిని
వెలిబుచ్చుచున్నది.

చదువరి : మీరు చెప్పినది సరిగాదు. నవయావనభారత
భూమి దేశీయమహాసభను అలక్ష్యముతో చూచునట్లున్నది.
అది బ్రిటిషు పరిపాలనను అనంతముచేయు సాధనమని ఇప్పటి
యావనులు తలంచుచున్నట్లున్నారు.

సంపా : ఆయభిప్రాయము న్యాయముకాదు. భారతపితా
మహుండగు మన దాదాభాయి నారోజి శంఖస్థాపనచే
యనిచో నేటిదినము మన యావనులు స్వరాజ్యమును
గురించి మాటలాడుటకైనను అవకాశముండియుండదు. ఆ
హ్యము మహాశయుడు వ్రాసినది మనము మరునజాలము.
ఆతడు మనలను కార్యదీక్షకు బురికొల్పినది స్మరింపకవీలులేదు.
దేశీయమహాసభోద్దేశములను సాధించుటకు ఆత డెంతప్రయ

త్నముమీద మనలనుదోబ్బింపినదియు మనకు సంస్కరణీయమే. అట్లే సర్ విల్లియము వెడ్డరబరనుకూడ తన ధనమానప్రాణములను మనకొరకు వినియోగించినాడు. అతడు వ్రాసినవిషయములు నేటికిని సమాదరణీయములై యున్నవి. గోకలే పండితుడు మన హైందవజాతిని స్వరాజ్యమునకు సిద్ధముచేయుటకయి దాదిద్రవ్యవ్రతమును పూని ఇరువది సంవత్సరములకాలమును మనకై ధారపోసెను. దేశీయమహాసభ మూలకముగా ఈ భూమిలో స్వరాజ్యబీజములను చల్లినవారిలో కీర్తిశేషులైన న్యాయమూర్తి బ్రదుద్దీను తయాబ్జి యొక్కడు. ఇదేవిధముగా బంగాళములో, మద్రాసులో, పంజాబులో మరి యితరప్రాంతములలో భారత భూమియంతటను హైందవదేశమిత్రులును దేశీయసభాభిమానులునునైన హైందవులును ఆంగ్లేయులును నుండురు.

చదువరి : నిలుడు. నిలుడు. మీరు కడుదూర మరుగుచున్నారు. నాప్రశ్నకును మీరిచ్చునుత్తరమునకును ఎక్కుడెడ మేర్పడుచున్నది ; నేను మిమ్మునడిగినది స్వరాజ్యమునుగురించి. మీరుప్రత్యుత్తరము చెప్పుచుండునది పరులపరిపాలననుగురించి. ఇంగ్లీషుపేళ్లు నాకు విననక్కఱలేదు. మీరు వానిని చెప్పుచున్నారు. ఇట్లుండుటచేత మీకు నాకు పొత్తుపొసగునని తోచదు. మీరు దయచేసి స్వరాజ్యము విషయము మాత్రము

మాట్లాడినయెడల సంతోషము. తక్కిన “ శిష్ట ” సంభాషణయంతయు నానెత్తి కెక్కదు.

సంపా : ఈతొందరపాటు వలదు. నేనును మీరీతినుండరాదు. కొంచెము ఓపికపట్టితిరేని మీకు కావలసినదే నేనును చెప్పుట మీరెరుగ గలరు. చెట్టొక్కనాట పెరుగదు. నన్ను మీరు అభ్యంతరపెట్టుట, హైందవభూమి మిత్రులను గురించి మీరు విననొల్లకుండుట, చూడగా(మీసంగతి తీసికొనునెడల) స్వరాజ్యము కడుంగడుదూరమగునట్లు తోచుచున్నది. మీ వంటివా రనేకులుండినయెడల మనమొక అడ్డుగైన ముందుకు పెట్టియుండము. ఈసంగతిమాత్రము జ్ఞాపకము పెట్టుకొనుడు.

చదువరి : మీధోరణి చూడగా లోకాభిరామాయణము మాట్లాడి నాకు జవాబు ఎగగొట్టు నట్లున్నది. మీకు ఎవరు దేశమిత్రులుగా దోచుచున్నారో వారు నాలభిప్రాయము ప్రకారము దేశమిత్రులు గారు. అట్లుండగా వారినిగురించిన మీ ప్రసంగము నేను వినవలసినపని యేమి? మనజాతికంతయు పితామహుడని మీ రనునట్టి యతఁడు ఆజాతి కేమిచేసినాడు? అతఁడు చెప్పనదంతయు ఇది : “ ఇంగ్లీషుపరిపాలకులు న్యాయముచేయుదురు. వారికి నహాయముకండు ”.

సంపా : తిన్నగా చెప్పినను దృఢముగా చెప్పుచున్నాను. అంతటిమహానుభావునిగురించి నీవింత అవకతవకగా సంభా

పించుట ప్రీడాకరము. అతడు చేసినపని స్మరించుకొనుము. తనజీవితమునే అతడు దేశమునకై సమర్పించినాడు. మన కిప్పుడుకల జ్ఞానము అతడు పెట్టినభిక్ష. అంగ్లేయులు మన సారమును పీల్చి మనలను పిప్పిచేసిరనుట మనకు దెల్పిన వాడు దాదాభాయియే : కడపటివరకును ఆంగ్లజాతీయందు అతనికి నమ్మకమున్నంతమాత్రమున నదియొకదోషమా? మనకు కండ కావరముండి ముందు కొకయడు గెక్కువగా పెట్టగల్గినంతనే దాదాభాయి గౌరవమునకు హానిగల్గునా? ఆమాత్రముచేత మన మతనికంటెను వివేకులమా? వివేకులైనవారి కొకటే గుర్తు. వారెక్కివచ్చిన నిచ్చెనను వారెప్పుడును పడదన్ను కొనరు. మెట్లలో నొక మెట్టు నశించినను మెట్లన్నియు పడిపడును. శిశువులుగానుండి పెద్దయైనపిదప మనము శిశుస్థితిని తృణీకరింపము. నాటిసంగతి సందర్భములు స్మరించుకొని ఆనందించుచుందుము. బహుకాలము నేర్చుకొని గురువు మనకు పాఠములు చెప్పును. దానిపై మనము మరికొంతదూరము జ్ఞానమభివృద్ధిచేసికొందుము. ఆయన వేసిన పునాదులపైన నేను కొంతయెక్కువ కట్టుకొనినమాత్రాన నేను ఎక్కువ వివేకియగుదునా? అతడెప్పుడును నాకు గౌరవనీయుడేకదా ! మన భారతపితామహుడగు దాదాభాయిసంగతియు నింతే. అతడు భారతజాతీయ నిర్మాత యని యంగీకరింపక తప్పదు.

చదువరి : మీరు చక్కగా చెప్పితిరి. దాదాభాయి గౌరవ నీయుడని నాకీష్టము అర్థమయినది. ఆతడును మరియూతనివంటి వాడును లేనియెడల మన కీనాడుగల యుత్సాహము కలిగి యుండక పోవచ్చును. అయిన గోకలేనుగురించి ఇట్లు చెప్పను రాదు. ఆతడు ఇంగ్లీషువారికి గొప్ప స్నేహితుడు. స్వరాజ్య మునుగురించి మాట్లాడుటకు ముందు మనము వారిదగ్గరనుండి ఎంతో నేర్చుకొనవలెననియు వారిరాజకీయ వివేకమును సంపాదింపవలెననియు అతడు చెప్పను. అతని యుపన్యాసములు చదివించివి నాకు వెగటుపుట్టినది.

సంపా : ఇట్లు వెగటు పుట్టినయెడల అది మీయసహనము నకే ద్యోతకముగా నున్నది. తల్లిదండ్రులు మెత్తగా నాలోచన చేయుదు రనియు వారు తమతో పరుగెత్తిరనియు కోపించు కొనుబిడ్డలు తల్లిదండ్రుల నగౌరవపరచువా రనికదా మనము నమ్ముచున్నాము. గోకలేషండితుడు పితృవర్గము లోనివాడు. అతడు మనతోపరుగు లెత్తలేదని మనమేవగించుకొననగునా? స్వరాజ్యమును కోరునట్టిజాతి పితృవర్గము నెప్పుడును నుల్లంఘింపతగదు. పూర్వీకులయెడ మర్యాదలేనినాడు మనము వ్యర్థులముగాని మరివేరుగాము. ఆతురపాలుగలవాడు ఆత్మసామ్రాజ్య మేలజాలరు. భావపరిపాకముగలవారలకే అయ్యది తగును. మరియొకమాట. గోకలేమహాశయుడు తన సర్వస్వమును మన

విద్యకయి ధారపోయునపుడు అట్టివారు ఈదేశమున నెందరుం
డిరో వ్రేలుమడిచి చెప్పగలరా ? గోకలేమహాశయు డేమిచేసి
నను సరియే పవిత్రోద్దేశముతోను మాతృసేవాదృష్టితోను చేసి
నాడనుట నాదృఢవిశ్వాసము. అతనిమాతృభక్తి యపారము.
దేశమాతకు ప్రాణమైనను సమర్పించుట కతడు సంసిద్ధుడు. అత
డేమి పల్కినను పరసంతోషమునకయి పలుకువాడు కాడు.
తనకు న్యాయమని తోచినదే చెప్పవాడు. కాబట్టి యతని
యెడల మనకు సంపూర్ణాదరము అత్యవసరము.

చదువరి: అట్లైన మన మతనిపాదముల బట్టి యన్నివిషయ
ములలోను నడువవలసినదేనా ?

సంపా: నే నామాట చెప్పునేలేదు. ఎందుతోనైనను మన
యాత్మసాక్షి ఆతని పథమునుండి వేరుపడెనా అప్పుడు తదను
గుణముగా నడువవలసినదేయని అతడే మనకు బోధించియుం
డును. అతడు చేసినపనిని దూరకుండ, ఆతనితో పోల్చుకొను
నెడల మనము మిక్కిలి యల్పజ్ఞులమగుటను స్మరించుకొను
టయే మనము చేయవలసినది. అనేకులు వ్రాయసకాండు అత
నిని ఉల్లంఘించి వ్రాయుదురు. ఆవ్రాతలకు మనము అసమ్మతి
దెల్పుట కరణీయము. గోకలే మహానుభావునివంటివారలను
మనము స్వరాజ్యసాధముయొక్క ముఖ్యస్తంభములుగా నాలో
చింపవలెను. మనమాట బంగారుమాట, ఇతరులమాట వృధ

యగుబూటక మనుకొనుట దురభ్యాసము. అభిప్రాయభేదమాత్రమున ఎదుటివారు దేశద్రోహులనుటయు నిట్టిదియే.

చదువరి: తమయర్థము నాకిప్పుడొకకొంచెము స్ఫురించుచున్నది. నేను ఇంకను ఆలోచించుకొనవలసియున్నది. కాని మీరు హ్యూమునుగురించియు సర్విల్లియము వెడ్డెరబరనును గురించియు చేయుసంభాషణ నాకేమియు గోచరింపలేదు.

సంపా: హిందువుల విషయములో ఏ తత్త్వము పనికివచ్చినదో ఇంగ్లీషువారి విషయములోకూడ అతత్త్వమే పనికివచ్చును. ఇంగ్లీషువారందరు చెడ్డవారని నే నెప్పుడు చెప్పనొప్పుకొనను. వారిలో అనేకులు భారతభూమికి స్వరాజ్యము కోరువారున్నారు. ఇతరులకంటె ఇంగ్లీషువానికి కొంచెమెక్కువ స్వార్థపరత్వ మున్నదనుట నిజమే కాని ఆమాత్రముచేత ఇంగ్లీషువారందరు చెడ్డవారు కారు. న్యాయము మనకు చేయమని ఇతరులను కోరునప్పుడు మనమును ఇతరులకు న్యాయము చేయవలెను. సర్విల్లియము భారతభూమికి చెడుగుకోరడు. అదియే మనకు చాలును. మనము న్యాయముగా నడుచుకొనునెడల మనకు స్వాతంత్ర్యము శీఘ్రతరముగా కలుగును. అదిమీకు ముందు తెలియగలదు. ప్రతి ఇంగ్లీషువానిని మనశత్రువుగా దూరముచేయనెడల స్వరాజ్యము దూరము పోవును. అదియు మీకు ముందు తెలియగలదు. కాని మనము వారి

యెడ న్యాయముగా నుండు పట్ల మనఉద్దేశము నెరవేర్చుకొనుటలో మనకు వారిసహాయము లభింపగలదు.

చదువరి: ఇప్పుడు ఇదంతయు నాకు వట్టిపిచ్చిగా దోచుచున్నది. స్వరాజ్యము ఇంగ్లీషుసహాయము ఇవిరెండు పరస్పరవిరోధములు. మనకు స్వరాజ్యమురాగా చూచి ఇంగ్లీషువారెట్లు సహింపగలరు? అయిన ఆవిషయము మీ రిప్పుడు నాకు నిర్ధారణచేసి చెప్ప నక్కరలేదు. దానివిషయమై కాలహరణ మొనర్చుట వ్యర్థము. మనకు స్వరాజ్యము ఎట్లువచ్చునో మీరు చెప్పనప్పటికి నాకది అర్థముకావచ్చును. ఇంగ్లీషు సహాయము సమాచారము మాట్లాడినదానివలన మీయెడల నాకు కొంతవ్యతిరేకభావము కలిగినది. కాబట్టి ఈవిషయమే యెక్కువగా చెప్పుచునుండవలదు.

సంపా: నాకు ఆవిషయమున నింకను ప్రసంగింపవలయు నను ఆశ లేదు. మీకు నాయెడ విరుద్ధభావ మేర్పడినంతట నాకు వ్యసనములేదు. మొట్టమొదటనే తీపిగానిమాటలు చెప్పుట మంచిది. శాంతముగాసహనముతో మీవిరుద్ధభావమును తొలగించుట నావిధి.

చదువరి: మీరు కడపట చెప్పినవిషయమునకు సంతోషము. నాకుదోచినట్లుదాపరికము చేయక మాట్లాడుట కది నాకు అవకాశ మొసగుచున్నది. ఒక్కవిషయ మింకను నాకర్థము

కాలేదు. దేశీయమహాసభ యెట్లు స్వరాజ్యమునకు బునాది వైచినదో తెల్పుడు.

సంపా: చూతము. దేశీయమహాసభ భారతభూమినాలుగు చెరగులనుండి దేశపుత్రులను నొక్కచోట చేర్చెను. మనముందర మొక్కజాతియును నుత్సాహమును మనకు కలుగజేసెను. ప్రభుత్వమువారికి ఆసభ యెడల అసూయయే. దేశాదాయమును దేశవ్యయమును ప్రజాప్రతినిధులే నిర్ణయింపవలె నని ఎప్పుడును ఆసభ కోరినది. కనడాలోవలె ఇక్కడ స్వపరిపాలన యేర్పడవలెనని యెప్పుడును అడుగుచు వచ్చినది. మనకు అది దొరకునా లేదా, అదేమంచిదా కాదా, దానికంటె మంచిది మరియొకటి కలదా యిత్యాది ప్రశ్నలు ఇట అనవసరము. మనము గమనింపతగినది ఒక్కటేవిషయము. దేశీయమహాసభ మనకు స్వరాజ్యముచవి ఇట్టిదనుటను ప్రకటించినదా? లేదా? ఆకీర్తి తత్సభకు లేక చేయుట నాయముకాదు. మనమును ఆప్రయత్నము చేయుదుమేని కృతఘ్నులమగుటయేగాక మనయుద్దేశ పరిపూర్తినిగూడ దూరముచేసికొనిన వారమగుదుము. దేశీయమహాసభ మనజాతీయాభివృద్ధికి విరోధియనియెంచుట దానిని మనము వినియోగించుకొనుభాగ్యము పోగొట్టుకొనుటయగును.

రెండవ ప్రకరణము.

బంగాళా విభజనము.

చదువరి : మీరు చెప్పు వైఖరిని ఆలోచించినయెడల దేశీయమహాసభ స్వరాజ్యమునకు బునాదులు వైచినదనుట న్యాయముగానున్నది. అయిన దానివలన నిజమైన ప్రబోధము కలిగినదని అనుటకురాదు. మీరును దీనిని అంగీకరింతు రనుకొనెదను. ఎప్పుడు ఏవిధముగా ఆ నిజమయిన ప్రబోధము కలిగినదో చెప్పుదురా?

సంపా : విత్తన మెప్పుడును ప్రకటముకాదు. దాని పని యంతయు భూగర్భమున జరుగుచున్నది. తరువాత విత్తనము నాశమందుచున్నది. విత్తనమునుండి బయలుదేరు వృక్షము మాత్రము పైకిసిక్కి కానపచ్చును. దేశీయమహాసభ సంగతిలో గూడ ఇట్టి స్థితియే కాననగును. అయినప్పటికిని మీరు ఏది నిజమైన ప్రబోధమని అనుకొనుచున్నారో అది బంగాళావిభజనమునకు తరువాత కలిగినది. అందులకుగాను మనము కర్జను ప్రభువునకు కృతజ్ఞులమై యుండవలసియున్నది. విభజన కాలమున బంగాళీలు కర్జనుగారికి సంగతి సందర్భములు విశదీకరించిరి. కాని అతనికి అధికార గర్వమున్నందున వారు చెప్పి

నది వంట బట్టలేదు. వారిస్థానలు నిరాకృతములయ్యెను. హైందవులు ఊరక వదరకలరుగాని కార్య మేమిచేయగలరని అతడు పరాజ్ఞుఁడయ్యెను. అవమానకరభాషణముచేసి అతడు బంగాళమును విభజించెను. నాటిదినమును బ్రిటిషుసామ్రాజ్య విభజన దినమునొనవచ్చును. ఈ బంగాళా విభజనమున బ్రిటిషు అధికారమునకు కలిగిననష్టము మరిదేనివలనను కలుగలేదు. హైందవభూమికి జరిగిన ఇతరాన్యాయములు బంగాళా విభజనమునకంటె తక్కువవి యని ఇందువలన తలంపరాదు. ఉప్పు పన్ను చిన్న యన్యాయముకాదు. ముందుకు ఇట్టివింకను ఎన్నోయో వివరింతును. ప్రస్తుత మనుసరింతము. బంగాళా విభజనమును ఎదుర్చుటకు ప్రజలు సిద్ధముగానుండిరి. సంవేదనలు తీక్షణమయ్యెను. బంగాళీ లనేకులు తమ సర్వస్వమును సమర్పింప సిద్ధమైరి. స్వశక్తివిజ్ఞానము కలిగినందున తైక్షణ్యము అపారమయ్యెను. ఇప్పుడా తైక్షణ్యము అడంపరానిదైనది. అడంప నవసరమునులేదు. బంగాళా విభజనము పోవుట సిద్ధము. బంగాళీలకు పునస్సమాగమము సిద్ధము. కాని ఇంగ్లీషు పరిపాలన నొకలో ఏర్పడిన రంధ్రముమాత్రము మూతపడద. అది దినక్రమముగా పెద్దది యగును. ప్రబోధితమైన హైందవ భూమి మరల సుషుప్తి జెందబోదు. బంగాళావిభజనము రద్దు చేయగోరుట స్వరాజ్యమును గోరుటయే. బంగాళనాయకులు

దీని నెరుంగుదురు. అధికారులు దీనిని గుర్తించినారు. అందు చేతనే బంగాళావిభజనము బోలేదు. కాలక్రమమున హైందవ జాతి బలవత్తరముగ ఏర్పడుచున్నది. రాష్ట్రములొక్కనాట నిర్మితములు కావు. సంనత్సరములు పట్టును.

చదువరి: బంగాళా విభజనఫలములేమి యని మీయభిప్రాయము.

సంపా : నాటివరకు మనకు తెలిసియుండినదిది. మనకష్ట నిష్ఠూరాలు తీర్చుకొనుటకు మనము చక్రవర్తిగారివరకు అర్జీ చేసుకోవలసినది. ప్రతీకారము లేకపోయినఎడల ఊరక కూర్చొని మరలమరల అర్జీ చేసుకోవలసినది. బంగాళా విభజనకు తరువాత ప్రజలకొకసంగతి తెలిసినది. అర్జీలకు బునాదిగా మనశక్తిఏర్పడవలెను. మనము కష్టపడుటకు వెనుదీయరాదు. ఈక్రొత్తతేజస్సే విభజనముయొక్క ముఖ్యఫలము. ఈఫలము నిర్భయముగా పత్రికలలో ప్రకటితమైనది. ప్రజలు లోలోన రహస్యము రహస్యముగా గుజగుజలాడుకొనినది బహిరంగముగా నిర్భీతిగా వ్రాయుంబడినది. ప్రకటననందినది. స్వదేశోద్యమము ప్రారంభమయినది. ముందు పిల్లలు పెద్దలు అంగరు ఇంగ్లీషువారిముఖము చూచిన భయముతో పరుగెత్తుచుం

ఇప్పుడా భయముపోయినది. తగాదావచ్చినను ఇప్పుడు లక్ష్యములేదు. జైలుకుపోవలసినను లక్ష్యములేదు. భారత

భూమి యుత్తమపుత్తులలో కొందరు ఇప్పుడు ప్రవాసములలోనున్నారు. వట్టి అరీలు పెట్టుకొనుటకు చీచికిని ఎంతో తారతమ్యమున్నది. ప్రజలీవిధముగా మారినారు. బంగాళములో పుట్టిన నవశక్తి ఉత్తరమున పంజాబుకు, దక్షిణమున కన్యాకుమారికి వ్యాపించినది.

చదువరి : మరియేస్ఫుటమైన ఫలమైనను కలిగినదందురా?

సంపా: బంగాళావిభజనము ఇంగ్లీషునౌకలో రంధ్రముతొలచుటే కాక మననౌకలో కూడ రంధ్రమును తొలచినది. మహాసంభవములకు మహాఫలములు దప్పవు. మననాయకులు రెండు కక్షలయినారు—మితవాదులు, జాతీయవాదులు. ఒకటి మందగామి మరియొక్కటి శీఘ్రగామి యనవచ్చును. కొందరమతమున మితవాదులు భయస్థులు, జాతీయవాదులు పోటకులు. ఎవరియెవరి ఆలోచనలుబట్టి వారువారు వీనికర్థము చెప్పదురు. ఒక్కటిమాత్రము నిజము. ఈరెండు తెగలవారికిని వైరుధ్యము గలిగినది. పరస్పరము అవిశ్వాసపడుచు ఈరెండుకక్షలొండొంటిని నూషించుకొనుచున్నవి. సూరతు దేశీయమహాసభసమయమున రమారమి యుద్ధమేపొసగినది. ఈవిభేదము దేశమునకు మంచిదికాదనియే నాయభిప్రాయముకాని ఇట్టి విభేదములు ఎంతోకాలము నిలుచునవియు గావు.

మూడవ ప్రకరణము.

అసంతృప్తి, అశాంతి.

చదువరి : అట్లైన బంగాళావిభజనము ప్రబోధమునకు కారణమని మీరంగీకరించుచున్నారు. అందువలన కలిగిన అశాంతి మీకు సమ్మతమేనా ?

సంపా : నిద్రనుండి మేల్కొంచువాడు అంగమును విరుచుకొనుచు లేచును. ఆవల ఈవలపొర్లాడును. పూర్తిగా లేచునప్పటికి ఒకకొంతసేపు పట్టుచున్నది. అటులే బంగాళావిభజనము ప్రబోధము కలిగించినను మేల్కొనుటకు సంబంధించిన వికారములు మాత్రము వీడలేదు. ఇంకను మనము అంగములు విరుచుకొనుచు ప్రక్కపై పొరలుచున్నాము. నిద్రకు జాగ్రత్తకు మధ్యమావస్థ ఎట్లవసరమో అట్ల యీయవస్థయు మన పరిణామమున అవసరము ఉచితము అగుచున్నది. 'అశాంతి కలదు.' అను జ్ఞానమే దానిని తరించుటకు మార్గము కాగలదు. నిద్ర మేల్కొంచుట కారంభించిన పిదప అరగనుమోడ్పుతో నెంతో కాలముండదు. త్వరగానో కొంచెమాలస్యముగనో మనమన శక్తికొలది సంపూర్ణజాగ్రత్తను పొందుచునే యున్నాము.

అందుచేత, ఎవ్వరును వలెననికోరని యట్టి యీయశాంతస్థితిని మనము తరింపగలము.

చదువరి : మరి యింకొకవిధమైన అశాంతికలదా ? దాని స్వరూప మెట్టిది ?

సంపా : అశాంతి నిజముగా అసంతృప్తి. అసంతృప్తినే అశాంతి యనుచున్నారు. దేశీయమహాసభయుగమున దీనికి అసంతృప్తియనుపేరు కలిగినది. హ్యూము ఈయసంతృప్తివ్యాపన మత్యవసరమని యెల్లప్పుడును చెప్పుచుండువాడు. ఈ యసంతృప్తి మిక్కిలి యుపయోగకారి. మానవుడు తనప్రస్తుత స్థితికి సంతసింపజాల అతనిని దానినుండి బయటకు లాగుట కష్టము. కాబట్టియే ప్రతిసంస్కారమునకును అసంతృప్తి ప్రథమాధారము. మనకెప్పుడు వస్తువుపై ననిష్టముజనించునో అప్పుడుకాని మనము దానిని పారవేయము. హైందవులలో ఆంగ్లేయులలో ఉద్ధండు లైనవారు వ్రాసిన దానిని చదివినమీదట మనకు అసంతృప్తి జనించినది. అసంతృప్తివలన అశాంతికలిగినది. ఈరెండవది కారణముగ ఎన్నియోమరణములు ఎన్నియో కారాగృహశిక్షలు, ఎన్నియో ప్రవాసములు సిద్ధించినవి. అట్టి స్థితి ఇక ముందును కొంతకాలము తప్పదు. అది సహజము. ఇవన్నియు మంచిసూచనలే యగును కాని వీనివలన దుష్టఫలములు కూడ కలుగవచ్చును.

నా లు గ వ ప్ర క ర ణ ము.

స్వరాజ్యమనగా నేమి?

చదువరి : దేశీయమహాసభ భారతభూమికి జాతీయభావమును కల్పించుటయు బంగాళవిభజనము ప్రబోధమును కల్పించుటయు అసంతృప్తి అశాంతులు దేశమున ప్రబలుటయు అనునీ విషయములనుగురించి నేనిప్పటికి తెలిసికొనినాను. స్వరాజ్యమునుగురించి తమ యభిప్రాయము లేవియో వినగోరుచున్నాను. మన ఇరువుర యభిప్రాయములును ఈవిషయమున నేకములు గావని నాకు దోచుచున్నది.

సంపా : మనమిరువురము ఈ స్వరాజ్య మనుపదమునకొక టే యర్థము చెప్పమనుట సంభావ్యము. నేను, మీరు, హైందవులెల్లరు, స్వరాజ్యము సంపాదింపవలయునని ఆతురులమై యున్నారము. కాని స్వరాజ్యమనగా నిదమిద్ధమని యెవ్వరును నిశ్చయించలేదు. ఇంగ్లీషువారిని ఇండియానుండి వెడలగొట్టుట స్వరాజ్యమని అనేకుల ముఖగళితమై యున్నది. కాని వారు అదే స్వరాజ్యమేలకావలయునో చక్కగా నాలోచించినట్లు లేదు. మిమ్ము నొకప్రశ్న యిప్పుడే అడుగవలెను. మనకు

కావలసిన దంతయు వచ్చునెడల ఇంగ్లీషువారిని వెళ్లగొట్టుట మీకు అవసరమని తోచుచున్నదా?

చదువరి : నేను వారికి ఒక్కప్రార్థనయే చేయుదును. “దయచేసి దేశము విడిచి వెళ్లిపోండు” ఈ ప్రార్థన నంగీకరించిన తరువాత వారు వెళ్ళిపోవుట యనిన ఇచ్చటనేయుండుటయని అర్థమగునేని నాకభ్యంతరముండదు. అప్పుడు మన భాషప్రకారము పోవుటయనగా ఉండుటయని అర్థమగునని నాకు తెలిసియుండును.

సంపా : కాని, ఇంగ్లీషువారు వెళ్ళిపోయినారని యనుకొందము. తరువాత మీరేమిచేయుదురు.

చదువరి : ఆప్రశ్నకు ఇప్పుడర్థము చెప్పటకు రాదు. వారి వెళ్ళిపోవువిధమునుబట్టి వారు వెళ్ళిపోయినమీదట నుండుస్థితి యేర్పడగలదు. మీ రనుకొనురీతిని వారు ఇచ్చగా వెళ్ళిపోవునెడల వారి రాజకీయసంస్థల నట్లే యుంచుకొందుము. పరిపాలన చేసి కొందుము. మనము అడుగుటతోనే వారు వెడలిపోవునెడల మనకు కావలసిన సైన్యాదికములు చే జిక్కును. పరిపాలనసాగించుట తరువాత మనకు కష్టము కాకూడదు.

సంపా : మీరట్లనుకొనవచ్చును, కాని అది నామస్సనకు సరిపోలేదు. అయినను ఆవిషయమునుగురించి ఇప్పుడే చర్చ చేయ దలపెట్టలేదు. మీ ప్రశ్నకు నేను ప్రత్యుత్తరము చెప్ప

వలసియున్నది. మిమ్మును ప్రతిప్రశ్నలడుగుటచేతనే ఆపనిని నిర్వహింతును. ఇంగ్లీషువారిని మీరేల వెడలగొట్ట వలెననుచున్నారు.

చదువరి : వారి పరిపాలనవలన భారతభూమి దరిద్ర దేవత పాలెనందుచేతనే. వారు సంవత్సరము సంవత్సరము మన ద్రవ్యము తీసికొనిపోవుచున్నారు. దేశములోని ఉత్తమోద్యోగములు తామే యనుభవించుచున్నారు. మనల బానిసలుగా పెట్టిపెట్టినారు. మనయెడల వారు తృణీకారభావముతో ప్రవర్తింతురు. మనమాట వారికి లక్ష్యమేలేదు.

సంపా : వారు మనద్రవ్యమును తీసికొనిపోక నయముగా ప్రవర్తించుచు మనకు గొప్ప యుద్యోగములిచ్చి పరిపాలన చేయునెడల వారిక్కడనుండుట చెరుపని మీరు తలంచెదరా?

చదువరి : ఈప్రశ్నలకు అర్థములేదు. పులి స్వభావమును మాన్చుకొనునెడల దానితో సహవాసము చేయుటలో దోషముండునా? అని యడిగినట్లున్నది. ఇది వృథా ప్రశ్న. పులి నైజము మారునట్లైన ఇంగ్లీషువారి నైజమును మారవచ్చును. ఇది సాధ్యముకాజాలదు. సాధ్యమని సమ్మదుమేని అది యనుభవ వ్యతిరేకము.

సంపా : కనడావారికి దక్షిణాఫ్రికావారికి కలయట్టి స్వరాజ్యపద్ధతి మనకు సిద్ధించునట్లైన చాలునా?

చదువరి: ఈప్రశ్నయు వ్యర్థమే. సంపూర్ణ స్వరాజ్యము నకు కావలసిన శక్తులు మనకున్నప్పుడే ఇది సాధ్యము. అప్పుడు మన పతాకమునే యెత్తవచ్చును. జపాను ఎట్లున్నదో భారతభూమి అట్లుండవలెను. నౌకాసైన్యము భూసైన్యము అన్ని మనవిగానుండవలెను. మన తేజోవికాసము మనకుండి ననే భారతభూమిపేరు లోకమున మ్రోగ గలదు.

సంపా: మీరు విషయము బాగుగనే చిత్రించినారు. మీ యర్థమిది. మనకు ఇంగ్లీషువా రక్కరలేదు. వారి పరిపాలన పద్ధతి కావలెను. వ్యాఘ్రస్వభావము కావలెను. వ్యాఘ్ర మక్కరలేదు. భారతభూమిని ఇంగ్లీషు చేయుదురు. అప్పుడు ఇది హిందూస్థానము కాదు. ఇంగ్లీషు స్థానమగును. నేను కోరు స్వరాజ్యము అది కానేరదు.

చదువరి: నాయభిప్రాయమున స్వరాజ్య మెట్లుండవలెనో చెప్పినాను. మనము చదివేచదువు ఉపయోగకరమేని, మిల్లు, స్పెన్సరు ఇతర ఇంగ్లీషుగ్రంథకర్తలు అనుకరణీయులేని, ఆంగ్ల రాజ్యాంగసభ అట్టి సభలన్నిటికిని మాతృకయేని, మనము ఇంగ్లీషువారిని బాగా అనుకరింపవలసినదే. వారు తమభూమిలో నెట్లు ఇతరులను కాలూన నీయరో మనము వారినిగాని మరి యితరులనుగాని మనభూమిలో కాలూన నీయరాదు. వారు వారిదేశములో చేసినంత పని ఇతర దేశములలో ఎక్కడను జరు

స్వరాజ్యమనగా నేమి:

౨౧

గలేదు. కాబట్టి వారిసంస్థలు తెచ్చుకొనుట మనకు చేయ
తగినపని. మీ యభిప్రాయ మేమి?

సంపా: ఓపిక పట్టియుండవలెను. సంభాషణవృద్ధి కాగా
కాగా నా యభిప్రాయములు వెల్లడియగును. స్వరాజ్య
మనగా అర్థముచేసికొనుట మీకెంత సులభముగా తోచు
చున్నదో నాకంత కష్టముగానున్నది. కాబట్టి ప్రస్తుతము
మీరేడి స్వరాజ్యమని భ్రమపడుచున్నారో అది నిజముగా
స్వరాజ్యముకాదని ఋజువు చేసెదను.

ఐ ద వ ప్ర క ర ణ ము.

ఇంగ్లండు స్థితి.

చదువరి : మీమాటలనుబట్టిచూడగా ఇంగ్లండు పరిపాలన పద్ధతి మంచిదికాదనియు కాబట్టి అనుకరణీయము కాదనియు మీయభిప్రాయమైనట్టు తోచుచున్నది.

సంపా : మీయనుమానము సకారణమే. ఇంగ్లండుస్థితి నేడు కరుణాస్పదము. భారతభూమి కట్టిస్థితి యెన్నడురాకుండును గానయని నేను ప్రార్థించుచున్నాను. రాజ్యాంగసభలకు మాతృకయని మీరెంచునట్టిది గొడ్డుపోతు, అభిసారిక. ఈ రెండును కఠినోక్తులుగా దోచవచ్చును. కాని యవి మిక్కిలి యుచితములు. ఆరాజ్యాంగసభ స్వేచ్ఛగా ఇదివర కొక్కమంచి పనిచేసి యెరుగదు. కాబట్టి గొడ్డుపోతంటిని. ఆరాజ్యాంగసభ యొక్క స్వభావము చిత్రముగానేర్పడినది. బయటనుండి యొత్తిడిపెట్టక అది ఒక్కపనికూడ చేయదు. అభిసారికయని యేలయంటిననగా దానిని భరించుమంత్రులు నేడొక్కరు, రేపొక్కరు. నేడు ఆస్క్విత్తుగారు, రేపు బాల్ఫూరుగారు.

చదువరి : మీరు గొడ్డుపోతని ఛలోక్తిగ చెప్పినారు. అది ఈరాజ్యాంగసభకు అన్వయింపదు. ప్రజలు ఈసభను ఎన్ను

కొనుచున్నారు. ప్రజాభిప్రాయపు ఒత్తిడి కిది లోబడుచున్నది. ఇది దీనిగుణము.

సంపా : మీరు పొరబడుచున్నారు. ఇంక కొంచెము సవిమర్శగా ఆలోచింపుడు. ప్రజలు ఉత్తములను ఏరుకొందురని యనుకొందుము. సభ్యులు ఉచితముగా పనిచేయుదురు. కాబట్టి ప్రజాహితమునకే చేయుదురని యెరుంగవలెను. నిర్వాచకులు విద్యగలవారు. కాబట్టి వారు నిర్వచనములో సామాన్యముగా తప్పులు చేయ రనుకొనవలెను. ఇట్టి రాజ్యాంగసభకు అర్జీలు మొదలైన యొత్తిడి యవసరముండరాదు. దాని కార్యసరణి సరళముగా నడిచిపోయి తత్ఫలము దినదినము సువ్యక్తము కావలసినదే. కాని నిజమరయుదము. సాధారణముగా సభ్యులు స్వార్థపరులని కపటభావులని అంగీకృతమయియున్నది. అందులో ప్రతివాడును తన లాభాలాభములే ఆలోచించును. న్యాయముగా ప్రవర్తించుటకు ఉద్దీపకము అట్టివానికి భయము. అందుచేత నేడుచేసినది రేపు మారుచుండును. ఒక్కసంగతి లోనైనను, ఇది దీనికి కడపటి స్వరూపము అని చెప్పుటకు రాదు. అతిముఖ్యములైన విషయములు చర్చలోనున్నప్పుడు కూడ ఈరాజ్యాంగసభసభ్యులు కాళ్ళచాచుకొని నిద్రించుట సహజమైనది. ఒకొక్కప్పుడు వినువారికి విసుగుకలుగునట్లుగా సభ్యులు చేంతాడు ఉపన్యాసములు చేయుటయుకలదు. కాబట్టి

లను సుప్రసిద్ధాంగ్లేయగ్రంథకారుఁడు ఈ రాజ్యాంగసభను ప్రపంచమున కంతటికిని మాటలమారిదుకాణమని వర్ణించినాడు. సభ్యులు సమ్మతి యిచ్చినప్పుడా? ఆలోచన యేమియు చేయరు. తమకక్షవా రెట్లుకోరిన నట్లేయందురు. అది కక్షశిక్షణయట. ఏసభ్యుడైనను కాదని స్వతంత్రముగా తనసమ్మతి నిచ్చినా అతడు తనవర్గమునకు ద్రోహచింతకుడుగా గణింపబడుచున్నాడు. రాజ్యాంగసభలో నష్టమగుకాలమును ద్రవ్యమును ఎవరోకొందరు శిష్టులచేతపెట్టినఎడల ఇంగ్లీషుజాతి యీనాటి కింకను నెంతో ఉచ్చతరస్థితియందుండి యుండును. ఈరాజ్యాంగసభ ఇంగ్లీషుజాతివారు పెట్టికొనిన దండుగవ్యయ పుబ్బొమ్మలాట. ఈయభిప్రాయములు నాయొక్కనివే యనుకోబోకుడు. గొప్పఇంగ్లీషుభావజ్ఞు లీరీతిని నుడివియున్నారు. ఆరాజ్యాంగసభలోని సభ్యుఁడొక్కడు క్రైస్తవుడెవ్వడును ఆసభలో సభ్యుడుకా వీలులేదని ఇటీవలనే వాకొనియున్నాడు. మరియొకడు ఈసభను వట్టిశిశువుగా వర్ణించినాడు. ఏడునూతేండ్లిది శిశువుగానున్న, దీని కెప్పుడు యావనముకలుగునో యెవరు చెప్పగలరు?

చదువరి : మీరాలోచన పురికొల్పినారు. మీరు చెప్పినదంతయు వెంటనే యంగీకరింప మనరుగదా! క్రొత్తక్రొత్త భావమార్గములను మీరు సూచించుచున్నారు. నాకవి శల్యగతము

కావలసియుండును. “ అభిసారిక ” యనుటలో మీభావమేమో తెలుపుదురా ?

సంపా : మీరు నాయభిప్రాయములను వెంటనే యంగీకరింపకుండుట న్యాయమే. ఈవిషయమున ప్రకటితమైన వాఙ్మయము మీరు చదివినచో దీనిసంగతి మీకు తెలియును. ఇంగ్లీషు రాజ్యాంగసభకు నాథుడు లేడు. ముఖ్యమంత్రిహయాములో దానిబ్రతుకు తిన్నగా నడువదు. అభిసారికబ్రదుకుబోతె అటునిటు డోలాయిత మగుచుండును. ముఖ్యమంత్రికి ముఖ్యోద్దేశము తనయధికారమే, రాజ్యాంగసభయొక్క మేలుకాదు అతని శక్తియంతయు తనకక్షవారివిజయమును సంపాదించుటకే వ్యయపడుచున్నది. కాబట్టి రాజ్యాంగసభ ధర్మ మొనర్చుచున్నదా యనుట యతని కంతగా నవసరముండదు. కొందరు ముఖ్యమంత్రులు తమకక్షయొక్క లాభమునుకోరి రాజ్యాంగసభచే ఎట్టికార్యమునేని చేయించిరనుటకు ఆధారము కలదు. ఇదంతయు ఆలోచనీయము.

చదువరి : ఇదివరలో మన మెవరెవరు దేశభక్తులనుకొనుచుంటిమో యెవరెవరు ధర్మపరులనుకొనుచుంటిమో వారినే మీరు తూలనాడుచున్నారు.

సంపా : అవును నిజమే. ముఖ్యమంత్రులపైనాకు ద్వేషమేమిలేదు. కాని నేనుచూచినదానినిపట్టి వారు నిజముగా దేశాభి

మానులుకారని యోచింపవలసివచ్చుచున్నది. సామాన్యముగా లంచము తీసికొననివాడు ఇయ్యనివాడు ధర్మపరు లనుకొందు రేని వీరు ధర్మమార్గానువర్తు లనుకొనవచ్చును. అయినలంచ ములకంటె సూక్ష్మతరమగు ప్రోద్బలములు లేకపోలేదు. తమ కార్యములను సిద్ధింపజేసికొనుటకు వారితరులకు బిరుదములను లంచములిచ్చుట సామాన్యముగానున్నది. వారియందు నిజ మైన ధర్మపరతకాని కళాసహితంబగు అంతరాత్మకాని లేదని నేను స్పష్టముగా చెప్పగలను.

చదువరి : మీరు రాజ్యాంగసభనుగురించి ఇట్టి భావములు చెప్పుచున్నారే. ఇంగ్లీషు ప్రజనుగురించి యేమందురు? అప్పు డు వారి ప్రభుత్వమునుగురించి ఆలోచించుకొందును.

సంపా : ఇంగ్లండులోని నిర్వాచకులకు వారివార్తాపత్రిక లే వేదగ్రంథము. వారు వీని ననుసరించి తమయభిప్రాయము లను తీర్చుకొనుచున్నారు. పలుమారు ఈపత్రికలు అబద్ధములు వ్రాయును. ఒకేవిషయమును ఇవెల్లయు తమతమకక్షయొక్క లాభమునకు అనుకూలించునట్లు వేరువేరురంగులతో చిత్రించును. గొప్ప యింగ్లీషునాయకుని నొకపత్రిక మహాసాధువని ఆకాశమునకు పొగడును. అతనినే మరొకపత్రిక అన్యాయము యొక్క అపరాధతారముగా నిశ్చయించును. వార్తాపత్రిక లీస్థితియందుండవలెనన్న ప్రజలస్థితి యెట్లుండవలెను?

చదువరి : అది మీరే వర్ణింపుడు.

సంపా : ఈ ప్రజలు అభిప్రాయములను మాటికి మాటికి మార్చుకొందురు. ఏడేండ్లకొకమారు మార్పెదరని ప్రతీతి. గడియారములోని గంటముమాదిరి వీరి యభిప్రాయములు ఎల్లప్పుడు చలించుచుండునేకాని ఒకప్పుడును నిలుకడనందఱు మంచివత్తగాని మంచి విందులిచ్చు గృహస్థుగాని దొరికినచో అతనివెంబడి వీరు పరువులెత్తుదురు. ప్రజలెట్లొ పార్లమెంటు (రాజ్యాంగసభ) అట్టులే. అయిన వీరిలో ఒక్క గుణముమాత్రము బహుచక్కగా వృద్ధియైనది. తమదేశముమాత్ర మెప్పుడు పరులపాలు కాసీరు. ఎవ్వరైనను దానిపై కన్నులు వేసిరా వెంటనే ఆకండ్లను పెరికి పారవైతురు. అంత మాత్రముచేత ఆజాతికి తక్కిన యన్నిసద్గుణము లున్నవనికాని వారిని మనము అనుకరింపవలెననికాని తలంపరాదు. ఇంగ్లండును భారతభూమి అనుకరించునేని నాశము తప్పదని నాయభిప్రాయము.

చదువరి : ఇంగ్లండుయొక్క ఈస్థితికి ఏమికారణమందురు ?

సంపా : ఇంగ్లీషువారిలో ప్రత్యేకలోపమేమియులేదు. ఈ స్థితి నవీననాగరకమువలన జనించినది. దానివలన యూరపులోని జాతులు దినదినము అధోగతిపాలయి నశించుచున్నారు.

ఆ ర వ ప్ర క ర ణ ము.

నాగరకము.

చదువరి : అయిన నాగరకమన మీయర్థమేమో తెలుప
వలసియుందురు.

సంపా : నాయర్థముకాదు. నాగరక మనుపేరిట నేదిప్రబ
లియున్నదో దానిని నాగరకమనరాదని యెందరో ఆంగ్లేయ
గ్రంథకర్తలే వ్రాసియున్నారు. ఎన్నియోగ్రంథము లావిషయ
మున వెలువడియున్నవి. ఆంగ్లజాతిని నాగరకదోషమునుండి
యుద్ధరించుటకు సంఘములు సభలు ఏర్పడియున్నవి. గొప్ప
ఆంగ్లరచకుడొకడు “ నాగరకము—దానికారణము—దానికి
ప్రతీకారము ” అని యొక యుద్గ్రంథము ప్రకటించినాడు.
అందులో నాగరకమొకరోగమని యతడు వర్ణించినాడు.

చదువరి : మనకెందుకీది సామాన్యముగా తెలియరా లేదు?

సంపా : కారణము విదితము .ఎవ్వరును తమకు వ్యతిరేకము
గా తామువిమర్శించుకొన నిచ్చగింపరు. నవనాగరికమును దిగ
ద్రావి గజ్జున త్రేపువారు దానిని దూషించుచు వ్రాయజాలరు.
దానిని సమర్థించుటకు కావలసిన సంగతులు వ్యాఖ్యలు తమకు
తెలియకయే వెతక్కికొనుచుందురు. వానిని నిజములని యాలో

పూర్వము వారు కప్పకొనుటకు తోడ్పడెదమోగించుచుండిరి. ఈ టెలనే ఆయుధములుగా వాడుచుండిరి. నేడో వారు పొడుగాటి షరాయిలుధరించి దేహము నలంకరించుకొనుటకు వివిధనస్త్రములను తొడగుచున్నారు. ఈ టెలకు బదులు ఐదు ఆరు గుండ్లు పారురివాల్యరులను పట్టుచున్నారు. ఇదివరకు ఎక్కువగా గుడ్డలు బూట్సు మొదలైనవి వేసుకొననట్టిజాతివారు నేటిదినము యూరోపియను వస్త్రములు మున్నగునవి ధరింతురేని వారు అడవి తనమునుండి నాగరకమునకు వచ్చినట్లెన్నబడుచున్నారు. పూర్వము యూరపులో ప్రజ చేతికష్టముచేసిభూములు దున్నుచుండిరి. ఇప్పుడు ఆవిరినాగేళ్లు పెట్టుకొని ఒక్కడే అనేక యకరములుదున్ని ద్రవ్యము సంపాదించి భాగ్యవంతుడగుచున్నాడు. ఇది నాగరకచిహ్నములలో నొక్కటిగా పరిగణింపబడుచున్నది. పూర్వము అతిస్వల్పసంఖ్యాకులు గ్రంథరచన చేయువారు. ఆగ్రంథములు ఉత్తమములుగా ఉండును! నేడు ఎవ్వనికి ఇష్టము వచ్చినది వాడువ్రాసి అచ్చువేసి ప్రజలమానసము మంటగలుపుచున్నాడు. పూర్వము మనుష్యులు బండికుక్కిలో బడిప్రయాణము చేతురు. ఇప్పుడు మనోవేగముతో బోవువిమానములలో నెక్కి భూమిసోకకుండ గంటకు నాలుగుసూర్యమైళ్లు పరగుచున్నారు. ఇది యంతయు నాగరకశిఖరోత్తంగముగ నాలోచింపబడుచున్నది. మానవుడభివృద్ధియైనట్లెల్ల విమానమెక్కి అతడు

ప్రపంచములోని ఏమూలకైనను గంటల ప్రయాణమున చేరవచ్చు నని చెప్పకొనుచున్నారు. మనుష్యులకు చేతులు కాళ్ల నుపయోగించుపని యుండనేయుండదు. ఒక బొత్తామునొత్తిన కావలసిన యుడుపులు ప్రక్కకువచ్చి పడియుండును. మరియొక బొత్తామునొత్తిన వలయు వార్తాపత్రిక ప్రత్యక్షమగును. ఇంకొక్కబొత్తామునొత్తిన మోటారు బండి ముంగిట నిలబడును. ఇట్లే ఆకటి వేళకు అన్నిరుచులయన్నము అట్టెయెదురగును. అన్ని పనులను యంత్రములుచేసి పెట్టును. పూర్వముయుద్ధము చేయునప్పుడు ఒండొరులు బలపరాక్రమముల ప్రకటించుకొనుచుండిరి. ఇప్పుడు ఒక్కడు మరఘిరంగివెనుక దాగినచాలును. వేనవేలను చంపవచ్చును. ఇదినాగరకము. పూర్వము మానవులు బహిరంగణమునతమశక్తికొలది పాటుపడుచుండిరి. ఇప్పుడు వేనవేలు కర్మకరులుచేరి కడుపు కక్కురితికై కర్మాగారములలో గనులలో పనిచేయు చున్నారు. వారిస్థితి పశువులస్థితికంటె నన్యాయము. లక్షాధికారుల మేలునకై వీరు మహాపాయకరమగు వృత్తులలో ప్రాణమునకు తెగి పరిశ్రమ చేయవలసియున్నది. పూర్వముభౌతికముగా మనుష్యుని నిర్బంధించి దాసు నొనర్చుచుండిరి. ఇప్పుడుద్రవ్యముచూపి, ద్రవ్యముచే పొందనగు మోహపాశము లినుచూపి, మనుష్యుల దాసుల నొనర్చుచున్నారు. పూర్వమెవ్వరు కలనైన కననియట్టి రోగము లిప్పుడు వేనవేలేర్పడినవి.

లక్షలకొలదివైద్యులువానికి ప్రతీకారములను వెదకుచున్నారు. అందుచేత వైద్యాలయములు పెరిగిపోయినవి. ఇది నాగరకము. పూర్వము ఉత్తరములు తీసికొనిపోవుటకు ప్రత్యేకము దూతలవసరమయి యుండినారు. ఎంతోద్రవ్యము వ్యయముచేయవలసి యుండినది. నేడో ఎవ్వరిని తిట్టదలచుకొనినప్పటికి కాణి కాగితమువ్రాసి పడవేయ వచ్చును. అంతటితోనే అడకువతో కృతజ్ఞతను కూడ తెలుపవచ్చుననుటయు నిజమే. పూర్వము ఇంటిలో చేసిన బువ్వకూరలతోమూడుపూటల భోజనముండినది. ఇప్పుడో గంట గంటకు ఏదో తిండి కాఫిహోటలులో తినవలెను. దీనికే సగ మాయువు పట్టుచున్నది. వేరుపనికి వేళయేలేదు. ఇంకను నేను చెప్పవలసిన దేమికలదు? ఇంతయు ఉత్తమ రచకులే వర్ణించినారు. ఇవియన్నియునాగరకమునకు చిహ్నములే. ఎవరైనను కాదందురా! వారుశుద్ధమూర్ఖులని తెలియవలసినదే. ఈ నాగరకములో నీతిమతములకు తావులేదు. తద్భక్తులు మతమునేర్పుట మాపని గాదని ఘంటాపథముగ చెప్పుదురు. అందులో కొందరు మతముమూఢవిశ్వాస మనియు నందురు. మరి ఇతరులో, వేషమువేసికొని శ్రీరంగనీతులు బోధితురు. అయిన ఇరువదియేండ్ల అనుభవము మీద నాకొక్క నమ్మక మేర్పడినది. నీతియని నేర్పనది యెక్కువగా అవి నీతియే. నేను పైన వర్ణించిన జీవితక్రమములో ఎక్కడను నీతికి

ఉద్దిపకము లేదనుట శిశువునకుగూడ అర్థము కాకపోదు. నాగరకము భౌతికసౌఖ్యములను పెంచుటకు ప్రయత్నించుచున్నది. ఆ ప్రయత్నమునందును అది యేమాత్రము ఫలసిద్ధి పొందుట లేదు.

ఈనాగరకము దుర్మతము. దీనిప్రభావము వర్ణనాతీతము. యూరపులో దీనికి లోబడినవారనేకులు వెట్టివారికి తుల్యులుగా నున్నారు. వారికి ఋజుబలముకాని సహజధైర్యముకాని లేదు. త్రాగుడుపలన వారిశక్తిని నిలువబెట్టుకొనుచున్నారు. ఒంటరిగానుందురేని వారికి జీవనమే దుర్భరమగును. గృహభిదేవతలుగా నుండునగిన స్త్రీలు వీధులలో నల్లాడుచుందురు. లేదా, కర్మాగారములలో ముగ్గుచుందురు. గంజికిగాను ఇంగ్లండులో ఐదులక్షల స్త్రీలు కర్మాగారములలోను మరియుతరస్థలలోను మహానర్థపరిస్థితులలో కుందుచు పనిచేయుచున్నారు. స్త్రీస్వాతంత్ర్యవాదముదినదినము బలపడుట కీగొప్పదురావస్థ యొక కారణము.

ఈనాగరకము దనంతటతానె నశింపగలదు. మనము ఓపిక మాత్రము పట్టియిండువలెను. మహమ్మదుబోధ ననుసరించిన యెడల ఈనాగరకమును సైతానునాగరకమనవలెను. హిందూమతము దీనిని కలియుగమనుచున్నది. దీని పూర్ణరూప మిట్టిదని మీ తెలిగింపలేను ఇంగ్లీషుజాతి నిదిపట్టి వారి కంట

క్రొవ్వనంతయు కాజేయుచున్నది. దీనిని త్యజించికావలెను. రాజ్యాంగసభలు నిజముగా దానర్థచిహ్నములు. మీరు చక్కగా విషయము లాలోచించితిరేని ఈసంగతి మీకు స్పష్టపడి ఆంగ్లేయులను మీరు దూరుట మానివేయుదురు. వారిని మనము నిజముగా కరుణింపవలెను. వారిజాతి యుక్తికలజాతి. తప్పక వారీకీడును తొలగించుకొందురని నానమ్మకము. వారు పాటుపడువారు, సాహసులు. వారిభావమార్గము నీతిసహజముగా అవి గలదికాదు. వారిహృదయంబును దోషాకరము కాదు. కాబట్టి నేను వారిని గౌరవించుచున్నాను. నాగరకము ఔషధము లేనిరోగముకాదు. కాని ఇంగ్లీషువారుమాత్రము దానివలన బాధపడుచున్నారనుట మరువరాదు.

ఏడవ ప్రకరణము.

భారతభూమి ఏల నష్టమైనది?

చదువరి : నాగరకమునుగురించి మీరు పుష్కలముగా వివరించినారు. నేను విమర్శించుకొనుటకు చాలినంతచెప్పినారు. యూరపుజాతులనుండి మనమేమిగ్రహింపవలెనో యేమిత్వ జింపవలెనో నేను నిశ్చయముగా తెలిసికొనలేకున్నాను. ఒక్క ప్రశ్నమాత్రము నాపెదవుల నానియున్నది. నాగరకమే రోగ మైన, ఇంగ్లండు ఆరోగమునకు లోబడియున్న, భారతభూమి ఇంగ్లండువశ మైయున్నది. ఇంకను నావశమున నెట్లు నిలచినది?

సంపా : మీప్రశ్నకు ఉత్తరముచెప్పుట మిక్కిలికష్టము కాదు. త్వరలోనే నిజమైన స్వరాజ్యతత్వముకూడ విమర్శింప నగును. ఇది యేల మధ్యమున చొప్పించితిరందురా నే నింకను ఆప్రశ్నకు జవాబియ్యవలసియున్నందుననేయగును. ముందు మీవెనుకటిప్రశ్నకు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెద. ఇంగ్లీషువారు భారత భూమిని తీసికొనలేదు ; మనము వారికిచ్చినాము. వారికి బలము ఉండబట్టి వారిక్కడలేరు. వారిని మనము నెట్లుకున్నాము. కాబట్టి వారిక్కడనున్నారు. ఈవిషయములు

నిజమేమో విచారించుము. మొదట వారు మనదేశమునకు వచ్చినది వ్యాపారముచేసికొనుటకు. తరువాత కంపెనీ బహదూరేర్పడెను. కంపెనీని బహదూరుచేసినవా రెవరు? వారు వచ్చినప్పుడు రాజ్యము స్థాపింపవలెనని వారికి కొంచమైనను ఆశలేనేలేదు. కంపెనీవారి యధికారులకు సాయముచేసిన దెవరు? వారుతెచ్చిన అద్దాలసాబగుచూచి మోహించినదెవరు? వారివస్తువులను కొనినదెవరు? చరిత్రచూచినయెడల ఇవన్నియు మనమేచేసినట్లేర్పడుచున్నది. ఒక్కనాటిలో శ్రీమంతులము కావలెనని కుంపిణీవారియధికారులకు ముకుళితకరకమలములతో స్వాగతమిచ్చితిమి. వారికి సహాయముచేసితిమి, భంగీత్రాగునలపాటు నాకు ఉన్నదనుకొందము దాని నమ్మువాడు నాకమ్మచున్నాడు. దోషము అతనిదో? నాదో? అతనిని దూరినమాత్రాన నాయభ్యాసము వదలగలనా? ఈవ్యాపారిని తరునుగొట్టినట్లైన ఇతనిస్థానమున ఇంకొకవ్యాపారి రావలసి సదే గదా! భారతభూమికి నిజసేపకుడైనవాడు బునాదులతో విషయము పరిశీలింపవలెను. అపరిమితముగా అన్నముదిని యజ్ఞేర్తిచేసికొని నీటిపైబడి నెత్తిమోదికొనిన నేమిలాభము? మూలకారణము కనిపెట్టిననాడే ముస్తాబువైద్యుడు. భారతభూమి నుద్ధరించు ముస్తాబువైద్యుడను నేను అనువాడు మూలకారణమరయక తప్పదు.

చదువరి : మీరు చెప్పినది సరే. ఇకముందు మీసిద్ధాంతములు నాకు నచ్చజెప్పటకు ఎక్కువవాద మవసరముండదు. మీయభిప్రాయము లెక్కువగా వినవలెనని కుతూహలము కలుగుచున్నది. ప్రస్తుతమాలోచించుచుండువిషయము మిక్కిలిచిత్తాకర్షకము. మీరు చెప్పినదంతయు సావధానముగా విందును. అనుమానముకురించినచోటమాత్రము ప్రశ్నింతును.

సంపా : మీరు ఉత్సాహము పలుకుటదప్ప ముస్ముందు ఎక్కువభేదాభిప్రాయములు కలుగునని నాకుదోచుచున్నది. మీరు ప్రశ్నించునప్పుడు నావాదము చెప్పకొందునుగాక. మనము ప్రోత్సాహపరచినందువలననే బ్రిటిషువర్తకులు భారతభూమిలో కాలూనగలిగిరని ఇదివరలో చెప్పితిని. మనరాజులు వారిలోవారు పోట్లాడికొనినప్పుడు తమతమబలమును వృద్ధి చేసికొనుటకు వారువారు కుగపుణీబహదూరుసహాయము కోరిరి. ఆకుంపిణీ వ్యాపారమునందును యుద్ధమునందును సమర్థమయి యుండినది. ధర్మసందేహములు దానికి కలిగినవిగావు. తన వ్యాపార మభివృద్ధిచేసికొనుట, ద్రవ్యముగడించుట, ఇవి రెండే దాని యాలోచనలు. కాబట్టి అదిమనసహాయమును అంగీకరించి తనకుచేందిన వ్యాపారస్థానముల నెక్కువచేసికొనెను. ఈవ్యాపారస్థానములసంరక్షణార్థమై కుంపిణీవారు సైన్యమును పెట్టుకొనిరి. ఆ సైన్యమును మనముకూడ వినియోగపరచు

కొంటిమి. అప్పుడు మనముచేసినపనికి ఇంగ్లీషువారిని దూషించుట వ్యర్థముకాదా? హిందువులు నుహమ్మదీయులు ఒకరి మీదికొకరు కత్తిదూసి యుండిరి. ఇదియు కుంపిణీవారికి అనుకూలమయ్యెను. ఈరీతిగా కుంపిణీకి భారతభూమిలో అధికారము దొరకఁగలసందర్భములను మనమేర్పరచితిమి. అందువలన భారతభూమి నష్టమైనదనుటకంటె మనము భారతభూమిని ఇంగ్లీషువారికి ఇచ్చినామనుట సమంజసము.

చదువరి : వారు భారతభూమిని నిలుపుకొనగలిగినట్లొచ్చెప్పగలరా?

సంపా : ఏకారణములు వారికి భారతభూమిని దానము చేసెనో ఆకారణములే వారు దానిని నిలుపుకొనుటకును తోడ్పడుచున్నవి. కొందరు ఇంగ్లీషువారు కత్తిబట్టి భారతభూమిని జయించినట్లును ఆకత్తిబలముచేతనే ఇప్పుడు నిలుపుకొనుచున్నట్లును చెప్పుదురు. ఈరెండుమాటలును తప్పే. భారతభూమినినిలుపుకొనుటకు కత్తిఏమాత్రమును పనికిరాదు. మనమే ఇంగ్లీషువారిని నిలుపువారము. ఇంగ్లీషువారు దుకాణదారుల జాతీయని నెపోలియను వర్ణించినాడట. అది ఉచితవర్ణనయే. వారికిగల సామ్రాజ్యమంతయు వారు వ్యాపారముకొరకే నిలుపుకొనుచున్నారు. వారినొకాసైన్యము భూసైన్యము అంతయు ఆవ్యాపారమును రక్షించుట కేర్పడినవియే. బ్రాన్సువాలులో

వ్యాపారపాశము పనికిరానందున కీర్తిశేషుడు గ్లాడుస్టును ఇంగ్లీషువా రాప్రాంతమును తమవశమున నుంచుకొనుట సరికాదని నిశ్చయించెను. అయిన అదేప్రాంతము లాభకారి యయినప్పుడు సంఘర్షణకలిగి యుద్ధము పొసగెను. వెంటనే బ్రాన్సు వాలుపై ఇంగ్లండుకు సార్వభౌమత్వాధికారము కలదని ఛేంబలేనుగారు కనిపెట్టిరి. ఒక చిన్నకథ చెప్పుదురు. అధ్యక్షుడు క్రూజరు బ్రతికియుండగా నెవరో అతనిని 'చంద్రునిలో బంగారమున్నదా' యని అడిగిరట. 'చాలమట్టుకులేదు. ఉన్నయెడల ఇంగ్లీషువారెన్నడో దానిని స్వాధీనపరచుకొనియుందురు' అని అతడు బదులుచెప్పెనట! వారికి ధనము దైవమునుట జ్ఞాపకముంచుకొనునెడల ఎన్నిచిట్కలనో అర్థముచేసికొనవచ్చును. అంతయు చూడగా ఇంగ్లీషువారిని మన స్వోపయోగార్థము మనమిక్కడ ఉంచుకొనుచున్నామనుట తేలుచున్నది. వారివ్యాపారము మనకు కావలెను. వారి చాకచక్య పద్ధతులచేత వారు మనలను తృప్తిపరచుచున్నారు. వారికి కావలసినది అందుమూలకముగా సంపాదించుకొనుచున్నారు. వారిని ఇందుకుగాను దూషించుట వారిశక్తిని ఇనుమడింపజేయుటతప్ప వేరుకాదు. మనలో మనము పోట్లాడుకొని వారి శక్తిని బలవత్తరముచేయుచున్నాము. పైచెప్పినసంగతులన్నియు అంగీకరించునెడల ఇంగ్లీషువారు వ్యాపారమునకై యిక్క

శీకీవచ్చినారనుట సిద్ధము. అదేపనికే వారు నిలిచియున్నారు.
 అందులో మనము వారికి సహాయము చేయుచున్నాము.
 వారి మందుగుంట్లు నిజముగా ఏమి పనికిరావు. ఈసందర్భ
 ములో మీకు నేనింకొక్కటిచెప్పవలెను. జపానులో జపా
 నీయులజండా యొగురుటలేదు. ఇంగ్లీషువారిజండా యే యె
 సరుచున్నది. జపానులో వ్యాపారముకొరకు ఇంగ్లీషు వారు
 సంధిచేసికొనియున్నారు. సాధ్యమయినయెడల వారివ్యాపా
 రము జపానులోకూడ వ్యాపింపగలదు. వారులోకమునంతటిని
 తమవస్తువుల విక్రయమునకుగాను గొప్పవిక్రయాంగణముగా
 చేర్చుచుకొననున్నారు. వారి కిది సాధ్యముకాదనుట నిజమే.
 కానిలోపము వారిది కాబోదు. వారు తమయుద్దేశము
 నెరవేర్చుకొనుటకు సర్వప్రయత్నములుచేసి వడలుదురు.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

భారతభూమిస్థితి.

చదువరి : ఆంగ్లేయు లేల హైందవభూమిలో నిలచియున్నారో యిప్పుడు నాకర్థమయినది. మనదేశస్థితినిగురించి మీ యభిప్రాయములేమియో నేను వినవలతును.

నంపా : ఆస్థితి మిగుల విచారకరమైనది. దానినిగురించి ఆలోచించిననే నాకంట నీరునిండుచున్నది. గొంతు ఎండబారి పోవుచున్నది. నిజముగా నాహృదయమున కలరూపు కలయట్లు వివరింపగలనా యచుసందేహము పుట్టుచున్నది. ఇంగ్లీషువారి కాలిక్రిందకాదు మనముపడిమడయుచుండుట. నవనాగరికముయొక్క త్రొక్కుకున మనము నశించుచున్నామనుట నాపూర్ణవిశ్వాసము. ఆరాక్షసుని భరింపలేక దేశమాత సంకటపడిమూల్గుచున్నది. తప్పించుకొనుట కింకను అనకాశమున్నది. కాని దినములు గడచినట్లెల్ల నాయనకాశము తగ్గిపోవుచున్నది. మతమునందు నాకభిమానము. నాకు మొదట కాన్పించుగొప్పలోపము భారతభూమి దుర్మతమునాగుచుండుటయే. నేనుహిందూ, మహమ్మదీయ, పారసి మతములను గురించి యాలోచించుచున్నా ననుకొనవలదు. అన్నిమతములకు మూలాధారమైన ఆధ్యాత్మికమతము సంగతియే నాయాలోచన. మనము దైవమునే దూరముచేసికొనుచున్నాము

చదువరి : అదియెట్లు?

సంపా : మనముసోమరిపోతుల మని యురోపియనులు కష్టించువారిని సాహసులని ఒక్కప్రతీతి యేర్పడినది. ఆప్రతీతిని మన మంగీకరించి మనస్థితిని మార్చుకొననిచ్చగించుచున్నాము. హిందూ మహమ్మదీయపారిస్థితికై స్తవమతములు బోధచేయునదేమన, భౌతిక సౌఖ్యములయెడల లోలత్వమువలదు. ఆధ్యాత్మిక లోకమునకై సతతపరిశ్రమచేయవలసినది. లోకములో విషయ సంగ్రహమొనర్చుదు సనునాశను త్రుంచవలసినది. ముక్తి మార్గమును తదేకదీక్షతో నరయవలసినది. మనసర్వప్రయత్నముదీనికి వినియోగించవలసినది.

చదువరి : మీరేమి! మతముపిచ్చిపట్టించుప్రయత్నముచేయునట్లున్నారు. ఎందరోదొంగలు ఇదేరీతిని బోధించి లోకులను పెడమార్గముల బట్టించినారు.

సంపా : మతమునుగురించిమీరక్రమదూషణచేయుచున్నారు' నుమా! దొంగతనము మతముపేరిట జరుగకపోలేదు. వెలుతు రెక్కడకలదో చీకటియు నుండకపోదు. ఆధిభౌతిక విషయములలోని దొంగలకంటె ఆధ్యాత్మికవిషయములలోని దొంగలు ఎక్కువ దుర్మార్గులుకారని నేను ఋజువు చేయగలను. నాగరకముపేరిట జరుగునట్టి దుర్మార్గము మతముపేరిట నెప్పుడును జరుగదనుట ఇదె మీరు కనగలరు.

చనువరి: అదెట్లునగలరు? మతముపేరు పెట్టుకొనియేహిందువులు మహమ్మదీయులు యుద్ధములాడుకొనినారు. మతముపేరు పెట్టుకొనియే క్రైస్తవులలో క్రైస్తవులు ఒకరినొకరు సంహారముచేసికొనినారు. వేలకొలది నిరపరాధులు మతముపేరటనే కత్తివాటికి అగ్నిజ్వాలలకు బెప్పరానిహింసలకు పాలయినారు. ఏనాగరకముకంటెనుకూడ ఇది అసహ్యకరముకాదా.

సంపా : నాగరకము యొక్కకష్టములకంటె పైకష్టములు భరించుట సులభతరమని నాహృదయపూర్వకవిజ్ఞాపనము. మతముపేరుపెట్టికొర్యములు జరిపియుండుట నిజమేయైనను ఎవ్వరును ఈకొర్యములు మతమున కంగములని యెప్పుడును చెప్పియుండలేదు. కాబట్టి ఈకొర్యములు మనతో సంపూర్తియగుచున్నవేకాని వెనుకటికి బీజములను చల్లిపోవుటలేదు. మూఱు విశ్వాసులును నజ్ఞానులునైన ప్రజలున్నంతకాలము ఇట్టికొర్యములు జరుగవచ్చును కాని నాగరకజ్వాలలకింద లీనమగునట్టి దురదృష్ట్యులసంఖ్యకు మితయునుమాటయే లేదు. నాగరకమున నుండునట్టి పరమనీచగుణ మేమందురా? మానవులు దాని నేమోమహాప్రసాదమనుకొని ఆకాఢ్విచ్చు నురుకుచుండుటయే. అందుపడినవారు దుర్మతముపాలయి లోకఫలమేమాత్రమును అనుభవింపజాలనివారగుచున్నారు. నాగరకము తేనెపూసినకత్తివంటిది. దానిపూర్ణఫలముబయల్పడినప్పుడు నవ.

నాగరకమునకంటె మూఢభక్తితోకూడిన మతవిశ్వాసమే వేయిమడుంగులు శ్రేయస్కరమని మనకు నర్థముకాగలదు. ఇట్లునుటచేత నేను మూఢవిశ్వాసములవిజృంభణమునకు తోడ్పడుచున్నానని యనుకొనవలదు. వానిని ఖనము సర్వవిధముల నెదిర్చి తుదముట్టింపవలసినదే. మతమునే ఉల్లంఘించి ఆపని చేయగలుగుదురనుట కల్ల. మతములోని సారమును గ్రహించి దానిని నిలిపిననే తక్కుంగలకార్యము సాధ్యమగును.

చదువరి. అయిన బ్రిటిషుశాంతి నిరుపయోగకరమనియూ తమ యభిప్రాయము.

సంపా : శాంతి మీకు కానవచ్చుచున్నదేమో, నాకుమాత్రము కానరాలేదు.

చదువరి : క్షగులు, పిండారీలు, భీలులు దేశమునకు కలిగించుచుండినయుపద్రవము మీకు లక్ష్యములో నున్నట్లు లేదు.

సంపా : కొంచెము మీరలోచించినెడల ఆభయమంతయు నెంతోయెక్కువలోనిది కాదని మీ రెరుంగగలరు. నిజముగా ఆలల్లరులంత గొప్పవేయైనచో బ్రిటిషువారు రాకముందే ప్రజలందరు నశించియుందురు. అంతే కాక ప్రస్తుతముగఁ దా శాంతి నామకార్థమే. దీనివలన మనము ధైర్యస్థైర్యవిహీనులమైనాము. వ్యర్థులమైనాము. బ్రిటిషువారు పిండారీల భీలులస్వభావమును మార్చినారనుకొనుటకు రాదు. పిండారీల భయము

నుండి మనల సంరక్షించి మగతనము లేనివారినిగ చేసిన ఈ పరిస్థితులకంటె పిండాధీశుతో పోరాడుచుండుటయే మెరుగుగా నుండియుండును. జోరుపవిహీనమగు సంరక్షణకంటె భీలు బాణమువ్రేటున చచ్చుటయే నామట్టుకు నాకు అనుకరణీయము. అట్టిసంరక్షణ లేనికాలమున భారతభూమి శౌర్యసంపన్నమయి యుండినది. హైందవులు పిరికివారని వ్రాసిన మెకాలే అబ్బాసుమును ప్రకటించెనుకాని మరియొకటి కాదు. అట్టిదూషణకు హైందువులు పాత్రులుకారు. మొరటుఅడవిజాతులును వ్యాఘ్రములు తోడేళ్లును నిండినయరణ్యములను కలభూమిలోని మానవులు పిరికివారైనచో ఎన్నడో కలికమునకైన కాన రాకపోవుదురు. మీరెప్పుడైననుచేలదగ్గరకు పోయినారా? నేడు కూడ మనరైతులు పోయిగా చేలలో నిర్భయముగా పండుకొందరు. ఇంగ్లీషువారు, మీరు, నేనేయైన వారు నిద్రించుచోటనిద్రింపజాలము. శక్తి భయములేమిననుకరించును. దేహములోనుండుమాంసము రక్తముల ననుకరింపదు. స్వరాజ్యము కోరునట్టి మీకందఱకును నెనొక్కవిషయము స్మరింపజేయవలసియున్నాను. చిట్టెలులు, ఈపిండ్వారీలు, ఈధగ్గులు, ఈఆసామీలు, అందురు నీవదేశస్థులే వారిని జయించుట మీపని నాపని. మనసోదరులకే మనము భయపడుచుండునెడల మన యాదర్శము చేతులతో మనమర్హులమే కాము.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

భారతభూమిస్థితి, లైళ్లు.

చదువరి : భారతభూమిలో శాంతికలదను భావము పెట్టుకొని నేనందుచుండినసంతుష్టిని మీరు పోనాడితిరి.

సంపా: మతవిషయమునమాత్రము నే నిదివరకు మీకు నాయభిప్రాయమును తెలిపినాను. భారతభూమి దారిద్ర్యమును గురించి నా భావములను తమకు తెల్పుచో తమరు నాయెడ ననిష్టముకలవారుకూడ కావచ్చును. ఏలయన, మీరు నేను ఇదివరలో ఏది భారతభూమికి ఉపయోగకరమని యెంచియుంటిమో అదినాకు ఇప్పుడు ఏమాత్రము పనికివచ్చునదిగా తోచదు.

చదువరి : అది యేమది ?

సంపా: లైళ్లు, వకీళ్లు, వైద్యులు దేశమును పేదచేసినారు. త్వరగా మేల్కొననియెడల మనకు నాశము సిద్ధము.

చదువరి : మనము ఏకీభవింపచాలకపోవచ్చుననుట నాకెప్పుడు స్పష్టమగుచున్నది. ఏసంస్థలు మంచివని ఇంతకాల మనుకొనినామో వానినే మీరిప్పుడు ఖండింపనున్నారు.

సంపా: దయచేసి ఓపికపట్టవలయును. నాగరకమున నంత రద్భితమైయుండు కీడులను నిరానముమీదగాని మీరు గ్రహిం

పజాలరు. డాక్టరుల నడగినయెడిల తుయరోగి కొకగుణము సహజమునిచెప్పుదురు. చచ్చినప్పుడుకూడ అత డింకను బ్రతికి యున్నట్లే భావించుచుండునట! తుయ బయట స్ఫుటముగా కాన్పించురోగము కాదు. రోగిముఖమునకు దివ్యమగుకాంతి నిచ్చి ఆరోగ్య మనంతమును మోహమున పడవేయును. నాగర కము ఇట్టిరోగమే. మనము బహుజాగ్రత్తగా నుండవలెను.

చదువరి : మంచిది. రైళ్లునుగురించి సెలవిండు.

సంపా : రైల్వే లేకపోయినచో భారతభూమిని ఇంగ్లీషువారు ఇంతపూర్ణముగా వశమున నుంచుకొనలేరనుట మీకు విడి తమేగదా! రైళ్లవల్లనేకదా బొబ్బలమారి వ్యాపించినది! రైళ్లు లేనియెడల ప్రజా గుంపుగుంపులుగా ప్రయాణములు చేయు టకు వీలులేదు. మహామారి పురుగులను అవి మోసుకొని వచ్చుచున్నవి. పూర్వము సహజముగానే ప్రత్యేకత్వముండినది. రాకపోకలు సులువైనందున ఎక్కడప్రియముగా అమ్ముననిన అక్కడికి రైతులు ధాన్యము ఎగుమతిచేసివేయుదురు. అందు చేత ఊమములు నిరంతరమయినవి. ఇది రైళ్లవలన కలిగిన స్థితియే. ప్రజలు అజాగరూకులయి ఊమభాధపెచ్చైనది. రై ళ్లు మానవుని దుస్స్వభావమును పెంచినవి. దుష్టులైనవారు శీఘ్ర తరముగ తమయుద్దేశములను నెరవేర్చుకొనుటకు అవకాశము కలిగినది. భారతభూమిలోని పవిత్రక్షేత్రములు అపవిత్రములయి

నవి. పూర్వము ఈస్థలములకు ప్రజలు మిక్కిలి కష్టపడిపోవుచుండువారు. కాబట్టినిజముగా భక్తికలవారే సాధారణముగా పోవుచుందురు. నేడో ఎందరో దురాత్ములు తమ దుర్మార్గమును సాగించుకొనుటకు అక్కడకు పోయి చేరుచున్నారు.

చదువరి : మీరుమాటలాడునది పక్షపాతముగా నున్నది. షేత్రములకు దుర్మార్గులుపోవచ్చును. మంచివారును పోవచ్చును. రైళ్ల నేల మీ వినియోగించుకొనరాదు?

సంపా : మంచితనము నత్తవోలె నిదానముగా ప్రయాణము చేయును. కాబట్టి దానికి రైళ్లతో నెక్కువసంబంధ మక్కరలేదు. మంచిచేయుదలచువారికి స్వార్థపరతలేదు. వారుతొందరపడ నవసరములేదు. ప్రజలకు మంచితనముపట్టించుటకు దీర్ఘకాలము కావలయునని వారెరుగుదురు. చెడుగునకు రెక్కలు కలవు. ఇల్లు కట్టుట కేండ్లు కావలెను. పడగొట్టుట పరమనుభవము. ఈకారణములచేత రైళ్లు చెడుగును వ్యాపింపజేయుటకు సాధనములగుట సంభావ్యము. రైళ్లు త్రామమును వ్యాపింపజేయునా అనుప్రశ్న విమర్శనీయము కావచ్చునుగాని అవి చెడుగును వ్యాపింపజేయు సాధనమనుటకు మాత్రము సందేహములేదు.

చదువరి : అది యెట్లుననుకాని భారతభూమిలో జాతీయత

యనున పీ స తేజమును రైళ్లకదా వ్యాపింపఁ జేసినవి. అదొక్క
మేలు చాలదా. అన్ని నష్టములను కప్పటకు.

సంపా: ఇది తప్పని నాయభిప్రాయము. మనము యుందొక
జాతిగా నుండ లేదని, మన మొక్కజాతి యగుటకు యుగములు
పట్టునని ఇంగ్లీషువారు మనకు నేర్పినారు. దీని కేమియు ఆధారము
లేదు. ఇంగ్లీషువారు భారతభూమికి రాకముందు మన మొక్క
జాతిగానే ఉండినాము. మనభావప్రపంచమంతయు నొకటే.
మనజీవితమార్గమంతయు నేక మే. మనమందరు ఒక్కజాతిగా
నుండినందుననే వారు రాజ్యమును నిర్మింపగలిగిరి. తరువాతనే
వారు మనలను విభాగించినది.

చదువరి: ఇది వివరించి చెప్పవలెను.

సంపా: మనము ఒకజాతిగా నున్నందువలన మనలో విభేద
ములే ఉండలేదని నేను చెప్పరా లేదు. చెప్పడలఁచిన దిది.
మననాయకులు భారతభూమియంతటను బండ్లమీదనో నడచి
యో సంచారము చేయుచుండువారు. ఒండొరులభాష నేర్చు
కొనువారు. ప్రత్యేకత్వము పాటించువారుగారు. దక్షిణమున
నేతుబంధరామేశ్వరము ఈశాన్యమున జగన్నాథము ఉత్తరము
న హరిద్వారము పుణ్యక్షేత్రములుగా నియమించిన మన పూర్వి
కులయుద్దేశ మేమయియుండునో చెప్పగలరా? వారు వెట్టి
వారుకారుకదా! క్షేత్రములలోవలె దేవతారాధన ఇంటిలోనే

చేసుకొనవచ్చునని వారెరుగుదురు. భక్తిప్రపూర్ణములైన హృదయములే గంగాప్రవాహములని వారు మన కుబోధచేయ నేచేసిరి. కాని వారు భారతభూమి దైవనిర్మితమైన ఏకప్రదేశ మనుటను గురుతించిరి. అందుచేత అది ఏకజాతిగా నుండవలసిన దని తీర్మానించిరి. తదనుగుణముగా భారతభూమి పదిచెరగు లను పవిత్రక్షేత్రములను స్థాపించి మరిభూలోకమున నెచ్చటను ప్రయత్నింపని భావోద్రేక పద్ధతిని అనుసరించి భారతజాతీయ తను స్థిరపరచిరి. ఇరువురాంగ్లేయులు తామొక్కటియనుకొ నుటకంటె ఇరువురు భారతపుత్రులు తామొక్కటియనుకొను టలో గాఢతరసంవేదనకలదు. మీరు, నేను—నాగరికులమను కొనుమనము—ఏదో ఆకసమునుండి ఉట్టిపడిన గౌరవ పదస్థు లమనుకొనుమనము—వేరువేరుజాతులకుచేరినవారమనుకొను చున్నాము. రైళ్లువచ్చిన తరువాతనేమనము విభేదములమాట మాట్లాడుకొన నారంభించినది. రైళ్లమూలకముగానే ఈవిభే దములను పోగొట్టుచున్నా మందురేని మీరట్లే యనుకొన వచ్చును. నల్లమందు తినువాడు నల్లమందు తినుటకు నేర్చిన పిదపతనకుచెరువు తెలిసినదికాబట్టితానునల్లమందు అభ్యాసము చేయుట మంచిదేయనుకొని నట్లుండును. నేను రైళ్లనుగురించి చెప్పినదంతయుమీరు జాగరూకులై ఆలోచింతురుగాక.

చదువరి: సంతసముతో నాలోచింతును. కాని నాకొకప్ర శ్న పొడకట్టుచున్నది. మీరు చెప్పినదంతయు మహమ్మదీయు

అకు పూర్వమునాటి భారతభూమికి అన్వయించుచున్నది. ఇప్పటి మన భారతభూమిలో మహమ్మదీయులు, పారసీలు, క్రైస్తవులు అందరున్నారు. వీరందఱొకజాతి యెట్లుగుదురు? హిందువులు మహమ్మదీయులు ప్రాతవైరులు. మన లోకోక్తులే అందుకు నిదర్శనములు. హిందువులు తూర్పుకుతిరిగిన మహమ్మదీయులు పడమటికి తిరుగుదురు. వారిని వీరు విగ్రహారాధకులని నిరసించుదురు. హిందువులు గోవును పూజించుదురు. మహమ్మదీయులు సంహరించుదురు. హిందువులు అహింస తత్త్వము నంగీకరించుదురు. మహమ్మదీయులు లంగీకరింపరు. ఈరీతిగా ప్రతివిషయములో భేదములు కలవు. భారతభూమి ఒకజాతి యెట్లు కాగలదు?

పదియవ ప్రకరణము.

భారతభూమిస్థితి.

హిందువులు—మహమ్మదీయులు.

సంపా: మీరు కడపట నడిగినప్రశ్న చిక్కుది. కాని ప్రత్యుత్తర మెంతో కష్టముకాదు. రైళ్లు, వకీళ్లు, వైద్యులు ఉండుట చేత ఈప్రశ్న కవకాశము కలిగినది. రైళ్లనుగురించి అలోచించినాము, మరి ఇప్పుడు వకీళ్లు, వైద్యులనుగురించి అలోచింతము. స్వభావముచేత మనము కాళ్లుచేతు లెంతదూరము తీసికొనుపోవునో అంతమాత్రమునకే అర్హులము. రైళ్లుమొదలైన మోహకరసాధనములమూలకముగా తావునుండి తావునకు పిచ్చివేగమున పరుగిడకుందుమేని అనవసరగందరగోళము లుండియుండవు. మనకష్టములు మననిర్మితములే. మానవశరీరము నేర్పరచినప్పుడే యీశ్వరుడే శరీర సంచలనమునకు నొకమితి యేర్పరచెను. వెన్వెంటనే మానవుడు ఆమితిని మీరుటకు సాధనములు వెదక మొదలిడెను. మానవుడు తనసృష్టికర్త నెరుంగునుగాక యని అతనికి బుద్ధిబలము కలిగెను. మానవుడుదానిని దుర్వినియోగముచేసితనసృష్టికర్త నే మరచెను. నేనునాచుట్టుముట్టునుండువారలకు తోడగునట్లు

భారత భూమిస్థితి.

మాత్రమే దైవమునన్ను నియమించినాడు. కాని గర్వముచేత నేను ప్రపంచములోని ప్రతిమానవునకు తోడగుదునని నటింపుచున్నాను. ఈరీతిని అసాధ్యములను సాధ్యముచేయ నాలోచించుటలో మానవుడు అనేక భిన్నస్వభావములనుభిన్నముఖములను ఎదుర్కొనవలసిన వాడగుచున్నాడు. అందువలన ఎక్కడలేని గందరగోళమున పడిపోవుచున్నాడు. ఈ హేతువాదమును నంగీకరించునెడల రైళ్లు మహానర్థదాయకములనుట మీకర్థముకాగలదు. అవి కారణముగా మానవుడు సృష్టికర్తనుండి యెంతో వేరుపడిపోయినాడు.

చదువరి: కానిండు. నాప్రశ్నకు నుత్తరమునకై మిక్కిలి యాతురతతో నెదురుచూచుచున్నాను. మహమ్మదీయులరాకతో మన జాతీయత పోలేదా?

సంపా: వివిధమతములవారు నివసించినమాత్రమున భారత భూమి యొక్కజాతి కాకపోలేదు. విదేశీయులు వచ్చినతోడనే దేశజాతి నశించిపోదు. వారు దీనియందు లీనమైపోదురు. ఇది జరిగినప్పుడు దేశ మొక్కజాతియేకాని వేరుకాదు. దేశమునకు ఇతరులను తనలో లీనముచేసికొను శక్తిమాత్రముండవలెను. భారతభూమికి ఎల్లప్పుడును ఆశక్తికలదు. నిజమరయగా తలకొక్కమతమనుటతప్పుదు. కాబట్టి జాతితత్త్వమునెరిగినవారెవ్వరును మతభేదములను గణింపరు. అట్లుగణింతురేని వారుజాతి

కాజాలరు. హిందువులు భారతభూమిని తామే నివసింపనెంతో
 రేని మిథ్యలో పడినవారగుదురు. భారతభూమిని మాతృ
 భూమిగా కొనియుండు హిందూ, మహమ్మదీయ, క్రైస్తవ,
 పారసీలందరును ఏకదేశీయులు. తమతమ స్వలాభమునకే
 యైనను వీర లొండొరులతో నైకమత్యముగా నివసింపవలసి
 యుందురు. లోకములో ఎచ్చటను జాతీయతయనిన ఏకమతా
 వలంబనమను నర్థములేదు. భారతభూమిలోను ఆసిగ్ధాంతము
 నడచినది కాదు.

చదువరి: అయిన హిందూ మహమ్మదీయులకు గల సహజ
 వైరమును గురించి మీ రేమందురు?

సంపా: మనయిరువురకు శత్రువులైన వాతీపదములను కల్పిం
 చినారు. హిందువులు మహమ్మదీయులు పోరాడికొనినప్పుడు
 అట్లువర్తించిరి సరిగదా బహుకాలముగా పోరాటములు లేవే
 ఇక సహజవైర మెక్కడ కలదు? మరియొకవిషయము జ్ఞాపక
 ముంచుకొనుడు. హిందూ మహమ్మదీయులు పోరాటములు
 మానుకొనుట బ్రతిఘటవారి రాజ్యస్థాపనకు తరువాతనే యని
 యనుకొనరాదు. హిందువులు మహమ్మదీయపరిపాలనలోను
 మహమ్మదీయులు హిందూపరిపాలనలోను చక్కగా వర్ధిలిరి.
 ఇరుప్రక్కలవారును పరస్పరము పోరాడుకొనుట ఆత్మహత్యకు
 మార్గమని యెరింగికొనిరి. కత్తికట్టినమాత్రాన ఒండొరుల

మతము వీడుదురనుటను మరచిపోయిరి. | రెండుపక్షములును ఐక్యముమై జీవింప నిశ్చయించుకొనిరి. ఇంగ్లీషువారిరాకతో మరల నాపోరాటములు ప్రారంభమయ్యెను.

ఇరువాగులవారును పోరాడుకొనునప్పుడు మీచెప్పిన లోకోక్తు లేర్పడినవి. ఇప్పుడు వానిని తడవుట నష్టదాయకము. హిందూమహమ్మదీయు లనేకులు నేటిదినము ఏకమూలపురుషుని పేర్కొనుట లేదా? వారిరక్తము వీరియందు వీరిరక్తము వారియందు ప్రవహించుచున్నదిగదా ! మతము మార్చినంతనే మానవులు విరోధు లగుదురా? హిందువులదైవము మహమ్మదీయులదైవమునకంటె భిన్నమా? మతములొకే గమ్యస్థానమునకు జేర్చుమార్గములు కావా? గమ్యస్థాన మొక్కటే యైనప్పుడు మన మేమార్గము ననుసరించిననేమి? పోట్లాడుకొనుటకు కారణ మేమికలదు?

అంతియే కాదు. శైవులకును వైష్ణవులకును సంబంధించిన లోకోక్తులెంతటి బలవద్విరోధమునోసూచించునట్టివియున్నవి. అయిన వీరేజాతివారుకారని యెవ్వరను అనుట లేదు. వేదాధారమతము జైనమతముకాదు. అయిన నీ రెండుమతముల వారును భిన్నజాతులుకారు. నిజమిది. మనముదాసులమైనాము. అందుచేత ఒండొరులతో పోరాడుకొని మనపోరాటమును మూడవవానిమూలకముగా తీర్చుకొన నిచ్చగించుచున్నాము.

మహమ్మదీయులలో విగ్రహవిచ్ఛేదకు లెట్లుకలరో హిందువులలోకూడ నట్టివారుకలరు. మనము విజ్ఞానాభివృద్ధి నందినట్లెల్ల మతేతరులతో పోరాడ నవసరములేదనుట దృఢతరముగా నర్థము కాగలదు.

చదువరి: గోరక్షనుగురించి మీయభిప్రాయము వినవలతును.

సంపా: నాకు గోవునెడ గౌరవముకలదు. ప్రేమపూర్వకమగు పవిత్రభావమున్నది. భారతభూమివ్యవసాయక దేశము. గోసంతతిమీద నాధారపడినది. కావున గోవు హైందవభూమికి శరణ్యము. గోవుఇంకను వేయివిధముల నుపయోగకారి. మహమ్మదీయ సోదరు లిది కాదనరు.

కాని నేను గోవును గౌరవించునట్లే సోదరప్రజనుకూడ గౌరవించును. మానవుడు హిందువుకాని మహమ్మదీయుడుకాని గోవువలెనే యుపయోగకారి. ఇట్లుండ గోవు నురక్షించుటకుగానేనుమహమ్మదీయునితోపోరాడుట కానిఆతనిని సంహరించుట కాని తగునా? అట్లుచేయుమనెని నేనుమహమ్మదీయ సోదరునకును గోవునకును రెంటికిని శత్రువునగుదును. కాబట్టి గోరక్షణకు ఒక్కటేమార్గము. మహమ్మదీయసోదరుని దరిసి దేశక్షేమమునకు నాతోకలిసి గోవును సంరక్షింపవలసినదని ఆతనిని వేడికొందును. అతడంగీకరింపడేని కార్యము నాకు

నసాధ్యముకావున గోవును పోనిచ్చుట తప్పదు. గోవునెడల నా కత్యంతప్రియంబైనయెడల దానిసంరక్షణకై నాప్రాణము సమర్పింపవలసినదే తప్ప అందుకయి యొరులప్రాణము కొనరాదు. ఇది మనమతముయొక్క సిద్ధాంతమని నావిశ్వాసము.

మనుష్యులు పెడబుద్ధులై నప్పుడు పరిస్థితి విషమ మగును. నే నేదాడనిన మహమ్మదీయసోదరుడుకోదాడనును. నేనుగంభీరదృష్టివహించిన అత డట్టిరీతి నే ప్రత్యుత్తరమిడును. అతనికి నే మర్యాదగా నమస్కరించిన ఆతడు పదింత లెక్కువమర్యాదతో నమస్కరించును. అట్లు చేయడేని నేనమస్కరించుట దోషమని యెవ్వరును ననబోరు. హిందువు లెప్పుడు పోరుపెట్టిరో ఆనాడు గోహింస మిక్కుటమయ్యెను. నాయభిప్రాయమున గోరక్షకసభలు నిజముగా గోహింసకసభలు. అట్టిసభలవసరమైయుండుటయే మనకులజ్ఞాకరము. గోరక్షణమార్గము మనము మరచినందుచేతనే ఈసభ లవసరమైనవి.

రక్తసంబంధిసోదరుడు గోసంహారమునకు కడంగినాడు. నేనేమి చేయవలెను ? అతనిని పైబడి సంహరింపవలెనా లేకున్న నతనిపాదములబడి ప్రార్థింపవలెనా ? రెండవమార్గమే అవలంబనీయ మందురు కదా ! ఇప్పుడు మహమ్మదీయసోదరుని యెడ నవలంబింపవలసినమార్గ మదియేకదా ?

హిందువులు గోవులను హింసించి నశింపజేయుటలేదా ? అప్పు డెవరు వానినిరక్షించుచున్నారు. గోసంతతిని కర్రలతో

పొడిచి కన్నకష్టములబెట్టు హిందువు లెందరులేరు? అప్పు డెవరు సంరక్షణకర్తలు ? ఇదెల్లయు మనయేకజాతీయత కడ్డమువచ్చినదా ?

తుదివిషయము. హిందువు లహింసావాదులును మహమ్మదీయులు తదితరులును అగుట నిజమే యయినచో హిందువుల ధర్మమేమి? అహింసామతానుసారి సోదరమానవునిచంపవచ్చునని ఎవరు లిఖించిరి ? అతనికొక్కటే ఋజుపథము. ఒకజీవమును కాపాడుట కింకొకని జంపరాదు. మనసు కరగునట్లు ప్రార్థింపవచ్చును. అంతియే తనధర్మము.

ఇక, ప్రతిహిందువు అహింసావాదియేనా ? బునాదులకు దిగి ఆలోచింతుమేని మనలో నొక్కడూకూడ అహింస మతముగా బ్రతుకుట లేదు. మనము ఏదోయొకరీతిని జీవహింస చేయుచునే యున్నాము. హిందువులలో అనేకులు మాంసాహారు లున్నారు. వారెబ్బంగిని గూడ అహింసావలంబకులు గారు. హిందువులహింసాపరులుమహమ్మదీయులుకారు, కాబట్టి వీరికి పోత్తుపోసగదు, అనువాదము ఈకారణముచేత మృషావాదము.

స్వార్థపరులగు ఆచార్యబృవు లీ గండరగోళమునంతయు కల్పించుచున్నారు. ఇంగ్లీషువారందుకుమెరుగుపెట్టుచున్నారు.

వారు చరిత్రవ్రాయుటయందు దొకమార్గము తొక్కుదురు ; లోకములోని యెల్లరగుణములను అభ్యాసములను వారుగ్రహించుట నటించుదురు. దైవము మనకు పరిమితమగు బుద్ధిని ప్రసాదించినవాడు. వారతని ధర్మములను తామే తలధరించి నవనవ ప్రయోగములనన్నియు గావించుచుందురు. తమ కనిపెట్టిన వానినిగురించి తామే అట్టిహాసముగా వ్రాసి మనకు నమ్మకము కలుగునట్లుగా మోహమున పడవేయుచున్నారు. మనమజ్ఞానముమై వారిపాదముల కెరగుచున్నాము.

దుర్మతమును నూనదలచుకొనువారు కొర్రానును చదివి చూడవచ్చును. హిందువులకు అంగీకారార్హములైన సూత్రములందు నూర్చుకొలదికలవు. అదేరీతిని భగవద్గీతలోను మహమ్మదీయుల కేమాత్రమును అభ్యంతరార్హములుకాని సూత్రములెన్నియో యున్నవి. కొర్రానులో నాకర్థముకానట్టివో నాకు రుచింపనియట్టివో వాక్యములున్నవని నేనుమహమ్మదీయులతో పోట్లాడుదునా ? ఇరుపక్షములున్నగావి పోట్లాట పొసగదు. కాబట్టి నేను మహమ్మదీయసోదరునితో పోట్లాడ నిచ్చగింపనేని నాపై పోట్లాటనుతెచ్చి పడవేయజాలడు. అదేరీతిని పోట్లాటకు తాను సాయముచేయడని మహమ్మదీయసోదరు డనునేని నాకును పోట్లాటకు శక్తి కలుగదు. అంతరాళమున చేయివీసరిన చేయినొప్పిపట్టవలసినదే కాని మరేమియుకాదు. ఆచార్య

బృహుల కాకరమీక ప్రతివాడును తన మతమునందలి సత్యము నెరిగినచో పోట్లాటలకు అవకాశమే యుండదు.

చదువరి: మన ఇరుతెగలను ఇంగ్లీషువా రెప్పటికైనను చేర సత్తురా?

సంపా : మీ యధైర్యమే ఈ ప్రశ్నకు కారణము. మన తెలివితక్కువకిది తార్కాణము. ఇద్దరు సోదరులు సుఖముగా శాంతముగా బ్రదుక దలచుకొనినయెడల మూడవవానికి చెరుపసాధ్యమా? దుష్టబోధలను వినినచోవారిని మన మవివే కులమనమా? ఇంగ్లీషువారు హిందూమహమ్మదీయుల విభేద పరుపగలిగినయెడల అది మనలోపమేకాని వారిలోపమంతగా కాదు. మృద్ధుట మొక్కరాతితాకుడునకుగాకున్న మరియొక్క రాతి తాకుడునకైనను పగులగలను. కాబట్టి ఆ ఘట ముచు సంరక్షించుటకు మార్గము రాయరప్పనుండి దూరము తీసుకొనిపోవుటగాదు. చక్కగా కాల్చి బలపరచుటయే పరమ సాధనము. మనహృదయములు మట్టివి కాకూడదు. వజ్రసన్నిభ ములుగా తప్తములైనవి కావలెను. అప్పుడు సర్వాపాయ ములనుండి సంరక్షితుల మగుదుము. ఈపని హిందువు లెక్కు వగా చేయవచ్చును. వారు సంఖ్యలో నెక్కువ. విద్యా వంతులనికూడ చెప్పుకొందురు. అందుచేత హిందూమహమ్మదీయసఖ్యము చెడకుండ కాపాడుటకు వా రెక్కువ సమర్థులు.

పరస్పరము ఈ రెండుసంఘములకు అవిశ్వాసము కలదు. మహమ్మదీయు లందుచేత చూర్ణప్రభువునొద్ద కొన్ని ప్రత్యేక శాస్త్రాంత్ర్యములు కోరుచున్నారు. దీనిని హిందువులే ప్రతిఘటింపవలెను? హిందువులు ప్రతిఘటింపకయుండినచో ఇంగ్లీషు వారికది మనసున కెక్కును. మహమ్మదీయులు క్రమముగా హిందువులను విశ్వసించుదురు. సోదరభావము ఫలించును. ఇంగ్లీషు వారిపక్షకు మనవిభేదములను తీర్చునకు కొనిపోవుట సిగ్గుచాలినతనము. ఊరకుండిన హిందువునకు నష్టములేదనుట యెవ్వరికైనను అర్థము కావలసినదే. ఒకడు రెండవవానికి విశ్వాసపాత్రుడగునేని మొదటివానికి నష్ట మెక్కడను సంభవింపదు.

హిందూమహమ్మదీయు లెప్పుడును పోట్లాడుకొనరని నే ననువాడనుకాను. ఏకకుటుంబములో నివసించుసోదరులే యెన్నివిషయములలోనో కలహించుదురు. నెత్తులు పగులగొట్టుకొందురు. అట్లు జరుగవలెననుట అవసరముకాదు. కానియెల్లరు లోకమున సమభావులుకారు. ఆగ్రహవేళులై నప్పుడు మనుష్యులెన్నియో వివేకవిహీనప్రవర్తనలపాలగుదురు. ఇవియన్నియు మనము భరింపకతీరదు. అయిన, మనముపోట్లాడుకొనినప్పుడు ఇంగ్లీషు న్యాయస్థానములకుగాని మరియు న్యాయస్థానములకుగాని పోనక్కరలేదు. న్యాయవాదుల నియమించుకొన

నవసరములేదు. ఇరువురు పోట్లాడినారు. అందులో ఇరువురకో ఒక్కనికో శిరస్సు బ్రద్దలైనది. మూడవవాడు వీరికి న్యాయముతీర్చుటెట్లు? పోట్లాడువారికి గాయపడుదుమేయను జ్ఞాన ముండవలదా?

పదునొకండవ ప్రకరణము.

భారతభూమిస్థితి.

న్యాయవాదులు.

చదువరి: మీరనునదేమి? ఇరువురు పోట్లాడుకొనినప్పుడు వారు న్యాయస్థానమునకు పోరావా? ఇది చిత్రముగానే యున్నది.

సంపా: మీరు చిత్రమన్నను మరియేమన్నను నేజెప్పినది నిజము. మీవేసిన ప్రశ్నవలన మనము న్యాయవాదులను గురించియు నైద్యులనుగురించియు ముచ్చటింపవలసియున్నది. నాయభిప్రాయమున న్యాయవాదులచే దేశము దాసత్వమందినది. హిందూమహమ్మదీయవిభేదములు పెరిగినవి. ఆంగ్లాధికారము స్థిరపడినది.

చదువరి: ఈ నేరములుమోపుట సులభము కాని ఋజువు చేయుట మీతరముగాదు. న్యాయవాదులుకాకున్న మరి యెవ్వరు మనకు స్వాతంత్ర్యమార్గమును చూపియుండగలరు? బీదల నెవరు సంరక్షించి యుండగలరు? న్యాయము నెవరు స్థాపించియుండగలరు? ఉదాహరణార్థము, గతించిన మన మోహన ఘోసుగారు ప్రతిఫలముకోరక పందరనో బీదలను

న్యాయస్థానములలో వాదించి రక్షించిరి. మీరు ఎంతో పొగ
డిన దేశీయమహాసభ న్యాయవాదులు పనిచేయకున్న రూపము
తోనే యుండదు. ఇంతటివారగు న్యాయవాదులతెగను
దూషించుట న్యాయము నన్యాయముచేయుటగా నున్నది.
వారిని బూతులాడుటచే పత్రికాస్వాతంత్ర్యమును అపవిత్ర
మొనర్చు చున్నారు.

సంపా: ఒకప్పుడు నేను మీవలెనే అభిప్రాయపడియుంటిని.
వారు యేమియు మేలు చేసినవారే కాదని ధృవపరచుట
నా కవసరముకాదు. ఘోషుగారిని స్మరించికొనిన నా కెంతో
గౌరవము. అతడు బీదలకు సాయపడెననుట నిజము. దేశీయ
మహాసభ న్యాయవాదులకు కొంత ఋణపడి యుండుట
సంభావ్యము. వక్రీళ్లు మనుష్యులే. ప్రతి మనుష్యునిలోను
కొంతగుణము కలదు. ఎక్కడెక్కడ వక్రీళ్లు మేలుచేసినారని
చెప్పవచ్చునో అక్కడక్కడ ఆలోచించి చూచునెడల వారి
మానవస్వభావము అందులకు కారణముగా దోచగలదు. వారి
న్యాయవాదిత్వముచే చేసిన మేలేమియు నుండదు. నేనుమీకు
తెలుపదలచుకొనునదంతయుఇది. ఆవృత్తి అవినీతికి ఆకరము.
అందులోదొరకుకొనినవారు దానిమోహమునుండి తప్పించు
కొనుట యరిది.

హిందువులుమహమ్మదీయులు పోట్లాడుకొనినా రనుకొం
దము. సామాన్యమానవుడు వారిని ఆ విషయమే మరచి

పోం డనును. ఇరుపక్షముల లోపములేక పోట్లాట రాదనును. మరి పోట్లాడవలదని బుద్ధిచెప్పును. వారు వక్రీళ్ల వద్దకు పోదురు. వక్రీళ్లు తామంగీకరించు పక్షమువారితో నొక్కటయిపోయి వారిని న్యాయమనిపించుటకు సాధనము లాలోచింపవలసియుండురు. అసలుపక్షమువారికి ఈసాధనములు తోచనుగూడ తోచవు. కాని ఈధర్మమునెరవేర్పనియెడల వక్రీలు తనవృత్తికికళంకముతెచ్చినవాడగును. కాబట్టి సర్వసామాన్యముగా వక్రీళ్లు కలహములను త్రుంచుటకు బదులు పెంచువా రగుచున్నారు. ఇంతేకాదు. ఆవృత్తిలో చేసేవారు ఎక్కువగా ఇతరులకు సహాయముచేయవలెననిచేరువారుకారు. తాము కుబేరులైన చాలు నని వారియుద్దేశము. వక్రీలువృత్తివిశ్వర్యమార్గములలోనొక్కటికాబట్టి వక్రీళ్లకు కలహములు పెంచుటమీదనే దృష్టి. మనుష్యులు తమలోతాము వివాదపడినచోట వక్రీలుకు సంతోషమనుట నే నెరిగినసంగతి. చిన్నవక్రీళ్లు కృత్రిమకలహములను సృష్టించుటకూడ కలదు. మధ్యవర్తులా బీదలరక్తమును పీల్చి పిప్పిచేయుదురు. వక్రీళ్లకు నిజముగా పనిలేదు. సౌఖ్యలోలు రగు నుద్దేశముతో సోమరిపోతు లీవృత్తి నవలంబింతురు. ఇది నిజము. మరి యేవాదమైనను చెప్పుదురేని అది వట్టి బూటకము. వక్రీలువృత్తి గౌరవపాత్రమని కనిపెట్టినవారువక్రీళ్లే. తమ గౌరవపాత్రతను సిద్ధముచేసికట్టులే వారు శాసనములనుగూడ

సిద్ధముచేయుదురు, ఏమిరుసుములు తీసికొనవలెనో వారే నిశ్చయింతురు. ఏదో మహోపకారముచేసినట్లు నటించి బీదలూహోయను నట్లొనర్తురు.

సాధారణకార్మికులకంటె వారికేల యెక్కువ రుసుము చెందవలెను? వారి యవసరము లేల అంతకంటెను నెక్కువ? సామాన్యకార్మికులకంటె వీ రెట్లు దేశమున కెక్కువయుపయోగకారులు? ఎక్కువమేలుచేయువారి కెక్కువద్రవ్యము చేరవలెనా? ద్రవ్యముకొరకు వారు దేశమునకు మేలుచేయు నెడల దాని నెట్లు మేలుగా గణింపవచ్చును?

హిందూమహమ్మదీయవివాదములను గురించి కొంచె మైనను ఎరింగినవారు అవి పలుమరు వక్రీళ్ల మూలకముగా జనించిన వనుటను గుర్తింపగలరు. కుటుంబములు వారివలన నశించినవి. వారు సోదరులను శత్రువుల నొనర్చినారు. సంస్థానములు వక్రీళ్ల అధీనమున జిక్కి అప్పులకుప్పలై నవి. కొందరు సర్వస్వమును ధారపోసికొనినారు. ఇట్టి సంగతు లూరకపెంచి చెప్పవచ్చును.

వక్రీళ్లు దేశమునకుచేసిన అపచారములలో నెల్ల పెద్దది ఇంగ్లీషు వారిపట్టును బలవత్తమ మొనర్చుటయే. న్యాయస్థానములు లేకపోయినయెడల ఇంగ్లీషువారిరాజ్యపరిపాలనసాధ్యమగునా? ప్రజలమేలునకయి న్యాయస్థానము లేర్పడినవని యాలో

చించుట పొరబాటు. తమయధికారమును నిలవబెట్టికొన నాలోచించువారు న్యాయస్థానములమూలకముగా ఆపనిని నిర్వహింపజూచుచున్నారు. ప్రజలుతమలోనికలహములనుతీర్చు కొనగలుగునెడల మూడవవానికి అధికారమే దొరకదు. యుద్ధములుచేయుట చేతనో బంధువులమూలకముగనో కలహములు తీర్చుకొనునప్పుడు మానవుడు మానవత్వము లేనివాడయ్యెను. న్యాయస్థానములకు పోవునప్పటికి అంతకంటెనుపౌరుషవిహీనుడైనాడు. ద్వంద్వయుద్ధమున వివాదముతీర్చుకొనుట అనాగరకమనుట నిస్సంశయము. నాకును మీకును కలవివాదమునుతీర్చుటకుమూడవవానిని నియమింతునేని అదియంతకంటెనుతక్కువ యనాగరకమగునా? మూడవవాని తీర్మానము ఎల్లప్పుడును సరికాజాలదు. వివాదపడినవారికే తెలియును తమలో ఎవ్వరిదిన్యాయమో, ఎవ్వరిది కాదో. అట్లుండగా మనము మనయమాయకత్వముచేతను, అజ్ఞానముచేతను మనద్రవ్యమఃతీసికొనిన మూడవవాడు మనకు న్యాయము కలుగచేయునని భ్రమపడుచున్నాము.

ముఖ్యముగా జ్ఞాపక ముంచుకొనదగినదిది. న్యాయవాదులు లేక న్యాయస్థానములు స్థాపితములై యుండవు. న్యాయస్థానములు లేక ఇంగ్లీషుపరిపాలన అసాధ్యమైయుండును. ఇంగ్లీషు న్యాయాధికారులు, ఇంగ్లీషున్యాయవాదులు, ఇంగ్లీషు పోలీసు

ఉన్నయెడల వారు ఇంగ్లీషువారినిమాత్రమే పరిపాలించుట
 వీలగును. హైందవన్యాయవాదులు, హైందవన్యాయాధికా
 రులు లేనిచో ఇంగ్లీషువారికి మార్గమేయుండదు. వకీళ్లెట్లు
 ఏర్పాపైరో, వారెట్లు ప్రోత్సహింపబడిరో మొదట వివరింప
 వలసియున్నది, అప్పుడు ఆవృత్తియెడల నాకెంత అసూయ
 కలదో మీకును అంతియే, అసూయయుండును. న్యాయవాదు
 లుతమవృత్తి దాసివృత్తివంటిదని గుర్తించివదలివేయుదురేని
 ఇంగ్లీషుపరిపాలన ఒక్కనాటిలో అసాధ్యముకాగలదు. మీన
 ములునీటినివలె హైందవులమైనమనము వివాదమును న్యాయ
 స్థానములను ప్రేమింతుమను నింద మానకు కలుగుటకు వారే
 ఉత్తరవాదులు. న్యాయవాదులనుగురించి నే చెప్పినది సహజ
 ముగానే న్యాయాధికారులకుకూడ నన్వయించుచున్నది. వారు
 జ్ఞాతులు; ఒకరికొకరు సహాయులు.

పండ్లెండవ ప్రకరణము.

భారతభూమిస్థితి.

వైద్యులు.

చదువరి: వక్షిన్లు గురించినాకిప్పు డర్థమయినది. వారుచేసిన
మేలు ఆకస్మికము కావచ్చును. ఆవృత్తి నీచమని నాకు తోచు
చున్నది. మీరువైద్యులనుకూడ లాగివైచుచున్నారే! అదిఎట్లు?

సంపా: నేను తమకు తెలుపునభిప్రాయములు నావికావు.
నేనును అంగీకరించినవే. పాశ్చాత్యరచకులు న్యాయవాదులను
గురించియు వైద్యులనుగురించియు కఠినతరముగా వ్రాసినారు.
అందులోనొక్కరు నేటి నాగరకషడ్ధతినంతయు ఉపాసపృక్ష
మునకు పోల్చినారు. పరోపజీవికలగువృత్తు లావృక్షమునకు
శాఖలు. ఇందులో న్యాయవాదివృత్తి, వైద్యవృత్తి చేరియున్న
వి. మొదలింటిమీద మతమను గొడ్డలి పెట్టినారు. వేరుశాశ్వ
తత్వము. మీకు ఇందుమీదట అభిప్రాయమంతయు నాదికా
దనుట సులభగ్రాహ్యము. అనేకులేకన్న యాలోచించినదను
టయు తెల్లమే. ఒకప్పుడు వైద్యవృత్తియనిన నాకు బహు
ప్రేమ. దేశముకొరకయి వైద్యుడు కావలయునని నాల్గవదేశ
ముండినది. ఇప్పుడాయుదేశము నాకు లేదు. మనలోని నాట్లు
వైద్యులకేల గౌరవపడవి రాలేదో యిప్పుడునాకర్థమయినది.

మనపై అధికారము నిలుపుకొనుటకు ఇంగ్లీషువారు వైద్య వృత్తినిబహుచక్కగావినియోగించినారు. రాజకీయలాభమును సంపాదించుటకు ప్రాచ్యఖండవాసులగు సంస్థానాధీశ్వరులపట్ల ఇంగ్లీషువైద్యులు తమవృత్తిని వినియోగించినట్లు నిదర్శనము లున్నవి.

వైద్యులు మనబునాదులనే చెరపినారు. ఏమిరానినాటు వైద్యులే సున్నితమైన నేటివైద్యశిఖామణులకంటె మెరుగని నాకొకొకప్పుడు తోచుచున్నది. ఆలోచించి చూతము. దేహమును కాపాడుట వైద్యనివృత్తి. సరిగనాలోచించిననదియును గాదు. దేహమును బాధించు రుజులను పోనాడుట వారివిధి. ఈ రోగము లెట్లుకలుగుచున్నవి? నిజముగా మనయజాగ్రత్తవలన, మనవిషయలోలత్వమువలన. నేనూరకతిన్నాను. అజీర్తికలిగినది. వైద్యునికడకు పోయినాను. అతడుమందిచ్చినాడు. నాకు బాగైనది. మరల ఇష్టముకొలది మెక్కినాను. మరల అజీర్తియయినది. మరలవైద్యునిచేతిమాత్రముమ్రుంగవలసినదే. మొదట మాత్రము మ్రుంగనిచో నాకుతగిన శాస్తీయగును. మరల మితిమీరి తినను. అంతటితో అజీర్తి నిలిచిపోవును. వైద్యు డడ్డుతగిలి నావిషయలోలత్వమును ప్రోత్సహపరచినాడు. అందువలన దేహమేమో బాగుపడినదికానినామానసముమాత్రము శక్తివిహీనమైనది. మందులూరక త్రాగుచుండిన మానసము మంటగలియవలసినదే.

నేనేదో తప్పుదారి త్రొక్కినాను. రుజువైబడినది. వైద్యుడు బాగుచేయును. తరువాత నూటికితొంబదితొమ్మిదిపాళ్లుమరల తప్పుదారి త్రొక్కుదుననుట నిశ్చయము. వైద్యుడు అడ్డ పడనిచో స్వభావానుగుణముగ ఫలముకలిగియుండును. నను నేను సంరక్షించుకొనుశక్తి యలవడును, నాతప్పుదారి తప్పి యుండును, నాకు సంతోషము కలిగియుండును.

అనుపత్రులు పాపమును పెంచునట్టిసంస్థలు. ఇవికారణ ముగా మనుష్యులు తమశరీరములను గురించి తక్కువజాగ్రత్త గా నుందురు. కావున అవినీతి ప్రబలిపోవుచున్నది. ఐరోపి యను డాక్టరులు అధములు. దేహమును సంరక్షించు కొనుటనుగురించి పొరపాటు అభిప్రాయము మనసులో నిడుకొని వీరుసంవత్సరము సంవత్సరము వేనవేలు జీవములను హింసించుచున్నారు. ఇది యేమతముకూడ అంగీకరించినది కాదు. మనదేహములనుసంరక్షించుకొనుటకుఇన్ని జంతువులను చంపనక్కర లేదని అందరును అంగీకరించుచునే యున్నారు

ఈడాక్టరులు మనమతాభిమానమును చెడుపుచున్నారు వారి మందులలో ఎక్కువవానియందు క్రొవ్వుగాని మత్తు ద్రవములుకానికలియుచున్నవి. వీనిరెంటిని హిందూమహమ్మ దీయమతములు రెండును నిషేధించినవి. నాగరకమును నాట కము మనమాడవచ్చును. నిషేధితములన్నియుమూఢవత్త్వా

సములని యాడవచ్చును. ఇచ్చవచ్చిన యనుభవములలో నోలలాడవచ్చును. అయిన ఇందులో నిజమేమియందురా ? డాక్టరులు మనకీయనుభవములను పట్టించుచున్నారు. మనము అత్మనిగ్రహము లేనివారమయినాము. పౌరుషవిహీనత్వము మనపాలైనది. ఈకారణములచేత దేశసేవచేయుటకుమనమనస్థులము. యూరోపియను వైద్యము నేర్చుకొనుట మన బానిసత్వము దృఢతరము చేసికొనుటయే.

వైద్యవృత్తియేల అవలంబించుచున్నామోఆలోచించుట ఆవసరము. లోకమును సేవించవలెనని మాత్రము కాదు. గౌరవము ఐశ్వర్యము పంపాదించుట కేమనము డాక్టరులగుచున్నాము. అవృత్తిలో నిజమైన లోకసేవ యేమాత్రములేదనియు దానివలన లోకహానకు అపకారమనియు చూపుటకు నే నిదివరకు ప్రయత్నముచేసితిని. డాక్టరులు తమకు గొప్ప జ్ఞానము కలయట్లు నటించి పెద్ద పెద్దమొత్తములు లాగుదురు. రెండుదమ్మిడిలు చేయనిమందును వారు రూపాయలురూపాయలుపెట్టి యమ్ముదురు. పిచ్చినమ్మకముచేత తమకు కలరోగముకుదురునను భ్రమచేత ప్రజ ఈమందులను కొందురు. ఇదంతయు చూడగా ప్రజాహితమునెంతయోనెత్తిన వేసికొనునట్లునటించుడాక్టరులకంటె, మనయెర్ఝకలో నుండునట్టి నాటు వైద్యులే మేలుగారా ?

పదిమూడవ ప్రకరణము.

నిజముగా నాగరకమననేమి ?

చదువరి: మీరు రైళ్లను ఖండించితిరి. వకీళ్లను ఖండించితిరి. వైద్యులను ఖండించితిరి. యంత్రసామగ్రినంతయు ఖండింతురనుట నాకు స్పష్టము. అట్లయిన నిజముగా మీరు దేనిని నాగరక మందురో ?

సంపా: ఈప్రశ్నకు ప్రత్యుత్తరము కష్టముకాదు. భారతభూమి నిర్మించుకొని వచ్చియుండు నాగరకము లోకమున మరెక్కడను లేదు. మన పూర్వుకులు వైచినవిత్తనమును బోలు గట్టివిత్తన మింకెక్కడను దొరకదు. రోము గతించె, గ్రీసుచనె. అసమానులు ఫేరోలు తరలిరి. జపానుపాశ్చాత్యత్యవేషమును ధరించె. చీనానుగురించి యేమియు చెప్పరాదు. అయిన భారతభూమిమాత్ర మెట్లాట్లో ఇంకను అస్తిభారములలో చక్కగ నిలిచియున్నది. ఎన్నడో నాగరకముననుండిన గ్రీసురోములవద్దనుండి యూరోపియనుజాతులు పాఠములు చదువుకొనుచున్నారు. అట్లు నేర్చుకొనుటలోకూడ గ్రీసురోముల లోపములను మానుట తలపెట్టుకున్నారు. ఇది జాలికరమగు స్థితి. ఇంతటిమధ్యన భారతభూమి నిశ్చల

మై నిలచియున్నది. ఇదియే ప్రతిభ. భారతపుత్రులు ఏమాత్రము పూర్వు చెందుటకును అంగీకరించరట. ఇది యజ్ఞానమట, మౌఢ్యమట, భారతీయు లంత యనాగరకులట. ఈదోషారోపణ నిజముగా చున సుగుణమును ఖండించుట యయియున్నది. అనుభవముచే బాగుగా పరిశీలించి గడించినదానిని నిజ మని యెరింగినదానిని మనము పూర్చుటకు రాదు. భారతభూమి నెత్తిన నెంతో సలహాలను క్రమ్మరించుట కెందరో ప్రయత్నించుచున్నారు. మనము వినుట లేదు. ఇందులో సారస్వమిది, ఇదియే మన యాశలన్నిటిని నెఱవేర్చగల యాధారము.

ఏమార్గము చూసవునకు స్వధర్మోపదేశమును చేయునో అదియే నాగరకము. ధర్మనిర్వహణము, నైతికప్రవర్తనము ఇవి రెండును చాలమట్టుకు అభేదములు. నైతికప్రవర్తనముచే మనస్సును ఇంద్రియములను నిగ్రహింతుము. తన్మూలమున ఆత్మస్వరూపము నెరుంగుదుము. నాగరకము అనుపదమునకు గుజరాతీభాషలో నీతిప్రవర్తనము అనునర్థమిచ్చుపదము నున యోగింతురు.

ఈపదార్థము నిజమగునేని అనేకులు గ్రంథకారులు వ్రాసి యుండురీతిని పరులనుండి భారతభూమి నేర్చుకొనదగిన దేదియు లేదు. ఇది న్యాయమే కదా. చూసనము నిలకడ లేని పక్షి. ఎంత అలవడిన నంత దీనికీకోరిక. నిరంతరమిదియసంతుష్టమే.

మనమెంతటి సంతోష మింద్రియములకు కలిగింతుమో అంత యెక్కువగా నవి ఆశలననంతము చేయుచుండును. కాబట్టి మన పూర్వీకులు మనభోగములకు మట్టు లేర్పరచిరి. సౌఖ్యము మానసికస్థితి యుటను గ్రహించిరి. ద్రవ్యమున్నంతమాత్రమున మానవుడుసుఖికాడు. ద్రవ్యము లేనందున బీదవాడు సౌఖ్యము లేనివాడుకాడు. కోట్లకొలదిప్రజ యెల్లప్పుడుబీదలే. ఇదంతయు గమనించియే మన పెద్దలుమనలనుభోగములనుండి భాగ్యములనుండి వారించిరి. వేలయేండ్ల క్రిందనుండిన నాగటి వంటి నాగటితోనే మనము కాలముగడుపుచున్నాము. పూర్వ పురుషులములపోలు కుటీరములే నేటికినిమనకు నిలుచుటకాధారములై యున్నవి. మన దేశీయవిద్యకూడ నాటిదే నేడు. వివిధమును దుర్భరముచేయు పోటీపద్ధతి మనదికాదు. ప్రతివాడును తనవృత్తినివ్యాపారమును చేసికొని తదనుగుణముగు ద్రవ్యమును సంపాదించును. యంత్రములు చేయుటకు మన పెద్దలకు తెలియదనరాదు. అయిన మనము అనుభోగములపయి ఆశ పెట్టితిమేని వానికి దాసులమగుదుమనుట వారెరుగుదురు. మన నైతిక జీవనము నశించుననుటయు వారుగమనించిరి. బాగుగ నాలోచించి వారందుచేతనే మనకు దైవమిచ్చిన కాలుసేతులు పయోగించి యెంతపని చేయవచ్చునో అంతమాత్రము పనిసే నియోగించిరి. మనయవయవముల నట్వినియోగమే నిజమగు

సౌఖ్యమునకును ఆరోగ్యమునకును కారణభూతముకాని మరి యొకటి కాదనుటను వారు గ్రహించిరి. ఇంతే కాదు. గొప్ప గొప్పనగరముల నిర్మాణముకూడ వ్యర్థమనియు దోషాకరమనియు చారు కనిపెట్టిరి. అట మానవుడు సుఖపడజాలడు. దొంగలు, దోపిడికాండ్రు ఎక్కువగ నుందురు. దుష్టవృత్తులు మెండగును, భాగ్యవంతులు బీదలను దోచికొందురు. కాబట్టిమన పూర్వికులు చిన్నగ్రామములను నిర్మించుకొనుటతో సంతృప్తి పొంది యుండిరి. రాజులకత్తులు నీతికత్తికి లోకువయనుటవారి నమ్మిక. కాబట్టి ఋషులు, షడ్రులయెదుట సార్వభౌములు తక్కువయని సిద్ధాంతీకరించిరి. ఇట్టి య మోఘసిద్ధాంతముల కాకరమయినజాతి ఇతరులకు గురుపదముననుండదగినదేకాని ఇతరులనుండినేర్చుకొనదగినదికాదు. మనజాతివారుకూడన్యాయస్థానములు, న్యాయవాదులు, వైద్యులు అనుసంస్థలను ఎరుంగుదురు. కాని వీనికెప్పుడును మితియేర్పడియుండును; ఈవృత్తులెంతో గౌరవాస్పదములు కావనుటను ప్రతివాడును అంగీకరించుచుండెను. అంతేకాక వీర్లు, వైద్యులు ప్రజలను దోచుకొనుచుండలేదు. వారు ప్రజలనొకరులుగా నెంచబడుచుండిరిగాని యజమానులుగా నెంచబడుచుండలేదు. న్యాయవిచారణ సాధారణముగాసరిగానుండినది, న్యాయస్థానములకుపోకుండుట వాటిసామాన్యసూత్రము. మానవులను అందులోనికి ప్రవేశ

పెట్టు నేటిమధ్యస్థు లప్పుడు లేరు. ముఖ్యపట్టణములలో వాని చుట్టుపట్టును ఆఘాతము న్యాయస్థాన విచారమైన నుండినది. సాధారణముగా ప్రజతమగ్రామములలో తాముస్వతంత్రముగా జీవించుచు వ్యవసాయాదికములను చేసికొనుచుండిరి. స్వరాజ్యమును అనుభవించుచుండిరి.

నేటినాగరకము దూరనియట్టిఘట్టములలో భారతభూమి నేటికిని పూర్వమువలెనే యున్నది. అక్కడివారు మనలను చూచునప్పుడు మననవనవచూర్ణములను నవ్వుదురు. వారిపై ఇంగ్లీషు అధికారమునులేదు. మీయధికారమునునుండబోదు. ఎవరి ప్రతినిధులము మనమని మాటలాడుచున్నామో వారిని మన మెరుగము. వారు మనల నెరుగరు. మీరును మీవలె దేశాభిమానులైనయితరులును రైల్వేచేరిని యట్టిప్రదేశములకు పోయి అచ్చట ఆరుమాసము లుండి రావలసినదని నా యిష్టము. అప్పుడు దేశాభిమానముతో మీరు స్వరాజ్యమును గురించి మాటలాడవచ్చును.

నిజమైన నాగరక మనగా యర్థమేమో ఇప్పుడు మీకు తెలిసియుండును. నేనువర్ణించియుండు ఈస్థితిగతులను మార్చదలంచునట్టివారు దేశద్రోహులు. పాపులు.

చదువరి: తామువర్ణించినట్లే భారతభూమియుండునేని బాగుండును. అయిన నీదేశములో ఎందరో బాలవితంతువులున్నారు. ఎందరకోరెండుసంవత్సరముల వయసుననే శిశువివా

హములు జరుగుచున్నవి. పండ్లెండేండ్ల బాలికలు బిడ్డలగని సంసారముబరువు మోయుచున్నారు. స్త్రీలుబహుభర్తృకలును కలరు. నియోగములు నడచుచునేయున్నవి. మతముపేరుపెట్టి స్త్రీలు వ్యభిచారమునువృత్తిచేసికొనుచున్నారు. దేవతలకుప్రీతి యని మేకలు గొర్రెలు హతమగుచున్నవి. మీరువర్ణించిననా గరకమున కివిగూడ చిహ్నములనియే మీయభిప్రాయమా?

సంవా: మీరు చెప్పునది సరిగాదు. మీరు చూపినలోపములు లోపములే. అవిపూర్వనాగరకమునకుచెందినవనియెవ్వరును భ్రమపడకుట లేదు. దానిశక్తిని ప్రతిఘటించికూడఅవినిలచినవి. వానిని నశింపజేయుటకు ఎల్లస్వమునుప్రయత్నములుజరిగినవి, జరుగుచున్నవి, జరుగగలవు. మనయందుద్భవించిన నవీనతేజముచే ఈదోషములకు పోనాడుకొనుటకు ప్రయత్నింపవచ్చును. నవనాగరక చిహ్నములని నేను వర్ణించినదంతయు దానిచిహ్నములే యని తద్భక్తులే యంగీకరించుచున్నారు. ఏనాగరకముక్రిందగాని, ఏదేశములోగాని మానవుడు సంపూర్ణత్వము నందినదిలేదు. భారతనాగరకముయొక్కదృష్టి మానవుని నైతికస్వభావమును పెంచుట. నవనాగరకముయొక్కదృష్టి అవినీతిని అధికముచేయుట, దీనికి దైవభక్తి తోడులేదు. దానికి దైవభక్తియే యాధారము. ఈవిధముగా నాలోచించి ఈరీతిని విశ్వసింను ప్రతిభారతీయుడును తల్లియురమువీడని శిశువువలె తన ప్రాచీన నాగరకమును వీడక నడుచుకొనవలెను.

పదునాలవ ప్రకరణము.

భారతభూమి స్వతంత్ర మెట్లుగును.

చదువరి: నాగరికమునుగురించి మీరుచెప్పిన యభిప్రాయము లర్థమయినవి. నేను వానిని గురించి మననము చేసికొందును. అంతయు నొక్కపథ్యాయముగా మ్రొంగజాలను. ఇట్టి యభిప్రాయములుగల మీరు భారతభూమిని స్వతంత్రము చేయుట కేమిమార్గము చెప్పుదురోయని యెదురు చూచుచున్నాను.

సంపా : నాయభిప్రాయము లొక్కపెట్టిన అంగీకృతము లగునని నేనునమ్మువాడనుకాను. మీబోటి చదువరులకు నివేదించుటమాత్రము నాధర్మము. కాలము తక్కుంగలపనిని నెరవేర్చును. భారతభూమిని స్వతంత్రమునర్చు స్థితిగతులిదివరకే వివరించినాము. ఆవివరణమంతయు నేరుగాచేసినదికాదు కావున ఇప్పుడట్లు చేసిచూపెదను. రోగకారణమును నశింపచేసిన రోగము నశించుననుట లోకములో అందరకును విశేషమయిన సిద్ధాంతమే. అట్లే భారతభూమి దాస్యమునకు కారణమేదో ఆకారణమును తొలగించినయెడల దాస్యమును తొలగుననుట నిజము.

చదువరి: భారతనాగరకమే లోకములో నుత్తమమయిన యెడల భారతభూమికి దాస్యమెట్లు కలిగినది ?.

చదువరి: ఈనాగరకము ఉత్తమమనుటనిర్వివాదాంశము. అయిన ఒక్కటి భావకముంచుకొనవలెను. అన్నినాగరకములును వ్యవహారమున పరీక్షితము లగుచున్నవి. ఏది అచలమో అదియన్నిటినిగెలిచి స్థిరపడగలదు. హైందవపుత్రులు చలించుటనుజేసి భారతనాగరకము ఇక్కట్లుల బడినది. ఎన్నిమహాతరంగములు వచ్చిననుకొట్టుకొనిపోవక నిలచుటచేతనే దీనిశక్తి యిట్టిదని బయల్పడుచున్నది. అంతేకాక భారతభూమియంతయుగూడఇంకనునీవ్యవహారపరీక్షలోనికిరాలేదు. పాశ్చాత్యనాగరకముసోకినవారు మాత్రము దానికి దాసులైనారు. మానవుడెప్పుడును మహాప్రపంచమును తనజేనడే యని తలంచుట స్వభావసిద్ధము. మనము దాసులైనప్పుడు లోకమంతయుదాస్యమునందినట్లే మనకుదోచును. మన మధోగతిలో నుండుటనుబట్టి భారతభూమియంతయుఅదేగతిలో నున్నట్లు మనముతలపోయుచున్నాము. నిజమరయగా అట్టిస్థితిలేదు. పైసంగతులన్నియు మరువనియెడల మనము స్వతంత్రులమయినయెడల భారతభూమియు స్వతంత్రయగును. ఈభావమే స్వరాజ్యశబ్దమునకు నిర్వచనమును స్థాపించుచున్నది. మనలను మనము పరిపాలించుకొనుయోగ్యతకలిగినప్పుడుమనకు స్వరాజ్యము తప్పకవచ్చినదే.

కాబట్టి అవి మనకు నిజముగా కరతలామలకము. ఈస్వరాజ్యము కలపోలినదని యుకొని ఊరక కూర్చొన్నట్ల పోసగదు. నేను చెప్పునట్టిరూపముగల స్వరాజ్యమును ఒక్కపర్యాయము మనము సంపాదించినయెడల అందరును దానిని సంపాదించునట్లు మనము ఎల్లప్పుడును ప్రోత్సహింపగలము. దాని స్వభావమే యిట్టిది. అయిన ఆస్వరాజ్యమును ఒక్కొక్కడును ఆత్మానుభవముచేత సంపాదించవలసియున్నాడు. నీటమునిగి పోనుండు వాడు అట్టిడినే మరియొకనిని ఎప్పుడును తరింపజేయ లేడు. మనము దాసులుగా నున్నంతకాలము ఇతరుల దాస్యమును పోనాడుట కాలోచించుట వట్టిదంభము. ఈకారణముల నాలోచించినయెడల మనము ఇంగ్లీషువారిని వెడలగొట్టు నాదర్శము పెట్టుకొనుట అవసరమే కాదు. ఇంగ్లీషువారు భారతీయులగుదురేని వారికిని ఇందుతావుగలదు. వారినాగరకము నుంచుకొని వారిక్కడ నుండదలంతు రేనివారి కిక్కడ తావు లేదు. అట్టిపరిస్థితులను సృష్టించుశక్తి మనలో నున్నది.

చదువరి: ఇంగ్లీషువారు భారతీయులెన్నటికిని కాజాలరు.

సంపా: అట్లనరాదు. ఇంగ్లీషువారిలో మానుషత్వము లేదనవచ్చునా? వారు తమరీతిని మానుదురా లేదా యనుట ప్రస్తుతమున కవసరముకాదు. మన యిల్లు మనము చక్కగాపెట్టుకొనినయెడల అందులో నివసింపగలవారే నివసించుదురు. తక్కువ

గలవారు తమకుతామే పెడలేపోదురు. ఇట్టిది మన యనుభవములో జరిగించునో యున్నది.

చదువరి: చరిత్రలో ఇట్టి జైష్కడను జరిగలేదు.

సంవా: చరిత్రలో జరిగినది జరుగనో జరుగదనుట మాత్రమే గౌరవమును సంశయించుటయగును. మనకు సకారణమునితోచుదానిని ప్రయత్నించుట మనధర్మము. అన్ని దేశములచరిత్రలును ఒక్కటేకాదు. భారతభూమికిత చిత్రముగా ప్రత్యేకిము. దానిశక్తి అనంతము. కాబట్టి యితర దేశచరిత్రలతో ఈభూమిని పోల్చునక్కరలేదు. ఇతరనాగరకములు సళించినవిగాని భారతనాగరకము కాలుదన్ని నిలచినవనునంగతి యిదిపరలోకే చెప్పించుచున్నది.

చదువరి: ఇది నాకర్థముకా లేదు. ముప్పిరలముచేత ఇంగ్లీషువారిని పెడలగొట్టవలెననుట నిర్వివాదాంతముగా నున్నది. నాకు దేశములో నున్నంతకాలము మనకు శాంతికలుగను. మన కపీశ్వరులలో నొక్కఁడు దాసులు స్వాతంత్ర్యములను గురించి కలనైనకనరాదనుచున్నాడు. ఇంగ్లీషువారిచ్చట నుండుటచేత మనము దినదినము బలహీనుల మగుచున్నాము. మన ప్రతిభయందెప్పుడు పోయినది. మనప్రజనుచూచిన భయాకాంక్షలవలె కన్పించుచున్నాడు. ఇంగ్లీషువారు దేశములో మహావిప్లవమువలె నున్నాడు. ఈ మహావిప్లవమును జూచి యుపాయముల జేసెను తొలిగించవలెను.

సంపా: మీ ఉద్దేశములో ఇంత సేపు మనము చేసినవిమర్శలు
ఈ కారణము మరచిపోయినారు. మనము ఇంగ్లీషువారిని తెచ్చి
కొనినాము. మనమే నిలుపుకొనుచున్నాము. వారు ఇక్కడ
ఉండటము ముఖ్యకారణము మనమువారినాగరకమును అవలం
బించటమే యనునది మీరేల మరచెదరు? వారియెడ
మీకుగల ద్వేషము వారి నాగరకమునెడకు మరల్చవలసి
యున్నది. వాదముకొరకు యద్ధముచేసియే ఇంగ్లీషువారిని వెళ్ల
గొట్టవలెనని యొప్పుకొందము. అది యెట్లు జరుగవలె?

చదువరి: ఇటలీ చేసినట్లే మనము చేయవలెను. బెజీనీ
గారిపొట్టిలకు సాధ్యమయినది మనకు సాధ్యము కాకపోదు.
వారు మహాపురుషులు కారని మీ రనబోరుగదా!

జమనై దవ ప్రతిరణము.

ఇటలీ భారతభూములు.

సంపా: మీరు ఇటలీ సాదృశ్యము తెచ్చియుండుట మంచిదే. మెజినీ చాలగొప్పవాడు. మిక్కిలి మంచివాడు. గారిబాట్టి గొప్పవీరుడు. ఇరువురుపూజ్యులు. వారి జీవితము లనేకవిషయముల మనకనుసరణీయములు. అయిన ఇటలీలో నుండిన స్థితికిని భారతభూమిస్థితికిని మిక్కిలి తారతమ్యముకలదు. మొదట మెజినీ గారిబాట్టిలకు పరస్పరము కల భేదము నాలోచించుట అవశ్యకము. ఇటలీనిగురించి మెజినీ ఏయుద్దేశము పెట్టుకొనెనో అయుద్దేశము నేటికిని కొనసాగియుండలేదు. చూనవధర్మములగు గురించి అతడు వ్రాసినగ్రంథములో ప్రతిమానపుడు సామ్రాజ్యమును మొదట సంపాదించవలయునని వ్రాసినాడు. ఇటలీలో ఇది యేర్పడలేదు. గారిబాట్టి మెజినీపెట్టుకొనిన ఈ దృష్టిపథము పెట్టుకొనలేదు. గారిబాట్టి ఆయుధము లిచ్చెను. ప్రతియుటాలియను వానిని ధరించెను. ఆస్త్రియ యిటలీలు జ్ఞాతులైనందున వారి నాగరక మేకమయియే యుండినది. వారు కన్ను పొడచిన వీరు కన్ను పొడచుటయే అవసరమై యుండనది. గారిబాట్టికోరినది ఆస్త్రియాప్రభుత్వమునుండి ఇటలీ వేరుపడ

వలయుననిమాత్రమే. మంత్రికేవరు చేసినకుతంత్రములు ఇటలీకి సంబంధించిన ఆనాటిచరిత్రకు కళంకాపాదకములు. దాని పలున ఫల మేమియైనది. ఇటాలియనులు ఇటలీని పదిలంబు లించుటను జేసి ఇటలీప్రజ సుఖమందుచున్న దందుజేసి మీరంధకారమున బడి చూడలేకున్నారు గాని మరేమియును గాదు. మెజీని ఇటలీ స్వతంత్రముకాలేదని స్పష్టముగా చూపినాడు. ఆపదమునకు విక్టరు ఇమాన్యుల్ ఒకయర్థము చెప్పినాడు. మెజీనీ మరియొకయర్థమును చెప్పినాడు. ఇమాన్యుల్, కేవర్—గారిబాట్టితో సహా—ఇటలీయనిన ఇటలీరాజును అతని సహకారులు ననిమాత్ర మాలోచించిరి. మెజీని ఇటలీయన తద్దేశప్రజ, రైతాంగమంతయు నని యాలోచించెను. ఇమాన్యుల్ నిజముగా ఆ ఇటలీకి సేవకుడు. మెజీని మానసము ననుండిన ఇటలీ ఇంకను దాస్యమును బాయలేదు. జాతీయంతటికిని సంబంధించినయర్థము పొసగినప్పుడు ఇరువురురాజుల లాభాలాభములుమాత్రమే యాలోచింపబడెను. ప్రజను చదరంగములోని కాయలవలె ఈ రాజు లుపయోగించుకొనిరి. ఇటలీలో పనివార లీనాటికిగూడ అసౌఖ్యమునబడి కొట్టుకొనుచున్నారు. కాబట్టి వారు హత్యలుకావించుట, తిరుగుబాటులు చేయుట జరుగుచున్నది. ఎప్పుడును వారు విప్లముకలిగింతురనుభయము కలదు. అస్థి క్రియాసైన్యములు ఇటలీ వెడలిపోయిన

తరువాత ఇటలీవారి కేమి యంతగొప్పలాభము కలిగినది? ఏమియు లేదు. వట్టి నామకార్థము, లాభముమాత్రము సమకూరినది. ఏసంస్కారములకొరకు యద్ధము జరగెనో ఆసంస్కారములొకను ఇటలీలో అంగీకృతముకాలేదు. ప్రజల సాధారణస్థితి నాడెట్టు లుండెనో నేమను అట్లు లేయున్నది. అట్టిస్థితి ఇక్కడ కలుగజేయవలెననిమీకు నిష్ఠముకాదుకదా! భారతభూమిలోని కోట్లకొలది ప్రజలు సుఖమందవలయునేకాని మీచేతికి రాజ్యభారము దొరకిన చాలునని మీరాలోచింపరు కదా! నిజమిదియే యగునేని మనమొక్కవిషయ మాలోచించవలెను. కోట్లప్రజలకు స్వరాజ్య మబ్బుపెట్లు? అనేకసంస్థానాధీశ్వరుల పాలనలో నుండుప్రజలు మిక్కిలి బాధలుపడుచున్నారని మీరంగీకరింపవలసియుండును. కరుణ కొంచెముకూడచూపక ఆయధిపతులు ప్రజలకు కష్టములు కలిగించుచుండును. వారి నిరంకుశత్వముబ్రటిషువారినిరంకుశత్వమునకంటె ప్రబలతరము అనిరంకుశత్వము మీరు కావలయునందు రేని మనమెప్పుడును అభిప్రాయములతో నేకీభవింపజాలము. ఇంగ్లీషువారు వెడలిపోయిన స్వదేశసంస్థానాధీశ్వరులకాలిక్రిందపడి ప్రజ సలిగిపోవచ్చును అను ఏర్పాటునకు నే నెప్పుడును సమ్మతించజాలను. అది నాదేశభక్తి కాజాలదు. దేశాభిమానమునకు నామతమున స్థము దేశప్రజలక్షేమము, సౌఖ్యము. ఇంగ్లీషువారిమూలక

ముగా అది నడుచునేని నేను వారికి చలవంచువాడ. ఏ ఇంగ్లీషు వాడైనను భారతభూమిలోని నిరంకుశత్వమును పోగొట్టి స్వాతంత్ర్యము సంపాదించుటకు తనజీవితమును భారపోయునెడల అతనిని భారతపుత్రునివలెనే నే ప్రేమింతును.

ఇంతేకాదు. ఇటలీవలెపోరాడుట భారతభూమి ఆయుధములను ధరించినంగాని పొసగదు. మీరీవిషయము నాలోచించినట్లు కానరాదు. ఇంగ్లీషువారు చక్కగా సాయుధులై యున్నవారు: దానికి నేజుంకుటలేదు. కాని ఒక్కటిమాత్రము స్పష్టము. సాయుధులైనవారితో పనగవలసినచో భారతపుత్రులలో వేలకొలది ఆయుధముల ధరింపవలసియుందురు. అది జరుగవలయుననినవిన్నియేండుపట్టునోటిలోచించునది. అదిగాక భారతభూమిని విరులముగా సాయుధమొనర్చుటకు నర్థము మనము యూరోపునాగరకమున లయమగుట యగుచున్నది. అప్పుడు మనస్థితియు యూరోపుస్థితివలెనే కరుణాకరము కాక పోవచ్చును. ఈపరిణామమే మనము కోరునట్లేన ఆనాగరకమున చక్కగా శిక్షితమైనవారు మనదేశములోనుండుట అత్యవశ్యకమగుచున్నది. అప్పుడు కొన్నికొన్నిహక్కులకై మనము పోరాడవచ్చును. కొన్ని సంపాదించవచ్చును. కాలముగడుపవచ్చును. నిజమేమనగా భారతజాతి సాయుధముకాదు, అట్లు కాకుండుటయే మేల్లు.

చదువరి: మీరు విపరీతాలోచనలు చేయుచున్నారు. అందరు సాయుధులు కానక్కర లేదు, మొదట కొండరిని ఇంగ్లీషు వారినిచంపిభయోత్పాతముకలిగించినయెడల తరువాత ఏకొందరు సాయుధులైనను పనులను నెరవేర్చగలరు. రెండురెండు స్నరలక్షల జనమును మనము నష్టపడవలసియుండుము. ఆ మాత్రము త్యాగముచేయగలమేని మనదేశము మనపాలగును. చిల్లరయుద్ధముతో ఇంగ్లీషువారిని జయించవలెను.

సంపా: ఈపవిత్రభూమిని మీరప్రవిత్రముచేయుట మీతలంపు. హత్యలుచేసి భారతభూమిని సంరక్షించుచింత తోచిసప్పుడే మీకు దేహము పడకుటలేదా? మనకు కర్తవ్యము మనలను మనమే చంపుకొనవలెను. ఇతరులను చంపనాలోచించుట పౌరుషహీనత్వము. ఇతరులను జంపి మీరెవరికి స్వాతంత్ర్యము సంపాదించ తలచుచున్నారు. భారతజాతిలో కోటాను కోట్లు దానిం గోరరు. నేటి నవనాగరకము దిగద్రావి గర్జన త్రేపువా రిట్టియాలోచనలు చేయుదురు. హత్యచేసి పైకెక్కినవాడు జాతిని సుఖపెట్టుననుమాట కల్ల. ధింగాకార్యమువలనను అట్టి యితరకార్యములవలనను హైందవభూమి లాభము పొందిన దనుకొనువారు మిక్కిలి పొరబడుచున్నారు. ధింగాదేశాభిమానియే కాని ఆతని యభిమానము అంధప్రాయము. అతడు తప్పుదారిబడి దేహమును భారపోసినాడు. తత్ఫలము తుదకు చెరువేకాని వేరుకాదు.

చమపతి: అయిన ఇంగ్లీషువారు ఈహత్యలచేత భయపడి నారనియు అందుచేతనే మాస్ట్రిస్కంస్కరణములు ప్రసాదితములైనవనియు మీరంగీకరింతురా?

సంపా: ఇంగ్లీషువారు ధైర్యాధైర్యములజాలి, తుపాకీనుండు ఆజాతిని సులభముగా ఆలోచనకు దించునని నానమ్మకము. మాస్ట్రిప్రభువు భయపడి సంస్కారము చేసి నాడనట నిజముకావచ్చును. అయిన భయముచే నిచ్చినది భయము వీక్షితోడనే మరల పుచ్చుకొనవచ్చును.

పద. నాటక ప్రకరణము.

పశుబలము.

చదువరి: ఇది నవీనస్థానము. భయమునై యిచ్చినది మరల పుచ్చకొందురా? ఒకపర్యాయమిచ్చినది ఎవరైనను మరల్చుకొందురా.

సంపా: అటవలదు. సిపాయిల తిరుగుబాటుకు తరువాత గొడవనెంపత్సరపు వరదానపత్రము ప్రకటితమయ్యెను. శాంతి నెలకొల్పుటకుగా నీపని జరిగినది. శాంతినెలకొని ప్రజలు చల్ల బడినపిడిపి అవరదానపువర్ణము తగ్గినది. నేను దొంగనను కొందము. భయము కలకని తోచినప్పుడు దొంగిలించుట కూనివేయుదును. ఆభయముతోలగెరా మరల నాపనిని ప్రారంభింతును. ఇది లోకస్వభావము. పశుబలము వినియోగించిననే ఏదనినైనను చేయించవచ్చునని తలంపుగొనినాము. కాబట్టి పశుబలము నుపయోగించుదున్నాము.

చదువరి: మీమాటలకు మీరే విఘాతము కలిగించుకొనుచున్నారే. ఇంగ్లీషువారు తమ దేశములో సంపాదించినది పశుబలముచేతనే సంపాదించినారు. వారు గడించినది వ్యభిచారి

మీరు వాడించుట నాకు జ్ఞాపకమున్నది కాని అది నావాడ
మును విఘాతము చేయజాలదు. వారికి వ్యవసాయములపై
ఆశయుండినది. వానిని గడించినారు. వారి ఆశాపూరియై
నడుచుటయే నాకవసరము. వారేమియుపాయములు వినియో
గించిన నేమిపోయె? మన యాదర్శము ఉత్తమము? దానిని
చేరుటకు ఏయుపాయములైనను మనము ఉపయోగింపవచ్చును
పశుబలముకూడ వినియోగార్హమే. ఇంటిలో దొంగ దూరి
నప్పుడు వానిని తరుముటకు సాధనము లాలోచించుచు కూ
ర్చుచు వెత్రిచారుందురా? ఎట్లైనను అతనిని వెదలగొట్టుట
కార్యము. మనవులు పెట్టుకొనుటచేత మనకేమియు ఫలము
కలుగలేదనియు కలుగపోదనియు మీరంగీకరించుట స్పష్టము.
అప్పుడు పశుబల ముపయోగించి యేల ఫలమందరాదు? సరి
పాడించినది నిలుపుకొనుటకుకూడ అవసరమైనంతవరకు ఆ
సాధనమునే ప్రయోగార్హముగా పెట్టుకొందము. శిశువు అగ్ని
లో కాలుబెట్టుచుండ నిరంతరము నిష్పథించుట సరియందురా
కాదా? ఎట్లైనను మనయుద్దేశముల సాధించుట యుక్తము.

సంసా: మీవాదము పైచూపునకు బాగుగదోచును. ఇది
యనేకుల నిదివరలో మోసపుచ్చినది. అయిన నేనితరులకంటె
బాగుగా నెరుంగుదురు. కావున మీమోహమును తీర్చుటకు
ప్రయత్నింతును. ఇంట్లో వారు పశుబలముమూలకముగా నుద్దేశి

శముల దీర్చికొనిరి కాన మనమును అట్లు చేయుట న్యాయ
మనువాదమును మొదట నాలోచింతము. వారు పశుబల
ప్రయోగముచేసి యుండుట నిశ్చయము. మనమును అట్టి సాధ
నమునే వినియోగింపనగుననుటయు సంభావ్యమే. కాని మనకు
అట్టి సాధనముచే అట్టిఫలమే సిద్ధించుననుట! స్పష్టము. అట్టి
ఫలము మనకు వలదని మీరంగీకరింతురుగదా! సాధనము
నకు ఫలమునకు సంబంధములేదను మీయభిప్రాయము తప్పు.
ఆతప్పుచేయుటచే దే శోభిమానులైన మహాపురుషులుకూడ
మహాసర్థములను లోకమున కల్పించినారు. విషబీజము నాటి
సూర్యుడరమగు గులాబిపుష్పమును సృష్టించుమని మీరు ప్రారం
భించినారు. సముద్రముదాటుటకు నావయే యవసరము. బండ్రి
మీద ప్రయాణనైతిమా మనతోకూడ బండియు మునుగును.
'యథారాజాతథాప్రజాః' అనునది మననముచేయదగినది. దీని
యర్థమెరుంగకమానవుడు పలుకట్లపడినాడు. సాధనముబీజము,
ఆదర్శము వృక్షము. బీజమునకు వృక్షమునకుగల అవార్యసం
బంధమే సాధనమునకు ఆదర్శమునకు గలదు. దైవభక్తివలన
కలుగుఫలము శనిభక్తివలన నెప్పుడును కలుగదు. కాబట్టి
ఎవ్వరైనను నేను దైవమునారాధింపవలెను. కాని శనినారా
ధించి దైవము నారాధించినట్లుకొందును' అందురేని అది
అజ్ఞానమని యందరును పరిహసింతురు. ఏవి తనమునకాఫలము

తేప్పము. ఇంగ్లీషువారు పశుబలము ప్రయోగించి ౧౮౩౩లో ఎక్కువ నిర్వచనాధికారము సంపాదించిరి. పశుబలప్రయోగముచే వారిధర్మము వారి కెక్కువయర్థమయ్యెనా? నిర్వచనాధికారముకోరిరి. పశుబలప్రయోగము చేసిరి. అధికారమలవడెను. అయిన నిశ్చయస్వాతంత్ర్యము ధర్మనిర్వహణమువలన కానిరాదు: ఆ స్వాతంత్ర్యమునకు వారికి కలుగలేదు. కాబట్టి ఇంగ్లండున ఇప్పుడొకనాటక మేర్పడియున్నది. ప్రతివాడును స్వాతంత్ర్యములు కోరువాడే. తనధర్మము నెఱింగినవాడు మాత్రమరుదు. ప్రతివాడు స్వాతంత్ర్యములు కోరువాడైనప్పుడు ఎన్నడు ఎవ్వరికి ఇయ్యగలడు? ఇంగ్లీషువారు ధర్మము నిర్వహించుటే లేదని కాదు నామతము. వారుకోరు స్వాతంత్ర్యముల కనుగుణముగా ధర్మనిర్వహణముమాత్రము మృగ్యము. అది లేక పోవుటచేత, అర్హతగడింపకపోవుటచేత, వారుగడించినస్వాతంత్ర్యములు వారికి మోయరానిభారమగుచున్నవి. అనగావారు వినియోగించినసాధనమునకుపూర్ణముగా ననుగుణముగా ఫలము వారికి కలిగినది. ఫలమున కనుగుణముగా సాధనము వారు వినియోగించిరి. మీగడియారము నే నపహరింపవలెననినయెడల నేనుమీతోపోరవలెను, కొనవలెననిన మీకు ద్రవ్యమియ్యవలెను, దానమడుగవలెనన్న మీముప్రార్థింపవలెను. ఈయపాయములలో నేనుప్రయోగించుచున్నపాయము ననుసరించి ఆగడి

యూరము దొంగసాత్త్రో, స్వార్థితమో, దానమో అగచున్నది. ఈరీతిని మూడువిధములగుసాధనములచేతమూడువిధములగు ఫలము లేర్పడుచున్నవి. సాధనములతో ఫలమునకుసంబంధము లేదని ఇంకను వాదించురా?

దొంగను పారదోలవలెనని మీరిచ్చినయుదాహరణమును విమర్శింతము. ఏసాధనమైనను దొంగను పారదోలునని నేను నమ్మను. చూతండ్రి దొంగలించుటకు వచ్చెను. అతనిని తప్పించుకొనుట కొక యుపాయము వెదకుదును. నాకు తెలిసినవాడు ఆపనికి దూరె ననుకొందము. ఇంకొకవిధమగు సాధనమును వినియోగించుకొందును. ఎవ్వడో సంబంధము లేనివాడు దొంగ. అప్పటియుపాయమే వేరు. తెల్లవాడు దొంగయైన నల్లవానియెడల నుపయోగించు సాధనముకాక ఇంకొక సాధనము నుపయోగించెదరు కాబోలు మీరు. ఒలివి హీనుడు, ఒక్కొక్కటి దొంగయైనయెడల సమబలునియెడల నుపయోగించు నుపాయమును వినియోగించబోము. ఆపాద మస్తకము ఆయుధధారి యగునేని కెక్కుమిక్కుమనక యూర కుందుము. ఈవిధముగా దొంగయొక్కస్వభావము ననుసరించి అతని నివారించుమార్గములు మారుచుండును. ఇంతేకాదు. దొంగ నాతండ్రియైనను, ఆపాదమస్తకము ఆయుధములు ధరించిన ఆమోటరియైనను, నేను నిడించుట నభినయింతును మీరు, నాతండ్రికూడ సాయుధుడుగా రావచ్చును. నాకు ఇరువుర

జ్ఞానస్థము ఘటమున నొక్కటే. ఇరువురను నాయూన్ది కొని
బొబ్బవాచే. అయిన తండ్రివిషయమగునేని కరుణారసము నేడ్పు
కలుగును. మఱియొక్కచేరి ఆగ్రహముకలిగి వైరముత్పన్నమ
గును. ఇట్టిది చిత్తశ్రద్ధి. దీనినంతయు నాతోచింతుమేని సాధనము
స్త్రివియే యుపయోగింప నగుననువిషయమున మనమేభవిరి
పకపోవచ్చును. ఈయన్నిసందర్భములలో చేయవలసినది నాకు
స్పష్టము. కాని నా సాధనము మీకుభయమును కలిగించవచ్చు
ను. కాబట్టి మీకు తెలుపుటకు వెరుదీయుచున్నాను. మీరూ
హించుకొందురుగాక. అట్లూహకు తటచేని వేరువేరుసందర్భ
ములలో వేరువేరుపాయముల చేసికొందురుగాక. ఒక్కటి మీకు
వీనితము, ఏయుపాయమైన నేని యని మాత్రము ఉపయోగిం
చుటకు రాదు. ప్రతిసందర్భమునకు అనుగుణోపాయమునే
మీ రాలోచింపవలసియుండును. కాబట్టి ఏయుపాయముచేత
నైన వెడలగొట్టుట మీధర్మము కాదనుట స్పష్టము.

ఇంకను నాలోచితము. ఆపాదమస్తకాయుధుడు మీసూ
క్తు దొంగిలించిరాడు. మీచిత్త మావిషయమున మగ్నమయి
నది. మీ యాగ్రహమనంతముగా పెరిగినది. మీస్వలాభము
కు గాక మీ ఇరుగుపొరుగువారి లాభమునకై వానిని
మీరు ఉంకింపవలె నందురు. సాయుధులకొండరను చేర్చితిరి.
పైబడి వానిల్లు స్వాధీనముచేసికొన నెంచితిరి. అది యతని

కెరుకయైనది. అతడు పారిపోయినాడు. కాని అతని మనస్సున
 కూడ ఉద్రేకము కల్గినది. తనసోదర-చోరబృందమును చేర్చి
 నాడు. పట్టపగటివేళ మిము దోచుకొందునని ఆట్టహాసముగ
 సందేశము పంపినాడు. మీరు బలవంతులు. మీకు భయము
 లేదు. అతని నెదుర్కొనుసాహసము కలదు. ఈలోపుగ నా
 దొంగ మీ పరిసరవర్తుల వీడించును. వారు మీకడ మొఱ
 పెట్టుదురు? మీరేమందురు. అయ్యలారా అంతయు మీకొర
 కే చేయుచున్నాను. అతడు నాద్రవ్యము నపహరించినాడని
 నాకాగ్రహములేదు. అని ప్రత్యుత్తరమిత్తురు. మీ పరిసరవర్తు
 లందురుగదా, 'వీడెప్పుడు మమ్ము హింసింపడు, మీరు వీనితో
 పోరాటము పెట్టికొనిన విదపనే యీగతి తటస్థించినది.'
 ముందుకుపోయిన గోయి వెరుకకు తరలిన చెరువు అయి
 నది. మీ పరిసరవర్తులగు బీదలయెడ మీ కెక్కువకరుణ. వారు
 చెప్పినది నిజము. మీకు తెలుసును. మీరేమి చేయవలెను?
 దొంగను పడలితిరా మీకు నవమానము. కాబట్టి బీదల మీ
 రేమందురు? "అయ్యలారా రండు. నాద్రవ్యముమీది. నేను
 మీకు ఆయుధముల నిచ్చెద. ఆదొంగను మీరు పట్టి తన్నుడు
 వదలవలదు" ఈరీతిగా పోరాటము పెరుగును. దొంగలు సం
 ఘ్యాతీతులగుదురు. మీ పరిసరజనము అనవసరముగా అనాను
 కూలముల బడుదురు. ఈకారణముచేత దొంగమీద కసిదీర్చు.

కొననెంచి మీశాంతికే మీరు భంగము తెచ్చికొనినారు. ఎప్పుడు దోపిడికలుగునో ఎప్పుడు శత్రువు పైబడునో అనుభయము మీకు శాశ్వతమై పోయినది. మీధైర్యము అధైర్యముగా పరిణమించినది. నావాదమంతయు జాగ్రత్తగా ఆలోచింపుడు. నేవిపరీత మేమియు వర్జింపలేదనుట మీకె గోచరమగును. ఇది మొదటిసాధనము సంగతి. రెండవసాధనము నాలోచింతము. ఆపాదమస్తకాయుధుడైనదొంగ జ్ఞానవిహీనుడగుసోదరు డని గుర్తెరుగుదురేని సరియైన తరుణమున అతనికి సంగతులు స్పష్టపరుప నిశ్చయింతురు. ఎట్లైనను సోదరమానవుడుకదా యని జాలిగొందురు. ఎందు కతడు దొంగలింపబయలుదేరినాడో ఊహింపజొత్తురు. అంతట సమయమయినప్పు డీతనిదొంగగుణము నశింపజేతును గాక యని తీర్మానించుకొందురు. మీ రీయాలోచనలలోనుండగనే అతడు మరల దొంగలింపకుటకు వచ్చును. మీరు నానిని కోపపడరు. వానిపై జాలిగొందురు. ఈదొంగగుణము వానికి నంటిన రోగమని మీ రెన్నుదురు నాటినుండి మీరు తలుపులు, కిటికీలు తెరచిపెట్టుదురు. మీరు పరుండుతావు మార్చి మీసొత్తు అతనికి సులభముగా దొరకునట్లుగా పెట్టియుంతురు. మరల దొంగ వచ్చినాడు. పరిస్థితి యంతయు క్రొత్త యయినది. అతనికి విభ్రమము తోచినది. అయిన మీవస్తువులమాత్రమెత్తుకొనిపోయినాడు. అతనిమానస మూరకయుండునా ?

అందోళన కాకర మగును. గ్రామములో మిమ్మునుగురించి అతడు విచారణ ప్రారంభము చేయును. అందరును విశాలము ఉదారము నగుమీహృదయమును ప్రశంసించుదురు. అతనికి భేదము తప్పదు. మీపాదముల బడినాడు. మీ మన్ననను వేడినాడు, మీవస్తువుల మీ కిడినాడు, దొంగగుణమును మానినాడు, మీ సేవకు డైనాడు, గౌరవాస్పదవృత్తి నందినాడు. ఇది రెండవరీతి సాధనము. సాధనగుణమునుబట్టి ఫలగుణమును మారిన దనుట విదితము. ఇందువలన అందరు దొంగ లిట్లే నడుతు రనిగాని అందరకును మీకుగల కరుణార్ద్రహృదయమే కలుగు ననిగాని చెప్పరా లేదు. మంచి మార్గ మవలంబించిన మంచిఫలము సాధ్య మనుట కిది తార్కాణముగ చెప్పితిని. శాంతిమార్గ మనేకసందర్భముల ఫలప్రదము. ఫలప్రదము కానప్పుడు నష్టదాయకము కాదు. పశుబలప్రయోగమున నష్ట మున్నదికాని ఇందు లేదు.

అర్జీలుపెట్టుకొనుఆచార మాలోచింతము. బలాధారము లేనిఅర్జీ వ్యర్థ మనుట నిత్యము. అయినను కీర్తిశేషులైన రసడేగారు అర్జీలవలన ప్రజలవిజ్ఞాన మభివృద్ధి యగుఫల మున్నది కావున అవి ఆరీతిని ఉపయోగకరము లనిచెప్పిరి. వానివలన ప్రజలమతముయొక్కనిజస్థితి తెలియగలదు. పరిపాలకులకు హుషారు కాగలదు. ఇట్లాలోచించినయెడల ఒకవేళ అర్జీలు వ్యర్థములు కావేమో. సమానుడు పెట్టుకొను అర్జీమర్యాద

దను సూచించును. దానుడు పెట్టుకొను అర్జీ వానిదాస్యమును ప్రకటించును. బల మాధారముగాగల అర్జీ సమానునిది. అతడు అర్జీమూలకముగా స్వాతంత్ర్యముకోరుట అతని హృదయగౌరవమునకు నిదర్శనము. అర్జీల కాధారము రెండు విధము లగుబలము కావచ్చును. “ఇది ఈయవేని మేము మీకు చెరుపుచేయుదుము” అనుట యొకరీతి. పశుబలము దీని కాధారము. దీని దుష్టఫలము లిదివరకే వర్ణితములు. రెండవవిధ మిట్లు పేర్కొననగును. “మాయుద్దేశముల నెరవేర్చురేని ఇక మీ కర్జీలు మేముపెట్టము. మేము పరిపాలితులముగా నున్నంతకాలము మీరు మమ్ము పరిపాలించగలరు. ఇకముందు మేము మీతో సంబంధము పెట్టుకొనము” ఇందు కాధార మగుబలము ప్రేమబల మనవచ్చును. ఆత్మబల మనవచ్చును. లేదా సామాన్యముగా న్యవహరింపబడురీతిని సాత్త్వికనిరోధ మనవచ్చును. ఇది అంత సరియైనపదము కాదు. ఈబలముమాత్రము నశ్వరము. దీనిని పూర్ణముగా ప్రయోగింపగలవాడు తనస్థితి కెప్పుడును వగవడు. ప్రాతలొక్కొక్తి యొక్కటికలదు. దానియర్థ మిది. ఒక్కనహి ముప్పదిమూడు రోగముల కుదుర్చును. ఈశ్రేమ బలమునకు అథవా ఆత్మబలమునకు ఎదురుపడినప్పుడు పశుబలము వ్యర్థము. మీరు కడపటనిచ్చిన యుదాహరణమును విమర్శింతము. అదెద్ది? శిశువు అగ్నిలో కాలిడుట మాన్పుటెట్లు అనునది. మీరు

చెప్పినయుపాయము నిజముగా పనికిరాదు. శిశువును మీ రేమిచేయుచున్నారో ఆలోచింపుడు. మిమ్మును కాదని తన పశుబలముచే శిశువు అగ్ని నురకగలదేని మీ యుపాయ మాపదను వారింపదు. అప్పుడు మీకు రెండుపాయములు నిలువయుండును. అది యగ్ని నురుకకుండుటకు మీరు దానిని చంపనైన చంపవలెను లేదా చూచుట కోర్వలేక మీరైనను చావవలెను. దానిని మీరుచంపరు. మీహృదయము అంత కరుణార్ద్రము కాదేని శిశువునకు ముందుగా మీ రగ్ని నురికి నశింపరు. మీ రేమిచేయుదురు? చేతగామి శిశువు నగ్ని నురుకనిత్తురు. ఇట్లు మీరు పశుబలము నుపయోగించుట మానివైతురు. మీచేతనైనచో శిశువును అగ్ని నురకకుండ నిర్బంధింతురే అదియు పశుబలమే. అయిన క్రింది దృష్టాకు చేరినది, అని మీ యందురేమో, అదికాదు దాని స్వభావము వేరు. మన మింకను నరయవలసియున్నాము.

ఆరీతిని మీరు శిశువును నిర్బంధించుటలో మీరు దాని లాభమునుమాత్ర మాలోచించుచున్నారు. దాని మేలునకై మాత్రమే మీరు అధికారము చేయుచున్నారు. ఇది మరువరాదు. మీ నిదర్శనము ఇంగ్లీషువారికి సమన్వయము కాజాలదు. ఇంగ్లీషువారిపై పశుబలప్రయోగము చేయునప్పుడు మీ రాలోచించునది మీ మేలుమాత్రమే, మీజాతియొక్క లాభముమాత్రమే. ఇందులో దయకుగాని ప్రేమకుగాని

తావులేదు. ఇంగ్లీషువారు చేయుపని చెడ్డది. అందువలన అది అగ్ని. ఇంగ్లీషువారు శిశుపదమున నున్నారు, నే నాశిశువును సంరక్షింతును, ఆ సంరక్షణకై నాదేహ మర్పింతును అందు రేని అది ఇంగ్లీషువారియెడలమాత్ర మనుట గాదు. తప్పు చేయు ప్రతివారియెడల అట్లే చేయుదు ననుట యగును. అంత దయార్ద్రహృదయము మీదియగు నేని మీకు శుభం బగుగాక.

పదునేడవ ప్రకరణము.

సాత్త్విక నిరోధము.

చదువరి: మీరు ఆత్మబలము, ప్రేమబల మంటిరే అది యెచ్చటనైనను విజయమందినట్లు చారిత్రకనిదర్శనము లున్నవా? ఏజాతియు ఆత్మబలముచే అభివృద్ధియైన ట్లెచ్చటను చెప్పబడలేదు. పశుబలశిక్ష లేక దుర్మార్గులు దుర్మార్గమును వదల రని నా కింకను నమ్మకమే.

సంపా: కవి తులసీదా సిట్లనుచున్నాడు. “దేహమునకు అహంకారము బీజ మయినట్లు మతమునకు దయాప్రేమలు బీజములు. కాబట్టి మన మెప్పుడును దయను వీడరాదు.” ఇది సత్యాస్త్రీయము. రెండునురెండు నాలుగను పెంతసంపూర్ణ సత్యమో ఇదియు నంత సంపూర్ణ సత్య మని నానమ్మిక. ప్రేమ యొక్క శక్తి ఆత్మశక్తి, సత్యశక్తితో నైక్యము. నిమేషనిమేషము దానిప్రభావము మనకు దృష్టము. ఆశక్తియే లేనిచో ఈప్రపంచమే యుండదు. మీరు చారిత్రకనిదర్శనము కావలయు ననుచున్నారు. కాబట్టి చరిత్రయనగా నేమో యెరుంగుట యవసరము. గుజరాతిభాషలో చరిత్రకుగల పర్యాయ పదము “ఇతిహాస్” “ఇది ఇట్లునడచినది”. చరిత్రకు అర్థము ఇదే యగునేని జరిగినసంగతు లెన్నియో చెప్పవచ్చును.

కాని చరిత్ర మనగా రాజులయు సార్వభౌములయు కార్యా
కార్యములే యనుచో అచ్చట ఆత్మశక్తి సాత్త్వికనిరోధముల
కార్యపరత్వ మేమూలను కానరాదు. గాజులగనిలో వజ్రము
వెదుకరాదు. చరిత్ర యనగా నేడు యుద్ధములచరిత్ర. అందు
చేతనే ఇంగ్లీషులో నొకజనోక్తి యేర్పడినది. చరిత్రలేని దేశ
ము, అనగా యుద్ధములులేని దేశ మని యర్థము, ఊమదేశ
ము! రాజు లెట్లాడినది వా రొండొరులతో నెట్లు వైరపడి
నది, వా రొక్కరినొక్కరు ఎట్లు హతముచేసికొనినది చరిత్ర
లో చక్కగా వర్ణితమయి యున్నది. నిజముగా ఇదియే లోక
ములో జరుగుపని యైనయెడల లోక మెన్నడో అంతష్టా యుం
డును. ప్రపంచకథ యుద్ధములతో ప్రారంభ మగునేని నేటికి
ఒక్కమనుష్యు డైనను సజీవియై యుండడు. ఎవ్వరిమీద
యుద్ధములు జరిగినవో వారు విశేషముగా నశింపు నందినారు,
ఉదాహరణార్థము ఆస్ట్రేలియా ఆదిమనివాసుల నాలోచిం
పును. బయటివారి దాడికి వా రందరు రూపులేక చనినారు.
ఒక్కటి జ్ఞాపక ముంచుకొనుడు. ఆ యాదిమనివాసులు ఆత్మ
శక్తిని వినియోగించలేదు. తద్వినియోగము చేయని ఆస్ట్రేలి
యనులుకూడ ఒక్కనాటికి ఆగతియే పట్టవలసి యుందురు.
నీట నీదువానికి నీటిగండము తప్ప దనునట్లు కత్తిపట్టువానికి
కత్తిగండము తప్పదు.

లోకములో ఇంకను ఇందరుప్రజలు బ్రతికియున్నారుగదా! ఇది యేమిసూచించుచున్నది? లోకనిర్మాణము కత్తులమీద పశుబలముమీద ఆధారపడి యుండలేదు. ప్రేమ సత్యముల మీద ఆధారపడి యున్నది. అందుచేత ఆత్మశక్తియొక్క ఫలమునకు వేరువాదమే అక్కరలేదు. ఇన్నియుద్ధములు జరిగినను లోకము నిలిచియుండుటే ఆత్మశక్తికి ప్రేమశక్తికి ప్రబల తార్కాణము. వేనవేలు కోటానుకోటులు జీవించుట ఈ శక్తి ఆధారముగానే జరుగుచున్నది. లక్షలకొలది కుటుంబములలో అహరహము జనించు చిన్నచిన్నపోట్లాట లన్నియును ఈశక్తిమూలకముగనే నిమేషనిమేషమును తీర్మానమగుచున్నవి. నూర్లకొలదిజాతులు శాంతముగా బ్రతుకుచున్నవి. చరిత్రము ఈవిషయము గమనించలేదు. గమనించజాలదు. ఈప్రేమశక్తి ఆత్మశక్తుల ప్రచారమును నాటంకపరచునట్టి సంగతులే చరిత్రనామమున బరగుచున్నవి. ఇరువురుసోదరులకు విభేదము కలిగినది. ఒక్కడు తనతప్పునెరింగి రెండవవానిదయను ప్రేరేపించు చున్నాడు, ప్రేమను ప్రేరేపించు చున్నాడు. ఇరువురకు శాంతికుదిరి కాలము గడుపుచున్నారు. దీని నెవ్వరును వ్రాసియుంచుట లేదు. కాని వీరిరువురు, ఏవక్కీలు అడ్డపడుటచేతనో మరి యేకారణముననో, ముష్టియుద్ధమునకు దిగినప్పుడు తత్తుల్య మగు న్యాయ విచారణకు కడంగినప్పుడు వీరివిషయము రచ్చ కెక్కు

చున్నది. పత్రికలలో ప్రకటిత మగుచున్నది. ఇరుగుపొరుగు వారి సంభాషణకు పాత్ర మగుచున్నది. చరిత్రలో భాగము కూడ కావచ్చును. కుటుంబములు తేగలసంగతి యెంతో జాతులసంగతియు నంతే. కుటుంబముల కొకస్వభావము జాతుల కొకస్వభావము కలుగు నని వేరుచేయుటకు కారణము కానరాదు. కాబట్టి చరిత్ర మనునది స్వభావస్థితికి కలిగిన విఘాతములకథగాని వేరుగాదు. ఆత్మశక్తి సహజస్థితి కావున చరిత్రకు నెక్కినది కాదు.

చదువరి: మీరు, చెప్పనదిచూడగా సాత్త్వికనిరోధము నకు సంబంధించిన యుదాహరణములు చరిత్రమున లేవనుట స్పష్ట మగుచున్నది. కాబట్టి ఈ సాత్త్వికనిరోధ మనగా నేమో ఇంక కొంచెము విపులముగా నెరుగుట అవసరము. దయచేసి విశదీకరింపుడు.

సంపా: సాత్త్వికనిరోధ మనగా మనవలె స్వకాయమును కష్టపెట్టుటచే స్వాతంత్ర్యముల సంపాదించుటయే. ఆయుధ ధారణోపాయమున కిది ప్రత్యక్షనిరోధి. నామనస్సాక్షికి సమ్మతము కానిపనిని నేను చేయనిష్టపడక నిలుచుట ఆత్మ బలమును వినియోగించుట. ముష్టిబలపద్ధతుల నుపయోగించి ప్రభుత్వము వారిచే నాకు సమ్మతముకాని శాసనమును రద్దు చేయింతునేని అది దేహబలోపాయ మగును. శాసనమునకు

నేను లోబడననితెలిపి అది విధించుశిక్షల ననుభవించునేని అది ఆత్మబలోపాయ మగును. దీనికి ఆత్మత్యాగ మవసరము.

అందరును ఇతరులను బాధపెట్టుటకన్న ఆత్మత్యాగము మహోత్తర మని యంగీకరించుచున్నారు. అంతేకాక న్యాయముకాని విషయములలో ఈశక్తి నుపయోగించినను ఉపయోగించువా డొక్కరుడే నష్టపడును. అతనితప్పుమై ఇతరులను బాధపెట్టినవాడు కాడు. ఇదివరలో మానవు లెన్ని యోషనులు చేసినారు. అందులో ననేకములు తప్పునుట తరువాత బయల్పడినది. ఏమానవుడును సంపూర్ణత్వమును ఆరోపించుకొనరాదు. ఎప్పుడును తనయభిప్రాయమే సంపూర్ణముగా ననుకరణీయ మనరాదు. ఎవ్వడును ఇదితప్పు ఇది నిజ మని అచలసిద్ధాంతము చేయరాదు. తనయాలోచనకు తప్పనితోచినది తనమట్టుకు తప్పే, సందియములేదు. అందు చేతనే తనకు దోష మని తోచినది యెవ్వడును చేయరాదు. అందువలన కలుగుఫలము ఎట్టిదైనను అనుభవింపవలసినది. ఇదియే యాత్మశక్తికి మూలాధారము.

చదువరి: అట్లైన మీరు శాసనముల నుల్లంఘింతురా?

అది రాజభక్తికి మహావ్యతిరేకము. మన మెల్ల కాలము న్యాయ బద్ధుల మనుకీర్తి గడించినాము. మీరు అతివాదులను మించి పోవునట్లున్నారు. వారు చెప్పున దేమి? ఎట్టిశాసనముల కును మనము బద్ధులము గావలెను. అవి చెడ్డవియైనవి యగు

నేని వానికర్తలను బలాత్కారముగా నైననుసరే తరిమివేయవలెను.

సంపా: నేను అతివాదుల మించెదనో లేదో దానితో మన కవసరములేదు. ఏది రుజుపథమో కనిపెట్టుట మన ధర్మము. తదనుగుణముగా నడుచుకొనుట మనకు కర్తవ్యము. మనము న్యాయబద్ధుల మనుట కర్థము మనము సాత్త్వికనిరోధుల మనియే. ఏదేనిశాసనము మన కరిష్టమగుచో శాసన కర్తల నెత్తులు బ్రద్దలుకొట్టువారముకాము. మనము దానిని తిరస్కరించి అందువలన కలుగుకష్టముల ననుభవించుము. శాసనము శిష్ట మైనను దుష్ట మైనను లోబడవలయు ననుట క్రొత్తసిద్ధాంతము. పూర్వ మిట్టిఆలోచనయే యుండలేదు. ఏశాసనములు తమ కసమ్మతములతో వానిని తిరస్కరించి ప్రజలు తత్ఫలము ననుభవించురు. మనస్సాక్షికి విరోధ మగుశాసనములకు లోబడుట పౌరుషవ్యతిరేకము. మతమునకు విరోధము. దాస్యమునకు బునాది. ప్రభుత్వమువారు నగ్నులై తిరుగవలసిన దందు రనుకొందము. మన మట్లు కావింపవలసినదేనా. నేను సాత్త్వికవిరోధినేని వెంటనే అయ్యలారా, మీ యీశాసనము నా కన్వయింపజాల దని వారికి తెలియపరతును. మనము మనయాత్మలను మరచిపోయినాము. అడుగుల కెరగుట మన కభ్యాసమై పోయినది. కావున ఎంతటి నీచశాసనము నైనను శిరసావహించుట కేవగింపకున్నారము.

ఎవ్వడు పౌరుషవంతుడో, ఎవ్వని కాయాశ్వరునిభయము దక్క వేరుభయములేదో వాడు ఇతరులకు జంకడు. మానవ నిర్మిత శాసనములు వానిని బంధింపవు. ప్రభుత్వమువారుకూడ ఇట్లు బంధితులు కావలెనని మిమ్మును గోరరు. వారు మీ రిట్లుచేయునది యని యెప్పుడును చెప్పుటలేదు. ఇట్లు చేయ రేని ఈరీతిని దండింతుమందురు. శాసనములో వ్రాసినది వేద మనియు లోబడుటే ధర్మ మనియు అనుకొనునంతటి అధోగతి మనకు సంభవించినది. అన్యాయశాసనమునకు లోనగుట పౌరుషవిహీనత్వ మనుటను మానవు డెరుంగునేని అన్యుడెంత నిరంకుశాధికారి యయినను ఇతని కితడు బానిసీ డెన్నడును కాడు. స్వరాజ్యమునకయి యెరుంగదగిన పరమరహస్యం బిదియే.

అనేకు లేడిచేసిన నది స్వల్పసంఖ్యాకులను బంధింపవలె ననుట అంధపరంపరత్వము, ఆధ్యాత్మికవ్యతిరేకము. అనే కుల అపభ్రంశము కొందర వివేకము — వీనికి సంబంధించిన తార్కాణము లెన్నియైన చూపవచ్చును. ఎల్లసంస్కార ములు అనేకులను సంస్కరించుటను కొందరు ప్రారంభించు నట్టివే గదా! దోపిడిగాండ్రగుంపులో దోపిడికి కావలసిన శిక్షణ మవసర మని యభిప్రాయము. అందులో నొకశిష్టుడు జన్మించినాడు. వా డీసిద్ధాంతము నంగీకరింపవలెనా? అన్యాయశాసనముల నైనను అనుకరింపవలె ననుసిద్ధాంత మెంత

కాలముండునో అంతకాలము మానవులకు దాస్యము తప్పదు. సాత్త్విక నిరోధియే యీసిద్ధాంతమును త్రుంచగలడు.

పశుబలౌపయోగము సాత్త్వికనిరోధ సిద్ధాంతమునకు వ్యతిరేకము. ఏలయందురా! మనము కోరునది, శత్రువు కోరనిది అతనిచేత బలాత్కారముగా చేయించువార మగుదుము. అట్టి బలాత్కారము న్యాయ మైనయెడల అతడు మనయెడల అదేరీతిని ప్రవర్తించుట న్యాయమే యగును. కాబట్టి సమాధాన మెన్నడును కుదురబోదు. గుడ్డిగుర్రము గానుగ చుట్టు తిరుగుచు “ముందుకు బోవుచున్నాను” అనుకొనుపగిది మనమును కుమ్మరిసారెవలె తిరుగుచు అభివృద్ధి నందుచున్నామని పిచ్చిసంతసమును పొందవచ్చును. తమ మనస్సాక్షికి సమ్మతముకాని శాసనములను అనంగీకారార్హము లని యనుకొనువారికి సాత్త్వికనిరోధ మొక్కటియే సాధనము. మరియన్నియు అర్హకారణములు.

చదువరి: మీరు చెప్పుదానినిబట్టి యాలోచింపగా బలహీనులకు సాత్త్వికనిరోధము పరమాయుధ మనియు బలవంతులు యుద్ధసన్నద్ధులు కావచ్చు ననియు తోచుచున్నది.

సంపా: ఇది వట్టియజ్ఞానము. సాత్త్వికనిరోధము అనునదియే ఆత్మశక్తి, అజయ్యము. అట్టియెడ దానిని బలహీనులసాధనం బనిమాత్ర మెట్లాడవచ్చును? పశుబలసిద్ధాంతమును వా

దించువారలలో ధైర్యము తక్కువ. సాత్త్వికనిరోధియం దది యెక్కువ, అపారము. తన కనిష్ట మగుశాసనమును పిరికివా డెప్పుడైనను తృణీకరింపగలుగునా? అతివాదులు పశుబల పక్షపాతు లందురు. వా రేల శాసనబద్ధతను మాటిమాటికి ప్రకటించుచుందురు? వారిని నే నిందించుట కాదుకాని వా రింకొకరీతిగా మాటలాడుటకె రాదు. ఇంగ్లీషువారిని వెడల గొట్టి, తాము పరిసాలకు లైనప్పుడు, వారు నన్ను మిమ్మును వారిశాసనములకు దాసులు కావలసిన దని కోరగలరు. వారి రాజ్యాంగాభిప్రాయమున కది తగినదియే. ఫిరంగి యెదుట బెట్టి ప్రాణములుతీసినను సరియే తన కనిష్ట మైనశాసనమును తా నంగీకరించుట లే దని సాత్త్వికనిరోధి నిలువంబడగలడు.

మీ యభిప్రాయ మేమి? ఎవ్వడు ధైర్యముకలవాడు? ఫిరంగివెనుక దాగికొని ఇతరులపై గుండుప్రేల్చి చంపునట్టి వాడా? హసన్ముఖముతో ఫిరంగినుండి వెలువడుగోళము నెదుర్కొని ప్రాణము లర్పించువాడా? ఎవ్వడు వీరుడు? కా లుని పరమమిత్రునిగా భావించువాడా? ఇతరులప్రాణముల తనవశము చేసికొనువాడా? పౌరుషము ధైర్యములేనివా డెవ్వడును సాత్త్వికనిరోధి యెప్పటికిని కాజాలడు. దేహబల మెక్కువగా లేనివాడుకూడ సాత్త్వికనిరోధి కావచ్చును. ఇది నా కంగీకారమే. ఒంటరియై ఈ నిరోధము నెరపవచ్చును. కోట్లతోగూడియు నెరపవచ్చును. పురుషులు స్త్రీలు అను

విభేదము నిందు లేదు. ఇందులకు సైనికశిక్షణ మక్కర లేదు. జియుజిట్సు అక్కర లేదు. మనమును నిగ్రహించు శక్తిమాత్ర మవసరము. అది కలిగెనేని మానవుడు పురుషసింహ మగును. అతని చూపుమాత్రన శత్రువు భయకంపితుడు కావలసి యుండును.

సాత్త్వికనిరోధము అనేక ధారాయుత ఖడ్గము. ఎట్లు కా వలసిన నట్లు దానిని త్రిప్పనగును. ఎవ్వ డుపయోగించునో వా నిని, ఎవ్వనిపై ఉపయోగింపబడునో వానిని, ఇరువురనుగూడ నీ ఖడ్గము పవిత్రముచేయును. ఒక్కబిందువు రుధిరము చిందిం పక యీ యాయుధము మహా త్తమఫలములను సేంపాదించును. సాత్త్వికనిరోధులలో పోటీ వైచికోనినను పరాజయ మందు వారుండరు. సాత్త్వికనిరోధఖడ్గమునకు వరయు నక్కర లేదు. ఇట్టి మహాయుధమును బలహీనులయాయుధ మని మీరు వర్ణించుట చిత్రముగా నేయున్నది.

చదువరి: సాత్త్వికనిరోధము భారతభూమికి ప్రత్యేకసా ధన మంటిరి. ఈదేశమున ఫిరంగు లెప్పుడును ఉపయోగించ లేదా?

సంపా: మీయభిప్రాయమున భారతభూమియనిన నిచ్చటి కొన్ని రాజవంశములనుటగా నున్నది. ఏకోటానుకోటి ప్రజ పై ఆరాజవంశములును మనమును ఆధారపడియున్నామో ఆకోటానుకోటిప్రజయే నామానసమున భారతభూమి.

రాజులు ఎప్పుడును రాజసాయుధములను వినియోగింతురు. పశుబలదీక్ష వారికి పట్టినది. వారు అధికారమొనర్ప నాలోచింతురు. అయిన అధికారమును శిరసా వహించువారలకు ఫిరంగు లక్కరలేదు. ఈ రెండవతెగవారే లోకమున మహత్సంఖ్యాకులు. వీరు దేహబలమో ఆత్మబలమో అభివృద్ధి చేయవలసియుందురు. దేహబల మభివృద్ధిచేయుచోట పరిపాలితులు పరిపాలకులు అందరు మతిభ్రష్టు లగుదురు. ఆత్మబల మభివృద్ధి చేయుచోట రాజులయాజ్ఞలు వారికత్తి మొనలదాటి వ్యాపింపవు. ఏలయన, నిజపౌరులు అన్యాయాజ్ఞల నుల్లంఘింతురు. రైతుల నే ఖడ్గమును లోబరచుకొని యెరుగదు. ఇకముందును లోబరుచుకొన జాలదు. వారికి ఖడ్గ ముపయోగించుట తెలియదు. ఇతరు లుపయోగించిన వారికి భయము లేదు. జాతస్యమృత్యుం ధృవ మ్మని కాలుని తలగడగా నిడి ఏజాతి ప్రవర్తించునో అది యుత్తమజాతి. కాలుని గణింపని నాడు భయమునకు తావే లేదు. పశుబలముయొక్క పంచరంగులను పవిత్రముగా నెంచి మోహితులైనవారి కీవర్ణన మననార్హము. నిజ మేమన. భారతభూమిలో జీవితశాఖల నన్నింటను ప్రజ సాత్త్వికనిరోధము నవలంబించియే యున్నది. పరిపాలకులు మన కనిష్ట మగుకార్యములను చేసినప్పుడు మనము వారితోకలసి పనిచేయుటలేదు. ఇదియే సాత్త్విక నిరోధము.

చిన్న సంస్థాన మొకటి కలదు. దాని యధిపతి యొకయాజ్ఞ పాలించెను. అది ప్రజలకు సమ్మతము కాలేదు. వారు వెంటనే గ్రామమువదలి వలసపో నారంభించిరి. అధిపతి కద్దె ర్యము పుట్టెను. ప్రజలక్షమాపణను ఆతడు ప్రార్థించెను. తనయాజ్ఞ నుపసంహరించుకొనెను. ఇది నాజ్ఞాపకమున జరిగినసంగతి. ఇట్టి ఉదాహరణములు భారతచరిత్రమున నెన్నియైనను కలవు. సాత్త్వికనిరోధము ప్రజలకు మహామంత్రముగా ఏర్పడినచోటనే నిజ మగు స్వరాజ్యము సాధ్యము. మరి యేసందర్భము పొసంగినను అది పరిపాలనయే కాని స్వరాజ్యముకాదు.

చదువరి: అట్లైన కాయమును పోషించి శిక్షించుటయే యనవసరమా యేమి?

సంపా: అట్టిది నేనేమియు చెప్పలేదు. కాయము శిక్షితమైనగాని సాత్త్వికనిరోధి యగుటకు వీలులేదు. తాల్యముచే డీలుపడినదేహము నాశ్రయించుమానసము బలవంతము కాజాలదు. మనోదౌర్బల్యము ఆత్మదౌర్బల్యమునకు కారణము. కాబట్టి బాల్యవివాహముల మానుటచేతను విషయతాల్యమును వీడుటచేతను దేహపటుత్వము సంపాదించవలసియుండును. ఒక్కొక్కటైనను ఫిరంగిగుండున కెర కమ్మని నే ప్రోత్సహింతునేని లోకమంతయు నను నవ్వుదురు.

చదువరి: మీమతానుసారము సత్యాగ్రహియగుట నుసా
ధ్యము కాదు. అందు కేమార్గ మవలంబనీయమో దయచేసి
చెప్పనది.

సంపా: సత్యాగ్రహి యగుట సులభమే. మిక్కిలి కష్ట
బును నగు. పదునాలుగేండ్ల పసిబాలుడు సత్యాగ్రహియగుట
నే నెఱుంగుదు; అదేరీతిని రోగపీడితులును నైనారు; బలిష్ఠు
లును సుఖులును నైనవా రనేకులు కాలేకపోయిరి. అను
భవముమీద నా కొక్కటి స్పష్టపడినది. దేశసేవకై సత్యా
గ్రహ మవలంబించువారు బ్రహ్మచర్యవ్రతనిష్ఠులై, దారిద్ర్య
వ్రతగరిష్ఠులై, సత్యదీక్షప్రవర్తకులై, నిర్భయగుణభరితులు
కావలెను. బ్రహ్మచర్యము, వ్రతనిష్ఠ, లేక మానసమునకు
అవసరదార్ధ్యము కలుగదు. విషయలోలుడు పతితుడై పో
రుషవిహీనుడై ధైర్యదూరు డగును. మహాప్రయత్నమున
కనర్హుఁ డగును. అనేకోదాహరణములచే దీనిని దృఢపరుప
వచ్చును. అయిన వివాహితు డేమిచేయవలె ననుప్రశ్న తో
చకపోదు. అది తోచవలసిన యవశ్యము లేదు. భార్యా
భర్తలు తమమోహముల దీర్చుకొనునప్పుడు అది పశుప్రా
యము కాకపోదు. సంతానవృద్ధికి దక్క ఈశాల్యము నిఘే
ధము. సత్యాగ్రహి ఈ కొద్దిపాటి యనుభోగమునుగూడ
జింపవలసి యుండును. అతడు సంతానాభివృద్ధినిగూడ కోరడు.
కాబట్టి వివాహితు డైనవాడును బ్రహ్మచారిగ నుండనగు

ఈవిషయము దీర్ఘ తరముగ విమర్శింపరాదు. ఇం దెన్నియె ప్పిల్లప్రశ్నలుపుట్టక తప్పదు. భార్య నేమిచేయవలెను? వెంట మోసికొని పోవచ్చునా? ఆమెకు గలహక్కు లేవి? ఇత్యాదులు. మహాత్కార్యనిమగ్ను లీవిషయములకు సమాధానము నిశ్చయించుకొనవలసి యుందురు.

బ్రహ్మచర్యమున కవసర మున్నయట్టులే దారిద్ర్యదీక్షకును అవసర మున్నది. ద్రవ్యాకాంక్ష సత్యాగ్రహము రెండు నేకస్థలమున నుండజాలవు. ద్రవ్యము కలవారు పారవేయవలయు నని కాదు ఇందు కర్థము. దానినిగురించి వారు ఉదాసీనులై యుండవలెను. తుది దమ్మిడివరకు పోయినను సిద్ధపడవలసినదే కాని సత్యాగ్రహముమాత్రము వీడరాదు.

మనవివరణములో సత్యాగ్రహము సత్యశక్తి యని నాము. అందుచేత సత్య మనుకరణీయము. ఎంతటినష్టము కలిగినను సత్యము వీడరానిది. ప్రాణనష్టము కలుగ నున్నప్పుడు మొదలైనవేళల నన్యత మాడరాదా యను మున్నగుప్రశ్నలిచ్చుట పొడగట్టును కాని అన్యతమును సూన్యతము చేయదలచువారే యీవిమర్శకు దిగుదురు. ఎల్లప్పుడు సూన్యతము పాటింప నెంచువారల కిట్టిస్థితులు సంప్రాప్తమే కావు. అయినను, వారికి అసంబద్ధకార్యములు తటస్థించవు.

నిర్భయమానసము లేనిది సత్యాగ్రహ మొక్కయడుగైనను, పెట్టజాలదు. ఆస్తి యని, గౌరవ మని, బందుగు లని, పరి

పాలకు లని, అపాయము లని, మృత్యు వని భయ మందువారికి సత్యాగ్రహము నహి.

కిష్టసాధ్య మని సత్యాగ్రహము వీడరాదు. ఎంతటికష్టము వచ్చినను మనము చేసికొనినది కానిచో భరించు మహత్తమ శక్తిని దైవము మనకు ప్రసాదించినాడు. దేశసేవయే పరమావధిగా లే కున్నను ఈ సత్యాగ్రహగుణ మలవడచేసి కొనుట యావశ్యకము. ఆయుధధారులు కా నెంచువారు కూడ సత్యాగ్రహగుణములు సంపాదించియే కావలెను. ఆ లోచనమాత్రన ఆగర్భశూరు డెవ్వడునుకాడు. వీరుడు కాదలచువాడు బ్రహ్మచర్యము ననుష్ఠింపక దప్పదు. దారిద్ర్య వ్రతము నంగీకరింపక తీరదు. నిర్భయవిరహితు డగువీరుడు గగనకుసుమమువంటినాడు. అతడు సత్యవాదియే కావలయు ననునిశ్చయము లే దందుగేమో. ఎప్పుడు నిర్భయమాననుడో అప్పుడు మానవుడు రుజుప్రవర్తకు డగును. ఏదోయొకరూపమున భయ మాపేశించిననేకాని మానవుడు సత్యమును వదలడు. పై చెప్పిన నాలుగుగుణములసంపాదన మందుచేత నెల్లరకు అవశ్యక ర్తవ్యము. ఎవ్వరును తత్పథమునకు వెరవ నవశ్యములేదు. పశుబలపక్షపాతికి ఈ గుణములతోడంగూడ ఇంక నెన్నియో వ్యర్థగుణము లవసర మగును. సత్యాగ్రహి వానిం గోరడు. అంతియగాదు. ఖడ్గధారి అవలంబించు ఇతర గుణము లన్నియు పాక్షికభీతి యుండుటచేతనే అవశ్యకము.

లగుచున్న వనుటయు స్పష్టమే. ఎప్పుడు భయమువీడునో అప్పుడు ఖడ్గ మాతనిచేతిని వదలిపోవును. దానిసహాయ మతనికి ననావశ్యము. వైరకల్మషము లేనివానికి ఖడ్గముతో పనిలేదు. ఒకానొకమనుష్యుడు దారినడచుచున్నాడు. అతని చేత కట్ట యున్నది. ఆకస్మికముగా సింహ మెదురుపడినది. నిరాలోచనమై ఆత్మసంరక్షణకై కట్ట నెత్తినాడు. ఆనిమేష ముననే యొకభావ మాతని మనోవీధిని తోచినది. ధైర్యము లేకున్నను ధైర్య మున్నట్లు దంభములాడుకొని యుండుట స్మరణకు వచ్చినది. వెంటనే అతడు కట్టను క్రింద పడవైచి నాడు. భయము పారిపోయినది.

పదునెనిమిదవ ప్రకరణము.

విద్య.

చదువరి: ఇంత మాట్లాడితిమి. ముఖ్యమైనది విద్య. దాని సంగతి రాలేదు. బడోదా గైక్వాడుమహారాజు నిర్బంధోచిత ప్రారంభవిద్య పెట్టినాడు. మేమంద రాతనిని పూజించుచున్నాము. ఇదంతయు వ్యర్థమేనా.

సంపా: మహారాజు ఉత్తమోద్దేశమువాడు. కాని ఈ విద్యవలన ఫలముమాత్ర ముండదు.

విద్యయనగా అక్షరజ్ఞాన మగునేని అది యొకసాధనము. దానిని సద్వినియోగము చేయవచ్చును. దుర్వినియోగమును చేయవచ్చును. దుర్వినియోగము నే డెక్కువగనున్నది. కావున ఎక్కువగా నష్టముకలిగిన దనియే చెప్పతగియున్నది.

పిల్లలకు చదువు, వ్రాత, లెక్కలు నేర్పిన, అది విద్యయనుకొనుచున్నాము. రైతు కష్టపడి న్యాయముగా జీవనము చేయుచున్నాడు. సామాన్యలోకవ్యవహార మతనికి తెలుసును. అయిన అక్షరములువ్రాయుటమాత్ర మతనికి రాదు. అక్షరములు నేర్పి అతనికి ఎక్కువ మరేమి కలుగజేయుచున్నారు. ఆతనిసాఖ్యమున కొక్కలవము పెంపుగల్గింపగలరా? అనవసరాసంతుష్టిని పెంపొందించుటయే

గదా! దానికిగూడ నిప్పటివిద్య వలంతికాదు. పాశ్చాత్య నాగరికమోహముచే మన మీవిద్యను పట్టుకొని పెనగు చున్నాము.

ఉత్తమవిద్య యనునదియు మిథ్యయే. నేను భూగోళశాస్త్రము, ఖగోళశాస్త్రము, గణితశాస్త్రము, బీజగణితము, కేళాగణితము అన్నియు నేర్చితిని. వీనిని నేనేమి యుపయోగించినాను? అవి యెందుకు పనికివచ్చినవి? హాక్స్లీ పండితుడు విద్య నిట్లు వర్ణించినాడు. సంకల్పమున కనుగుణముగ సంత సమున సేవయొనర్చు శరీర మలవడునట్లు ఏవాడు బాల్యమున శిక్షనందినవాడో ఎవ్వనిబుద్ధి కుశాగ్రమయి శాంతమయి తేటయయి ప్రకాశించునో ఎవ్వనిమానసము స్వభావసిద్ధసూత్రముల గ్రహించినదో ఎవ్వనియింద్రియములు సుశిక్షితములైన మనస్సాక్షికి నిరంతర మడకువతో ప్రవర్తించునో ఎవ్వడు ఎల్లనైచ్యమును నిరసించి ఇతరునింగూడ తన్నుబోలె గారించునో నాడే విద్యావంతుడు.

ఇట్టివిద్య మన ప్రాథమికవిద్యాపద్ధతిలోను కానము. ఉత్తమవిద్యలోను కానము.

చదువరి: మీయుత్తమవిద్య మీకు ఫలమునియ్యనిచో ఇంతదూరము మీరు సాకు విమర్శించి చెప్పియుండజాలరు.

సంపా: నాకు ప్రాథమికవిద్యగాని ఉత్తమవిద్యకాని మా పెద్దలు నేర్పనియెడల నాజీవనము చెడిపోయి యుండజాలదు.

అడినంతమాత్రన కార్యము సాధించుట కాదు. ఈమాట లై నను మీకు చెప్పగలనేకాని దేశములోని కోట్లసంఖ్యాక మగు సోదరబృందమునకు చెప్పలేను. మన విద్యాపద్ధతిని ఖండించుటకు ఇదియే చాలును. దానిలోపములనుండి వీడ్వడినా నని నాతలంపు కావున మీకును నామార్గ ముపదేశింప తల పెట్టినాను.

అక్షరజ్ఞాన మంతట పనికిరా దనరాదు. అయిన దానినే పెద్దచేసి శరణ్య మనరాదు. అది కామధేనువుగాదు. మన ప్రాచీనవిద్యాపద్ధతి మంచిది. దానిలో శీలనిర్మాణము ప్రథమాంగము. అదియే నేర్పదగిన ప్రథమవిద్య. దానిపై కట్టు హర్మ్యము ఉత్తమస్థితము. నేటివిద్య గడించి దానికి రంగు పెట్టవచ్చును.

చదువరి: ఐన ఇంగ్లీషువిద్య అనవసర మని మీ రందురా?

సంపా: అవసరము, అనవసరము రెండును. కోట్లప్రజకు ఇంగ్లీషునేర్చుట వారిని దాస్యమున వేయుట. మెకాలేప్రభువు మనవిద్యకువేసిన బునాదులు మనలను దాసులం జేసినవి. అతనియుద్దేశ మది కాకపోవచ్చును. ఫలముమాత్రము తప్ప లేదు. స్వరాజ్యమునుగురించి మాట్లాడుటకుకూడ మన ఇంగ్లీషు కావలసివచ్చినది. అది సిగ్గుమాలినస్థితి కాదా?

ఇక మనవిద్యాపద్ధతు లందురా సీమలోవా రేకాలముననో త్యజించినవి మనకు నేడమృతప్రాయములు. ముఖ్యమంత్రి

లాయడుజార్జివేల్సుపిల్లలు వెల్సుభాషనే అభ్యసించజేయ ప్రయత్నించుచున్నారు. మనగతి? పత్రికలకు, సభలకు, ఉత్కృష్ట భావప్రకటనకు, తుదకు జాబులకు అన్నిటికి ఇంగ్లీషే. ఇట్లే జరుగుచుపోయినయెడల అచిరకాలములోనే మనసంతతివారు మనల శపించవలసి యుందురు.

నేను బార్నిస్టరు. కోర్టులో నేనింగ్లీషే మాట్లాడనలె. నా ఇంగ్లీషును ఇంకొకరు నా మాతృభాషలోనికి తర్జుమా చేయవలసి యున్నది. ఇది దాస్యముకాదా? దీని కెన రుత్తర వాదులు? ఇంగ్లీషువారు కాదు. మనమే. భారతజాతిశాపములు వారికి దగులవు. మనకు తగులును.

మీ ప్రశ్నకు అవును కాదని రెండురీతులు ప్రత్యుత్తరమిచ్చితిని. కాదనుటకు కారణములు నిరూపించితిని. ననుటకును కారణములను దెల్పెద. మనకు ఇప్పటి నాగకము మిక్కిలి ఎక్కువగా పట్టుపడినది. కాబట్టి ఇంగ్లీషులను వెంటనే వీడిపోదు. ఇంగ్లీషువారు తమనాగరకము యెంత ఏవగించుకొనునది ఎరుంగుటకును ఇంగ్లీషు అవసరము ఇంగ్లీషుమూలకముగా ద్రవ్య మార్జింపవలె నను దురాశత్రము మానితీరవలెను. ఇప్పు డింగ్లీషునేర్చినవారు తమసతతులకు జీవరహస్యజ్ఞానము నంతయు దేశ భాషలమూలకవగా నేర్పవలెను. వారు పెద్దలైనప్పుడు ఇంగ్లీషు నేరువవచ్చున ఇట్లు మితముగా నేర్చుటలోకూడ ఏవిషయ మభ్యసనీయవ

ఏవిషయము కాదు, ఏశాస్త్రము అవసరము ఏశాస్త్రము కాదు అనువిషయము లాలోచింపవలసి యుండుము. ఇంగ్లీషు పట్టములకు మన మెప్పుడు ఆశింపమో అప్పుడే మనపరిపాలకులు గాఢాలోచనపాలు గావలసియుందురు.

చదువరి: అయిన మన మేవిద్య నేరువవలెను ?

సంపా: మనభాష లన్నిటిని అభివృద్ధిచేయవలెను. ఇంగ్లీషులోని ఉత్తమగ్రంథములను ఇందులోనికి వ్రాయవలెను. శాస్త్రములన్ని నేర్చెద మనునటమును మానవలెను. నీతిమత బోధకు అగ్రస్థాన మీవలెను. విద్యానంతు డగుప్రతిహైందవుడు తనదేశభాష నెరుంగుటతోడగూడ హిందీ నేరువవలెను, దానితోగూడ హిందువైన సంస్కృతము, మహమ్మదీయుడైన అరబ్బీ అభ్యసింపవలెను. కొందరు హిందువులు అరబ్బీ నేర్చుటయు కొందరు మహమ్మదీయులు సంస్కృతము నేర్చుయు అవసరము. హిందీ సామాన్యభాష కావలెను. దానికి పి నాగరీ పారసీలు ఇష్టానుసారము వాడవచ్చును. హిందూ మహమ్మదీయ సోదరభావము వృద్ధియగుటకు రెండులిపులును ఘట యుత్తమము. ఇది చేయగలమేని ఇంగ్లీషుభాషను హుత్వరలో ముఖ్యస్థానమునుండి కదల్చివేయవచ్చును. బాసలగు మనకు ఇదియంతయు నవసరము. మన బానిసముదేశ మంతయు బానిసమైనది. మన స్వాతంత్ర్యముతో శమంతయు స్వతంత్రము కాగలదు.

చదువరి: అయినను దానిం దక్క మన మేమియు చేయ జాలము. భారతభూమి ఏనాడును దైవమును త్యజించునది కాదు. నాస్తిక మిచ్చట పెచ్చు పెరుగజాలదు. కార్యము కష్టతమము. మతవిద్యనుగూర్చి యాలోచించినచో తల తిరుగు చున్నది. మన మతాచార్యులు దంభోపేతులు, స్వార్థపరులు, వారిని మనము వినియోగింపవలసియుండును. ముల్లాలు, దస్తూరులు, బ్రాహ్మణులు మతవిద్యకు ధర్మకర్తలైయున్నారు. వారు జాగ్రత్తపడి ధర్మమునెరవేర్చురేని ఇంగ్లీషువిద్యచే మనకు గలిగినశక్తిని తత్కార్యసాధనకు నియోగింతుము. మత మను మహాసముద్రగర్భము గంభీరముగనే యున్నది. భూస్పర్శగల యలలుమాత్రము కలుషితములై యున్నవి. ఈయలలు మనము. కోటానుకోట్లుప్రజ అకలుషితులు. మనము హైందవ త్వము నందవలెను. పాశ్చాత్యనాగరకమును తరుమవలెను. మన పరిణామమున అభివృద్ధి, లోపములు, దోషములు, అపాయములు కలుగవచ్చును. కాని ముక్తిమాత్రము కరతలామలకము.

పందొమ్మిదవ ప్రకరణము.

యంత్రసామగ్రి.

చదువరి: పాశ్చాత్యనాగరకము వల దందుచే. ఆ యంత్ర సామగ్రియు వల దనియేనా?

సంపా: ఈ ప్రశ్న వేసి నాకు తగిలినగాయమును చిదుక పొడిచితిరి. దత్తుకృత హైందవాధికచరిత్రను చదివినప్పుడు నేను కన్నీరునించితిని. మరల నా కది జ్ఞాపకమునకురా నా మానసము పీడిత మగుచున్నది. యంత్రములే భారతభూమిని బీదవడ జేసినవి. మాంచెస్టరు మనకుచేసిన యపచారము గణించుటకు రానిది. మాంచెస్టరువలననే మన చేతిపనులన్ని యు మృతకల్పము లైనవి.

మరచితి నేనే పొరవడుచున్నాను. మాంచెస్టరు నెట్లు నిందింపవచ్చును. మనము మాంచెస్టరువస్త్రముల ధరించితిమి. కాబట్టి మాంచెస్టరు వానిని మనకు నేసియిచ్చినది. బంగాళమువారి ధైర్యమును విని సంతసించితిని. అచ్చట వస్త్ర యంత్రాలయములు లేవు. కాబట్టి పూర్వపు చేతినేతను వారు పునరుద్ధరింప గలిగిరి. బొంబాయి వస్త్రయంత్రములకు బంగాళమునుండియు ప్రోత్సాహము కలుగుచుండుమాట నిజమే.

బంగళము యంత్రసహాయమున సిద్ధమయిన యెల్లనస్త్రములను బహిష్కరించియుండిన బాగుండును.

యంత్రములు యూరోపును నశింపజేయ నారంభించినవి. ఆనాశము ఇంగ్లండుతలుపు దట్టుచున్నది. ఇప్పటి నాగరకమునకు యంత్రములు ముఖ్యచిహ్నములు. ఇవి పాపకారణములు.

బొంబయి నస్త్రయంత్రములలో పనిచేయువారలు దాసులైనారు. అచ్చట పనిచేయుస్త్రీలస్థితి మహా విషాదకరము. యంత్రశాలలు పుట్టకముందు ఈస్త్రీలు ఆకలికి మాడుచుండలేదు. యంత్రములపిచ్చి మనదేశములో ప్రబలినయెడల ఇది యభాగ్యదేశము కాక మానదు. విపరీతముగా దోచవచ్చు నేమో కాని మనదేశములో యంత్రాగారములు పెంచుటకన్న మాంచెస్టరుకు ద్రవ్యముపంపి అచ్చటనుండి దిగుమతియగు పనికిరానిగుడ్డలను ధరించుటే మేలు. మాంచెస్టరుగుడ్డలు పయోగించుటవలన మనకు ద్రవ్యనష్టముమాత్ర మగుచున్నది. మాంచెస్టరు నిచ్చట రూపుదాల్ప చేసితిమేని మన జాతీయ వంశమునకే ముప్పు వాటిల్లి మన నైతికజీవనమే నశింపగలదు. ఇందుకు తార్కాణము వలయునేని యంత్రాగారములలోని పనివారలనే సాక్ష్యమునకు కోరుచున్నాను. యంత్రాగారములమూలకముగా ధనము గడించినవారు ఇతర ధనవంతుల కంటె నెక్కువ మంచివారుగ నుండపోరు. రాక్కుఫెల్లరు భారతభూమిలో పుట్టినంతమాత్రముచేత ఆమెరికాలో పుట్టిన

వానికంటె మెరుగుగా నుండునని నమ్ముటకు రాదు. బీదభారతభూమి స్వతంత్రము కావచ్చును. కాని అవినీతిచే ఈ భూమి భాగ్యవంత మగునేని తరువాత స్వతంత్ర మగుట కష్టము. డబ్బుగలవారు బ్రటిషుపరిపాలనను బలపరతురు. వారి లాభాలాభములు ఆ పరిపాలన లాభాలాభములతో మేళవమై యున్నవి. డబ్బు మానవుని బలహీను నొనర్చును. స్త్రీలోలత యు తత్సమానము. రెండును విషమే. విషసర్పదష్టుడు ఈ రెంటి దాసునకంటె మేలు. ఏలయన, విషస్పర్శదేహమును మాత్రము నశింపజేయును. ఇయ్యవి దేహమును, మానసమును, ఆత్మను అన్నిటిని నశింపజేయును. కాబట్టి యంత్రాగారాభివృద్ధి యేదో లాభ మని మనము సంతసింప బనిలేదు.

చదువరి: అయిన యంత్రాగారములు మూయవలసినదేనా ?

సంపా: అది కష్టము. ఏర్పడినదానిని ఎత్తివైచుట సుకరము కాదు. కాబట్టి ప్రారంభింపకుండుటయే పరమవివేకము. యంత్రాగారాధిపుల ఖండింపరాదు. వారియెడ కరుణచూపనగు. యంత్రాగారములను వారు వదలవలె ననుట విపరీతము. వానిని పెంచకు డనిమాత్రము ప్రాధేయపడవచ్చును. వారు మంచివా రగుదురేని తమ వ్యాపారమును కురుచచేయుచు వత్తురు. వేనవేలయిండ్లలో ప్రాచీనమగు నేతమగ్గమును నెలకొల్పి అం దగు నుత్పత్తినంతయు వారు కొననగును. యం

త్రాగారాధీశు లిదిచేసినను చేయకున్నను ప్రజ యంత్రాగారములలో చేసిన వస్త్రములను ధరించుట మానివేయవచ్చును.

చదువరి: ఇంతకాలమును మీరు యంత్రవినిర్మితవస్త్రములసంగతియే చెప్పుచువచ్చితిరి. ఇంక నెన్నియోవస్తువులు యంత్రవినిర్మితము లున్నవి. వానిని దిగుమతియైన జేయవలెను. లేదా వానికై మనదేశమున యంత్రముల నైనను స్థాపించవలెను.

సంపా: నిజము. మన దేవతలనుగూడ — విగ్రహములనుగూడ నని యర్థము.—జర్మనీవారు చేయుచున్నారు. నిప్పుపుల్లలు, గాజు, గుండుసూదులు ఇత్యాదులమాట చెప్పనేల? నాయుత్తరము మీ కిది. ఈ వస్తువులు రాకముందు భారతభూమి ఏమిచేసినది? అదియే నేడును చేయవలెను. యంత్రసహాయము లేక గుండుసూదులు చేయలేనంతకాలము మనము వానిని ఉపయోగింపవలదు. గాజు జాజ్వల్యమానము మన కక్కరలేదు. ఎప్పటివలె ప్రమిదలుచేసి వత్తిచేసి దీపముముట్టించుచుందుము. అట్లు చేసినచో కండ్లకు రక్ష. కర్చుతక్కువ. స్వదేశిసంరక్షితము. స్వరాజ్యము చేరువ.

అందరు ఇన్ని ఒకేపర్యాయము చేయుదు రనికాని కొందరైనను అన్ని యంత్రవినిర్మితవస్తువుల వదలుదు రనిగాని నాయర్థము కాదు. భావము సరియైన దయినయెడల ఏదియేది వదలవచ్చునో కనిపెట్టి వదలుచు పోదురు. కొందరు చేయు

నది అంద రనుకరింతురు. విత్తు వృక్షమై మజ్జివలె వ్యాపిం
చును. నాయకులు చేయునది ప్రజ తప్పక యనుకరింతురు.
కష్టము కాదు. చిక్కును లేదు. ఇతరులు మనతోడంగూడ
నడచువరకును నేను మీరు నిలువ నక్కరలేదు. పనిబూనని
వారే నష్టులు. తెలిసియు ప్రారంభింపనివారు పిరికివారు.

చదువరి: ట్రాంబండ్లను గురించియు విద్యుచ్ఛక్తిని గురిం
చియు మీ కేమందురు ?

సంపా: ఈ ప్రశ్న యప్రస్తుతము. దీని కర్థమేలేదు. రైల్వే
అక్కరలే దన్నప్పుడు ట్రాంబండ్లను అక్కరలేదే. యంత్ర
ములు పాములపుట్టలు. అందులో నొకపా ముండవచ్చును.
నూరుపాము లుండవచ్చును. యంత్రములవృద్ధి యున్నచోట
నగరములవృద్ధియుం గలదు. నగరములుకలచోట ట్రాంబండ్లు,
రైల్వే తప్పవు. విద్యుచ్ఛక్తియు నటనే తాండవమాడును.
ఇంగ్లీషుగ్రామముల కీదంభములు ప్రాకలేదు. యంత్రాధార
మగు రాకపోకలు ప్రబలినచోట ప్రజల ఆరోగ్యము చెడిపో
యిన దని ధర్మమెరుంగు వైద్యులు చెప్పుదురు. యూరోపు
నగరములలో నొక్కట నొకప్పుడు ద్రవ్యము లేకపోయెను.
ట్రాములకు వకీళ్లకు, వైద్యులకు ఆదాయము తగ్గిపోయెను.
ప్రజలకు ఆరోగ్యము అలవడెను. ఇది నేనెరిగిన సంగతి. యం
త్రములవలన ఒక్కమేలు కల దని నాకు దోచదు. నానివలన
నష్టములను గురించి గ్రంథములు వ్రాయవచ్చును.

శకునరి: మీరు చెప్పాచుండున దంతయు యంత్రమూల కముగా అచ్చగునుకదా? ఇది మంచిదా చెడుపా?

సంపా: విషమును జంపుటకు విష ముపయోగించుట కలదు. ఇది అట్టిది. దీనివలన యంత్రములపక్షమున కేమియు సహాయము కాదు. యంత్రము మము వీడిపోవుచు ఇట్లగును. “ననుగురించి జాగ్రత్తపడుడు. నన్ను వీడి దూరముపొండు. నావలన మీకు లాభములేదు. అచ్చువలన కలుగులాభము యంత్రములపిచ్చి పట్టినవారికే మాత్ర మనుట నెరుంగుడు.” కాబట్టి, ముఖ్యవిషయమును మరువకుడు. యంత్రసంస్థలు కీడు. ఇది జ్ఞాపకమున్న యంత్రములను మనము దప్పించు కొనవచ్చును. మనయుద్దేశము సద్యఃఫలముగా నెరవేరుటకు దైవము మార్గము తేర్పరచియుండలేదు. యంత్రసామగ్రి పరదాన మని యంగీకరించుట మాని చెఱుపనుట గురితింతు మేని అది క్రమముగా నశింపగలదు.

ఇరువదియవ ప్రకరణము.

ఉపసంహారము.

చదువరి: మీయభిప్రాయములను బట్టిచూడగా మీరు మితవాదులు గాదు. జాతీయవాదులుం గాదు. మీది తృతీయఃపంథగా దోచుచున్నది.

సంపా: అది పొరబాటు. నా మానసమున మూడవపక్షము లేదు. అంద రొకేవిధమున నాలోచింతు మనుట వెళ్ళి. మితవాదు లందరు చూచా తప్పక ఏ కాభిప్రాయు లని చెప్పరాదు. అంతియ గాదు. సేవమాత్ర మాదర్శముగా కలవారికి కక్షయేడిది? మితవాదులు జాతీయవాదులు ఇరువురకుం గూడ నే సేవ యొనర్చువాడ. ఎచ్చట భేదాభిప్రాయము కల్గును అచ్చట దానిని వారికి నివేదించి నామార్గమున నేను సేవచేయుచు పోదును.

చదువరి: అయిన ఈ రెండుకక్షలవారికి మీ రేమి యుపదేశింతురు.

సంపా: జాతీయవాదులకు నేను చెప్పున దిది. “మీరు భారతభూమికి స్వరాజ్యము కోరుట నే నెరుగుదును. అడిగి సంతమాత్రన మచ కది రాదు. ప్రతివాడును దానిని సంపాదించవలసి యుండును. ఇతరులు నాకు సంపాదించిపెట్టునది

స్వరాజ్యము కాదు. పర పరిపాలనము. కాబట్టి ఇంగ్లీషువారిని వెడలగొట్టినమాత్రాన మీరు స్వరాజ్యము సంపాదించినట్లెన్నరాదు. స్వరాజ్యముయొక్క నిశ్చయస్వరూప మిదివరలో మీకు వర్ణించితిని. దీనిని పశుబలముచేత ఎప్పుడును సంపాదింప వీలులేదు. పశుబలము భారతభూమికి స్వభావ సిద్ధసాధనము కాదు. కాబట్టి ఆత్మశక్తిమీదనే మీర లాధార పడవలసి యుందురు. మనయుద్దేశము నెరవేర్చుటకు ఏసందర్భమునను బలాత్కార మవసర మని మీ రెంచరాదు.

మితవాదుల కేనుబోధించున దిది. “వట్టియర్జీలు పంపుచుండుట మానహీనత. దానివలన మనము లోకువ యని మనమె యంగీకరించినవా రగుదుము. బ్రిటిషుపరిపాలన వీడరాదనుట ఇంచుమించు దేవుడు లేదనుటయే. దైవ మొక్కడుదప్ప మరి యేమానవుడును ఏవస్తువును వీడరానిది కాదు. అంతేకాక, ఇంగ్లీషువారు భారతభూమిలో నేడుండియే తీరవలె ననుట వాని గర్విష్టుల జేయుటయే.

ఇంగ్లీషువారు మూటలు ముల్లెలు కట్టుకొని వెళ్లిపోదురేని భారతభూమి విధవకాబోదు. వారుండగా శాంతమునహింసవలసినవారు వారు పోయినపిదప దేశసంరక్షణకు పోరాడవచ్చును. ఆకస్మికోద్భవమును నడంపరాదు. దానిని పరిణామ మందనిచ్చుటయే కార్యము. కాబట్టి మనము శాంతముగా జీవించుటకుముందు మనలోమనము కలహింసవలసి

యుందుమేని అది సాగుటయే మేలు. బలహీనుల సంరక్షించుటకు మూడవవా రనవసరము. ఈ సంరక్షణయే మనలను పిరికివారి నొనర్చినది. ఇట్టి సంరక్షణ బలహీనులను నింకను నెక్కువబలహీనుల గావించుచుగాని వేరుకాదు. ఇది మనము గుర్తెరింగినం గాని మనకు స్వరాజ్యము లభింపదు. ఇంగ్లీషు మతాచార్యు డొకరు చెప్పినమాటలు వినుడు. స్వరాజ్యము లోని అరాచకత్వము పరరాజ్యములోని సక్రమశాంతి జీవనమునకంటె లెస్స. ఆ మతాచార్యుడు స్వరాజ్యమునకు నే నిచ్చిన హైందవ స్వరాజ్యార్థము నియ్యలేదు. మనకు ఇంగ్లీషుపరిపాలన కానిండు, హైందవపరిపాలన కానిండు నిరంకుశత్వము అక్కరలేదు. ఇది మనము నేరువవలెను. ఇతరులకు నేర్పవలెను.

ఈ యభిప్రాయ మంగీకృత మైనయెడల మితవాదులు జాతీయవాదులు ఏకము కావచ్చును. ఒకరికొకరు భయమందుటకు గాని ఒకరినొకరు అనుమానించుటకు గాని యెడముండదు.

చదువరి: అయిన మీ రింగ్లీషువారి కేమి తెల్పుదురు.

సంపా: గౌరవభావముతో వారి కీమాట లందచేయుదును. “మీరు మాపరిపాలకు లనుట నే నంగీకరించెద. మీరు ఖడ్గబలముచే భారతభూమి నేలుచున్నారా, నాయంగీ

కారముచే నేలుచున్నారా యనుప్రశ్నను విమర్శించుట యవసరము కాదు. మీరు మాదేశములో నుండుటకు నాకభ్యంతరము లేదు. పరిపాలకులు మీరైనను ప్రజల సేవకులుగా మీరిట నుండవలసియుందురు. మీరు కోరునట్లుగా చేయవలసినవారము మేము గాము. మేము కోరినట్లుగా చేయవలసినవారు మీరు. మీరు ఇటనుండి ఇదివరలో తీసికొనిపోయిన ద్రవ్యము నుంచుకొనుడి గాని ఇకముందు తీసికొనిపోకుడు. మీ కిష్టమేని భారతభూమిసంరక్షణ మీరుంచుకొనుడు. మానుండి వ్యాపారలాభము గడించు నభిప్రాయము మాత్రము మీరు మానవలసినది. మీరు ప్రోత్సహించు నాగరకము నిజముగా నాగరకవ్యతిరేకమని మావిశ్వాసము. మీ నాగరకమునకంటె మా నాగరకము వేయిరెట్లు మిన్నయని మా నమ్మకము. మీరీ నిజ మెరుంగుదురేని మీకేలాభము. మీ రెరుంగరేని మీలోకోక్తులలో నొక్కదాని ననుసరించి మాభూమిలో మే మెట్లు నివసించుమో అదేరీతిని మీరును నివసింపవలసి యుందురు. మామతములకు వ్యతిరేకముగా మీ రేమియుం జేయరాదు. పరిపాలకులైనందున హిందువులయెడ మీధర్మము నెరవేర్చుటకుగా మీరలు ఎద్దుమాంసము మానవలెను. మహమ్మదీయులయెడ అదేధర్మమును నూనుటకు సూరమాంసమును వీడవలెను. భీతచిత్తులమై యుండినందున మే మింతకాల మీమాట యెత్తలేదు.

కాని మీ నడవడిచే మామానసమునకు వైక్లబ్యము కలుగ లేదని మాత్ర మనుకొనబోకుడు. స్వార్థముమై కాని భయముమై కాని మా యభిప్రాయముల వెలిబెట్టు చుండలేదు. ఇప్పుడు నిర్భయముగా తెలియపరచుట మా ధర్మము కావున తెలుపుచున్నాము. మా ప్రాచీనవిద్యాలయములు న్యాయస్థానములు పునర్జీవితములు కావలెను. భారతభూమికి సామాన్యభాష హిందీ కాని ఇంగ్లీషు కాదు. మీర లందువలన దానిని నేర్చుకొనవలెను. మీతో మేము మా జాతీయభాషలోనే ఉత్తరప్రత్యుత్తరములు జరుపగలము.

రైళ్లకు, సైన్యాలకు మీరు కర్చుపెట్టుచుండుట మా కసమ్మతము. రెంటికి అవసరము మాకు కానరాదు. రుష్యావలన మీకు భయ ముండవచ్చును. మాకు లేదు. ఆజాతి పైబడివచ్చిన మేము చూచికొందుము. మీరు మాతో నప్పటికి నుందురేని ఇరువురమును కలసి చూచుకొందము. యూరోపియను వస్త్రములు మా కక్కరలేదు. మా దేశమున సిద్ధ మయినవస్తువులతో, ఉత్పత్తులతో, సంతుష్టి నందుదుము. మీ రొకకన్ను మాంచెస్టరుమీద ఒక్కకన్ను భారతభూమిమీద పెట్టి యుంచకుడు. మన లాభాలాభము లేకము చేసికొనిననే మన మేకముగా నుండి పనిచేయవచ్చును.

దీనిని మేము మీకు చెప్పుట దంభపరత్వమున గాదు. మీకు గొప్ప సైనికబలము కలదు. మీ నావికబల మసా

మాన్యము. మీతో సరిసమానముగా మీ మార్గమున పో
ట్లాడ నెంచుదుమేని మీకు నిలువజాలము. పై మేము తెలి
పినకోరికలు మీకు సరిపడవేని మేము పాలితులుగా నుం
డము. మీ కిష్టమేని మమ్మును తునుకలక్రింద తరిగివేయు
దురు గాక. ఫిరంగుల యెదుటనిడి తుత్తునియలుగా భేదితురు
గాక. మా సంకల్పమునకు వ్యతిరేకముగా మీరు ప్రవర్తించు
నెడల మీకు మేము సహాయముచేయము. మా సహాయము
లేక మీ కొకయడుగైనను పెట్టలే రనుటయు మే మెరుం
గుదుము.

మీకు అధికారము కలదు. దానిమత్తుచే మీరు మమ్ము
నవ్వదుకాబోలు. వెంటనే మీ మోహమును మేము పాప
లేము. కాని మాయందు పొరుషము కొరవడదేని అచిరకాల
ముననే మీ రెంతటి ఆత్మవినాశకమార్గము నవలంబించిన
దియు బుద్ధిపటిమలోపమున మము నవ్వినదియు మీకె యె
రుకపడగలదు. మీరు ఆధ్యాత్మికజాతికి చెందినవా రని మా
హృదయపూర్వకవిశ్వాసము. మా వసించుభూమి ఆధ్యాత్మిక
సత్యములకు పుట్టిన యిల్లు. మన మెట్లు ఒక్కరికొక్కరు తట
స్థించినదియు విమర్శింప నక్కరలేదు. కాని మన పరస్పర
సంబంధములు పరస్పరలాభమునకు వినియోగించుకొనుట
మాత్రము సాధ్యము.

భారతభూమికి పయనమై వచ్చియుండు ఆంగ్లేయులు మీరు సరియైన ఆంగ్లజాతిప్రతినిధులు కారు. సగ మాంగ్లమై పోయిన మేమును సరియైన భారతజాతిప్రతినిధులము గాము. మీరు చేసినదంతయు ఇంగ్లీషుజాతికి తెలియునేని ఆజాతి అనేకవిషయములలో మీతో నేకీభవింపక పోవును. భారత జాతితో నెక్కువభాగము మీతో నెక్కువసంబంధము పెట్టుకొనలేదు. మీ నాగరకమును కొంచ మావలపెట్టి మీ వేద గ్రంథములనే వెదుకుదురేని మేము కోరునదంతయు న్యాయ మనుట మీ కందులోనే కానవచ్చును. మేము కోరేకోరిక లన్ని నెరవేరిననే మీ రిట నుండనగును. మీ రట్లుందురేని మీవద్ద మే మెన్నియో విషయములు నేర్చుకొందుము. మీరును అట్లే మావద్ద నేర్చుకొనగలరు. అట్లు చేసినయెడల మనము పరస్పరము లాభ మందుదుము. లోకకల్యాణమున కును తోడ్పడుదుము. ఇదియంతయు మనసంబంధము అధ్యాత్మికబంధముచే కట్టబడినప్పుడే సాధ్యము.

చదువరి: మీరు జాతి కేమి చెప్పుదురు ?

సంపా: జాతియెవరు ?

చదువరి: మనకార్యముల కేజాతి నింతసేపు ఆలోచించు చుంటిమో ఆజాతి, యూరోపియనునాగరకము నెవ్వరి నంటి నదో, అట్టి మనము, స్వరాజ్య మెవ్వరము కోరుచున్నామో ఆ మనము.

సంపా: వీరికి నే చెప్పున దిది. నిజమైనప్రేమ స్వరూపము నెరింగినవాడు నిశ్చీతుడై ఇంగ్లీషువారితో ముఖాముఖిని పైరీతిని వచింపగలడు. ఎవ్వరు భారతనాగరకమే ఉత్తమమనియు యూరోపియనునాగరకము మూడునాళ్లముచ్చటయనియు మనఃపూర్వకముగా నమ్ముచురో వారే యీపనికి వలంతులు, ఇట్టి మూడునాళ్లముచ్చట నాగరకము లెన్నియొకలిగినవి, గతించినవి, కలుగగలవు, గతింపగలవు. ఎవ్వరు ఆత్మబలమును తమంతట తా మెరింగి పశుబలమునెదుట జంకరో పశుబలము నెప్పుడును నుపయోగింపదలంపరో వారతే ఇందుకు సమర్థులు. ఇప్పటి విషమస్థితిని శల్యగతంబుగ ననుభవించి దీనిపై సంపూర్ణాసంతుష్టి ఎవ్వరు పొందినారో వారతే ఇందుకు సాధకులు.

అట్టివాడు ఒక్కడు భారతపుత్రు డున్నను అతడు పైరీతిని ఇంగ్లీషువారితో ప్రసంగింపగలడు. వా రాతనిమాటలు విని తీరవలసి యుందురు.

ఈ కోరికలు మనము ప్రకటించుకోరిక లనుకొనరాదు. ఇవి మనమనస్థితిని ప్రకటించునట్టివియె. అడుగుటమాత్రాన మన కేదియు నమరదు. మనము సంపాదించవలసి యుండుము. అందుకు తగినశక్తి కావలెను. అది యెవ్వరికి కలదందురా? ఏనాడు

(౧) ఎప్పుడో తప్ప ఇంట్లో ఘభాషను ఉపయోగింపడో

(౨) వకీలైయున్నచో తనవృత్తిని వదలి చేతిమగ్గమున కూర్చొనునో

(౩) వకీలైయున్న, తనజ్ఞానమును కాలమును దేశప్రజకు అండ్లైయులకు సంగతిసందర్భములను బోధించుటకు వ్యయ పరచునో

(౪) వకీలైయున్న, కక్షిదారులకలహములతో జోక్యము పెట్టుకొనక కోర్టులను త్యజించి తనయనుభవములను చెప్పుట చేత ఇతరుల సదేహార్థమునకు త్రిప్పునో

(౫) వకీలైయున్న, వకీలువృత్తి వదలునట్లే జడ్జిపదవిని కూడ త్యజించునో

(౬) వైద్యుడైయున్న, వైద్యమును మాని దేహములకు చికిత్సలు చేయుటకన్న ఆత్మలకు చికిత్సచేయుట మేలని పని బూనునో

(౭) వైద్యుడైయున్న, యూరోపియను వైద్యముపేరిట చేయబడు జంతుహింసమూలకమున రోగములు కుదుర్చుట కన్న శరీరములు రోగపీడితము లైనను తప్పు కాదని యెరుంగునో

(౮) వైద్యుడైయున్నను, చేతిమగ్గమున పనికి దిగి రోగులు తనదగ్గరకు వచ్చినప్పుడు వారి రోగకారణములను చెప్పి వారిని వృథామూలికలచే వేధించుటకన్న రోగకారణము పో

ద్రోల ప్రయత్నించునో, మూలికలుతినక రోగి చచ్చినను
లోక మంతముకాదు. రోగికిని నష్టములేదు. అని ఎరుంగునో

(౯) ద్రవ్యవంతుడైయున్నను, ఆద్రవ్య ముండునా పోవు
నా యని మీనం మేషము లెక్కలువేసి భీతిచెందక మోమో
టముదక్కి తనమానసమున నున్న దానిని పల్కునో,

(౧౦) ద్రవ్యవంతుడైయున్నను, ద్రవ్యమును చేతిమగ్గ
ములు పెట్టుటకు వినియోగించి తాను చేతినేతవస్త్రములు
భరించుటచే ఇతరుల నామార్గమున ప్రోత్సహించునో

(౧౧) ఇతర భారతపుత్రులవలె, ఈతరుణము, తనకును
వ్రతములకు ఉపవాసములకు ప్రాయశ్చిత్తములకు కాల మను
టగు నెరుంగునో

(౧౨) ఇతర భారతపుత్రులవలెనే, ఇంగ్లీషువారిని దూ
రుట వ్యర్థ మనియు మనముకోరగా వారు వచ్చి రనియు మన
ముంచుకొనుటవలన వా రున్నా రనియు మనము సంస్కా
రము కనబరచినప్పుడే వారు పోవుటయో తమ్మును సంస్క
రించుకొనుటయో చేయుదు రనియు నెరుంగునో

(౧౩) ఇతరులవలెనే, దుఃఖసమయమున సుఖానుభోగ
ము లననుకరణీయము లనియు పతితులమై యుండు యుగ
మున కారాగారమున నుండుట ప్రవాసమున నుండుట ప్రశ
స్తము లనియు నెరుంగునో

(౧౪) ఇతరులవలెనే, ప్రజలమేలు నాలోచించుటకు మనము కారాగారప్రాప్తినుండి తప్పించుకొనవలె ననుట అంధాభిప్రాయ మని యెరుంగునో

(౧౫) ఇతరులవలెనే, మాటకంటె పాటు మేలనియు, మనము నమ్మునది నేరుగా చెప్పి ఫల మనుభవించుట యుత్తమ మనియు, మనమాటల కప్పుడుగాని అర్థ ముండదనియు నెరుంగునో

(౧౬) ఇతరులవలెనే, మనము కష్టపడిననే స్వతంత్రుల మగుదు మనునది విశ్వసించునో

(౧౭) ఇతరులవలెనే, పాశ్చాత్యనాగరకమును ప్రోత్సహించినందులకు అండమానుదీవులలో ఆజన్మప్రవాస మున్నను తగినప్రాయశ్చిత్తము కా దని తెలిసికొనునో

(౧౮) ఇతరులవలెనే, ఏదేశజాతియు కష్టపడక అభివృద్ధికాలేదనియు పశుబలయుద్ధముననే, నిజమైనశౌర్యము, ఇతరుని చంపుటకాక తాకష్టముల భరించుట యైనప్పుడు, సాత్త్వికనిరోధమున స్వార్థత్యాగమే ముఖ్యంగ మనియు గురుతించునో

(౧౯) ఇతరులవలెనే, ఇంకొకరు చేసిన మనము చేయుదు మనుట వ్యర్థమూట యనియు, మనము న్యాయ మని నమ్మునది చేసినచో మార్గముం గన్గి ఇతరులు తప్పుక చేయుదు రని

యు, కన్నించిన, రుచికరవస్తువు మరియొకరు చవిచూచువరకు నిలుచుట స్వభావము కాదనియు జాతీయోద్యోమ మొనర్చుట తదర్థమై ఇడుమలవడుట రుచికరకార్యజాల మ్మనియు, నిర్బంధముచే కష్టపడుట కష్టము కాదనియు తలపెట్టునో

వానికే ఆశక్తి యలవడును.

చదువరి: ఇది గొప్పజాబితా యైనది. అందరును దీని నే నా డనుకరించుటో?

సంపా: పొరవడకుడు. ఇతరులతో మీకును నాకును సంబంధము లేదు. ప్రతివాడు తనధర్మనిర్వహణ మాలోచింప వలసినది. నాధర్మము నెరవేర్చి ఆరీతిని నాసేవనే చేసికొందు నేని ఇతరులసేవ సులభముగా చేయగలను. మీకు సెలవొసంగుటకుముందు మరల నొక్కపర్యాయము నా చెప్పినది జ్ఞాపక పరచెద.

(౧) నిజమైన స్వరాజ్యము స్వరాజ్యము అనగా స్వనిగ్రహము.

(౨) దానికి మార్గము సత్యాగ్రహము అనగా ఆత్మశక్తి, ప్రేమశక్తి.

(౩) ఈశక్తిని ప్రచారపెట్టుట కన్నిట స్వదేశి మూలాధారము.

(౪) మనము చేయునట్టి పనియంతయు ఇంగ్లీషువారి నభ్యంతరపెట్టుదు మని కాని వారికి ప్రతిచేయవలె ననిగాని చేయరాదు. మనధర్మ మని చేయనలెను. ఇంగ్లీషువారు ఉప్పుపన్ను తీసివేసినా రనుకొందము. మనద్రవ్యము వెనుకకు మరల్చినా రనుకొందము. ఉత్తమోద్యోగములు భారత పుత్రుల కిచ్చినా రనుకొందము. ఇంగ్లీషునైన్యములను తీసివేసినా రనుకొందము. అప్పటికిని యంత్రనిర్మితవస్తువులను వినియోగింపబోము. ఇంగ్లీషుభాష నుపయోగింపబోము. ఇంగ్లీషువారి పరిశ్రమలను ప్రోత్సహింపబోము. ఇవి సహజముగనే స్వభావసిద్ధముగనే దుష్టములు. కాబట్టి యివి మన కక్కరలేదు. ఇంగ్లీషువా రనిన నాకు వైరములేదు. వారి నాగరక మేనిన నాకు వైరము. నాయభిప్రాయ మడిగితిరా ఇదివరలో మనము స్వరాజ్య మనుపదమున కర్థము తెలియక దాని నుపయోగించినాము. నా కర్థమయినంతవరకు దాని స్వరూపమును విశదపరచుటకు ప్రయత్నించినాను. ఆరూపమున దాని నారాధించుటయే ముందు నాజీవితమున ధర్మమని నాయంతరాత్మ బోధించుచున్నది.

నలవార్ధిజలము చుం యన నింకఁ గ్రోలి
 బలసి లోకములెల్ల భస్మీకరింప
 సడరెనో బడబాగ్ని యనఁ జుట్టు ముట్టి
 పుడమియు దిశలు నభోమండలంబుఁ
 గప్పి మండుచు వచ్చుకార్చిచ్చు రాక
 తప్పక వీక్షించి ధరణివల్లభుఁడు
 జాలి నెక్కొన నక్కజంబునఁ జింతఁ
 దూలుచుఁ దనదేవితోడ నిట్లనియె
 'నీవనవహ్ని నిం కేవిధిఁ గడచి
 పోవచ్చుఁ జావక పోరాదు మనకు
 నంకించి మునితోడ నాడినమాట
 బొంకు గాకుండ నాపూనిననాఁటి
 మితికి ఋణం బెల్లఁ మేలుగాఁ దీర్చి
 మృతిఁ బొంద లే నై తి మృగనేత్ర వినుము
 వావిరిఁ బుట్టినవారికి నెల్లఁ

2150

పేలఁగా, ఒరబుచుకొ = తోలుచు, వార్ధిజలము = సముద్రపునీరు, 'చుం
 యనకొ = చుం అని, ఇంకకొక్రొలి = ఇంకిపోవునట్లుత్రాఁగి, అడరెనో = తలప
 డెనో - సముద్రపునీళ్లంతయు త్రాగి తీఱఁగా పిదపలోకములనెల్ల చుట్టుక్రచ్చి
 నీలుసేయుటకు బడబాగ్ని తలపడినదోయన్నట్లు, నభోమండలము = ఆకా
 శము, కారుచిచ్చు పుట్టినవిధ మెట్లనఁగా; - మొదటబిట్టుగా వాయువులు
 వీలఁగాచెట్లొమ్ములు ఒరసికొనివేడిమిపుట్టి దానివలన చిలునిప్పులు గలిగి య
 కారాకుగుంపులంబడి రాజిచిన్నమంటలు పుట్టి యామంటలు కనవుజొంపము
 నంబడి కాలికమముగాపొదరిండ్లు రగులుకొని మండి చెట్లకుఁదగిలి పెనుజ్వాల
 లుగా చుట్టుక్రచ్చుకొన్నదయ్యెననట. నెక్కొనకొ = కలుగఁగా, అక్కజంబు
 = మిక్కుటమైనది, అంకించి = పూని, నాపూనిననాఁటిమితికి = నేను ప్రతిజ్ఞచే

జావక పో రాదు చర్చించి చూడ
 ధరణీశుఁ డగునాకు దర్ప మేర్పడఁగఁ
 బరబలంబులు సొచ్చి బలువిడిఁ గడచి
 వెన నురస్థలిఁ గాఁడి వీపున వెడలు
 నిశితాస్త్రములఁ జచ్చి నెఱి నిందు నందు
 వినుతి కెక్కుట మాని విన సైఁప రాని
 వనవహ్నిఁ గాలంగ వలసె నీరీతి
 నాతి నాదుర్మరణమునకు వగవ
 బ్రాఁతి యెనట్టియీపట్టికి వగవ
 గురుభక్తి మేకొని ఘోరాటవులకు
 నరుదెంచి మనలోడ నలజడిఁ బొంది
 కడపట నేఁ డిట్లు కాలాగ్ని చేత
 సుడివడు మునితనూజునకు నే వగతు
 నీమహాపాతకం బేమిటఁ బాయుఁ
 గామిని నా కింక గతి యొందు లేదు
 కన్నుల నీపాతకము గనుంగొనక
 మున్నె యిచ్చెదఁ బ్రాణముల వహ్ని కనుచు
 మనసులో శివు నిల్పి మంటకు నెదురు
 చను చున్నయాహరిశ్చంద్రునిఁ జూచి
 నిగుడుశోకము మది నిల్పి నవ్వుచును

2160

2170

సిననాఁటిగడువునకు, కాఁడి=దూసికొని, నిశితాస్త్రములఁ = వాఁడిబాణ
 ములచే, బ్రాఁతి= గారాబు, పట్టి=బిడ్డఁడు, మేకొని=సమ్మతించి, సుడివడు=
 చిక్కుకొన్న-తబ్బిబ్బుపడు, మునితనూజునకుఁ = మునికుమారునకు, నిగుడుశోక
 ము=పయిపయిరేగుచున్నదుఃఖము, మదినిల్పి=మనస్సులో నేయడఁచి, నవ్వు

దెగువమైఁ జంద్రమతీదేవి వలికె

2180

‘దేవ మీ కి క్షేల ధృతి దూలి పలుక

భావింప నసమానభాగ్యసంపదల

లలితమంగళసూత్రలక్ష్మీ నిక్కముగఁ

దలఁచెడుచో నాకు దైవ మెంతయును

బగ గొని యిటు నగుఁబాటు గావింప

వగల నొక్కించుక వడి నిన్నుఁ బాసి

కడులోల నై యుండఁగా నెట్లు లోర్తు

జడియక పదివేలజన్మంబులందుఁ

బతి నీవ కాఁ గోరి పడి వహ్నిఁ గాలి

మృతిఁ బొంది పొందుదు మీఁద నీపొందు

2190

సమ్మద మార నీచన విచ్చి నన్నుఁ

బొమ్మని యానతి పోడు వే వేగ’

యనిన భుగాలున నడరుశోకాగ్ని

మనసు సుఱు క్కని మనుజేశుఁ డనియె

‘జలజాక్షి నీకేట్టిసాహసకృత్య

మలవడ నోపునే యక్కటా నీవు

తొడిబడఁ జచ్చినతోడనే బెగడి

చును = దుఃఖాతిశయముపట్టలేకనవ్వుచును, లలితమంగళసూత్రలక్ష్మీ = ఉప్పుచున్న
మంగళసూత్రముయొక్క సంపత్తిని - మంగళసూత్రపుబలిమి ననుట, నగుఁబాటు
= నవ్వులాటసేయఁగా - నామంగళసూత్రము వ్యర్థముకానిదని తలఁచియుండఁ
గా దైవమేయిట్లున్న అగడుసేయునేని యనుట, ఎగలకొ = దుఃఖములచే, స
మ్మదము ఆరకొ = సంశోషమునిండఁగా, ఈచనవు = నేను ముందగ్నిలోబడి
మృతిఁబొందెడిస్వాతంత్ర్యము, ఆనతి = ఆనతియ్య, తొడిబడకొ = తొందర

విడివడఁ బ్రాణముల్ విడుచు నీశేశువు
 నుతుఁడు నీవును జావఁ జూచి ప్రాణంబు
 ధృతి నిల్పి యెట్లు వర్తింపఁగ వచ్చు 2200
 వచ్చునే నో రాడి వాక్రుచ్చి నిన్నుఁ
 జిచ్చులోఁ బడు మని చెలఁగి వీడ్కొలుపఁ
 గరుణ మాలినయట్టికఠినాత్ముఁ డైన
 నరునిఁ బల్కినచీతి నయ మేది నన్నుఁ
 బలికితి పలుకని బాష్పపూరంబు
 నెలమి తెప్పల నిల్పి యేగుచు నున్న
 మనుజేశునకుఁ జంద్రమతి సాగి మ్రొక్కి
 ఘన మైనభక్తితోఁ గరములు మొగిచి
 'నలినాత్తుకులనాథ నావిన్నవించు
 పలుకు వేఱొకటి గా భావింప వలదు 2210
 దలముగా నలుదిశల్ దలకొని మండఁ
 జలిచీమ కొఱవిపైఁ జనుదెంచినట్లు

పాటుతో, బెగడి = బెదరి, ధృతి = ధైర్యముతో, నోరాడివాక్రుచ్చి = నోరు
 కదల్చిచెప్పి, 'నిన్ను... చిచ్చులోఁ బడు మని నోరాడి వాక్రుచ్చి చెలఁగివీడ్కొ-
 లుపవచ్చునే' అని అన్వయము. కరుణ... .. నరుని = దయలేక కఠిన
 హృదయుఁడైనమనుష్యునితోఁజెప్పినట్లు, నయముఏది = మెత్తనవిడిచి, 'నన్నుఁ
 బలుకు పలికితి' అని అన్వయము, దలముగా .. చనుదెంచినట్లు = నలుప్రక్కల
 పట్టముగా కార్చిచ్చుక్రమ్ముకొని వచ్చుచుండఁగా చలిచీమ తప్పించుకొనుటకై
 నడుమనున్నయొకకొఱవిపై నెక్కి ప్రాకినట్లు నక్షత్రకుండు తమ్ము నండగొని
 యొదిఁగియున్నాఁడనుట. తమ్ము కొఱవిగా రూపించుటచే తామును ఆకార్చి
 చ్చులో కొఱవివలెఁగాలనుండుట చూచితము. చలిచీమ కొఱవి నాశ్రయించుట
 యెట్లువ్యర్థమో అట్లే కాలనున్నత మ్మాశ్రయించుటయు వ్యర్థమనుట, ఉలికి = భ.

వలయంబుగా మండి వచ్చు కార్చిచ్చు
 కులికి యెందును వెళ్ల నుటికి పో రాక
 సుడి వడి మనలోనఁ జొచ్చి వా తెఱలు
 దడుపుచు నున్న యీత పసికుమారుఁ
 గొంకక వెన నెత్తుకొని వెర వైన
 వంకగా నీవహ్ని వలయంబు గడపు
 మీవు గల్గినఁ దీటు నీమునిఋణము
 నీవు గల్గినఁ గల్లు నెలఁతలపొందు
 నీవు గల్గినఁ బుత్రనివహంబు గలుగు
 నీవు గల్గినఁ గల్లు నిత్యసౌఖ్యములు
 నీవు గల్గినఁ గల్లు నిత్యధర్మములు
 నీవు గల్గినఁ గల్లు నిఖిలభోగములు
 నీవు గల్గినఁ గల్లు నిత్యసంపదలు
 నీవు గల్గినఁ గల్లు నిఖిలరాజ్యములు
 నెడ లేదు భాషింప నిదె చేర వచ్చె
 మిడుగులు లడరంగ మీ న్నంది వహ్ని
 తెగువ లే కున్నను దెగుట నిక్కంబు
 సుగుణాత్ తొలుత నేఁ జొచ్చినపిదప
 భగవంతుఁ డొనరించుపద్ధతి జరుగు

2220

2230

యపడి, వెళ్లనుటికి=వెడలదూఁకి, సుడివడి=తబ్బిబ్బుపడి, వా తెఱలు=పెడ
 వులు, వెరవైనవంకగా=వీలయినదిక్కుగా, నివహము=సమూహము, ఎడలేడ
 భాషింపకొ=మాటలాడుటకు అవకాశము లేదు, మిన్నంది=ఆకాశముముట్టి-
 మిక్కిలిపొడవుగా పెరిగియనుట, తెగువలేకున్నను తెగుటనిజంబు=సాహసము
 చేయనియెడల చచ్చుటనిశ్చయము, తొలుత.....జరుగు= మొదట నేనగ్ని

తగవు మీఱఁగఁ దెంపు దయ సేయు' మనుచు
 వేడినఁ దల వ్రేల వ్రేసి నిట్టూర్పు
 వేడి యై నృపతి నివ్వెఱ నూర కున్న
 వసుధీశు నతిభక్తి వలగొని మ్రొక్కి
 మసలక చనుచంద్రమతివెంటఁ దగిలి
 'యమ్మ నీ విపు డగ్నిలో నులుక
 సమ్మదం బొదవంగఁ జనియెద వేని
 వత్తు నేనును నన్ను వదలక తిగిచి
 యెత్తికొ' మ్మనుచుఁ బెల్లెసఁగుదైన్యమున్ 2240
 గిదుకుచుఁ జిన్ని కెంగేలఁ బెల్లెకొంగుఁ
 గదియించి బుడిబుడి కన్నీరు దెచ్చి
 మోహ మేర్పడఁ గుచంబుల మోము రాచు
 లోహితాస్యనిఁ జూచి లోనన పొక్కి
 యక్కునఁ గదియించి చూడల నివిరి
 చెక్కిలి నొక్కి యాచిన్నారిబొజ్జఁ
 బుడికి చక్కిలిగింత పుచ్చి కన్నీరు
 దుడిచి ముద్దులచుంచు దువ్వి మూర్కొనుచు
 'నాయన్న నాకూన నాముద్దుపట్టి
 మాయయ్య యీపేర్చుమంటఁ జల్లార్చి 2250
 వత్తు వేవేగ రావలదు నా తోడఁ
 జిత్త మారఁగ నీకుఁ జేకూరు శుభము'

లోఁబ్రవేశింపఁగా పిదప దైవము కావించుదారి కాఁగలదు, తెంపుదయ సేయు
 ను= తెగువచేసి యగ్ని లోఁబడుటకు అనుమతియిచ్చు, నివ్వెఱ=మిక్కిలిభయము,
 వలగొని=ప్రదక్షిణము సేసి, కిదుకుచు=మెల్లగాశబ్దించుచు, చిన్ని కెంగేల =

లని యెట్టకేలకు నాలోహితాన్యు
 మనుజేశుకడ నిల్చి మఱి యొండుదలఁపు
 మది లేక నిల్చి యమ్మగువ ప్రాణేశుఁ
 బదిలంబుగా మనఃపదంబునందు
 ధృతి నిల్చి చంద్రమతీదేవి భక్తిఁ
 బ్రతిముఖం బై యగ్నిభట్టారకునకుఁ
 దగుణప్రవాళసుందర కాంతిఁ దనరు
 కరపల్లవంబులు గర మొప్ప మొగిచి
 'వరద వై శ్యానర వరదయాలోల
 దురితసముత్కరతూలవాతూల
 మదిలోన వాక్కున మఱి చేతలందు
 వదలక పతిభక్తి వఱలుదు నేని
 నరలోకనుతుఁడైననాకూర్తివిభుఁడు
 పరమసత్యంబు దప్పక మను నేని
 పరమశీతలుఁడ వై ప్రాణదానంబుఁ
 గరుణమై దొలుత నక్షత్రున కొనఁగి
 మునినాథుఋణమున మునిఁగి పోకుండ
 మనుజేశుఁ గొడుకును మఱి కావు' మనుచుఁ 2270
 జెచ్చర రాయంచ చెంగల్వకొలనుఁ
 జొచ్చినగతిఁ జిచ్చుఁ జొచ్చి యానడుమఁ

సాగనైనచిన్నయెఱ్ఱనిచేతితో, తరుణప్రవాళసుందరకాంతిఁ = లేతచిగుళ్ళ
 వంటిసాగనైనకాంతితో, దురిత...తూల - దురితసముత్కర = పాపసమూహము
 నెడి, తూల = దూదికి, వాతూల = గాలియైనవాఁడా - గాలి దూదిని పింజెలుగా
 నెగురఁగొట్టునట్లు పాపసమూహమును నాశమునేయువాఁడాయనుట, కలయ

గలయఁ బూసినకింశుకంబులలోనఁ
జేలువారు చున్న రాచిలుక చందమునఁ
ప్రబలసంధ్యారాగపటలంబునందు
సొబ గొందుక్రొన్నెలసోగబాగునను
మలసి మండెడువెనుమంటలలోన
నిలిచి మైదీగెకాంతికి వన్నె నిగుడ
దీపింప రానిపాతివ్రత్యమహిమ
కేపార వెఱఁ గంది యెల్ల దేవతలుఁ
బొరిఁ బొరి నుతియింపఁ బువ్వులవాన
గురిసె నప్పుడు వహ్ని గొబ్బున నడఁగ
నిగుడుకీలలు మాని నివులు పైఁగప్పి
పొగులుట లుడిగి నిప్పుకలు సల్లారె
నావిధంబునను దావాగ్ని సల్లారి
పోవుటయును మహాద్భుతముగా మెఱసి
తలపువ్వు వాడక తరుణీలలామ

2280

బూసినకింశుకములు - అంతటను ఎఱ్ఱగా పూచియున్న మోదుగుచెట్లు, ప్రబల...
పటలమునందు = దట్టమైన సంజకెంజాయలనమూహమునందు, సొబగు ఒందు =
అందగించునట్టి, క్రొన్నెలసోగబాగునను = లేతయు నిడుదగానున్న చంద్రరేఖ
విధమున - ఇటుచెంగల్వకొలను, పూచినమోదుగుచెట్లు, దట్టంపుసంజకెం
జాయలు అగ్ని కిని, రాయంచ, రాచిలుక, క్రొన్నెలసోగయనునివి చంద్రమతికి
నిజెప్పినాడని తెలియునది. మైదీగె...నిగుడ - తీగవంటి మేనికాంతికి యా
యగ్నియందు మఱింతకాంతి హెచ్చఁగా, నిగుడుకీలలకొ = సాగుచున్న జ్వాల
లను, నివులుపైఁగప్పి = మండుటతీసి పైని నివులుగ్రమ్మి, పొగులుట = కుములుట.
తలపువ్వువాడక = తలయందలి పువ్వుసేతము కందక - ఇంచుకై నను కసుగందక

యెలనవ్వు సిగురొత్త నెప్పటి యట్టు
 లలవడఁ జేతు లల్లార్చుచు నెదుర
 నలరి యానంజనృత్యముఁ జూపు చున్న
 యాహోహితాన్యుని నక్కునఁ జేర్చి
 పాలు చన్నులఁ జేఁపి పయ్యెద దడియ
 జడిగొని హర్షాశ్రుజలముల మేనిఁ
 దడిపి ముద్దాడుచు ధవునకు నర్థి
 నిలఁ జాఁగి మ్రొక్కిన 'నింతి నీ యట్టి
 కులసతి నాకుఁ గల్గుటఁ గాదె యిట్టి
 యాపద లెడఁబాసి యలరంగఁ గలిగె
 నీపుణ్యవర్తన నెగడె లోకముల
 నే రట్టుఁ దిట్టు నా కెసఁగక యుండ
 బోరన మునిపుత్రుఁ బ్రోచితి గాన
 నీనిమిత్తంబున నెలఁత నా కింకఁ
 బూని కౌశికుఋణంబును దీర్పఁ గలుగు'
 నని యుచితోక్తుల నమ్మహీవిభుఁడు
 తనదేవి ప్రియ మారఁ దగ గారవింప
 నప్పు డాకౌశికుం డవ్విధం బెల్లఁ
 దప్పక వీక్షించి తద్దయు నలిగి
 'కాలాగ్నిఁ బోనియీకార్చిచ్చుచేతఁ
 గాలి వే భస్మంబు గాక తా నిలిచి
 పతియును చాను నెప్పటియట్ల కలసి
 నుతుని ముద్దాడుచు నురలు నుతింప

2290

2300

2310

నున్నది కళ్యాణి కొక్కింత మైనఁ
 జెన్నటి యుండదు నీమంతవీధి
 యలికంబు సెమరింప దలకలు గమర
 వెలనవ్వు గడివ్రావ దెసఁగదు దప్పి
 చిలుకదు కన్నీరు జిగి దప్పి మేను
 సొలయ దేమియుఁ బొగచూరదు వలుఖ్
 పసిమి దప్పదు కమ్మపసపులేఁబూత
 కనుగింద వడుగులుఁ గమరవుఁ జేతు
 లీతగ వీతెంపు నీవెంపు సొంపు
 లీతెఱుం గీమేర లీదిట్టతనము
 లెందు మహాశ్చర్య మేమన వచ్చు
 నిందుకళా ధరుం డెఱుఁగు నొక్కరుఁడు
 బాపురే నా తపోబలమునకంటె
 దీపించు దీనిపాతివ్రత్యమహిమ
 పతిభక్తి సతులకుఁ బరమశీలంబు
 పతిభక్తి సతులకు భాగ్యమూలంబు
 పతిభక్తి సతులకుఁ బరమభూషణము
 పతిభక్తి సతులకు భాగ్యపోషణము
 పతిభక్తి సతులకు భయనివారణము

2320

వీధి=పాపటరేక, అలికము=నెత్తి, అలకలు=ముంగురులు, కమరవు=కాలవు,
 కడివోవదు = వాసనపోవదు - చెడిపోదు. చిలుకదు = తొరఁగదు - కన్నీరు
 కాటదనుట. సొలయదు=బడలదు, పొగచూరదు వలువ=వస్త్రము మాఁడి
 పొగయదు, కమ్మపసపులేఁబూత=మంచిపసపు పలుచగాఁబూసినపూత, కను
 గిందవు=కొంచెమైనను వాఁడవు, ఇందుకళాధరుఁడు =శివుఁడు, బాపురే =

పతిభక్తి నిఖిలశోభనకారణంబు
 పతిభక్తి నింతికిఁ బడయంగ రాని
 యతులితపుణ్యంబు లవి యెందుఁ గలవు
 వెఱపింపఁ బోయి తా వెఱచినయట్టి
 తెఱఁ గయ్యె నింక నే తెఱఁ గిట మీఁద
 నని తలపోసి హా యని వెచ్చ నూర్చి
 మనమునఁ జలముఁ గ్రమ్మఱ నూలుకొల్పి
 యడరెడు తనరూప మమ్యు లెవ్వరికిఁ
 బొడ గాన రాకుండఁ బొందుగాఁ గదిసి
 వక్షంబు మోము మోవఁగఁ గౌఁగిలించి
 నక్షత్రకునకుఁ దిన్నఁగ నిట్టు లనియె
 'జయ్యన బహువేదశాస్త్ర పారీణు
 లయ్యున్న నా శిష్యు లందఱిలోన
 వెలయునష్టాదశవిద్యలయందు
 బలవంతుఁ గావించి పాఠింతు నిన్ను
 నేచందమున నైన నీ వధూమణికి
 నీ చక్రవర్తిపై నెసఁగినకూర్చి
 వీడి పోవఁగఁ బల్కి విరిపోటు సేసి
 జోడుఁ బాపుము దాన సురసమై జరుగుఁ
 గైకొని నాసేయుకపటకృత్యములు

2330

2340

నెబాసు, వెఱపింపఁబోయి... తెఱఁగయ్యె - ఒకరిని భయపెట్టఁబోయి తుదకు
 తానే భయపడినట్లు, చలము=హఠము, మోము మోవఁగఁ = మొగమువఱకు.
 మోమును పక్షమును ఒండొంటికి తగులునట్లుగా, విరిపోటు= వీడ్పాటు - ఎడ
 బాటు, జోడు=జంట 'దాననాచేయుకపటకృత్యములు సురసమై జరగ

లేకున్నఁ గొన సాగ లేవు నిక్కువము 2350
 సేయు మీపని కార్యసిద్ధి నా కొదవు
 పోయి వచ్చెదనని పోయె నమ్మాని
 యంత నక్షత్రకుం డామహారాజు
 కాంతాశిరోమణిఁ గాంచి దీవించి
 “దేవి నీ దై నపాతివ్రత్యమహిమ
 వేవేలదెఱఁగుల వినుతింప నరిది
 యనలకీలావళి కాహుతి యైన
 ననుఁ బ్రాణములు గాచి నయమునఁ బ్రోచి
 తీక్షితి స్త్రీలలో నెన్నఁగా మొదలి
 పక్ష మేర్పడఁగ లోపాముద్ర నెన్ని
 యాయరుంధతిఁ జెప్పి యనసూయఁ బొగడి
 శ్రీ యలరార శచీదేవిఁ దలఁచి
 యలవడఁ గొనియాడ నగుఁ గాక యున్న
 పొలఁతులు నీతోడఁ బురుడింపఁ గలరె
 కరుణమై నీ యుపకారంబు నాకుఁ
 బరఁగఁ జేసిననీకుఁ బ్రత్యుపకార
 మొనరఁ గావించెద నొకమాట వినుము
 చనవుమై గౌళికసంయమి వేడి

ననియన్వయము. సురసమై=మిక్కిలి రసవంతముగా, అనల కీల ఆవళికిఁ=అగ్ని
 జ్వాలలవరునకు, ఆహుతి=బలి, మొదలిపక్షము.=మిక్కిలి మేలయినతరగతి,
 ఏర్పడఁగాఁ=తేటపడునట్లు, మొదటఅరుంధతి మొదలుగా శచీదేవివలకుఁ
 గలపతివ్రతల నెన్ని వారితోపాటిగా నిన్నును ఎన్నవలయునుగాని, యెన్న
 పొలఁతులు = తక్కియున్న, కేవల స్త్రీలు, పురుడింపఁ = సరిపోల,

క్రమ్మట నాకుఁగాఁ గైకొని రాజ్య
 మిమ్ముల నీ కిచ్చి యీ లోహితాస్యఁ
 బట్టంబు గట్టింతుఁ బరఁగ నీ ముద్దు
 పట్టిఁ దోడ్కొనుచు నీ పట్టణంబునకు
 రమ్ము నీ కిది పొందు రాదన వలదు
 నమ్ముము మృష గాదు నా మాట లతివ
 యెలమిమై నటు గాక యీరాజు వెంట
 నలయక వర్తింప నాశించె దేని
 వనహుతాశనమహాజ్వాలాక రాశ
 ఘనతరవిస్ఫులింగముల నంగములు
 గమరక పోవచ్చుఁ గాక కల్పాంత
 డమరు నిష్ఠూర ధమధమ రవ స్ఫురిత
 పటుతర బ్రహ్మాండ భాండ చండీశ
 చటుల రౌద్రాకృతి సమకొనఁ బేర్చు

2370

2380

కాశికనయమి = విశ్వామిత్రమునిని, 'నాకుఁగారాజ్యము క్రమ్మటఁగైకొని నీ
 కిమ్ములనిచ్చి' అని యన్వయము, పొందుగాదు=ఉచితముగాదు. మృష=కల్ల,
 వన...హుతాశన...విస్ఫులింగములతో - వనహుతాశన = 'అడవినిప్పుయొక్క,
 మహాజ్వాలా = గొప్పమంటలయొక్క, కరాశ = భయంకరములైన, ఘనతర
 విస్ఫులింగములతో = మిక్కిలిగొప్పవైన మిడుగులులచేత, కల్పాంత...రౌద్రా
 కృతి-కల్పాంత=ప్రళయమందలి, డమరు=డమరువాద్యముయొక్క, నిష్ఠూర=
 కఠోరమైన, ధమధమరవ=ధమధమయనుశబ్దముచేత, స్ఫురిత=అల్లలార్పణ
 డిన, పటుతర=మిక్కిలిపటువైన, బ్రహ్మాండభాండ = కుండలవంటి బ్రహ్మాండ
 ములుగలవాడైన-తనడమరు మ్రోతలచేత బ్రహ్మాండముల నల్లలార్చువాడైన
 యనుట, చండీశ-శివునియొక్క, చటుల=మిక్కుటమైన, రౌద్రాకృతి=భయం
 కరమైన ఆకారము, సమకొనఁ = జతపడునట్లుగా, కుటిలకౌశికు = పంచకుడైన

కుటిలకాశికుటీవకోపాగ్నిశిఖలఁ
 బెట పెటఁ బ్రేలక ప్రిదిలి పో వశ మె
 యదియును గాక నేఁ డాదిగా నింకఁ
 బదిదినంబులు సిక్కెఁ బలికినమితికి
 మునినాథుధన మెట్లు ముందఱఁ జెల్లు
 వెనుకఁ జెల్లిన దఱవీనంబు లేదు
 లే దుపాయం బింక లేశమాత్రంబు
 మేదిసీపతి కిట మీఁద నూహింప
 నొదవుపేరాఁకట నుదరి హు మ్మనుచుఁ
 గదియుబెబ్బులివలెఁ గౌశికుఁ డలిగి
 తడయక వచ్చి మాధనముఁ దె మ్మనుచు
 నడిగి యఱ్ఱాని బి ట్టదలించెనేని
 కడువడి గర్భంబు గదలి కంపించి
 నుడివడి నిన్ను నీ నుతుని నక్కఱకుఁ
 బోయినంతకు నమ్మి పుచ్చు భూవిభుఁడు
 తోయజానన నాకుఁ వోఁచినబుద్ధి
 నావుడుఁ జిటునవ్వు నవ్వి యారాజు
 దేవి నక్షత్రకుదెసఁ జూచి పలికె
 'నతి కేడుగడయును జర్చింపఁ బతియె

2400

విశ్వామిత్రునియొక్క, పెట పెటఁ బ్రేలక = పెట పెటమని మాడక, ప్రిదిలిపోక
 = జాతితప్పించుకొనిపోవుటకు, నేఁ డాదిగా = నేఁడు మొదలుకొని, చిక్కె
 = మిగిలెను, మితికి = గడువునకు, ముందఱ = ఇంకమీఁద, వెనుక = ఇంతకు
 ముందు, ఉదరి = చలించి, అఱ్ఱ ఆని = మెడపట్టుకొని, నుడివడి = తబ్బిబ్బుపడి,
 అక్కఱకు = అవశ్యకతకు - లేక - అవశ్యక కార్యమునకు, ఏడుగడ = స్వామి,

పతియ చూ దై వ. మెబ్బంగుల సతికి
 బలవంత మగువిధి ప్రాణేశుఁబాప
 వలవంతఁ జెందినవరవధూమణికి
 భారంబు హారంబు భాసురగంధ
 సారం బసారంబు సారకాసార
 తీరంబు దూరంబు తీవ్రసల్లాప
 కీరంబు క్రూరంబు కిన్నరమంజు
 నాదంబు ఖేదంబు నవచంద్రకాంత
 వేదులు సూదులు విరచితోద్యాన
 చూతంబు భూతంబు సురభికస్తూరి
 పూతలు రోతలు పూర్ణచంద్రికల
 మెఱపులు వెఱపులు మెత్తని దూది
 పఱపులు మఱపులు పరభృతసమితి

చర్చింపఁ = విచారింపఁగా, పాపఁ = ఎడఁబాపఁగా, వలవంతఁ = దుఃఖమును,
 వరవధూమణికిఁ = ఉత్తమురాలైన స్త్రీరత్నమునకు, హారము, భారంబు =
 బరువు, భాసురగంధసారంబు = మనోజ్ఞమైనచందనము, అసారంబు = పసలేనిది,
 సార కాసారతీరంబు = శ్రేష్ఠమైనసరస్సుయొక్కగట్టు, దూరంబు = దవ్వయినది-
 పోవనొప్పనిది, తీవ్రసల్లాపకీరంబు = వడిగలపలుకులుగలచిలుక, క్రూరంబు = కటు
 వైనది, కిన్నరమంజునాదంబు = కిన్నెరవీణయొక్కయింపయినధ్వని, ఖేదము =
 దుఃఖము - దుఃఖకరమనుట. నవచంద్రకాంతవేదులు = క్రొత్తలె చంద్రకాంత
 శిలలయరుగులు, సూదులు = సూదులవలె నొప్పించునని, విరచిత ఉద్యానచూత
 ము = చక్కఁగా నేర్పరుపఁబడిన ఎలతోటయందలి మామిడి, భూతంబు = భూత
 మువలె భయంకరమైనది, సురభి కస్తూరి పూతలు = వాననగల కస్తూరిపూత
 లు, రోతలు = అసహ్యములు, పూర్ణచంద్రికల మెఱపులు = పండు వెన్నెలప్రకా
 శములు, వెఱపులు = భయంకరములు, మఱపులు = మఱపునకుపాత్రములు - మఱ

కూతలు ఘాతలు గొదమతుమ్మెదల
 మ్రోతలు వ్రేతలు ముద్దురాయంచ
 మురువులు పరువులు మోహంపుజెలుల
 సరసముల్ విరసముల్ చందనానిలపు
 మెలకువ యలకువ మేల్చెంగావి
 జిలుగులు సిలుగులు చివురుజప్పరపు
 బొంతలు వింతలు పూబొదరిండ్ల
 క్రంతలు వంతలు కమనీయసరసి
 బిసములు నుసములు పృథుమకరంద
 రసములు విసములు రమ్యహిమాంబు
 పూరంబు గాదు కర్పూరంబు నేదు
 వీరుండు మారు డీవిధమును గాక
 ముదమునఁ గులశీలములు మదిఁ గోరి

2420

చిపోవఁబడునవినునుట, పరభృతనమితి = కోవెలలసమాహము, ఘాతలు=దెబ్బలు-దెబ్బలవలెగడునైనవి, వ్రేతలు=దెబ్బలు, మురువులు=నడలమురిపములు, పరువులు=పరుగై త్తిపోవునవి-దూరముగా పలాయితములగుననుట, చందనానిలపు=చందనపుఁగొండనుండి వీచుగాలియొక్క, మెలకువ=నంచారము-వీచుట, అలకువ=ఆయాసము-ఆయాసకరమనుట-జిలుగులు = సన్నవస్త్రములు, సిలుగులు=ఉపద్రవములు, చివురు చప్పరపు పొంతలు=చిగురుటాకులతోపన్నినచాకపుపందిరియొక్క సమీపములు, వింతలు= ఆశ్చర్యము-అనుభవించుటయగుదనుట, క్రంతలు=రచ్చలు-స్థానములనుట, వంతలు=దుఖములు-దుఃఖకరములనుట. కమనీయసరసి=మనోహరమైనకొలనుయొక్క, బిసములు=తామరతూండ్లు, నుసములు=కనరులు, పృథుమకరందరసములు=గొప్ప పూఁదేనెద్రవములు, రమ్యహిమాంబుపూరంబు=మేలైన పన్నీటియుంపు, కాదు=ఇష్టముగాదు, మారుండువీరుండు=మన్మథుఁడో పరాక్రమశాలి-పురుషునిఁ బాసినస్త్రీకి మన్మథునిపరా

బ్రదుకుపతివ్రతారత్నంబులకును
 బతి లేనిరాజ్యసంపద లవి యేల
 పతి లేనిసుతు లేల బంధువు లేల
 పతి లేనిహితు లేల ప్రాణంబు లేల
 మతిఁ దలపోయ నీ మానవేశ్వరుఁడు
 నా కూర్చి నిలుకడ నా తోడునీడ
 నా కన్న పెన్నిధి నా నోముఫలము
 నా మేలిచెలికాడు నా పట్టుఁగొమ్మ
 నా మెచ్చువలరాజు న న్నేలురాజు
 చిక్కునే కాళికుచిక్కులఁ దగిలి

2430

వెక్కురువడుగ యీ వెడమాట లుడుగు
 నీవు నీ గురుఁడును నిఖిలనిరరులు
 వేవేలదెఱఁగుల వినుతులు సేయ

2440

జగ మెఱుంగఁగ హరిశ్చంద్రభూవిభుఁడు
 నెగడుసత్యవ్రతనియతిఁ బెం పొంది

క్రమమునోర్చుట కష్టమనుట, ఈవిధమునుగాక = ఈప్రకారమే కాక - అనఁగా
 నింతవఱకుపతినిబాసిన స్త్రీకి వలపుచేఁగలుగునట్టిబాధలుచెప్పియిప్పుడు పాతివ్ర
 త్యధర్మమునుబట్టి కలుగు నభోగ్యములను జెప్పుచున్నది, నాకూర్చినిలుకడ =
 నాప్రేమము ఎడతెగక నెలకొనియుండు స్థానము, నాతోడునీడ = నన్ను తోడు
 నీడవలె నెడఁబాయనివాఁడు, నాకన్న పెన్నిధి = నాకుదొరకిన పెద్దలిబ్బి - పెద్ద
 నిధివలెనాకుఁ బెంపుసొంపులన్నియుఁ జేయువాఁడు, నానోముఫలము = నేను
 నోఁచిననోములకు ఫలముగానుండువాఁడు, నామేలిచెలికాఁడు = నాకుమేల
 యినన్నేహితుఁడు, నాపట్టుఁగొమ్మ = నాకు అధారభూతుఁడు, నామెచ్చు
 వలరాజు = నేను మెచ్చిన మన్తభుఁడు, 'కాళికు చిక్కులకొతగిలిచిక్కునే'
 అని యన్వయము. కాళికుఁడు పెట్టుసంకటములందుఁ బడియు నియమముతప్పఁ

వెలయ నష్టాదశద్వీపసంధులను
 నెలమిమైఁ గ్రమ్మఱ నేలు నిక్కముగ'
 ననుటయు 'నిది తథ్య' మని వినువీధి
 ననువైంద భాషించె నశరీరవాణి
 యది విని మదిని సత్యాశ్చర్య మంది
 కొదుకుచు నక్షత్రకుం డూరకుండె.

ప్రథమభాగము సమాప్తము.

డనుట, వెడమాటలు=పిచ్చిమాటలు, నిఖిలనిర్జరులు=సమస్తదేవతలు, నెగడు
 సత్యవ్రతనియతికొ=ప్రకాశించుచున్న సత్యమేపలికెడి నియమముయొక్క
 నిలుకడచేత, పెంపు=విశ్వర్యము, కొదుకుచుకొ=సంకోచించుచు.

హరిశ్చంద్రపాఖ్యానము.

ద్విపద

ద్వి తీ య భా గ ము.

మనుజేశు డంత నమ్మగువ నీక్షించి
'మనకు నేఁ డిచ్చోట మసలుట దగదు
ముందఱ నున్నది ముయ్యేఱు నేల
యం దున్నజనులు మహాజను' లనిన
వనిత యిట్లనుఁ బ్రబాణవల్లభుఁ జూచి
'వెను పొందుతత్పురిపే రేమి దేవ
యొనరంగ నేలెడియొడయుఁ డెవ్వఁడు
మన కెవ్వ రందు సంబంధబాంధవులు
మనయప్పు తెగటార్ప మది వేఁడువారి
వినిపింపు వారల విమలాత్మ' యనినఁ
జందనగంధి కాజననాథుఁ డనియె
'నిందుకళాధరుం డేలు నప్పరము
నావిశ్వనాథుఁడే యాత్మబాంధవుఁడు
దైవంబుఁ ద్రాతయు దాతయు మనకు

10

ముయ్యేఱు నేల = 'త్రిస్రోతాః' అన్నట్లుమాఁడుప్రవాహములుగా గంగానదిప్రప
పించు స్థలము, మహాజనులు = గొప్పవారు - పుణ్యాత్ములనుట, ఒనరంగ = ఒప్పు
ట్లుగా, ఒడయుఁడు = ఏలిక - ప్రభువు, ఇందుకళాధరుఁడు = శివుఁడు, తాత =

నగలక మునినాథునప్పన కొక్క
 తెగసేయ వలయు నో దేవి యె టైన,
 నని కుమారునిఁ దనయొన మెక్కించు
 కొని యట పోవుచోఁ గొంత దవ్వులకు
 నరుణారవిందంబు లడుగులు గాఁగ
 దరుల గ్రుమ్మరువనదంతావళముల
 యురుతరతుండంబు లూరులు గాఁగ
 సరస్వతైకతనీమ జఘనంబు గాఁగ
 సురుచిరం బగుమేటిసుడి నాభి గాఁగ
 గరమొప్పచిటుతరంగలు వళుల్ గాఁగ
 నునుదీగనాచు లేనూఁగారు గాఁగ
 నెనయ జక్కవలు పాలిండ్లును గాఁగ
 జెలువంపుబిసములు సేతులు గాఁగ
 వెలిదమ్మి వదనారవిందమ్ము గాఁగ
 గలికిబేడిసలు వాల్గన్నులు గాఁగ
 నెలకొన్న జలవేణి నెటివేణి గాఁగ

30

రక్షకుఁడు, అగలక = వెనుదీయక, తెగ = విధము, అంసము = మూఁపు, అరుణార
 విందంబులు = ఎఱ్ఱదామరలు, దరుల = గట్టులందు, వనదంతావళములు = అడవి
 మేనుగులయొక్క, ఉరుతరతుండములు = మిక్కిలి గొప్పవైన తొండములు,
 ఉరులు గాగ = తొడలు కాఁగా, సరస్వతైకతనీమ = ఒప్పిద మైనయిసుకదిబ్బపట్టు,
 జఘనము = కటి, సురుచిర = అందమైన, మేటి = గొప్ప, చిటుతరంగలు = చిన్నయ
 లలు, వళుల్ = కడుపుమీదిముడుతలును, నునుదీగనాచు = నిద్దమైనపాచితీగ,
 లేనూఁగారు = లేతయైననూఁగారు, చెలువంపుబిసములు = అందమైనతామరతూం
 డు, వెలిదమ్మి = తెల్లదామర, కలికిబేడిసలు = ప్రకాశించుచున్న బేడిసచేపలు,
 వాల్గన్నులు = నిడుదలైనకన్నులు, నెలకొన్న జలవేణి = నిశ్చలముగానున్న నీటి

సరవిఁ బెల్లెసఁగెడు జలకణ పంక్తు
 లరు దారుమాక్తికహారముల్ గాఁగ
 నవలఁ గ్రీడించు రాయంచలరవము
 నవహేమనూపురనాదంబు గాఁగఁ
 బెనుపొంద నెరసినఘేనంబుదెలుపు
 దనరారు చున్నచందనచర్చ గాఁగఁ
 గూలావనీరుహకుసుమపరాగ
 జాలంబు చిత్రవస్త్రంబుగా మెఱయ
 జనలోకపావని జాహ్నవి గంగఁ
 గనుఁగొని హస్తపంకజములు మొగిచి
 నుడుటఁ గీలించి సన్నతు లొప్ప భక్తిఁ
 గదిసి నందనుఁడును గాంతయుఁ దాను
 నాపుణ్యవాహినియం దవగాహ
 మోషికఁ గావించి యుచితాహ్నికములఁ
 గ్రమమునఁ దీర్చి యక్కడఁ గొంత సేపు
 శ్రమము దీరఁగ నిల్చి జననాథతిలకుఁ

40

వెల్లువ, నెఱివేణిగాఁగఁగ = నిండారుజడగాఁగా, పెల్లు = మిక్కిలేగా, జలకణపం
 క్తులు = నీటిబొట్లవరుసలు, అరుదారుమాక్తికహారముల్ = వింతయైనముత్యపునరు
 లు, నవహేమనూపురనాదము = కొత్తబంగారంచెప్పుడు, పెనుపు = పెంపు,
 నెరసిన ఘేనంబు దెలుపు = వ్యాపించిన మరుగుతెల్లదనము, చర్చ = పూత,
 కూలా... జాంబు - కూల = గట్టునందలి, అవనీరుహ = చెట్లయొక్క, కుసుమపరాగ
 = పుప్పొడియొక్క, జాలంబు = సమూహము, గంగను ఇంతవఱకొక స్త్రీగావర్ణించి
 నాడు. జనలోకపావని = భూలోకమును పవిత్రముచేయునది, జాహ్నవి -
 జహ్నుమునివలనఁబుట్టినది, నందనుఁడు = కొడుకు, పుణ్యవాహిని = పవిత్రమగు
 నది, అవగాహము = స్నానము, ఉచిత ఆహ్నికముల = తగినట్టిపగటికర్తవ్యములను,

డట చని ముందట నా వేల్పుటేటి
 తటమున నురుతరద్వారకవాట
 వాపీతటాకోపవనసముత్తుంగ
 గోపుర ధ్వజ మణి కుడ్య విచిత్ర
 తోరణ ప్రాసాద తురగ మదాంధ
 వారణ రథ భట వ్రాత సామగ్రి
 జెన్నొందు చున్న కాశీపురిఁ జేరి
 కన్నులు విలసిల్లఁగా మహీవిభుఁడు
 ముదమునఁ దన దేవిమోము వీక్షించి
 మదిరాక్షి యిందులమహిమ వర్ణింపఁ
 బదినూఱుముఖములఫణియును జాలఁ
 డిది వేదవిఖ్యాత మిది ముక్తిమార్గ
 మిది స్వర్గసోపాన మిది సిద్ధసేవ్య
 మిది దోషచయదూర మిది తీర్థసార
 మిది భుక్తిముక్తిద మిది సత్యచరిత

50

60

వేల్పుటేటితటము - దేవనగియైనగంగగట్టు, ఉరుతర...సామగ్రి - ఉరుతర =
 మిక్కిలిగొప్పదైన, ద్వారకవాట = ద్వారపుతలుపులును, వాపీ = నడబావులును,
 తటాక = చెఱువులును, ఉపవన = తోటలును, సముత్తుంగగోపుర = పొడవైన
 గోపురములును, ధ్వజ = ధ్వజములును, మణికుడ్య = రత్నమయమైనగోడలును,
 విచిత్ర = వింతలైన, తోరణ = ముఖద్వారములును, ప్రాసాద = మేడలును, తురగ
 = గుఱుములు, మదాంధవారణ = మదముచే కన్నుఁగానని యేనుఁగులు, రథ = రథ
 ములును, భటవ్రాత = బంట్లసమూహములును, సామగ్రి = పీనియొక్కసంపూర్ణ
 తచేత, దోషచయదూరము = దోషసమూహములకుదవ్యయినది - దోషములనెల్ల
 పోగొట్టునది. తీర్థసారము = శ్రేష్ఠమైనతీర్థము. భుక్తిముక్తిదము = భోగమోక్ష

మిది శంకరక్షేత్ర మిట్టిచిత్రంబు
 కంతునికొఱ రోసి కన్నులు మూసి
 చింత లొక్కటిఁ జేసి శివుఁ దలపోసి
 యల సంతతోల్లాస మందెడువాసి
 గలిగించునీకాశి ఘనపుణ్యరాశి
 వామాక్షి విప్రుని వధియించునతఁడు
 కామాంధుఁ డై తల్లిఁ గదిసినయతఁడు
 నుడుగక సురఁ ద్రాగు చుండెడునతఁడుఁ
 దొడరి సువర్ణంబు దొంగిలునతఁడు
 వనితల శిశువుల వధియించునతఁడుఁ
 గినుకమై ధేనువుఁ గెడపినయతఁడుఁ
 గొండీఁడు గృహదాహకుఁడు గరదుండుఁ
 జండాలు డఖిలదూషకుఁడును మఱియుఁ
 గ్రీమి పశు మృగ పక్షి కీటాది జంతు
 సముదాయ మైన నిచ్చట మృతిఁ బొంది
 మిన్నేఱుజడలును మిక్కిలిగన్నుఁ
 గ్రొన్నెలపువ్వును గుత్తుకనలుపుఁ
 బులితోలు కాసెయుఁ బునుకకంచంబు

70

ములనొసఁగునది. కంతునికొఱ=మంత్రధునితక్కువ, సంతతఁడల్లాసము=ఎడతే
 గని యానందము, వాసి=మేలిమి-ఆధిక్యము, సుర=కల్లు, సువర్ణము=బంగారు,
 కెడపిన=చంపిన, కొండీఁడు=కొండెము చెప్పువాఁడు, గృహదాహకుఁడు=ఇంటికి
 నిప్పు పెట్టెడువాఁడు, గరదుండు=విషము పెట్టెడివాఁడు, అఖిల దూషకుఁడు=అం
 దఱిని దూషించువాఁడు, మిన్నేఱుజడలు=ఆకాశగంగలజడలు, మిక్కిలికన్ను
 =మూడవకన్ను, గ్రొన్నెలపువ్వుంబు=క్రొత్తచందురుఁడ నెడితలపువ్వును, కుత్తు
 కనలుపు=గొంతునందలి నీలిమ. పునుకకంచము=తలపుట్టపాత్ర. పలుఁద=వెడలు

వలుఁదశూలము నస్థి వనమాలికయును
 గలయిత డాత డై కమనీయరత్న
 కలిత మై తలఁచినకడలనే మెలఁగు
 నతులవిమానంబు నందు ద న్నెలమిఁ
 బ్రతిదినంబును ససంభ్రమముగాఁ గదిసి
 యొసపరినన్నెలు నోరచూపులును
 ముసిముసినగవులు మొగడచన్నులును
 నసియాడునడుములు నలసయానములు
 రస మొల్కుబింబాధరంబులుఁ గలిగి
 యలరువిల్తుని మోహనాస్త్రంబు లనఁగో
 నలరారుద్రకన్యాసహస్రములు
 వివిధభంగులఁ గొల్వ వినుతికి నెక్కి
 శివలోకమున సుఖస్థితి నుండఁ గాంచు'
 ననుచుఁ జిత్రంబుగా నచ్చటిమహిమ
 మన మార నాచంద్రమతికిఁ జెప్పచును
 ధవళగోపురచతుర్ద్వారబంధురము

80

90

అస్థివనమాలిక = ప్రేవులమాల, ఇతఁడు ఆతఁడై = ఇచట మృతిఁబొందినవాఁడు
 శివునిలక్షణములను బొంది ఆశివుఁడైయై - శివసారూప్యమును బొందియనుట, కమ
 నీయరత్న కలితము = మేలయినమణులతోపాదుగఁబడినది, తలఁచినకడలనే =
 తలఁచుకొన్నచోట్లనే, ఒసపరి వన్నెలు = సింగారపువగలు, మొగడచన్ను
 లు = మొగ్గలవంటిపాలిండ్లు, అసియాడు = జవ్వాడు, అలసయానములు = మెల్లనినడ
 లు, బింబాధరములు = దొండపండువంటి పెదవులు, అలరువిల్తుని మోహనాస్త్రము
 లు = మన్నఁగుఁడు జగత్తును మోహింపఁజేయుటకై వేయు బాణములు,
 ధవళ...బంధురము — ధవళగోపుర = తెల్లనిగోపురములచేతను, చతుర్ద్వార =

ప్రవిమలముక్తాతపత్రసుందరము
 నరుణవితానరమ్యమును సమీర
 తరళితవృషభ కేతనభాసురంబు
 మణిరంగవల్లి కామంటపోజ్జ్వలము
 ప్రణతగుగ్గులుధూపపటలవాసితము
 పటహ భేరీ శంఖ పణవ మృదంగ
 పటు ఘంటికానేకబహువాద్యరవము
 కాంతాసమర్పితకర్పూరశకల
 కాంతనీరాజనకాంతి శోభితము

100

నాలుగు హజారములచేతను, బంధురము=మనోజ్ఞమైనది. ప్రవిమల...సుందరము—ప్రవిమల=మిక్కిలితెల్లనైన, ముక్తాతపత్ర = ముత్యపుగొడుగుచేత, సుందరము=అందమైనది, అరుణవితానరమ్యము = ఎఱ్ఱనిమేలుకట్లచే సాగనైనది, సమీర...భాసురంబు—సమీర = గాలిచేత, తరళిత = కదల్పబడిన, వృషభ కేతన=ఎద్దుపడఁగ చేత, భాసురము=మనోజ్ఞమైనది. మణి...జ్వలము—మణి=రత్నములచేతనైన, రంగవల్లికా = మ్రుగ్గులతోఁగూడిన, మంటప = మంటపములచే, ఉజ్జ్వలము=ప్రకాశించుచున్నది. ప్రణత...వాసితము - ప్రణత=మిక్కిలినుతింపబడిన, గుగ్గులు ధూపపటల = గుగ్గిలపు ధూపములసమూహముచే, వాసితము=వాసనగలదిగాచేయబడినది. పటహ...రవము - పటహ=తప్పెట, భేరీ=నగారాలు, శంఖ=చిందములు, పణవ=చిన్నతప్పెటలు, మృదంగ=మద్దెలలు, పటుఘంటికా = గొప్పగంటలు, అనేక = పెక్కులైన, బహు=నానావిధములైన, వాద్య=వాద్యములయొక్క, రవము=ధ్వని, గలది. కాంతా...శోభితము - కాంతా = స్త్రీలచేత, సమర్పిత = అర్పింపబడిన, కర్పూరశకల = కప్పురపు తునుకలచేత, కాంత=మనోజ్ఞమైన, నీరాజన = నివ్యాళులయొక్క, కాంతి=ప్రకాశముచేత, శోభితము=ఋషునది. అగణిత...

నగణితకనకకుంభాభిరామంబు
 నగు విశ్వనాథమహాదేవునగరుఁ
 జేరి యాదేవునిశ్రీలింగమూర్తిఁ
 గోరి సద్భక్తి నెక్కినఁగ దర్శించి
 ధరణిఁ జాఁగిలి మ్రొక్కి తనమోడ్పుఁగేలు

గర మొప్ప ఫాలభాగంబునఁ జేర్చి
 జయ భక్తమందార సజ్జనోద్ధార
 జయ సద్గుణాధార సంసారదూర
 జయ సత్కృపాలోల శాతత్రిశూల
 జయ హుతాశననేత్ర జలజాక్షమిత్ర
 జయ మేరుకోదండ జయ విష్ణుకాండ
 జయ నిర్జితానంగ శశిధవళాంగ
 చారుకోమలహాస చతురవిలాస
 గౌరీమనోల్లాస కాశీనివాస
 యీకౌశికునిఋణం బీకాశిలోన
 దీకొని తీర్పఁగాఁ దెరువు గల్పింపు'

110

120

రామంబు - అగణిత=లెక్కింపరాని, కనకకుంభ=బంగారుకలశములచేత, అభి
 రామంబు=మనోజ్ఞమైనది, భక్తమందార=భక్తులకు కల్పవృక్షమువంటివాఁడా,
 సజ్జన ఉద్ధార=సత్పురుషులను ఉద్ధరించువాఁడా, శాత=వాఁడియైన, హుతాశన
 నేత్ర=నిప్పుకన్నుగలవాఁడా, జలజాక్షమిత్ర=విష్ణువునకు చెలికాడా, మేరుకో
 దండ=మేరుపర్వతము విల్లుగాఁగలవాఁడా, విష్ణుకాండ=విష్ణువుబాణముగాఁగ
 లవాఁడా, నిర్జితానంగ = జయింపఁబడిన మన్మథుఁడుగలవాఁడా, శశిధవ
 లాంగ = చంద్రునివలె తెల్లనిఅంగములు గలవాఁడా, చారుకోమలహాస =
 సొగసై మృదువైన నవ్వుగలవాఁడా, దీకొని=ఎదుర్కొని-పూని, తెరువు=మార్గ

మని సన్నుతులు సేసి యచ్చోటు వాసి
 మనమార నా చంద్రమతియును దాను
 భుక్తి ముక్తులు రెండుఁ బోలంగ నొసఁగు
 భక్తవత్సలుఁ గాలభైరవుఁ గొలిచి
 భసితత్రిపుండ్రంబు ఫాలలోచనము
 నిశితత్రిశూలంబు నీలకంఠంబు
 భోగీంద్రహారంబుఁ బునుకకప్పెరయు
 నాగకంఠమును నల్లనిమేను
 మరులుకెంజడలును మణికుండలములుఁ
 జిలుగజ్జెములనూలు సింగినాదంబు
 డాకాలిపెండెంబు డమరువుఁ గత్తి
 రాకాసితలలతోరపువనమాల
 సెలవిపైఁ జిలునవ్వు చిలికెడుమోముఁ
 గలిగి యుజ్జ్వలరత్నఖచితంబు లైన
 యోగవాగలు మెట్టి యొకపాద మూఁది

130

ము ఉపాయము, భసితత్రిపుండ్రంబు = బూదిమూఁడురెకలు, ఫాలలోచనము = నొ
 సటికన్ను, నిశితత్రిశూలంబు = వాఁడియైనత్రిశూలము, భోగీంద్రహారంబు =
 సర్పశ్రేష్ఠుడైన వాసుకి అనెడుహారము, పునుకకప్పెర = కపాలపాత్ర, నాగ
 కంఠము = సర్పముల కడియము, మరులు కెంజడలును = మోహముగొలిపెడు
 ఎఱ్ఱనిజటలును, చిజీగజ్జె = చిన్నగజ్జెలు, సింగినాదంబు = పొడదుప్పికొవ్వతో
 చేయఁబడిన యోగుల సుషిరవాద్యవిశేషము, డాకాలిపెండెంబు = ఎడమ
 కాలిపెండేరమును, డమరుగము, రాకాసి...వనమాల-రాకాసితలల=రాక్షసుఁ
 శిరస్సులచేతనైన, తోరపు = పెద్ద, వనమాలయు, సెలవి = పెదవిమూల, ఉజ్జ్వ
 లరత్నఖచితము = ప్రకాశించురత్నములచే పొదుగఁబడినది. యోగవాగ

బాగుగా నొసపరిబాగు నటించు
 నాదేవదేవుని యానందమూర్తి
 మోదంబుతోఁ జిత్తమున నిల్పి మ్రొక్కి
 మఱియు నచ్చట మణిమంత్రౌషధములఁ
 గఱవక యుండ వాకట్టి సింహముల
 శరభంబులను ఘోరశార్దూలములను
 వెర వారఁగా నెక్కి విహరించి యజిన
 విరచితాసనభద్రవిన్యాససరణి
 నరుదుగా నాసీను లై యణిమాది
 సిద్ధులు గలిగి ప్రసిద్ధు లై నట్టి
 సిద్ధుల నిష్ఠార్థసిద్ధిగాఁ గొలిచి
 మగుడి భూవిభుఁ డొక్కమఠముపొంతకును
 దగఁ జేరి యున్నయత్తటి నిప్పు లురుల
 వీక్షించి యమృతహీవిభునితో ననియె
 నక్షత్రకుఁడు మది నయమింత లేక
 'యచ్చుగా మాగురుం డవనీశ నీకు
 నిచ్చినమితి నేఁడు నెల్లియుఁ జిక్కెఁ
 బచ్చ పైకము గూడఁ బడినది లేదు

140

150

లు = యోగసిద్ధులు మెట్టు పాదుకలు, ఒసపరిబాగు = శృంగారవంతునివిధము, వా
 కట్టి = నోరుబంధించి, శరభము = ఎనిమిది కాళ్లమృగము, శార్దూలము = పెద్దపులి,
 అజిన... సరణి = అజిన-కృష్ణాజినము చేత, విరచిత = చేయఁబడిన, ఆసన = ఆ
 సనముయొక్క, భద్ర = శుభ మైన, విన్యాస = రచనయొక్క, సరణి = విధ
 మున, నిప్పులు ఉరుల = కన్నుల నిప్పుకలురాలఁగా, నయము = మెత్తఁ
 దనము, ఇచ్చినమితి = పెట్టినగడువులోపల, నేఁడును ఎల్లియు = చిక్కె
 ను = నేఁడు రేపును మిగిలెను, పచ్చపైకము = బంగారుపైకము, కూడఁబ

తచ్చలు పచరించి తటమటించెదవై
 యిప్పు డేమటిపాట నిటకు నేతెంచి
 ముప్పిరి గొనుకోపమునఁ గౌశికుండు
 నన్ను వీక్షించి యీనర నాథుమీఁద
 మిన్నక తరువుండి మితివ్రాక మున్నె
 పన్నుగాఁ దె మ్మన్న పసిండిచౌకముల
 నెన్నుము నీవన్న నెచట నేఁ దెత్తుఁ
 బసిండిఁ దె మ్మనుచు నేఁ బలుమాటలు వేడ
 మినుగ వేనుఁగుగవ్వ మీటినయట్లు
 చదువు నంతరమాయెఁ జాలు నీజాగు
 తుద లేదు పీనుఁగుతోడిజాగరము
 బోయబొంకులు బొంకి పోయెదో లేక
 మాయప్పు నేటితో మాన్పి పుచ్చెదవై
 నిను నేడు ముఖమున నెత్తురు బ్రామిఁ
 కొని గుల్ల పలుపక కొలికికి రావు

160

డినది=కూడినది - స్వార్థమునబడు. తచ్చలుపచరించి = జిత్తులునెఱపి, తటమ
 టించెదవు=మోసపుచ్చెదవు, ఏమటిపాటు=పరాకుగా-అదాటున, పన్నుగా=
 ఒప్పిదముగా, పసిండిచౌకముల=కఱకువరాలు - నాలుగురూపాయలవరా చౌక
 మనబడును. మినుకవు=కదలవు, పీనుఁగుగవ్వమీటినయట్లు=పెద్దగవ్వను ఎగఁ
 జిమ్మినను కదలనట్లు కదలకున్నావనుట. చదువును అంతరమాయె=విద్యాభ్యాస
 మునకును అడ్డికలిగెను, పీనుఁగుతోడిజాగరము=పీనుఁగుతోఁగూడ మేలుకొను
 ట-పీనుఁగుతో ఎంతసేపు మేలుకున్నను తుదిలేనట్లు నీజాగునకును తుదిలేదనుట.
 బోయబొంకులు=కటికిబొంకులు, నెత్తురుఁ బ్రామికొని=మొగమున నెత్తురులేకుం
 డునట్లు చేసి- అవమానభయాదులవలన మొగమున నెత్తురు లేకపోవుట ప్రసిద్ధ
 ము. గుల్లపఱపక=గుల్లవలె తెల్లఁబాటనీయక, కొలికికిరావు=పరిపాకమునకు రా

పట్టి గుత్తని నిన్నుఁ బ్రజలు వీక్షింపఁ

జట్టు మోయించెద సర్వభా చూడు'

170

మనుచు నక్షత్రకుం డంతరంగమును

మునుకొని చిల్లులు పోవ నాడుటయు

జననాథుఁ డాత్మలోఁ జాలఁ జింతించి

తనయుండు నాలును దానును దక్క

నితరధనంబు లొండేమియుఁ గలుఁగు

మతము గానక చంద్రదమతిదిక్కుఁ జూచి

గుడిగుడి కన్నీరు గ్రుక్కుచు నొండు

నుడువ నాలుక రాక నులివేడియూర్పు

లందంద నిగుడ మో మరవాంచి యున్న

చందంబుఁ జూచి యాసాధ్యలలామ

180

దీపించుపతివక్త్రదృష్టివిచేష్ట

లేచార నింగితం బెఱిగెడియట్టి

చదురాలు గాన సంశయలేశ మైన

మదిలేక పల్కె దీమసముపెంపునను

'భూచక్రి మెల్ల నేర్చున నేలినట్టి

రాచవేల్పువు నీవు ప్రాకృతు నట్లు

పాయనిచింత విభ్రాంతిఁ గుండెదవు

పు- కార్యము తీర్చెనుట. గుత్తని-గుత్తయని, చట్టు=బండతాతిని, చిల్లులువో
వక్=తూటులుపడునట్లు, నులివేడి=నులివెచ్చ, వక్త్ర=మొగము, దృష్టి=చూ
పు, చేష్టలు=వ్యాపారములు, ఇంగితము=మనస్సునందలి యభిప్రాయము, చదు
రాలు=నేర్చుకత్తె, దీమసము=ధైర్యము, రాచవేల్పువు=రాజురూపమైన దేవ
తవు, ప్రాకృతునట్లు=పామరునివలె, దాయంబుశబ్దంబు=విపత్తుసమయమున, ఒండో

దాయంబుతల నిట్టిదె న్యంబు దగునె
మతిఁ బూని నీ సత్యమహిమ పెంపొంద
మితి రెండు దినములు మీఁద నుండఁగనె

190

చొప్పడ నప్పు దీర్చుట మేలు దినము
లోప్ప నొండొక టెక్క నొక్కటి దఱుఁగు
నుడితప్పు వాతప్పు నుసలక సత్య

మెడలింపఁ గనిపెట్టు నెపుడుఁ గౌశికుఁడు

శిశువులు వాపోవఁ జెక్కిలి మీటి

విశదాత్మ పాలుఁ ద్రావించుచందమున

నుసలక మనవెంట నుండి యాయప్పు

కసటు వాపఁగ నేఁడు గలిగె నీ వడుగు

నింటివేలుపు మన కితఁ డింక నెన్ని

కంటకంబులు వల్కుఁ గాకేమి దీనఁ

200

బేద నేనని నోరఁ బ్రేవులుఁ జూపఁ

బోదురే ఋణముఁ దెంపునఁ గొనువారు

కటిఎక్కఁ = ఒక్కొక్కటి జరుగఁగా, ఒకటి తఱుఁగుఁ = ఒక్కొక్కదినము
గడువులోతగ్గును, నుడితప్పు = మాటతప్పు, వాతప్పు = నోటితప్పు, చెప్పినమాటత
ప్పుటయు, చెప్పరానిమాట చెప్పుటయుననిరెండుతప్పులు, నుసలక = ఆలస్యములేక,
సత్యము ఎడలింపఁ = సత్యమును తప్పించుటకై నుడితప్పును వాతప్పును గనిపె
ట్టుననుట. చెక్కిలిమీఁటి = చెంపపుడికి, అప్పుక సటు = ఋణపోషము, వడుగు =
వటుఁడు, ఇంటివేలుపు = గృహదైవము, గృహదేవతవలె దగ్గఱ నేయుండి శుభ
ములిచ్చువాఁడనుట. కంటకములు = కఠినవాక్యములు, పల్కుఁగాక = పలికినను
పలుకనీ, ఏమిదీనఁ = దీనివలన నేమిగలుగఁగలదు, పేదనేనుఅని నోరఁ
ప్రేవులుచూపఁ = నేను పేదవాఁడను అని కడుపులోనిప్రేగులు దెలియునంత
వీటివిగా నోరుదెఱచి బతిమాలుకొన్నను, పోదురే ఋణము తెంపునఁ గొను

జపములు దపములు సకలదానమ్ము
 లుపవాసవిధులు దేవ్రోపచారములుఁ
 గ్రతువులు నొనరించి కాంచుపుణ్యంబు
 లతులితసత్యవాక్యమునకు సరియె
 కావున నిప్పు డక్కఱ వాపి కొనఁగ
 నేవిధంబున వెర వేమియుఁ గాన
 మెడపక నను విక్రయించి చెల్లింపు
 కడఁబడుఁ గొంతైనఁ గౌశికుఋణము
 కడమకు నొకతెగ గల్గు నెల్లిటికి
 గుడిఁ జుట్టి వచ్చినకొలఁది మే లొదవు
 నఱమఱలేక లెమ్మనుటయు గుండె
 మెఱుఁగుఁగైదువుఁ గ్రుచ్చి మెఱమి నట్టెన
 నులికి భూపాలుఁ డాయుగ్గలిఁ జూచి
 పలికె బాష్పములు తేప్పల నప్పళింప
 'మదిరాక్షి యీవేడిమాట నా చెవులఁ
 గదియించి పాపంబు గట్టుకోఁ దగునె

వారు=అప్పును కటువుగా పుచ్చుకొనువారు విడిచిపెట్టిపోదురా, అక్కఱ=నిర్బంధము, ఎడపక=అలన్యముచేయుక, కడఁబడుఁ కొంతైనఁ కౌశికుఋణము=విశ్వామిత్రునియప్పు కొంచెమైనను తగ్గును, కడమకు=మిగతయప్పునకు, ఒక తెగ=ఒకదారి, గుడి... కొలఁది=గుడి ప్రదక్షిణముచేసినంతమాత్రమునకుఁ దగినట్టి, మేలు=శ్రేయము, గుండె=గుండెయందు, మెఱుఁగుఁగైదువు=పదను పెట్టఁగా తళతళ మెఱయు వాడియాయుధము, మెఱమినట్లు=నాటినదానిని ఇటు నటు మెదల్చినట్లు, ఉలికి=ఆదిరిపడి, ఉగ్గలి=స్త్రీ, అప్పళింపఁ=అక్రమింపఁగా, కదియించి=పొందించి - వినిపించి, ఏవగింపఁ=అనవ్యపడుకోఁగా, మా

పతి యెట్టికష్టంపుఁబని సేసి యైన
 సతిఁ బ్రోచు టిది ధర్మశాస్త్రసమతము
 యాలి నమ్మినకష్టం డనుచు నెల్లెడలఁ
 జాల నిందించుచు జను లేవగింప
 వదనాంబుజము వంచి వసుధఁ బెక్కిండ్లు
 బ్రతికెడియామాలబ్రతు కేటిబ్రతుకు
 పడతి నేఁ డిట్టు నికా బతిమాలి యమ్మి
 పడయఁగాఁ దగు నింద్రప దవైన నొల్ల
 లెక్కింప నపకీర్తి లేనిజీవనము
 నిక్కంబుగా నొక్క నిమిషంబె చాలు
 నొటలంగఁ బ్రాణుల నొత్తి కుత్తుకలు
 గఱగఱ దటిగెడికటికవాఁడై న
 దయ లేక తనకళత్రము నమ్ము కొనునె
 నయ మేది దీనికి నా మది సొరదు
 ధనమునకై పత్ని దాసిగా నమ్మి
 చనునె భర్తకుఁ గూడు చవి యని కుడువ
 మరణంబు మేలు నెమ్మది దీనికంటె
 బరికింప' ననుడు నప్పడఁతి యిట్లనియె
 'నాపద వచ్చినయప్పుడే మున్ను
 దాఁపినధన మిచ్చి తగుఁ బత్నిఁ గావఁ

220

230

అబ్రతుకు = అతినీచపుబ్రతుకు, బిటలంగె = విలపించునట్లుగా, కళత్రము = భార్య,
 నయమువది = మెత్తనవిడిచి, చనునె . కుడువ - 'భర్తకుఁ గూడుచవయని కుడువఁజ
 నునె' అనియన్వయము. ఆపద...గావఁ జనును = విపత్తు కలిగినసమయమందే
 ముందు తాను దాఁచిపెట్టుకొన్న ధనమిచ్చి తనభార్యనుగాపాడఁదగును. ప

జనుఁ బత్ని నై నను జట్టిగా నమ్మి
తనకు వచ్చిన బారిఁ దప్పింప వలయు'

240

నని చెప్పి 'నీతివాక్యస్థితిఁ గొంత
మనమునఁ దలపోయుమా చలమేల
సతి నమ్మియైన దోషముఁ బాసి పుణ్య
గతి కేఁగునద్విధి గలిగినఁ జాలుఁ

బంకజహితవంశ పాఱున కిచ్చి
బొంకిన పాపంబు పోలియ దేమిటను
బొంకిన మొగసిరి పైలియు నాయుష్య
మింకుఁ దేకువ దప్పు నెడతెగుఁ గీర్తి

నమ్మిక మాలు మానము దూలపోవు
ప మ్మగుఁ బుణ్యంబు వచ్చు నాపదలు
ధర నానృతాద్దుష్కృతం పర మనుచు
నురువడి మ్రోయుచు నుండు వేదములు

250

త్ని నైనను...వలయును - తనకే బాధకలిగెనేని తపభార్యనైనను వెలకునమ్మి
దానిని తప్పించుకొనవలయును. జట్టి=వెల, సతి...జాలు - భార్యను విక్రయించి
యైనను తనకుఁ గలుగుదోషమును దొలఁగించుకొను పుణ్యగతికిఁ బోయెడు మంచి
విధి ఆచరించినఁ జాలును-భార్యనైనను అమ్మవచ్చునుగాని సద్గతిగూర్చు ధర్మని
ధిని దప్పరాదనుట. పాఱు...పాపంబు - బ్రాహ్మణునకిచ్చెదనని చెప్పి వెనుకలే
దని కల్లలాడుటవలనఁ గలుగుపాపము. పోలియదు ఏమిటను=ఏదైనా చేతఁగాని
నశింపదు, మొగసిరి=పురుషత్వపుసాంపు, తేకువ=బెట్టు, ఎడతెగు=విచ్చిన్న
మగును - నడుమ నశించిపోవును. నమ్మికమాలు=తనయందు ఇతరులకుఁ గలనమ్మ
కము చెడిపోవును, తూలపోవు=చెడును, ఎమ్మ=వ్యర్థము, నానృతాత్ దుష్కృ

నాలును బిడ్డలు నర్థంబు నెపుడుఁ
 గాలిసంకెల లెల్లకడలను బతికి
 మఱచియు వీనిపై మక్కువ సేయ
 రెఱుక గల్గినధీరు లెల్ల కాలంబు
 వక్రంబుగా నాడ వలదు నన్నిపుడు
 విక్రయింపఁగ వేళ విచ్చేయు' మనుచు
 ముదమునఁ జాఁగిలి మ్రొక్కి హస్తములు
 గదియ మొగుడ్చునాకళ్యాణిఁ జూచి
 వనజాక్షి నిను నాఁడు వనవహ్నిఁ గూల
 ననుమతించిననాకు నవఘృణం బెద్ది
 నాకతంబున నిట్టి నలఁకువ వచ్చె
 నాకతంబున నిట్టి నగుఁబాటు వుట్టె
 సారిదిఁ బెం పెనఁగురాజులదేవు లెల్లఁ
 బరువడిఁ గనుసన్నఁ బనులు గావింప
 నురువై భవంబుల నుండుని నిట్టి
 వరవుగ నమ్ముకో వలసె నేమందు
 నీయట్టికులసతి నీయట్టిసాధ్వీ
 నీయట్టిప్రియురాలి నేటితోఁ బాప
 సమకట్టెనే పాపజాతిదైవంబు
 కమలాక్షి నాపూర్వకర్మ మెట్టిదియొ

260

270

తంపరమ్ = అబద్ధమునకంటె మించిన పాపములేదు, వక్రంబుగాఁ = వీనగా, అ
 వఘృణంబు = అక్ష్యము, నలఁకువ = పీడ, నగుఁబాటు = అపహాసము, కనుసన్నఁ ప
 నులుగావింపఁ = నీయొక్కకనునైగలచేతనే తెలిసికొనినీకువలయు ఊడిగములు
 చేయఁగా, ఉరువై భవంబునఁ = గొప్పయైశ్వర్యముతో, వరవు = దాసీత్వము,

లక్కయై కరఁగదు లలన నాకిట్టి
 చిక్కు వచ్చుటకొ నా చిత్తంబు మిగుల
 ననదవై నిన్నిప్పు డమ్ముకొ మ్మంచు
 ననుమతిఁ జేసెద వకట నా గుండె
 తూలదు వీలదు తునియలై పోవ
 దోలంపుముద్ద గా దోపువ్యభోడి
 వనజాక్షి నినుఁ గూడి వర్తించుఁ ఘోర
 వనములు శృంగారవనములు నాకు
 మగువ నీ పున్నకోమలతృణశయ్య
 తగుహంసతూలికాతల్పంబు నాకుఁ
 గలకంఠి నీ పొందు గలగిరిగుహలు
 సలలితమణిచంద్రశాలలు నాకు
 మలయజగంధి ప్రేమమున నీ పైసఁగు
 ఫలకందమూలముల్ బహువిధాన్నములు
 జలజాక్షి నేఁడు నాసామ్రాజ్యలక్ష్మి
 తొలఁగి పోయినరీతి దోచుచున్నదియు'
 ననుచు నాందోళింప నతనిఁ గ్రోధమునఁ
 గనుఁగొని మఱియు నక్షత్రకుం డనియె

280

290

'లక్కయై...నాచిత్తంబు'-లలన నాచిత్తంబు నాకిట్టి చిక్కువచ్చుటకొ
 లక్కయైకరఁగదు-నామనస్సులక్కవలె కరఁగకున్నది; నేనిట్టి చిక్కుపడ
 వలసియున్నందువలన నేమో అదియట్లు కరఁగకున్నది. అనదవై = అనాథవై,
 తూలదు = చెడదు, వీలదు = పగులదు, ఓలంపుముద్దగాదు = గందపుముద్దగాదు.
 గిరిగుహలు = కొండబలములు, సలలితమణి చంద్రశాలలు = మేలయినరత్నముల
 తొలఁగట్టబడినమిదైటిండ్లు, మలయజగంధి = చందనమువంటి వాసనగలదానా,
 ఆందోళింప = మిణకరింప, ఆజానుబాహులును = మోఁకాలివలును నందుచేతులు

'భూమిశ మాటలఁ బ్రొద్దుఁ బుచ్చెదవు
 తామసం బేల నిత్తటి వెరవేది
 తరుణిఁ బాయఁగ లేక తల్లడించినను
 నురి యుచాయముఁ జెప్పు మాధనంబునకు
 జాగు సేయక పత్ని జట్టిగా నిచ్చి
 నాగురునాథుధనంబుఁ జెల్లింపఁ
 జెచ్చెర లేచి వచ్చెదొ మానికడకు
 వచ్చెదమో రావై వైశంబే' యనుచు
 'నాసల బెట్టి నన్నడఁగింప వలదు
 వేసాలు సేయక వేగ లె'మ్మనుచుఁ
 జేపట్టి తివియ వచ్చిన వానితెగున
 కావసుధాధీశుఁ డాత్మలో రోసి
 నిమిషంబు నచ్చోట నిలువక కదలి
 రమణి నమ్ముటకునై రాజమార్గమునఁ
 జను దెంచు నప్పు డాజానుబౌహులును
 బెను పొందుమూపులుఁ బీనవక్షంబు
 నురుతరస్కంధంబు నొఱ పగుమేను
 నరనుతసింహాసనస్థితుభంగి
 నరుదార తెప్ప లల్లార్పక చూచి
 పురజను లాత్మలోఁ బొదలువేడుకల
 నీచంద మీయంద మీరాజసంబు

300

310

ను, పెనుపుఁడు మూపులు = బలుపుగల భుజశిరస్సులు, పీనవక్షంబు = బలుపుగల
 తొమ్ము, ఉరుతరస్కంధంబు = మిక్కిలి గొప్ప మూపు, ఒఱపు = అందము, నరను
 త...స్థితుభంగి = మనుష్యులచే కొనియాడబడు సింహాసనమరి దున్న వానివలె,

నీచూపు నీయేపు నిట్టితేజంబు
 నీవెంపు నీసాంపు నీ ప్రతాపంబు
 నీపోడి మీవాడి మీభుజాబలము
 నెందు నెవ్వరియందుఁ నెన్నఁడుఁ గాన
 మిందుకళాధరుం డితఁ డగు నేని
 నందివాహనము పినాకంబు నేది
 కఱితోలు ఘణులకంకణహారములును
 జుఱుకుఁగన్నును వాడిశూలంబు నెవ్వి
 కరిరాజవరదుఁడు గాఁబోలు నితఁడు
 కరిరాజవరదుఁ డీఘనుఁ డగు నేని
 గరుడవాహన మెద్ది ఘనమైనయట్టి
 సరసను నిజశంఖచక్రము లెవ్వి
 పురుహూతుఁ డీఘనభుజుఁడు గాఁబోలు
 పురుహూతుఁ డీఘనభుజుఁ డగు నేని
 యిర వైందఁగా వెల్లఁజేనుంగు నేది
 కరమొప్పు నలవేయిగన్నులు నెవ్వి
 మనసిజుఁ డీమహామహుఁడు గాఁబోలు
 మనసిజుఁ డీమహామహుఁ డగు నేని
 ననవిల్లుఁ బుష్పబాణంబులు నెవ్వి

320

330

నీపు = విజృంభణము, పోడిమి = రూపము, వాడిమి = ప్రతాపము, ఇందుకళా
 ధరుండు = శివుఁడు, పినాకము = త్రిశూలము కఱితోలు = నల్లగజచర్మము, ఘణులకం
 కణహారములు = సర్పములకడియములును హారములును, చుఱుకుఁగన్ను = వేడి
 కన్ను. - అగ్ని నేత్రము, కరిరాజవరదుఁడు = మేటియేనుఁగునకు పరమిచ్చిన విష్ణు
 దేవుఁడు, పురుహూతుడు = ఇంద్రుఁడు. వెల్లఁజేనుంగు = విరావతము, మనసిజుఁ

చనువైష్ణవగాఁ గీరజయవాజి యెద్ది
 యెఱుఁగ రా దీతనియెసఁగు తేజంబు
 మఱు పడ్డనిప్పుకమాడ్కి నున్నాఁడు
 పరఁగ నీవిభుపదపంక్తి జాడలను
 బరికింపుఁ డిదె సార్వభౌమచిహ్నములు
 మరి చూడరమ్మ యీ మానినీమణిని
 దెర వుచ్చనద్దంబుఁ దెగఁడెడు మోము
 జాతినీలపురంగు జడిపించుకురులు

లేతచందురుఁ బిసాళించు నెన్నుదురు
 మదచకోరములతో మలయునేత్రములుఁ
 గొదమలేళ్లకు సిగ్గుగొలిపెడిచూపు
 విరులవిండ్లకు నమ్ము వేసినబొమలు
 సరసచంపకము మెచ్చనినాసికంబుఁ
 దెలిమొల్ల మొగ్గులఁ దెగడుపల్వరుస
 పులకండ్ మొలికెడుబొమ్మంచుమోవి
 చీకటి విరియించుచిటునవ్వు పసిడి

340

డు=మన్మథుఁడు, ననవిల్లు=పుష్పధనువు, కీరజయవాజి=చిలుకయనెడు జయప్రద
 మైనగుఱ్ఱము, మఱుపడ్డ=నివుఱుగప్పిన, పదపంక్తిజాడలను=అడుగుతవరునల
 జాడలందు, పరికింపుఁడు=చూడుఁడు, తెరపుచ్చనద్దంబు=గవిసెనతీసిన
 యద్దము, జాతినీలపురంగు=మేలుజాతినీలమణులపన్నెలను, పిసాళించు=పోలు,
 మలయు=మాతాడు, కొదమలేళ్లు=చిన్న లేళ్లు, సిగ్గుగొలిపెడు=సిగ్గుఁబుట్టించు,
 విరులవిండ్లకు=పూలవిండ్లకు, అమ్మువేసిన=బాణముదొడిగినట్టి-బాణముదొడు
 గఁగా వంపుగావంగియున్న పూలవిండ్లపలే బొమలున్నవనుట, సరసచంపకము=
 మేలైన సంపెఁగ మొగ్గును, నాసికంబు=ముక్కు, బొమ్మంచు మోవి = ఎఱుని

రేకులతో నెదిరించుచెక్కిళ్లు
 కంతునంకుకు బొమ్మ గట్టినగళము
 దంతికుంభముల నడల్పుపాలిండ్లు
 చిగురుటాకుల నిరసించుహస్తములు
 గగనంబుతోఁ బరిఘాణించునడుము
 తేటితెక్కలదండఁ దెగడునూఁగారు
 వాటమై త్రొక్కి నిల్వఁగ వచ్చుపిఱుఁధు
 లనటికంబముల గయ్యాళించుతోడలు
 ననవిల్తుకాహళల్ నగుచిఱుదొడలుఁ
 గెందామరల నేవగించుపాదములు
 సుందరి గా దిది సౌబగురాయంచ
 యంచ గా దిది నడ పారుక్రొమ్మించు
 మించు గా దిది రాచమెచ్చులప్రతిమ
 ప్రతిమ గా దిది పచ్చి పగడంపులతిక
 లతిక గా దిది నవలావణ్యసరసి
 సరసి గా దిది పుష్పచాపునిశరము
 శరము గా దిది రతి సవరించుచిలుక

350

360

తెదవి, పసిఁడి రేకులు = బంగారుతగళ్లు, కంతునంకుకు = మన్తధునివిజయశం
 ఖమునకు, బొమ్మగట్టిన = జయించిన, దంతి = ఏనుఁగు, పరిఘాణించు = మాతాడు,
 దండ = సరము, గయ్యాళించు = ధిక్కరించు, చిఱుదొడలు = పిక్కలు, ఏవగించు
 = అనవ్యపడుకొను, సౌబగురాయంచ = సొగసైనరాజహంసము, నడపారుక్రొ
 మ్మించు = నడకగలక్రొత్త మెఱుఁగుఁదీఁగ, రాచమెచ్చులప్రతిమ = మెచ్చుకొనఁ
 దగినరాచబొమ్మ, లతిక = తీఁగ, నవలావణ్యసరసి = మనోజ్ఞమైన లావణ్యరస
 మునకుఁ సరస్సుఅయినది. పుష్పచాపునిశరము = మన్తధునిబాణము, రతిసవరించు

చిలుక గా దిది వికసించుచెంగల్వ
 గలువ గా దిది చంద్రకళవంటిచెలువ
 చెలువ యీ గతి విలసిల్లుగా వలయు
 వలయుఁ గాంతల కిటువలెఁ బుట్టు గలుగ'
 నని ప్రజ దర్శింప నారాజు పలికె
 'వినరయ్య చెప్పెద విశ్వంబులోనఁ
 గొనియాడఁ దగుభానుకులమున నేను
 జనియించినాడఁ ద్రిశంకునందనుడ
 సార్యభౌముడ హరిశ్చంద్రుడక్షవాడ
 సర్వసర్వంసహాచక్రంబు నెల్ల
 నాకౌశికున కిచ్చి యతనికి మున్ను
 మేకొన్నధనముకై మెలఁత నమ్మెదను
 సన్నతజహువేదశాస్త్రాదికళల
 నెన్నిక కెక్కుమహీసురులార
 శరణన్న ము న్నెట్టిశత్రువు నైనఁ
 గరుణించు నుత్తమక్షత్రియలార
 కోటికిఁ బడ గెత్తి కోరువస్తువులు
 పాటించి యొసఁగుసంపాసారులార
 మగఁటిమి ననిమొన మార్కొని పోరి
 పగఱకు వెన్నీనిభటముఖ్యులార

370

380

చిలుక = రతి గోమూగాఁబెంచుచిలుక, భానుకులము = సూర్యవంశము, సర్వసర్వం
 సహాచక్రంబు = సమస్తమైనభూమండలము, మేకొన్న = ఒప్పుకొన్న, మహీసురులు
 = బ్రాహ్మణులు, కోటికిఁ పడగ ఎత్తి = ఒకకోటిధనమువకు ఒకపడగ ఎత్తి - అత్యం
 ధనికులై, సంపానారులార = వైశ్యులార, మగఁటిమి = ప్రతాపము, అనిమొన =

కట్టల్కు వే టాటుగా వడి వ్రేయు
 రట్టిడిబిరుదులరాహుత్తులార
 పతిహిత సాహసబహువిధోపాయ
 చతురులై మతి కెక్కునన్త్రులార
 చనవరులార యోసామంతులార
 ధనపతులార యోతగుదొరలార
 పసిడిగేదగిరేకు పస మించుమేను
 కునుమకోమలి నిత్తు కొనరయ్య మీరు
 తామరపువ్వు నదల్చునెమ్మోము
 కోమలి నమ్మెద కొనరయ్య మీరు
 నెరసి క్రొమ్మించు రాణించుగన్గవల
 గురుకుచ నమ్మెద కొనరయ్య మీరు
 మృగరాజునకు బొమ్మ మెట్టిననడుము
 చిగురాకుబోడి నిచ్చెద కొనరయ్య
 కలహంసలకు నవఘళ మైననడపు
 మెలతుక మీకు నమ్మెద కొనరయ్య
 తగవు మీఱగ నన్ను దయ జూడరయ్య
 తెగడక నాకొక్కదిక్కు గారయ్య
 యలుగక నామాట లాలింప రయ్య

400

యుద్ధాగ్రము, కట్టల్కు = పెనుకోపము, వేటు ఆటుగా = ఒక్కొక్కవేటు ఆటు
 దునుకలుగా, రట్టిడిబిరుదులు = నిందలేని-పొగడ్తకెక్కిన-బిరుదులుగల, పసిడి
 గేదగిరేకుపస = బంగారు మొగలిరేకు బాగు, క్రొమ్మించు = క్రొత్త మెఱుగు, రా
 ణించు = చెలువుచూపు, గురుకుచ = గొప్పచెన్నులుగలది, మృగరాజునకు = సింహ
 మునకు, బొమ్మ మెట్టిన = గెలిచినట్టి, కలహంస = రాయంచ, అవఘళము = అతిమాత్రము,

చెలగి నా యక్కఱఁ జేకొనరయ్య
 యని దైన్య మేర్పడ నమ్మహారాజు
 దనపత్ని నమ్మదుర్దశఁ జూచి పొక్కి
 వాడవాడల నెల్లవారలు గుములు
 గూడి యశ్రులు జడిగొనఁ దమలోనఁ
 'గటకటా యిట్టివెంగలిరాజు గలఁడె
 మటుమాయతపసి యేమరులు కొల్పినను
 నెప్పుదిఁ దనయేలునేలకుఁ దోడు
 సొమ్ము లన్నియు నిలుచూఱగా నిచ్చి
 యమ్మెదఁ గడమకై యాలిఁ గొం డనెడుఁ
 దమ్ము మాలినయట్టిధర్మంబు గలదె
 యివ్వనుంధరఁ బుణ్య మెంతయుఁ జేసి
 యెవ్వరు బొందితో నేగిరి దివికిఁ
 జదువులు విని మీఁద జరుగుసౌఖ్యంబు
 మది నమ్మి బ్రతుకు బ్రాహ్మణునకు నిచ్చెఁ
 బనుపడ మొగిలులోపలిసీళ్లనమ్మి

410

గుములు = గుంపులు, అశ్రులు = కన్నీళ్లు, జడిగొన = వానవలెఁదొరుఁగగా, వెంగలి = వెట్టి, మటుమాయతపసి = మిక్కిలి మాయలు చేయుముని, మరులు కొల్పినను = మోహపెట్టినను-తబ్బిబ్బకళిగించినను, తనయేలు... దోడు = తాను ఏలునట్టిభూమితోఁ గూడ, నిలుచూఱ = నిలువుకొల్ల - ఆపాదమస్తకము గలనిలువుసొమ్ములన్నియును కొల్లగాననుట, కడమకై = మిగతయప్పునకై, తమ్ముమాలినయట్టి ధర్మము, గలదె = తనకుపయోగింపనట్టి ధర్మమునుగలదా - తనకుపకరింపనిధర్మ మొకధర్మమగునాయనుట, పసుంధర = భూమి, చదువులు = వేదశాస్త్రాదులు, మీఁదజరుగుసౌఖ్యంబు = రాబోవు సుఖములు - స్వర్గరంభాభోగాదులనుట, బ్రతుకు = జీవనము - జీవనాధారమైన భూరాజ్యధనదారాదులు, పనుపడ = గట్టిగా, మొగిలు

దొననీళ్లుఁ జల్లు వేఁదులుఁ డెందుఁ గలఁడె 420
 యాలు బిడ్డలు దగులని మున్నె రోసి
 చాలించి నట్టినిస్సంగుని నై నఁ
 జేసిననేరమి చేసేతఁ గుడువఁ
 జేసి యీబూమెలు సేసె దైవంబు'
 ననుచుండ మఱి కొంద అకట యీ రాజు
 నన నేల విపుల కవనివల్లభులు
 దగినదానము లీరొ ధన మియ్యఁ గొనరొ
 పగ గొని యారీతిఁ బట్టి య అడిమి
 దార లెక్కలకునై తరువులు వెట్టి
 దారల నమ్మించి ధనములు గొనెడి 430

=మబ్బు, దొన=కొండమీది నీటిపల్లము, వేఁదులుఁడు = వెట్టివాఁడు-ఇఁక
 మీఁద మబ్బులు గురియఁగల వాననునమ్మి యిప్పుడు సిద్ధముగా నున్నదొననీళ్లు
 వెచ్చించుకొను వెట్టివాఁడుగలఁడాయనుట - సందేహాగ్ర స్తమైన వానను నమ్మి
 నిశ్చితముగానున్న దొననీళ్లుఁ జల్లివై చునట్లు, సందేహాస్పదములైన స్వర్గభోగా
 దులను నమ్మి యిహసుఖభోగములను పోఁగొట్టుకొనుట వెట్టితనమేయని భావము;
 తగులు=తగులము, చాలించినట్టి నిస్సంగునిన్ =సంగము వదలుకొన్నట్టి విరక్తుని,
 చేసిననేరమిన్ =నేరక చేసిన తప్పును, చేసేత=ఈచేతి కాచేయిగా-తోడ్తోడ
 నేయనుట, గుడువఁజేసి=అనుభవింపఁజేసి, ఈబూమెలు=ఈవంచనలు-ఆలు...
 దైవంబు=ఈహరిశ్చంద్రుఁడు రాజ్యముసేయుచున్న కాలముననే ఆలుబిడ్డలు
 బంధకము లని రోసి లోపల సంగమువదలికొనియున్న విరక్తచిత్తుఁడు. ఇట్టి
 నిస్సంగుఁడనిగూడ తలఁపక, దైవము ఇతఁడు తెలియక చేసిననేరమును తోడ్తో
 అనుభవింపఁజేసి యిట్లు వంచనలు చేసినదని యర్థము, అట్టు అడిమి=మెడఁద్రొ
 క్కి-మిక్కిలినిర్బంధపెట్టి, దారలెక్కలకునై=దానముచేసినదాని లెక్కలు
 షప్పగించుకొనుటకై, తరువులు=తప్పీలు, దారలన్=భార్యలను, శరము=ధూ

కఠినచిత్తులు లేరు గాక లోకముల
 శర మేల నృపులతో సంయమింద్రులకు
 వెడమతులై నయివిపులజాడ
 వడిముడిగాఁ జొచ్చి వాత వెళ్లుదురు
 ఉపకార మోపిక నొనరించువారి
 కపకార మొనరింతు రప్పుడే కడఁగి
 యలగుజ్జవడుగు మూఁ డడుగులనేలఁ
 దొలితొలి బలి వేడి తుది నెట్లు సేసె
 మరి కశ్యపాద్రిబాహ్మణు లిల యెల్లఁ
 బరశురామునిచేతఁ బడసి యా ఘనుని
 నుదధిలోనైనఁ గా లూఁదంగ నీక
 కదలి పోఁ వోలరె గజిబిజి సేసి
 యివి యన్ని యేటికి నీకాశికుండు
 తివిరి విప్రుఁడు గాక తిరిగెడునాఁడు
 సొలపు దీరఁగ వసిష్ఠునియింటఁ గుడిచి
 తొలఁగి పోవుచు నెచ్చిదొసఁగులు సేసె
 నిదె మహీతలమెల్ల నేలునీరాజు
 చెదరక యిట్టేడుచేట్లను జెటిచి
 పోనీక బందెలఁ బొరలించి తపసి
 దానవుం డై నల్ల ద్రావు చున్నాఁడు

440

450

ర్తవ్యము, సంయమింద్రులకు = మునిశ్రేష్ఠులకు, వడముడిగా - వెళ్లుదురు =
 భయంకరముగా నోటిలోఁజొచ్చి తిరుగనోటనుండియే వెడలుదురనుట, గుజ్జ
 డుగు = పొట్టిమాణవకుఁడగు వామనుఁడు, ఉదధి = సముద్రము, దొసఁగులు = కీళ్లు,
 ఏడుచేట్లనుచెటిచి = సప్తవ్యసనములను భంగపెట్టి, బందెల పొరలించి =
 నిర్బంధములఁజుట్టి, దానవుం డై నల్లద్రావుచున్నాఁడు = రాక్షసుఁడై నెత్తురు

కడఁగి పీనుఁగుమీఁదఁ గంచంబు వెట్టి
 కుడువగాఁ జూచుఁ గక్కుర్తిగాఁ డీతఁ
 డేడ నెవ్వరు లేక యీరాజు తలనె
 కూడెనే యీబలుగు త్తంపు టప్ప
 ననఁగ నందొక కొందఁబద్దిరా! చేటు
 ధనికుల మని ప్రల్లదంపుఁబెంపునను
 రాజులు వాటించురాణివాసముల
 నోజతో నూడిగెం బొనరింపఁ దమకు
 వరపుడుగాఁ జేసి వరుస వర్తింపఁ
 బురిలోనఁ బులుకా సిపురువుల తరమె
 కరి రొంపిఁ జిక్కినఁ గ్రమ్మట నెత్త

460

తాగుచున్నాఁడు-బుపి రాక్షసునివలె పడరాని హింసలుపెట్టుచున్నాఁడు
 నుట. పీనుఁగు...కక్కుర్తిగాఁడు=పీనుగుపయినకంచముపెట్టి తినుటకుఁగూడ
 ప్రాలుమాలునట్టివాఁడుగాఁడు-అట్టివాఁడు తనయాఁకటిని దీర్చుకొనుటయే
 ముఖ్యముగాఁ జూచునేకాని పీనుఁగుమీఁదిదని రోయనట్లు ఈబుపి తనయ
 క్కఱ దీర్చుకొనుటేకాని యీరాజు నిట్టిపాట్లుపెట్టుటకు నసహ్యపడఁడనుట.
 బలుగు త్తంపుటప్ప=గొప్పదైనదట్టపుబుణము, అద్దిరాచేటు = బెరా, చేటు
 =చేటుచెడుచున్నారారాయని యాశ్రోశము. ప్రల్లదంపుపెంపునను = ధూ
 ర్తత్వముయొక్క అతిశయముచేత-అధికధూర్తత్వముతో, రాజులు...రాణివా
 సములకొ=రాజులు అనుభవించు అంతఃపురకాంతలను, డిడిగంబు ఓనరింపఁ
 తమకుకొ = తమకు డిడిగములుచేయుటకై, వరపుడుగాకొ = దాసిగా,పులు
 కాసిపురువులతరమె = పచ్చతెక్క-పురువులకు - అనఁగా అల్పులకు-వశమా,
 అల్పులైనవారు తమకు ధనమున్నదనిమిక్కిలిధూర్తులై, రాజులకే తగినయంతః
 పురస్త్రీలను వెలకుఁగొని తమకూడిగములు చేయంబెట్టుకొన శక్యమగునాయ

కరి యోపుఁ గాక సూకర మెట్టు లోపు
 ధర నింతవాని దుర్దశ నివారింప
 నరు లోపుదురె విశ్వనాథుండు దక్క,
 నని యని వగచుచు నశ్రువు లొలుక
 మును చిన్నఁబోయినమోములు వంచి
 మరి నిల్వఁ జాలక మందిరంబులకు
 నరిగి శోకాగ్నుల నలయుచున్నంత
 నాపురిఁ గౌశికునాజ్ఞచే మున్నె
 కాపురంబుగ నుండి కపటమార్గమునఁ
 జెనఁటివిప్రునిరూపుఁ జేకొని మిగుల
 ననువైందఁ జరియించు నాకలిరాజు
 తలఁప నింతిం తనితనధనంబునకుఁ
 గొలఁది గాదని సెట్టి గొడుగులు దన్ను
 వారక నడుజాము వచ్చి వేడినను
 కోరిన ధనములు 'గొండు కొం' డనుచు
 నక్కఱదందఁ డై యప్ప టప్పటికి
 వెక్కసంబున నూర్లు వేలు నప్పిచ్చి
 ముట్టఁ జిక్కిన వేళ ముట్టి చేపట్టి
 రట్ట డై తిరిగి పత్రంబులు గొనుచుఁ

470

480

నుట. సూకరము=పంది, ఇంతవాని దుర్దశ = ఇట్టిసార్వభౌముడైనట్టివానిదుర
 వస్థ, చెనఁటివిప్రునిరూపు = కుత్సితశ్రావ్యునిరూపము, సెట్టిగొడుగులు=
 కోమటికుమారులు, నడుజాము=అర్ధరాత్రి, అక్కఱగండఁడు= అవసరముతీర్పు
 నట్టిదిట్టఁడు, వెక్కసంబునకొ=మీఁదుమిక్కిలిగా, ముట్టకొచిక్కినవేళకొ =
 పూర్ణముగా తనకు చిక్కిన సమయమున-మిక్కిలియప్పులు తీయించి వారియ్య
 లేక తనకు దొరకినప్పుడు, రట్టడి=రాయిడికాఁడు, పత్రంబులు=దస్తవేజులు

బెట్ట వచ్చిన కల్లపెనుపులు పెనఁచి
తిట్టి వారును దానుఁ దిరిదీపు లాడు
మటుమాయలాఁడు కంబళపురీషంబు

పటికిరింతలపిల్లి పట్టినదొబ్బ
శుద్ధకష్టుం డని చూపఱ దెగడ
బద్ధకంబునఁ బెక్కు బాసలు సేసి
వృద్ధి మీఱగఁ జక్రవృద్ధిని మాస
వృద్ధిని లెక్కించి వెన నప్పు లెత్తి
కాలకౌశికుఁ డనఁగాఁ బేరు వడసి
కాలీచఁ జనుచు శీఘ్రముగ నింటింటఁ
బాయక పంచాంగపతనంబు సేసి
యాయవారము లెత్తి యతిదై న్యవృత్తి
నడిగినధాన్యంబు లవి వేఱువేఱ
ముడిచినబట్టలు మూఁపువై వ్రేలఁ
దోలు నస్థులుఁ జిక్కి తూఁగాడుమేనుఁ

490

కొనుచు=వ్రాయించి పుచ్చుకొనుచు, పెట్టవచ్చినకొ=అప్పులు చెల్లింపరాఁగా,
కల్లపెనుపులు పెనఁచి=దొంగవడ్డీలు వేసిచుట్టి, తిరిదీపులాడు =కొట్లాడు,మటు
మాయలాఁడు=మిక్కిలిమాయలు పన్ను వాఁడు, కంబళపురీషంబు = కంబళి
సంటినమలము - దానివలె అనన్యమయ్యును తొలఁగింపరానివాఁడు, పటికిరిం
తల...దొబ్బ=చలము పట్టినపిల్లిపట్టుకొన్న మాంసఖండము - పిల్లిమాంసఖండము
పట్టుకొనఁగాఁ దీయఁగూడనట్లు హఠము సాధించునీచుఁడు, బద్ధకమున=బలా
త్కారముతో, బాసలు=ఒట్లు,వృద్ధి=వడ్డి, చక్రవృద్ధిని=వడ్డికివడ్డిని, వారవృద్ధిని
=వారపువడ్డిని,అప్పులెత్తి= అప్పులుగావించి-అప్పలిచ్చి, కాలీచఁజనుచు=ఈ
కాళ్లతో నడచుచు, ఆయవారము=ధాన్యయాచన, తూఁగాడు=అల్లలాడు, పెడ

బేలు రాతెడుసిగ వెడతలఁ గణితి
 పిల్లికన్నులుఁ గుఱుపీచుమీసములు
 నులిగడ్డంబు నత్యుగ్రదృష్టియును
 దళ మైనపట్టెవర్ధనములు వ్రేళ్ల
 నులిచినదర్భలు నుదుటివై బొరును
 నొరుగునోరును వెలి కుటికినపండ్లు
 యరవి దోవతియు పంచాంగంబు ముష్టిఁ
 బరఁగినకరతి త్తి పత్రాల సంచి
 యొరిగినగొడుగును నుసి రాలుకోల
 విడునక గోహత్య వ్రేలుచు నలుక
 ముడివడ రాజుమోమును గల తన్ను
 'నదె వచ్చె నడ పీనుఁ'గనుచు నంతంతఁ
 గదియుచు మై పొస్తుకంపున కెడసి
 తొలఁగుచుఁ బురజనుల్ తుప్పన నుమియఁ
 బలునూఱుఁ గెలఁకులు పరికించు కొనుచు
 'నెవ్వఁడు మృత జాతుఁ డెవ్వఁడు రుగ్గుఁ
 డెవ్వఁడు దుర్మృతుం డీపురిలోనఁ
 ప్రేతవాహకునిగాఁ బిలువ రెవ్వరును

500

510

తల=తల వెనుక, కుఱుపీచు మీసములు=పీచువంటినులిమీసములు, ఉల్లిగడ్డము
 =ఉల్లివంటిగడ్డము, నులిచిన=మెలిఁబెట్టిన, బొరును=బుడిపి, ఒరుగు=వంకర, అర
 విచోవతి=కరలదోవతి, కరతి త్తి=గీతగీతలుగానుండు చిన్న సంచి, నుసి=పుప్పి,
 అలుకముడివడ=కోపమునెలకొనఁగా, పొస్తుకంపునకు=పొస్తుకాయదు
 ర్గంధమునకు, మృతజాతుఁడు=చచ్చినవాఁడు, పుట్టినవాఁడు, రుగ్గుఁడు=రోగి, దు
 త్తమృతుఁడు=చెడుచావుఁ బొందినవాఁడు-పతనాదులచే అకాలమరణమునొం
 దినవాఁడు, ప్రేతవాహకునిగా=పీనుఁగుమోయుటకై, బ్రాతిగా=మిక్కిలి

బ్రాతిగా వెడలింప బడుగులు లేవు
 బొమ్మరాకాసుల భోజనమ్ములకు
 రమ్మని ప్రార్థింప రాఁ డొక్క రుండు
 పిండివంటలు నెయ్యి బెల్లంబు పప్పు
 గండశాంతులఁ దృప్తిగాఁ దిన లేదు
 సప్తకంబులఁ బాయసము నెయ్యి పెరుఁగు
 తృప్తాస్థ గా జుట్టి త్రేన్పంగ లేదు
 కడికడి కొక మాడ గ్రహణకాలమున
 వడి వీడ దోవతి వదలించుకొనుచు
 బరు లుబ్బఁ బృష్ఠఘృష్ణపర్యంతముగను
 బెరుఁగునంటకము పేర్పెడు దిన లేదు
 లేదొ మృత్యువు చంప లేఁడొ జముండు
 కాదేని చావులు గఱ వాయె జగతి
 నీకొట్టికకు విప్పుఁ డెట్లు చేరెడిని
 గైకొని బ్రతుక నే గతి గల దింక
 మూఁకలై జనులు నిర్మూల మై చనిరొ
 కాక నా వీనులఁ గవిసెనో చెవుడు

520

530

గా, వెడలింపఁ = కాటికిఁ గొని పోవుటకు, బడుగులు = చిక్కిన దేహముగలవారు,
 బొమ్మరాకాసుల భోజనమ్ములకు = బ్రహ్మరాక్షసులభోజనములకు, గండశాంతులఁ =
 ఉపాయనివృత్త్యర్థమైన నివారణములందు, సప్తకంబులఁ = సప్తకాశ్రాద్ధము
 లందు - వీడుగురినిబిలిచి పెట్టుశాశ్రాద్ధములందు 'తృప్తాస్థ' గాఁ = 'తృప్తులమైతిమి'
 అనునట్లుగా, త్రేన్పంగఁ = త్రేపులువిడుచుటకు, కడికడికి = ముద్దముద్దకు బరులు
 బ్బ = ప్రక్కలుబలియునట్లు, పృష్ఠఘృష్ణపర్యంతముగను = పెదవిమొదలుకొని వీఁ
 ఘృష్ణకును, పేర్పెడు = ఒకటిమీఁదనొకటిగా, కొట్టిక = డొరు, వీనుల... చెవుడు =
 చావులు ఈయూహనందు చాలఁగలిగియునా చెవుడుచే నాకువినరాకున్నదోయ

శ్రుతినుఖంబుగ మఱి శుష్కరోదనము
 వితతంబుగా నేడు వినరా దదేల
 నని తల పోయుచు నా హరిశ్చంద్ర
 జననాథుమాటలచంద మాలించి
 'చిక్కెబో నేడు నా చే మత్తికాడు
 చిక్కులఁ బెట్టి కాశికుని మెప్పింతు
 వెదకఁ బోయినదీఁగ విస్మయం బొదవఁ
 బదములఁ దగిలె నాభాగ్యంబుకతన
 బెదరించి వీరల భేద మొందించి
 యుదరి పోఁ దోలుదు నుర్వీశు నొండె
 మనసులో దయ వుట్ట మాటలు వన్ని
 పనివడ బోధించి భావంబు గలఁచి
 యింతి నమ్మక యుండ నిపుడె మాన్పింతు
 నంతట మితి దప్పు నడఁగు సత్యంబు'
 వని మడిమెలు మోవ కతి సంభ్రమమునఁ
 గునుకుచు సందడిఁ గోపంబు నిగుడ
 మూఁగినప్రజఁ గోల మొత్తి దట్టించి
 లోఁగక పాయఁ దోలుచుఁ జను దెంచి
 తనమ్రమాల నిల్వ నాతనిజన్నిదములు

540

నుట. శుష్కరోదనము = కన్నీళ్లులేనియేడ్పు, మత్తికాడు = వెట్టివాడు -
 వెదకఁబోయినమహ్యుడు తానే యెదుగుపడెననుట, మడిమలు మోవక = కుదికా
 ళ్లు డొనక - అతిత్వరితముగాననుట, కునుకుచు = కునిసినడచుచు, సందడిఁగోపంబు =
 జనులకలకలమునకుకోపము, దట్టించి = అదల్చి, పాయఁదోలుచుకొ = త్రోవయిచ్చు
 నట్లుతలుముచు, గుఱుకొని = చుత్నించి, తెలిసి మరికాని = తెలిసికొనియేకాక,

గనుఁగొని విప్పుఁడు గాఁబోలు ననుచుఁ

550

జెయ్యెత్తి మ్రొక్కినఁ జిలునవ్వు నవ్వి

యయ్యవనీశుతో నవ్విప్పుఁ డనియె

‘గుఱుకొని నిన్ను నీకులమును దెలిసి

మఱి కాని దీవింప మాకు దోషంబు

నీ వెవ్వఁడవు మరి నీకుఁ జేరేమి

యీవిధి సతి నమ్మ నే యక్క తొదవె

నుడుగక వాతఁ గ్రొ వ్వుఱుకంగఁ గుడిచి

గడిపోతువలె మేనికండలు వెంచి

కనవుఁ గట్టెలు మోయఁ గాయ పండ్లమ్మఁ

బసులజంగిలి గాయఁ బాలేరు దున్నఁ

560

గొఱమాలి మ్రుచ్చులఁ గూడి దూరమునఁ

జెఱవట్టి తెచ్చినచెలువ నా లనుచు

మొఱగి యీరీతి నమ్ముట మాకుఁ దోఁచె

నెఱిగిరేఁ దలవరు లిప్పుడే పట్టి

కొఱుతఁ బెట్టుదు రోరి కోమలి విడిచి

పఱచి నీ ప్రాణముల్ బ్రతికించు కొనుము

ఈక్కుఱు=ఆవశ్యకత, వాతఁ=నోటియందు, క్రొవ్వు ఁఱుకంగఁ=క్రొవ్వు
పెరికివచ్చునట్లు, కుడిచి = తిని - మిక్కిలి క్రొవ్వుపట్టునట్లుతిని, గడిపో
తు=ఆఁబోతు, పసులజంగిలి=పశుసమూహము, పాలేరు=మేఁడిపాలికిదున్నెడు
పండక, కొఱమాలి=ప్రయోజనములేకపోయి- మిక్కిలి బలసియున్నందులకు క
సపుమొదలైనవానిని మోయుటకుఁగాని కాయలు పండ్లు అమ్ముటకుఁగాని పసుల
ప గాచుటకుఁగాని పాలేరు దున్నుటకుఁగాని ప్రయోజనము లేనివాఁడవైయను
ట, ఆలు=పెండ్లము, మొఱగి=ఏమఱించి, ఎఱిగిరేఁదలవరులు=తలారులు తెలి

కాదేని వరువుడు గా దార వ్రోసి
 మోదంబుతోడ నీ ముదిత మా కొసఁగు
 మెనయంగ నీతప్పు లేము వహించి
 కొని కాచెదము బ్రహ్మకొడుకు వచ్చినను' 570
 నని వెక్కుదుర్భాష లాడెడువిప్పుఁ
 గనుఁగొని విభుఁ డాత్మఁ గలఁగ కిట్లనియె
 'నరసి చూడఁగ నేర వకట దురాత్మ
 పరిణామములు బహుభాషలే కాని
 జగతిపై సూర్య వంశమునఁ ద్రిశంకు
 జగతీశునకుఁ బ్రశ స్తంబుగాఁ బుట్టి
 యేరాజ్య మొనరించునీకాలమునకుఁ
 జోరశబ్దము సెవి సోకె నీ చేత
 మఱి బ్రాహ్మణుఁడు వచ్చి మఱుగుఁ జొచ్చినను
 దఱులక రక్షింపఁ దగుఁ గాక మాకుఁ 580

సికొనిరేని, వరువుడు = దాసి, దారవోసి = దానముచేసి, ముదిత = స్త్రీ, ఆ
 త్త = మనస్సునందు, పరిణామములు = బింకములు. ఏ... కాలమునకు = నేను రా
 జ్యము సేయుచుండిన యింత కాలమునకు, చోరశబ్దము... నీచేత = నీవుచెప్పగా
 చోరుఁడనుపలుకు నాచెవులఁబడెను. వట్టిశబ్దమే పడెననుటచే నిజముగా చో
 రుఁడు కలుగనే కలుగఁడయ్యెననియు, ఆశబ్దము ఇంతకాలమున కిప్పుడే వినఁబ
 డెను. ఇంతకుఁ బూర్వము శబ్దమునుగూడ విన్నదిలేదనియు హరిశ్చంద్రుని ధ
 ర్మోత్తరపరిపాలన మహిమాతిశయము దెలియునది. నారాజ్యమందు చోరశబ్ద
 మే వినఁబడకుండఁగా రా జగునేనా చోరుఁడనగుదునని కాలకౌశికుని నెత్తి
 పొడుచుట యూహ్యము. కాలకౌశికుఁడు చంద్రమతిని దొంగలించితెచ్చితివా
 యన్నందుల కిదియు తరము. ఇంక కోమలిని మాకు దానముచేసితివేని నీతప్పులను
 మేమోపించుకొని నీకపాయములేకుండఁ జేసెదమన్న కాలకౌశికుని వాక్య
 మున కు తరమిచ్చుచున్నాఁడు 'మఱి... చోరబాఱుదగునె' బ్రాహ్మణుఁడు భ

బరభయంబునఁ జిక్కి పాటి నీ మఱుఁగుఁ
 జొరఁబాటఁ దగునె యీచొప్పగు నేని
 బాణాసనం బేల బాణంబు లేల
 ప్రాణంబు లేల కృపాణంబు లేల
 ప్రబలమత్తేభకుంభస్థలమాంస
 కబళమహోల్లాసకంఠీరవంబు
 ముదిసిన నాఁకొన్న ముట్టఁ జిక్కినను
 బొదలుమాంసము డించి పులు మేయఁ జనునె
 దారుణకరవాలధారాహతారి
 వీరకోటిరసవీనమాణిక్య
 రంగవల్లీ రణరంగవిఖ్యాత
 మంగళవిజయరమాకరగ్రహణ

590

యపడి మమ్ము శరణుసొరఁగా మేము కాపాడువారమేకాని మేముభయపడి
 నీబోఁటివాని మఱుఁగుఁజొచ్చువారము గామనుట, ఈచొప్పగు నేని=ఇట్లు ని
 న్ను శరణుఁజొచ్చుట మాకుఁగలిగెనేని, బాణాసనంబు=విల్లు, కృపాణము=క
 త్తి, ప్రబల...కంఠీరవంబు - ప్రబల=మిక్కిలి బలవంతమైన, మత్తేభ=మదపుటే
 నుఁగులయొక్క, కుంభస్థల=కుంభస్థలములందలి, మాంస=మాంసమును, కబళ=
 మ్రింగుటయందు, మహోల్లాస=మిక్కిలియుల్లాసముగల, కంఠీరవంబు=సింహ
 ము, ముట్టఁజిక్కినను=పూర్ణముగా పట్టుపడినను, పులు=గడ్డి, దారుణ...ప్రశ
 స్తము - దారుణ=భయంకరమైన, కరవాలధారా=కత్తివాదరచేత, హత=చంబి
 బడిన, అరి=శత్రువులయొక్క, వీరకోటిర=వీరసూచకములైన బాహుపురులం
 దలి, నవీనమాణిక్య=క్రొత్తమణులచేతనైన, రంగవల్లీ=ముగ్గులుగల - శత్రురా
 జు భుజములను నఱుకఁగా వారిబాహుపురులనుండి రాలినరత్నములచే ముగ్గు
 లుపెట్టఁబడినయనుట, రణరంగ=యుద్ధరంగమనెడి పెండ్లిరంగమందు, విఖ్యా
 త=పొగడ్తకెక్కిన, మంగళ=శుభమైన, విజయరమా=జయలక్ష్మియొక్క, కర

శస్త్రమై నట్టియాక్షత్రయోత్తముని
 హస్తమేరీతిని నలవడుఁ గృషికి
 వడి నుక్కుదాయంబు వచ్చిన ధైర్య
 ముడిగిన దైన్యంబు నొందిన నగరె
 మున్ను విశ్వామిత్రమునిమఖంబునకుఁ
 బన్నుగా నే నొడఁబడుధనంబునకు
 మితిఁ జేసి చెల్లింప మేకొని వచ్చి
 సతి నమ్మెదను హరిశ్చంద్రుఁ డ౯వాఁడ
 జలుము లేటికి నొండుసుద్దులు మాని
 తొలఁగుము నాలోనితుందుడు కార్పఁ
 గలవాఁడ వేని నిష్కములు వేవేలు
 వెలఁదికి విలువగా వేవేగ నిమ్ము
 నావుడు విప్పుఁ డానరనాథుఁ జూచి
 'భావింప నీవాకృష్టపద్ధతిఁ గొంత
 నిజము గానఁగ వచ్చె నీయెడ మాకు
 విజయోఽస్తు భూపాల విను మొక్కబుద్ధి

600

గ్రహణశస్త్రము=పాణిగ్రహణముచేత పొగడ్తకెక్కినది. ఇది హస్తమునకు విశేషణము. ఇట యుద్ధరంగమును పెండ్లిగాను అందు రాలినరాజుల కోటిరమణులు మ్రుగ్గులుగాను పెండ్లికూతురు జయలక్ష్మిగాను రూపితములని తెలియునది. మ్రుగ్గులుగాఁదీరుటకు లెక్కలేనిరత్నములు రాలవలయునుగాన లెక్కలేని శత్రురాజులు హతులగుట సూచితము. శత్రురాజుల ననేకులవధించి జయముగొన్న వాఁడననిభాషము. కృషికిఁ=దున్నుటకు-దున్నుకొని బ్రతుకరాదా యన్నండు అ కిదియు త్తరము. ఉక్కుదాయంబు=మిక్కుటమైనయాపద, మితిఁజేసి=గడువు పెట్టి, మేకొని=ఒప్పుకొని, జలుములు=దుండగములు, నాలోనితుందుడు

నప్పులు గొని త్రోచుననువులు గొన్ని
 చెప్పెద నా మాటఁ జేసెద వేని
 తనడంబు దప్పక ధనికులయిండ్ల
 కనువునఁ జని వారి కనురాగ మొదవ
 రి త్త మొక్కులు మొక్కి ప్రియములు వలికి
 నెత్తి జేతులు వెట్టి నిక్కముల్ నొడివి
 తెరలఁ దియ్యనిపండ్లతీపులు మరిపి
 చరణసేవలు సేసి చనవులు మెఱసి
 యిమ్ములఁ దనపేర్కి నెంతయుఁ జెప్పి
 నమ్మికఁ బుట్టించి నయములు సేసి
 గడుసరిమనసులు గరఁగించి పుచ్చి
 జడికిరింతలు గట్టి చెవి యాన కున్న
 * (బోలుసొమ్ములు లక్కబొదవులు గాజు

610

620

న= నామనస్సులోనికొందలము - తాపమనుట. అప్పులుగొని త్రోచుననువులు= అప్పులుదీసికొని యియ్యక మ్రింగి యుబుసుపుచ్చు నుపాయములు, డంబు=ఆటో పము, రి త్త మొక్కులు=మనః పూర్వకముకాని నమస్కారములు, నెత్తి జేతులు...వలికి=నెత్తిమీద చేయిపెట్టి తాముచెప్పినదెల్ల నిజములని శపథములుచేసి, తెరలఁ దియ్యనిపండ్ల తీపులుమరిపి=చక్కఁగా మాఁగినపండ్లతీపులయందు వాని మరిగించి వశముచేసికొని, పేర్కి=పెద్దతీకము, గడుసరిమనసులు=కటువులై సమనములు, చిడికిరింతలు=మోసపుమాటలు, చెవియానకున్న=ఇట్లు యుక్తులుచేసి మోసములుపన్నియు తమమాటలు వారిచెవిలో నెక్కకున్నయెడల ననుట, ఇంక చేయవలసిన మోసపుఁగార్యములను జెప్పుచున్నాఁడు:—లక్కబొదవు

* ఈకుండలీకరణములోనిది పెక్కుప్రతులఁ గానరాదు. కనుకఁ బ్రక్షిప్తముగానోపు. ఇది లేకయేయున్నఁ గథాప్రకాశిక మిక్కిలి యొప్పిదముగానుండును.

జాల మాయ పసిడిజలపోసనములు
 లోహఃచితంబు లె లోలత మించు-
 నేహరంబులు గొన్ని నీలాల నమర
 గుప్తంబుగా రాత్రి గొనిపోయి దీప
 దీప్తిఁ గ్రొమ్మెఱుఁగుల దీపించు నట్టి
 'రాజులచేవిఁ బడి రవ్వ గాకుండ
 నోజతో నివి దాచు డొండెడ'ననుచు
 మొఱుగు మొఱంగిన ముద్రగా ముడిచి
 తఱుచుగా లక్కముద్రలు మీఁద నొత్తి
 యాహికంబులు వెట్టి యవి దక్కుమితులు
 సాహసంబునఁ బల్కి సాక్షులఁ బెట్టి
 ప్రబలంబుగా వడ్డి పాఱక మున్న
 కుబుసంబులోఁ జే మగుడ్చుచందమున

630

లు=లక్కబొందులు, మాయపసిడి జలపోసనములు=కాకిబంగారు మొలాములు,
 లోహఃచితంబులు-ఇనుముతోఁ జేయఁబడినవి, నేహరంబులు=తావళములు, దీప...
 దీపింపక=దీపపు వెలుతురున! తళతళమని క్రొత్తకాంతులు ప్రకాశించునట్లు-
 బూటకపుసొమ్ములు గావున పగటఁగాక రాత్రులందు దీపమువెలుతురున దాని
 ల్లందనము వెలువడకుండునట్లు, రాజులు...గాకుండ-రాజులువినిరా యీసొమ్ము
 బుగయికొందురుగావున వారిచేవిలోఁబడి యల్లరి కానట్లు. దాచుఁడు=దా-
 చిపెట్టుఁడు, మొఱగుమొఱంగి=మోసపుమాటపలికి, ముద్రగాముడిచి=కట్టగా
 కట్టి-విప్పించినచోబూటకముబయలుపడుననిభావము, తఱుచుగా...నొత్తి-
 మిక్కిలియు లక్కగాల్చి విప్పకుండునట్లు ముద్రలువేసి, యాహికములు=కుడు-
 లు, మితులు సాహసంబునకొపల్కి=గడువులుతప్పితే ఈయొట్టు ఆయొట్టు ఆ
 సాహసవాక్యములాడి, ప్రబలముగా ..మున్న=మిక్కిలిగా వడ్డి పెరుఁగకు
 నుపె, కుబుసంబులో...చందమున-చేయి చొక్కలోఁదూర్చి మరలఁ దీయ

నచ్చుగాఁ దీర్తు మీయ ప్పని కొన్ని
 యచ్చికబుచ్చిక లాడి పత్రములు
 గెంటక యిచ్చి యాక్రియ నూలు వేలు
 గంటఁబిడకలు గట్టి గైకొని పిదప)
 లండుబోతులఁ దనలాగు పెన్ లజ్జ
 బండలఁ గొందఱఁ బాటించి తెచ్చి
 టక్కరి పూటతాటలు సేసి ధనము
 చక్కనఁ గైకొని జరిగినపిదపఁ
 దనజాడ దెలిసి క్రంతకుఁ దీసిరేని
 మనమున బెదరక మానంబు విడిచి
 కట్టుఁ గొట్టును బడి కరకరి కోర్చి
 చట్టు వెట్టిన మోచి సరి యాక నుండు
 ఘటికసిద్ధుఁడు రాయఁ గొట్టిన గొడ్డ
 లటమటకాడు మహామాయలాఁడు

నట్లు - అతిరహస్యముగాననుట, అచ్చికబుచ్చికలు = కలుపుగోలుతనములు, కంట
 ... గట్టి = కంటిలో పిడకలుగట్టి - కన్నఁ బ్రామియనుట. లండుబోతులు = దుండ
 గీండ్లు, దనలాగు పెన్ లజ్జబండల = తనవంటిలజ్జమాలిన ధూర్తులను, టక్కరి
 పూటతాటలు = జిత్తులమారి పూటకాఁపుమోసములు - మోసపుపూటకాఁపుత
 నములనుట - మోసగాండ్రను పూటకాఁపులుగా పెట్టియనిభావము. జరిగినపిద
 ప = తానుదీసికొన్న ధనమంతయు వ్యయమైనపిదప, తనజాడ = తానుధనమంత
 యులేనుండుజాడ, క్రంతకు = రచ్చకు, కరకరి = క్రూరత్వము, చట్టు = చ
 ట్రాయి - దండనార్థము పూర్వము చట్టురాతిని అపరాధులపై మోపించుట
 గలదు, ఆక = చెఱ, ఘటికసిద్ధుఁడు = గుళికగలయోగసిద్ధుఁడు, రాయఁగొట్టిన
 గొడ్డలి = రాతిని బగులఁగొట్టినగొడ్డలి, అటమటకాఁడు = మోసగాఁడు, గడుసు

గడుసు తుంటరి జోగి క్రక్కిన ముడుసు
 ముడి దిన్ననక్క ముమ్మాటు పిసాళి
 బలు కత్తి రాతికిఁ బాసినగొంటు
 ఇలలోన నిట్టి మహేంద్రజాలకుని
 చేపడ్డధనములు సేరునే మగుడ
 వాపోవునే పిల్లి వడిఁ దిన్నకోడి
 విసికితిమని తారె వేసారి యప్పు
 లొసఁగినవారెల్ల నొల్లక తొలఁగ
 నెమ్మది దానుంట నేర్పది గాక
 నిమ్మల నీరీతి నిల్లాలి నమ్మి
 దీనతమై దల దెగి పడి యప్పు
 పూని దీర్చెదనంట బుద్ధిలోపంబె
 పెట్ట లేనని తొట్టు పెట్టి బొంకినను

650

660

తుంటరి = మొఱకుండైన దువ్వుడు, జోగి క్రక్కినముడుసు = భిక్షుకుడుమిసనయె
 ముక, ముడి దిన్ననక్క = బుడిపిదిన్నట్టినక్క, ముమ్మాటు = మూఢశిరో
 మణి, పిసాళి = జిత్తులమారి, బలుకత్తిరాతికిఁబాసినగొంటు = పెద్దనల్లరాతికినలఁ
 గక తప్పించుకొన్న గొంటువక్క, మహేంద్రజాలకుని = ఇట్టిమహేంద్రజాల
 ములుసేయువాని-మాయలాని, చేపడ్డ = చేతదొరికిన, చేరునేమగుడక = ఇచ్చిన
 వానికి మరల లభించునా? లభింపవనుట. వాపోవునే...కోడి = పిల్లితిన్నట్టి
 కోడి అఱచునా-మాయలానిచేతఁబడ్డ ధనము మరల దక్కునా అనుట. విసికి
 ...నేర్పు-‘అప్పులొసఁగినవారెల్ల విసికితిమని తారెవేసారి అడుగనొల్లక తొలఁ
 గఁగాఁ దాను నెమ్మదిసుంటయే నేర్పు’అని అన్వయము. అదిగాక = ఆరీతిని
 చేయక, తలదెగిపడియప్పుదీర్చెదనంట = తలత్రేంచుకొని యప్పుదీర్చుకొనె
 దననుట - తలపోయినవెనుక అప్పుతీర్చినను తీర్పకున్నను సమానమేయని భావ
 ము. ‘పెట్టలేనని...మునికి’-నీవు ధనము ఇయ్యఁజాలనని యెట్టుపెట్టి అబద్ధమాడి

గట్ట వచ్చు నె నిన్నుఁ గౌళిక మునికి
 నావుడుఁ జిలునవ్వు నవ్వి యా రాజు
 'వావిరి మీబోఁటి వదరు పెద్దలకు
 నుపదేశ మొనరింప నోపుఁ గా కిట్టి
 విపరీతబుద్ధులు విన నింపు గావు
 బుజ్జగింతలుఁ బొరి బొంకుమాటలును
 మజ్జాతు లగువారిమాటలు గావు
 జజ్జరికాడ నీచనుత్రోవఁ జనుము
 నెరయ నీఁ గొనలేని నీవను వట్టి
 పరవమాటలు సహింపవు దల' మనినఁ
 గాలకౌళికుఁడు భూకాంతుని సత్య
 శీలంబునకు మదిఁ జిత్రంబు నొంది
 పలికె నిట్లని 'మహీపాలక నీకు
 వల నొప్ప నీదురవస్థలు దొలఁగు
 వెరవుఁ జెప్పిన నీకు విరసమై తోఁచె
 బరికించి చూడ నీ భాగ్య మెట్టిదియో

670

నప్పటికిని విశ్వామిత్రునికి నిన్ను బంధింపశక్యమగునా? కావున బొంకి తప్పిం
 చుకొనుమనుట, ఓపుఁగాక = శక్యమగునుగాని, బుజ్జగింతలు = బతిమాలుకొని
 యూరిడించుటలు, బొంకుమాటలు = అసత్యవాక్యములు - అనఁగా, ఇయ్యవలసి
 వధనమును ఇయ్యలేనని బతిమాలి బుజ్జగించుటగాని ఆధనమునుతీసికొన్న జేలేదని
 బొంకు లాడుటగాని యనుట, మజ్జాతులు = నాజాతిగలవారు = క్షత్రియులు,
 జజ్జరికాడ = వంచకుఁడా, నీచనుత్రోవఁజనుము = నీ దారిని నీవుపొమ్ము - లేని
 జోలి పెట్టుకొనకుమనుట, ఈగొనలేనినీవు = నేను ఇయ్యఁగా వెలయిచ్చికొన
 లేనివాఁడవగునీవు, వట్టి పరవమాటలు = వ్యర్థములైనపలుపమాటలు -

మాకుఁ దోచిన దొకమాటఁ జెప్పితిమి

కాక నీమతి కింతకంటకం బైన

హితవుఁ జెప్పంగ మాకేల నీకెట్టి

680

గతి వుట్టఁ గల దట్లు గానిమ్ము మీఁద

నాలి నంగడిఁ బెట్టి యమ్మెడునీకు

జాలి లేదట మాకు సంతాప మేల

కోరినధన మెల్లఁ గొమ్మనియెల్ల

వారును జూడ సువర్ణనిష్కములు

రూపించి చౌకంబు ద్రోచి చెల్లించి

భూపాలునకు నిచ్చె భూసురోత్తముఁడు

వలనొప్ప ముఖపద్మవాసన కెగరు

కలికితుమ్మెదలఁకొలగాలిఁ గదలి

తిలకించుచంద్రమతీదేవికురులు

690

బలువిడిఁ గృపమాలి పట్టి రాఁ దిగిచి

పాపట నెఱి దప్పఁ బయ్యెద జాఱ

వీపున నెఱివేణి విరిసి తూఁగాడఁ

బదములు దొట్రిల్ల బాష్పముల్ రాల

వదనంబు సెమరింప వాఁతెఱ గంద

లేక ప్రవాహమువలె ఎడతెగకవదరునట్టిమాటలు, తలము=తొలఁగిపోవు, కంట
కంబు=అసహ్యము, నీకెట్టిగతి...మీఁద=నీకుమీఁద ఏగతిరానున్నదో యట్లే
యదియగుఁగాక మాకేమి, చౌకంబుద్రోచి = నాలుగేసిగా ఎంచి, ముఖపద్మ
వాసన=మోము దామరయొక్కతావి, కలికి=నీటు, తిలకించు = తళుకొత్తు,
కురులు=తలవెండ్రుకలు, బలువిడి=బలవంతముగా, తిగిచి=ఈడ్చి, నెఱిదప్పఁ=
వీరుచెదరఁగా, తొట్రిల్ల = తడఁబడఁగా, వాఁతెఱ=పెదవి, రాయ్=

ఘనకుచంబులు రాయఁ గౌ నసియాడఁ

దను వెల్లఁ గంపింప ధైర్యంబు వదలఁ

దివుటమై బెబ్బులి ధేనువుఁ బట్టి

గవిఁ జేరఁ గొనిపోవుకై వడిఁ దోఁప

నాలు గేనడుగులు నడవ నీడ్చుటయు

700

బాలవత్సమువ్రాలెఁ బాయక వెనుకఁ

దగిలి వాపోవుచుఁ దల్లిఁ బో నీక

బిగియఁ పయ్యెదకొంగుఁ బెనఁచి చే పట్టి

యాకఁటఁ జంటి కత్తాడుచు ముద్దుఁ

గూఁకటి తూఁగాడఁ గునియుచు నున్న

సుతు లోహితాస్యనిఁ జూచి భూపాలుఁ

డతిదుఃఖితాత్ముఁడై యశ్రువు లొలుకఁ

దాలిమి వదలి గద్గదకంఠఁ డగుచుఁ

గాలకౌశికునితోఁ గదిసి యిట్లనియె

‘నెలమి ధేనువు విక్రయించుచోఁ క్రేఁపుఁ

710

దొలఁగింతురే తల్లిఁ దొలఁగఁగాఁ జేసి

నాకులభూషణు నాకూర్చి పట్టి

నీకొమారునిఁ గొను మిచ్చెద నీకు

విలువ వీనికి వేయి వేలు నిష్కములు

వల నొప్ప నొసఁగుము వసుధామరేంద్ర

ఒకటితోనొకటి యొరసికొనఁగా, అసియాడన్ = అల్లలాడఁగా, తివుటమైన్ = కోరికితో, గవిన్ = గుహను, బాలవత్సము = పసిదూడ, వాపోవుచు = ఏడ్చుచు, అత్తాడుచు = ఆతురపడుచు, తూఁగాడన్ = చలింపఁగా, కునియుచున్ = ఆకటిచే చక్కఁగానడవలేక కునిసియడుగులు పెట్టుచు, క్రేఁపు = దూడ, తల్లిఁ దొలఁగఁగాఁజేసి క్రేఁపుదొలఁగింతురే, అని యన్వయము, విలువ = వెల, విల్వఁ

నావుడు విశ్రుఁ డానరనాథుఁ జూచి
 'నీవు సెప్పినమాట నిక్క మంతయును
 గోవు విల్వఁగఁ జన్నుఁ గుడిచెడిక్రేపు
 గోవుతోడనె జట్టిఁ గూడి రావలదె
 యక్కఱ దీరెడునందాఁక ధనము
 నెక్కడఁ గొని వత్తు రెవ్వరెందెన
 నోడక నఘముల కోర్చి యీ కల్ల
 లాడంగ మా జంఘ లదురు చున్నవియుఁ
 జక్క నీ వచ్చినజాడఁ బొ మ్మింకఁ
 జిక్కఁడు కాలకౌశికుఁడు నీ చేత
 యిచ్చి నాచేఁ గొన నీశుండు నోపఁ
 డచ్చి నా యెదుర బ్రహ్మకుఁ బోవ రాదు
 పురిలోన బందెలపో తీతఁ డనఁగఁ
 బరఁగ నాపేరి జెప్పఁగ మున్ను వినవె

720

గఁ = అమ్మఁగా, జట్టిఁగూడిరావలదె = వెలలోఁజేరిరావలదా - ఆవువెలలోనే
 దూడవెలయుఁ జేరిపోయినదనుట, అక్కఱ, ... రెందెనఁ = ఎక్కడఁగాని
 ఒక్కరియప్పునిర్బంధము తీయనంతవఱకును వారికిఁ గావలసినంతధనము ఎవ్వరు
 గాని ఎక్కడనుండి కొనివచ్చియియ్యఁజాలుదురు - నీకెంతయపో అంతధనము
 నా కియ్యఁ దరముగాదనుట, అఘములకుఁ = పాపములకు - అబద్ధమాడు
 టవలనఁగలుగు పాపములకనుట, జంఘలు = పిక్కలు - నీయొద్దనుండఁగూడక వేగ
 పోవలయునని నాపిక్క లదురుచున్నవనుట, చక్కఁ = సరిగా, ఇచ్చి నాచేఁ
 గొనఁ = నాకు ఒకటియిచ్చివైచి మరలదానిని నాయొద్దనుండి తీసికొనుటకు -
 నీకొడుకునునాకిచ్చివైచి మరలవానిని దీసికొనిపోవుట కనిభావము, అచ్చి = అప్పు
 పడి, బందెలపోతు = చెఱపెట్టుస్వభావముగలవాఁడు, కాలదట్టింతు = కాలితోఁ

కాలరుద్రుని నై నఁ గాలుని నై నఁ
 గాల మృత్యువు నై నఁ గాల దట్టింతుఁ
 బురుషుఁ డెవ్వఁడు నీకుఁ బూని న న్నిచట
 నరుదుగా నొను గా దనువాఁడు గలఁడె
 వీఁడు నాదాసుఁడు వెలఁది నాదాసి
 యేడఁ బుత్రుని నమ్మె దిఁకఁ జెప్పు' మనిన
 విని యప్పు డాధూర్తవిపునితోడ
 మనుజేశుఁ డలుకతో మఱయు నిట్లనియెఁ
 'గొనియాడఁ దగువిప్రకులమునఁ బుట్టి
 చనునె నీకిట్టియనత్యవాక్యములు
 ప్రౌద్ధున లేచి నీమొగముఁ గన్గొనిన
 యద్దినంబున వచ్చు నాపద లెల్ల
 ని న్నొకవిపుని నిందింప నేల
 మిన్నక తలపోయ మేదినిలోనఁ
 గూడు వడ్డికి నిచ్చి కూర్చెడివారి
 జాడ లిట్టివియె యాశ్చర్య మేటికిని
 గులము ప్రధానమే గుణము లేకున్నఁ
 గలశాబ్దఁ బుట్టదె కాలకూటంబు
 వెడమాట లన్నియు విడిచి వే యిప్పు
 డడిగిన ధనము సయ్యనఁ జౌక మెన్ని

730

740

చన్నివై తును, నీకుఁబూని=నీకుఁగావచ్చి, జొనుగాద నెడివాఁడు = లేదుకద్దని
 చెప్పఁగలవాఁడు, కూడువడ్డికి = కూడెడునట్టివడ్డికి, కూర్చెడివారి = ధనము
 గూర్చెడివారి, కలశాబ్ధి = పాలసముద్రము, కాలకూటము = హాలాహలము,
 వెడమాటలు = వెట్టిపలుకులు, చౌకమెన్ని = నాలుగేసిగాలెక్కపెట్టి, కాటులు =

కొడుకుఁ గోమలిఁ దోడుకొనుచు నీ యింటి

750

కడ కేఁగెదవా లేక కాలులు వల్కి
కినిసి బ్రాహ్మణుని శిక్షింప లేరనుచుఁ
జెనఁటికోడిగములు నేసి పోయెదవై
నావుడు విప్రుఁ డన్నరపతి కనియెఁ
‘గావరంబున నోరు గడవ నాడెదవు
చెడి కల్ల లాడినఁ జేరునే ధనము
కడపట నీకు నక్కట దీరదేని

పన్నుగాఁ గ త్తియు బలపంబుఁ బూని
కన్న పెట్టుము సిరి గలవారియిండ్లు
నీచాత్త ప్రొద్దున నీవు నా మొగముఁ
జూచితి గాన నాసొమ్ము నీ కబ్బెఁ
దివిరి నాకులము నిందించి నాగుణము
వివరింప నీకేల వియ్య మందెదవై
నను విప్రుఁ డని కాచినాడవు గాక
కినిసి కాకున్న శిక్షింతువే నీవు

760

=రజ్జులు, కినిసి...రనుచు=ఎవ్వరు గాని బ్రాహ్మణుని కోపించి దండింపఁజాలరని
చెనఁటికోడిగములు = వ్యర్థపుతుంటతనములు, కావరమునకొ = క్రొవ్వుచేత,
నోరుగడవనాడెదవు=నోరికి మించిమాటాడెదవు - నోట నెంత చెప్పవచ్చునో
యంతకు హెచ్చుగాపలికెదవనుట, ‘చెడి...ధనము’=విశ్వర్యముచెడినవాఁడు
అబద్ధములాడి సంపాదింపవలయునన్నయెడల ధనముపచ్చి చేరునాయనుట,
అక్కట=అప్పునిర్బంధము - పెండ్లమును బిడ్డను అమ్మి కూడ అప్పుదీఱదేని, కత్తి
= కన్నపుఁగత్తి, బలపము = కన్నపుతాయి, నా మొగము...నీకబ్బె=ఇది
హరిశ్చంద్రుఁడు నీ మొగముప్రొద్దునఁ జూడరాదన్నందులకు కాలకాశికుఁడుచె
ప్పినబదులు, ‘కినిసి...నీవు’కాకున్ననీవు కినిసిశిక్షింతువే = బ్రాహ్మణుఁడనికాక

కటకటా వెఱచునె కాలకౌశికుఁడు
కుటిలవిచార నీగూబజంకెనల'
నని యిట్లు బ్రహ్మాణుఁ డామహీవిభునిఁ
గనలి తర్కింప నక్షత్రకుఁ డనియె

‘వసుధీశ యీవట్టివాగ్వాద మేల

770

మసలక మీలోనిమలకలు వాయఁ
దగవు గావెంటుఁ బెద్దలు మెచ్చి పొగడఁ
దగిలి మీ కది సమ్మతం బగునేని
లక్షమాడలు బెచ్చి లంచ మిచ్చినను
బక్షపాతము మాకుఁ బని లేదు గాన
మాట మాటకుఁ బుట్టు మదిని జలంబు
పాటించి చలమునఁ బ్రబలుఁ గోపంబు
ప్రాపించుఁ గోపంబు పాపంపుఁబొత్తుఁ
బాపంబు నరకకూపమునకుఁ దెరువు
గాన నీ మది దురాగ్రహమును గొంత

780

మాని నా చెప్పినమాట గ్రహింపు'
మని చెప్పి ముద మందునా బ్రహ్మాణునకు
మనుజనాథుండు సమ్మతి నిట్లు లనియెఁ
‘వటుశిరోమణి భవద్వాక్యంబు మాకుఁ

పోయినయెడల కోపించి నన్ను దండింతువా, గూబజంకెనల = గుడ్లగూబలవంటి
కుటిలబెదరింపుల చేత, మలకలు = రచ్చలు - అసమాధానములు, తగవుగావెంటు =
న్యాయముతీర్తును, మసలక...బగునేని = ‘తగవు మీకుసమ్మతంబగునేని తగిలి
మీలోనిమలకలువాయ అది పెద్దలు మెచ్చిపొగడఁ గావెంటు’నని యన్వయము,
ప్రాపించు...బొత్తు = కోపము పాపముతోడినహవాసమును బొందును - కోపము

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము

బటుబుద్ధిఁ దలపోయ బ్రహ్మమంత్రంబు
 పన్నినచీకటిఁ బాపి వెల్లింప
 సన్నపుదీపంబు సాలదే తలఁపఁ
 బిన్న వై నను బుద్ధిఁ బెద్దవు నీవు
 మన్నించి మాన్పుము మావివాదంబు
 నీవెట్లు చెప్పిన నీ చెప్పి నట్ల
 కావెంతు' మనిన నక్షత్రకుం డనియె
 నిఖిలభూజనులకు నిజము నిష్ఠురము
 ముఖము స్రుక్కింతురు మోవ నాడినను
 బాడి దీర్చుట దొడ్డపని యగు నై నఁ
 గూడదు పోలించి గోళ్లు రాయఁగను
 మాకుఁ దోచినజాడ మానవాధీశ
 యీకాంత విప్రున కీ వమ్మునపుడు
 బాలుఁ డీజట్టిలోపలివాఁడు గాఁడె
 పోలఁ బుత్రున కింతఁ బొలఁతుక కింత
 విలువధనం బని వేర్వేట చెప్పి
 తెలియ నాడక జట్టి తీర్చితి గాన

790

800

వలన పాపము సిద్ధించుననుట, బ్రహ్మమంత్రంబు = బ్రహ్మమంత్రమువలె పవిత్రమై
 త్రోసిపుచ్చరానిదనుట, పన్నిన = అలముకొన్న, పెనుచీకటిని సన్ననిదీపము
 పోఁగొట్టునట్లు, మా పెద్దతగవును పిన్నవగునీవే తీర్ప నేర్తువనుట, ముఖము...
 నాడినను = తుదముట్టన్యాయము తీర్చినయెడల మొగమును ముడుచుకొందురు.
 పాడి... నైన = అయినప్పటికిని-అనఁగా ఎవరికెట్లు పడినను, న్యాయమును తీర్చుట
 యే గొప్పకార్యమగును, కూడదు పోలించి గోళ్లురాయఁగను = నిజమును దె
 గునట్లు తీర్పుచేయక ఇట్లుఅట్లు పోలికలుచెప్పి మిఱకరించుచు గోళ్లురాసికొ
 నుట యొప్పుదు, తెలియనాడక = విశదపడునట్లు చెప్పక, దక్కెన్ = కాలకాశి

సుతునితోఁ గూడ నీ సుందరి దక్కె
 వితతంబు గాఁగ నీ విప్రముఖ్యునకు'
 నని తనచక్కిగా నా ధూర్తవిప్రుఁ
 డొనరఁ జెప్పినమాట కుత్సాహ మంది
 కాలకౌశికుఁడు నక్షత్రకుఁ గ్రుచ్చి
 యాలింగనముఁ జేసి యధిపుకట్టెదుర
 వెక్కిరించుచుఁ గోల వినరుచు నోరు
 వెక్క సంబుగ విచ్చి వెడనవ్వు నవ్వి
 గంతులు వైచుచుఁ గరతాళగతుల

810

నంతంత నాడుచు నంతటఁ బోక
 పడుచు లార్వఁగఁ జుట్టుఁ బరువులు వాటి
 కడఁగి చూచెడివారిఁ గదలఁ దోలుచును
 బలువిస్వరంబులఁ బనసలు గొన్ని
 చెలఁగి త్రప్పలు మీఁదఁ జిలుకఁ జెప్పుచును
 జెనఁటిగోఁతికి వీర్లశివ మెత్తి నట్లు
 కనుకనిఁ బెక్కు వికారముల్ సేయఁ
 జూడ రోయుచు మహీశుఁడు మదిలోన
 నేడ ధర్మం బింక నెక్కడితగవు

కుని అధీనమయ్యెను, తనచక్కిగాఁ = తనపక్షముగా, కరతాళగతులఁ =
 చప్పెట్లఁచుచు, పడుచులు = పడుచువాండ్లు, అర్వఁగఁ = పరిహాసముగా కోయని
 యుచునట్లు, కడఁగి చూచెడివారిఁ = తాను పరువులు వారుటను పూనిచూచు
 నట్టివారలను, కదలఁదోలుచును = పోవఁదలుచుచును, బలువిస్వరంబుల = పె
 క్కువికారస్వరములతో, పనసలు = ఋక్కులు, త్రప్పలు = నోటితుంపరలు, చెనఁ
 టి... వీర్లశివము = వెట్టికోఁతికి వీరులయావేశము, కనుకనిఁ - వేవేగ, వంశనా..

లెక్కడిదైవ మిం కెక్కడి సత్య
 మెక్కడిభూసురుఁ డేమి చెప్పెడిది
 యెలమిఁ జుట్టమువలె నీ ధూర్తు వడుగు
 పిలువనితగవుఁ జెప్పెద నని వచ్చి
 కాలకౌశికునిపక్షము పల్కె వంశ
 నాశపన్నగ మాననము ముట్టి నట్టు
 లీద్విజాధమునకు నీ యనాచారి
 కీ ద్వేషచిత్తున కీ పిశాచమున
 కీ క్రూరకర్తున కీ యేభ్యరాస సి
 కీ కష్టచరితున కీ బహుభాషి
 కీ పల్లవాధరి నీ కీరవాణి

820

830

నీ పుష్పకోమలి నీపద్మగంధి
 నీ చంద్రబింబాస్య నీనీలవేణి
 నీ చకోరాక్షి నీయిభరాజగమన
 పులిమెడ గొఱియఁ దెంపునఁ గట్టి నట్టు
 లలవున దాసిగా నమ్ముకో వలసె.
 నని వెచ్చ నూర్చి హా యని తల వంచి
 కనుఁగవ బాష్పంబుకణములు దొరుఁగ

శపన్నగము = వెదురు గొట్టములోని పాము, ఆననము ముట్టినట్లు = మొగమునుదాఁ
 కినట్లు - గారడీఁడు వట్టి వెదురుగొట్టమును మొదటఁజూపి పిదప హస్తలాఘవ
 మునదానిని గదల్పఁగా నందున్న కొయ్యపాము మొగమును దాఁకునట్లు. 'ఇట్లే
 నక్షత్రకుండును ఏమియుఁ గీడునేయనట్లు తోఁపించి పిదపఁ గీడు చేసినాఁడ
 నుట ఎభ్యరాసి = దుష్టపంక్తిలో చేరినవాఁడు, పల్లవాధరి = చిగుళ్లప
 టి పెదవిగలది, కీరవాణి = చిలుకవంటి మాటలుగలది, ఇభరాజగమన = మేటి
 యేనుఁగువంటినడగలది. గొఱియ = గొట్టె, కడగోరక = కొనగోటితో, కా

నెసఁగుశోకాగ్నుల నెరియుచు నున్న
వసుధీశుదీనభావంబు వీక్షించి

పురపురఁ జిత్తంబు పొక్క నందంద

840

కరుణతో నారాజకాంతాలలామ

సుతుఁడును దాను నేడ్చుచుఁ జనుదెంచి

పతిపాదముల మీఁద భక్తితో వ్రాలి

కొడుకు మ్రొక్కించి డగ్గు తికఁ బెట్టి

కడగోరఁ గాటుకకన్నీరు మీటి

పాణిపల్లవములు పరఁగంగ మోడ్చి

‘ప్రాణేశ నేటితోఁ బాసి తే మమ్ముఁ

బాయఁ ద్రోవలు సేసెఁ బ్రతిబంధ మొక్కట

మాయురే కాళికమాయాపిశాచ

మిది మొద లెందున్న నేమి నీయొద్దఁ

850

గదలవు నామనోగతులుఁ బ్రాణములు

నానోముఫలమున నాథ నీవెలమి

నీనిఖిలోర్వియు నేలెదు మగుడ

నక్షత్రకుండు దుర్మయమున విప్ర

పక్ష మాడుట కాత్మఁ బరితాపపడకు

టుకకన్నీరు = కాటుకతోఁగూడినకన్నీరు, మీటి = పోఁజిమ్మి, పాణిపల్లవములు = చిగుళ్లవంటిచేతులు, ‘పాయఁ... పిశాచము’ = విశ్వామిత్రుఁడనెడి మాయపు పిశాచి మనలను ఎడఁబాయునట్లు మార్గములుపన్నెను, మాయురే = జౌరా! మనోగతులు = మానసవ్యాపారములు, నీయొద్దఁగదలవు = నీపొంతను విడిచిపోవు- నిన్నుఁదప్పమఱొక్కటిని నామనస్సు ఎప్పుడుగాని తలఁచుకొనదనుట, నిఖిల-ఉర్వి = సమస్తభూమి, విప్ర పక్షమాడుట = బ్రాహ్మణునిపక్షముగా తగవుచెప్పుట

సన్తార్థవర్తివై జరుపు నీమీఁద
 మన్తాదమున రేగి యోహరిశ్చంద్ర
 వక్రించెఁ గుశికసంభవరాహు విపుడు
 చక్రాయుధుఁడు నీకు శరణమై మనుచు
 నక్రంబు పట్టిననాఁడు గజేంద్రు
 విక్రమంబునఁ గాచి విడిపించి నట్లు
 తఱలకు ధైర్యంబు దలఁపకు మమ్ము
 మఱవకు నీసత్యమహిమంబు' ననుచుఁ
 బతిపాదములమీఁద భక్తితో వ్రాలి
 నుతుని మ్రొక్కింపంగఁ జూచి యాసతిని
 గాలకౌశికుఁ డౌడు గఱచి నిష్పకలు
 రాల వీక్షించి కరాళించి పలికె
 'నోసి నాయెడ భయ మొక్కింత లేక
 వాసి మాలినబీదవానిని మ్రుచ్చు
 డాసినగతి నిల్చి డాసి నేఁ జూడఁ
 బాసి రా నేరక భాషించు పెట్లు?
 భాషించి మఱి చాఁగఁబడి మ్రొక్కు పెట్లు?
 రోష మెట్లాదవ దీరోతఁ గన్గొనిన

864

870

కుశికసంభవరాహువు = విశ్వామిత్రుఁడనెడి రాహుగ్రహము, చక్రాయు
 ధుఁడు = విష్ణుదేవుఁడు, ఈవిశేషణము సాభిప్రాయము - రాహువును విష్ణువు
 తనచక్రముతో నడచినట్లు విశ్వామిత్రునిఁగూడ నడచుననిభావము, నక్రం
 బు = మొసలి, తఱలకు = చలింపకు, డౌడుగఱచి = క్రిందిపెదవికొఱికి
 కొని, కరాళించి = భయంకరముగా, వాసిమాలినబీదవానిని = పరువులేనట్టి ధరి
 డ్రుని - హరిశ్చంద్రుననుట, మ్రుచ్చు...చూడఁ = దొంగ సమీపించినట్లు నేను
 సమీపించి నిలిచి చూచుచుండఁగా, చాఁగఁబడి = చాఁగిలబడి, ఒదవడు = పుట్టదు,

బాపు పతివ్రత బాపురే గోల
 బాపురే గుణవతి బాపురే ముగుద
 విడువు మీ చేశాలివిద్య లొజ్జలకు
 బడితపాఠము దొంగపదరు లన్నియును
 నెఱిగితి నీ మర్త మిఁక నేమఱించి
 యుఱికి పోఁ జూచెద వ్రాడ నీవెనుక
 దక్కితి వని నమ్మ దగదు నిన్నెపుడు
 గుక్కకూతుర మెడఁ గోసి పోగలవు
 రెండు పోనాడిన రేవనిరీతి
 నుండ బాలకు నిన్ను నోరంత ప్రొద్దుఁ
 గీలుసంకెలఁ గేలఁ గీలించి వీపు
 వ్రీలంగఁ గొట్టుదు వెఱపు లేకున్న
 గోచి గట్టిననాటఁగోలె పీనుఁగుల
 నోచి గడించినమూలధనంబు

880

బాపు పతివ్రత = సెబాసు పతివ్రతయట, బాపురేగోల = సెబాసు ఏమి తె
 లియనిదట, బాపురే = సెబాసు గుణములుగలదట, బాపురేముగుద = సెబాసు
 ముద్దరాలట, ఈచేశాలివిద్యలు = నీచేశములో కఱచిన యీవిద్యలు, ఒజ్జలకు =
 నీకుఁ గఱపినవానికి, విడువు = పదలి పెట్టుము - నాయొద్దఁజూపకుమనుట, బడిత
 పాఠము = చదివినపాఠము, 'దొంగపదరులు అన్నియును బడితపాఠము', అని
 యన్వయము, దొంగపదటపుమాటలన్నియునే నీవు నేర్చినచదువులుగాని మఱి
 పుంచివి ఏవియుఁగావనుట, ఊడ నీవెనుక = నీవెనుకను విడిచిపోవును - నిన్ను
 వెంటనంటుచునే కాచియుందుననుట, రెండుపోనాడినరేవనిరీతి = రెంటికెఁజెడ్డ
 రేవనివలె-ఇదియొకసామెత, ఉండఁ = ఉండను, ఓరంతప్రొద్దు = రేయుంబగలు,
 కేలఁ కీలించి = చేతులకుఁదగిల్చి, గోచిగట్టిననాటఁగోలె = తెలివిపుట్టినది మొ
 దలుగా - మొట్టమొదట పఠితనమున తెలివిపుట్టినది మొదలుగాననుట, గడించి

కసి బెండపువ్వులగతి రాసి పూసి
 పొసఁగునావాతన పొక్కు లెన్నితివి
 చేతితడాఱ దుచ్చిష్టపులేమ
 బాఱియే నీవంటిబానిసె తెచటఁ
 గండక్రొవ్వున నన్నుఁ గైకొని రాక
 మొం డొగ్గెదవు మందెమేలముల్ మాను
 మనుచుఁ బట్టఁ దలంచి యాపువ్వుబోడి
 తనకు మ్రొక్కుచుఁ బాణితలముల నొగ్గఁ
 బెలుచ నెత్తురులు సిప్పిలఁ గోల మొత్తి
 తలకొన్నకోప మంతట నిల్ప లేక
 వెఱచివాపోవుచు వెనఁ బాటి తండ్రు
 మఱుఁగుఁ జొచ్చినసుకుమారుఁ గుమారుఁ
 గుదికిలఁ బడ రెట్టఁ గుదియించి తిగిచి
 యదరంట మొత్తి నోరడఁగ జంకించి
 పెడమూట లన్నియుఁ బెనుమోపు గాఁగ

890

900

=సంపాదించినట్టి, నావాతన పొక్కులెన్నితివి = నానోటనే మన్నగొట్టఁ
 జూచితివి; చేతితడి ఆఱదు ఉచ్చిష్టపులేమ = ఎంగిలిదానా నిన్నుఁదీసి చేపట్టి
 నచేతి తడికూడ ఆఱిపోలేదు. ఒకరుపెట్టినభోజనముఁదిని కడిగనచేయి తడి
 యాఱకమునుపే వారియెడ ద్రోహము తలఁచునట్లు నిన్నుఁదీసినక్రొత్త తీయక
 మునుపే ద్రోహము తలఁచెదవాయనుట, బాఱియే = హెచ్చా, మెండు ఒగ్గెదవు =
 మిక్కిలియు ఊఁగెదవు, మందె మేలములు = చనవులు, ఒగ్గె = చాచఁగా,
 చిప్పిల = కాఱునట్లు, తలకొన్న = రేఁగిన, అంతట నిల్పలేక = అచంద్రమతిని
 గొట్టినమాత్రముతో విడువఁజాలక, కుదికిలఁబడ = మొగముపై నెత్తుకొని నేల
 మోప గొంతు గూర్చుండు, నట్లు అదరంట = పూర్ణముగా, నోరు అడఁగ జం
 కించి = నోరెత్తి ఏడువకుండునట్లు బెదరించి, పెడమూటలు = పెద్ద మూటలు

మడఁ బెట్టి యాచంద్రమతి నెత్తికెత్తి
 'మురిపెంపుఁబని లేదు ముందఱ నింక
 సరగున నింటికి జరుగు లె' మ్మనుచుఁ
 దనవెంట విప్రుఁడు తఱుముచు నడవఁ
 దనయుముద్దులకేలు దనకేలఁ బట్టి
 చెక్కుల సన్నంపుఁజెను రెక్క నడుము
 నుక్కట నొక్కింత నూఁగారు దోఁప
 నలరుపయ్యెద జాఱ నలకలు చెదర
 నులివాళ్లు వాఁడి తనూలత సోల
 నలయుచుఁ జనుచున్నయా మచ్చెకంటిఁ
 గలయ వాడలఁ బుణ్యకాంతలు సూచి
 వగలఁ గుందుచు బాష్పవారిబిందువులు
 దెగినముత్యంబులతెఱఁగునఁ దొరుగఁ
 'గటకటా! భార మెక్కడ నుండి వచ్చె
 గిటగిట నై నయీ కీరవాణికిని
 గచభార మోర్వనికంత మీభాన్య
 నిచయభారమునకు నిలువ నెట్లోర్చె
 నేల దీనికిఁ గుంద నిటు చూడ రమ్మ
 వ్రేలి నొయ్యనఁ బట్టి వెనుకొని వచ్చు

910

920

మడతఁ బెట్టి = మడిచి, మురిపెంపుఁబని = సొగసుకులుకుతోఁగూడిన-సుకుమారమైన-
 పని, నడుమునుక్కట = నడుముయొక్క చలనముచేత, నులివాళ్లువాఁడి =
 కొంచెమువాఁడి, తనూలత = తీగవంటి మేను, మచ్చెకంటి = చేపలవంటికన్న
 బలగలది, గిటగిటనై న = మిక్కిలి కృశించిన, కీరవాణి = చిలుకపేటకులువంటి
 పక్షుకులుగలది, కచభారము = కురులబరువు, నిచయ = సమాహము, ఏలేదీనికిఁ
 గుంద = ఈయాఁడుదానికి దుఃఖింపనేల - అనఁగా దీనికంటె నెక్కువ దుః

వెన్నముద్దకు రూపు వెట్టినమాడ్కి
 నున్న మెత్తనిమేను నొప్పెడువాఁడు
 యెన్నఁడు నెండఁ గన్నెఱుఁగనిశిశువు
 గన్నుల ముత్యాలు గాఱ నేడ్చెడిని
 నే చెల్ల నో యవ్వు యించక్కనన్న
 రాచతేజము గలరత్నాలపెట్టె
 నడవ నెట్లోర్చెనే నా ముద్దుఁజిలుక
 కడుపుఁ జాఱుక్కనుఁ గన్నవారికిని
 వీఁ డొక్క తెరబొమ్మ విప్రవృశ్చికము
 పీడించి వీరి నొప్పించు చున్నాఁడు
 కాలఁగాఁ జిక్కినకాష్ఠంబువంటి
 కా లీచఁ బోయిన కట్టిఁడి మాల
 చందురంబులును బుస్తకమును గోపి
 చందనంబును జూచి చనదుసూనమ్మ
 నెందును బురిలోన నెప్పుడు మెలఁగు
 బందికాండ్రకు నివి పరఁగుచిహ్నములు'

930

ఖింపవలసియున్న యీ బాలునిఁ జూడుఁడనుట, వెన్న... మేను=వెన్నముద్దకు
 దెచ్చి బాలునిరూపముగాఁజేసినట్లు ఈబాలునిమేను మిక్కిలి మెత్తనై నిగనిగ
 లాడుచు చూచుటకు అతిభోగ్యముగానున్నదనుట, కన్నుల ముత్యాలుగాఱ
 =ముత్యములవలె కన్నీటిబొట్లు కాఱఁగా, నేచెల్ల = నేనుసహింపనే, రాచతేజము=
 రాజతేజస్సు, తెరబొమ్మ=వెఱబొమ్మ, విప్రవృశ్చికము=బ్రాహ్మణరూపముననుండు
 తేలు, కాలఁగా... కాష్ఠంబు = కొంచెముకాలి కొంచెము కాలకయున్న
 కట్టె, కాలు ఈచబోయినకట్టిఁడి = ఈచబోయినకాలుగలు కఠినుఁడు, మా
 చందురములు=సిందూరములు, బందికాండ్రకు=బందిపోటుదొంగలకు, ముక్కుఁ

యని విప్రుఁ దిట్టుచు నావధూజనము
 దనమీఁద మెటిక లందఱుఁ బెళ్లు విఱువ
 ముఖ మెఱ్ఱ నై బొమముడిపాటు గదుర
 శిఖ వీడ వెన ముక్కుఁజెమరులు నిక్క
 నవఘశంబుగ దండ మల్లార్చి పేర్చి
 కవిసి వ్రేసిన మహాళలకలం బెసఁగ
 'నదె విప్రభల్లుక మరుదెంచెఁ దలఁకి
 పద పద' మనుచు నప్పారకామినులు
 వెల్లుగా నొండొరుఁ బిలుచుచుఁ గలఁగి
 జల్లున గమి విచ్చి సందులు దూఱి
 పోవంగఁ జూచి యాభూసురాధముని
 వావిరి వెతఁ బెట్ట వడుగులు గదిసి
 కుదిచి యొక్కఁడు చేతికోలఁ బోవై చె
 బెదర కొక్కఁడు శిఖఁ బెఱికి రాఁ దిగిచెఁ
 బొడిచె నొక్కఁడు తూటు ప్రావఁగ నెత్తి
 విడిచె దోవతికట్టు వెన నొక్కరుండు
 నొక్కఁడు మీసంబు లూడి రాఁబెఱికె
 నొక్కఁడు జంధ్యంబు లొగిఁద్రెంచి వై చె
 నొక్కఁడు గొడుగు డాయుచుఁ బట్టి విఱిచె
 నొక్కఁడు పుస్తకం బొడిసి కైకొనియె
 నొక్కఁడు గుదికిల నుర్విపైఁ ద్రోచె

940

950

జెమరలు=ముక్కురంధ్రములు, అవఘశంబుగఁ = హెచ్చుగా, అల్లార్చి=ఆడించుచి, విప్రభల్లుకము=బ్రాహ్మణుఁడనెడి యెలుగుబంటు, పౌరకామినులు = పురస్త్రీలు, కుదిచి=గట్టిగాఁబట్టి, కుదికిలఁ = వెల్లకిలఁగా, చీబోతుఁ = మన్నుఁ

నొక్కఁడు గన్నుల నొగి మన్నుఁ జల్లె
 నొక్కఁడు మొగముపై నుమిసె నాలోన 960
 నొక్కఁడు వెన నాకె నూర్ధ్వపుండ్రంబు
 నొక్కఁడు రాళ్లపై నొనరంగ నీడ్చె
 నొక్కఁడు పిడికిట హు మ్మని గ్రుద్దెఁ
 బెక్కుగాఁ దోడేటిపిల్లలు గూడి
 బక్కచీబోతు లంపటఁ బెట్టి నట్లు
 కాలకౌశికు నిట్లు గారించువిప్ర
 బాలుర కెల్లను బ్రణమిల్లి నిలిచి
 సన్నతప్రియవాక్యసరణిఁ బ్రార్థించి
 'మన్నింపు'డనుచంద్రమతిమాట కలరిఁ
 'నీకుఁ బ్రియంబుగా నీచు నీవిప్రుఁ 970
 గైకొని చంపక కాచితి' మనుచు
 వడుగు లందఱు వాడవాడకుఁ బోవ
 వెడగొడ్డుఁ బులి నాకి విడిచిన టైన
 జడిసి తొల్లిటితనజజాట మెల్ల
 నుడిగి కోటలు లేనియురగంబుఁ బోలె
 వడి చెడి తల యెత్తి వడుగు లచ్చోట
 నుడియ కుండఁగ నోరచూపులు సూచి
 దోవతి ధూళి విదుల్చుచు లేచి

బోతు, లంపటపెట్టు=శ్రమపెట్టు, కారించు=బాధపెట్టు, వెడగొడ్డు=అప్పు
 పశువును, జంజాటము=తొడుసు-అడిచిపాటు, ఉరగము=సర్పము, నుడియకుండ
 గ=చుట్టుకొనకుండునట్లు, ఇంటివారి...పాపాత్మురాల=ఇంటివారిని దొంగ

భూవల్లభునిదేవిముఖము వీక్షించి
 'యోసి నన్నిభంగి నోడక గ్రుద్ది
 గాసి పెట్టెడుపలుగాకుల నెల్లఁ
 దలవరు లరుదెంచి దండింప కుండఁ
 దొలఁగి పొమ్మని పాటఁ దోలంగఁ దగునె
 యింటివారిని లేపి యీవల దొంగ
 బంటుకుఁ జెయ్యిచ్చుపాపాత్మురాల
 వరువుగా నిన్నెట్లు వచ్చు నమ్మఁగను
 బరుసనిమాటలపని యిప్పు డేల
 నిల్లుఁ జేరినమీఁద నీపగ యెల్ల
 వెల్లింప కున్న నే విప్రుండ నఁట వె'
 యని పగఁ జాటుచు నాధూర్తవటులఁ
 గినిసి తిట్టుచుఁ దనగృహమున కేఁగి
 తలసాల నిలుచున త్తటి నెట్టయెదుటఁ
 బెలుచఁ దుమ్మిన భీతిఁ బ్రిదులుచు నిలిచి
 చింతించు చున్నంత శిష్యుఁడు వచ్చి
 సంతసంబున నమస్కారంబుఁజేసి
 నడుఁకుచుఁ జేరి ముందట నున్న శిష్యు
 వడుగు నల్లప్పటి వడిఁ దుమ్మినట్టి

980

990

చెప్పెనని జాగ్రత్తపఱుప లేపి తుద కాదొంగచేతికే పట్టియిచ్చు పాపిష్టిదానా! ప
 రుసనిమాటలపని = పరుసుగా మాటాడవలసినయక్కఱ, వెల్లింపకున్న = తీర్చుకొనకు
 న్న, ధూర్తవటులు = దుర్మార్గులైనవడుగులు, తలసాల = తలవాకిలి, ఎట్టయెదుట =
 మిక్కిలియెదురుగా, పెలుచ = గట్టిగా, ప్రిదులుచు = సడలుచు - బిగితప్పి
 విరవిరవోవుచు, నడుఁకుచు = పడఁకుచు, అల్లప్ప...వానరుని = తలసాల

యెండి పోయినవాలహీనవానరునిఁ

గుండకోశకునిఁ గర్కోటకుఁ డనెడి

కుటిలజాతుని బందికుక్క నీక్షించి

1000

‘తటుకునఁ దుమ్ము పంతముఁ జెప్ప’మనిన

దినము వారముఁ బ్రొద్దు దిక్కును గ్రహము

నొనర నెన్నినరీతి నొకకొన్ని యెన్ని

‘కలుగు నిప్పుడు గృహకలహంబు మీకుఁ

దలపోసి చూడఁ దధ్యం’ బన్నఁ గలఁగి

‘తప్పదు నీ మాట తార్కాణ మాకుఁ

జెప్పితి మును తుమ్ము చేకొన కేఁగి

నా కూర్తిపత్నిచే నడునెత్తి వగుల

రోకట నొకపెట్టు రూఢిగాఁ బడితి

ముండకూఁతురు కిన్న ముక్కునబంటి

1010

గుండె జల్లను నది గోపించెనేని

పడఁతి గా దది నన్నుఁ బట్టి మర్దింపఁ

నిలుచున్నప్పుడు వేగతుమ్మినట్టివాఁడును, చిక్కిపోయినతోఁకలేనితోఁతివంటి వాఁడును - దీనిచే వానరమువలె వికారరూపును ధూర్తచేష్టలునుగలవాఁడని తెలియునది, కుండగోశకునిఁ. కుండుండనఁగా స్త్రీకి మగఁడుండఁగా అంకు మగనికిఁ బుట్టినకొడుకు, గోశకుండనఁగా విధవకు అంకుమగనివలనఁబుట్టినకొడు కు-ఇచట కుండగోశకుండనుట కేవలనిందామాత్రపరము, కుటిలజాతునిఁ = పుట్టుక చేతనే కపటుఁడై నవానిననుట, బందికుక్క = బందిపోటువారలుపయోగించు కుక్కవంటివాఁడనుట - క్రూరత్వమును చౌర్యమునుగలవాఁడనిభాషము. తుమ్ము పంతము = తుమ్మినందులకుఫలము, తార్కాణ = మూఁదల- సరిదాఁకునది. చెప్పితి ... కేగి = ముందుతుమ్ముఫలము నీవుచెప్పితివిగాని దానిని పాటింపక నేనులోపలికిఁ బోయి, కిన్నముక్కునబంటి = కోపము ముక్కుపఱ కుఁగలది, తలపుచ్చుక = త

బుడమిఁ బుట్టిన వెనుభూతంబు గాని
 యీయింతిఁ గొని వచ్చు తెఱిగిన నన్నుఁ
 బోయినప్పుడే తలపుచ్చుక మ్రింగుఁ
 గావున నిప్పు డీకమలాక్షి వార్త
 నీవు ముందట నేగి నేర్పు సంధిల్ల
 జననాథుఁ డొక్కఁ డీసతి దాగ వ్రాసె
 నొనర నొజ్జల కని యొడఁబడ మొఱిగి
 నావధూమణికి నంతసము పుట్టించి

1020

వేవేగ నాలోని వెఱవెల్ల మాన్పు'
 మని వేడుకొనుటయు నవ్వటుధూర్తు
 మనసులో వే టొక్కమతము చింతించి
 'విరసంబు పుట్టించి వీనికి వీని
 తరుణికి నొకమరి తలపట్లు చేసి
 మొగములు వగులంగ మొత్తు లాడించి
 నగుచుఁ జూచెదఁగాక నాకేమి' యనుచుఁ
 గపట మేర్పడఁగ 'నాఁ గా'కని పోయి
 చపలాత్తుఁ డాయొజ్జసాని కి ట్లనియెఁ
 'జేరి నీ కొకమాటఁ జెప్ప వచ్చితిని

1030

పుట్టె, సంధిల్లఁ = కూడికొనఁగా, జననాథు...జ్జలకు = ఒకానొకరాజు ఈ
 స్త్రీని ఉపాధ్యాయులకు దానముసేసెను, ఒడఁబడఁ = సమైక్యమగునట్లు, మొఱిగి
 :గి = ఏమఱిగించి, వధూమణి = భార్యారత్నము, వెఱపు = భయము, వటుధూర్తు
 = ధూర్తుడైనవడుగు, వేటొక్కమతము = మఱియొకయభిప్రాయము - తనగురు
 పుచ్చెప్పినదిగానట్టివేటుభావమును, విరసంబు...తరుణికిఁ = 'వీనికి వీనితరుణికిని
 'విరసంబు పుట్టించి' అనియన్వయము. మొత్తులాడించి = ఒకరినొకరు మొత్తు

నోరు గాచెద నన్న నుడువుదు నీకుఁ
 జెప్పిన నొజ్జలచేఁ జావు నిజము
 చెప్పకుండిన మాకుఁ జేటు నీచేత
 వెడల నాడిన దుర్వివేక మీమాట
 కడగి చెప్పినఁ గాని కడుపుబ్బు దిగదు
 నాలుక నువుగింజ నానదు నాకు
 జాలి నాతోడ నొజ్జలు సెప్పి యున్న
 మాట నీ కెఱిగించి మదురుగోడై న
 దాఁటి పోయెద నింక దాఁపుర మేల
 రూపింప వికృతంపురూపు నీ రూపు
 నా పత్ని కటుగాన నా కిటమీఁదఁ
 గమనీయరూపరేఖలు గలకాంత
 నమర నొక్కతె వివాహంబు గా వలయు
 నని యొజ్జ లిట క్రింద నాడువాక్యములు
 వినిపింప నవి నీకు విరస మా నంచు

1040

నట్లుచేయించి, ఒజ్జసాని=భార్య, నోరుగాచెదనన్నన్ = నీనోరు నేనుజెప్పిన
 మాటను జెప్పకుండునట్లుపదిలముగాఁ జూచుకొందుననిచెప్పితివేని, వెడలనాడి
 నన్ = వెలిపడునట్లుచెప్పినచో, దుర్వివేకము= వివేకములేమి, కడుపుబ్బుదిగ
 దు=చెప్పకుండినయెడల కడుపు ఉబ్బుట తీసిపోవదు-ఆటట అడఁగదనుట, నా
 లుక...నాకు=నాకు నాలుకలో నువ్వుగింజకూడ నిలువదు - ఒక్కమాటయైనను
 వెలువడకుండ నేరదనుట, జాలిన్ =పరితాపముతో - నిన్నుఁబోలిన పెండ్లముకలి
 గెనని పరితాపముతో ననుట, మదురుగోడ = చుట్టుపారిగోడ, దాఁపురము =
 దాఁచిపెట్టుట, వికృతంపు...నాపత్నికేన్ = నా పెండ్లమునకు నీరూపమువలె
 వికారమైనరూపము, కమనీయరూపరేఖలు = మనోజ్ఞ మైన యాకారలక్షణము
 లు, వినిపింప...నంచు= 'నీకువిరసమానంచు నవి వినిపింపను' అని యన్వయము.

నిదె నేడు సౌందర్య మెల్లను బ్రహ్మ
చిదిమి చక్కనిరూపు సేసిన యట్టి
రాచకూతురు గొని రవ్వగా కుండ
దాచినమీమూలధన మెల్లఁ బెట్టి
గోచికాడై దానిఁ గొనుచు నేతెంచి
లాచి యున్నాఁడు నీలా గొత్తి చూడ
వాడె పో మనతలవాకిట నున్న
వాడన్న నది మోము వడిఁ జేవురింపఁ
గోపించి పెటపెటఁ గొటికి దంతములు
వాపోవుచంకటివానిఁ బోవైచి
'కటకటా! కాటికిఁ గాళ్లు సాచియును
విటతనంబులజాడ విడువఁ డీబడుగు
కొండంగి వీని వెక్కురుతల దఱుగ
ముండగోష్ఠికి ముక్కు మొగమేడ తనకు

1050

ఇంతవఱకు వినిపింపకుంటిననుట, సౌందర్య.....రాచకూతురు=బ్రహ్మలోకము
నం గలచక్కఁదనమునంతయుఁ దీసికొని చక్కనిరూపుగా సేయఁగానైనట్లున్న
యొకరాజకుమారి, గోచికాడై=ధనమెల్ల రాచకూతునకు వెలగానిచ్చివేయుట,
చేత కాసుమిగులక కాపీనమాత్రము మిగిలినట్టి దరిద్రుడై, లాచియున్నాఁ
డు నీలాగు ఒత్తిచూడఁ=నీవిధము ఏమో, చక్కఁగా పరిశీలించుటకై పొంచి
యున్నాఁడు, జేవురింపఁ=ఎఱ్ఱబాఱఁగా, దంతములు = పండ్లు, వాపోవు
చంకటివానిఁ = ఏడ్చుచున్నచంకలోనిబిడ్డను, కాటికిఁగాళ్లుసాచియును =
చావబోవ సిద్ధుఁడుగానుండియును-మరణముదాపించినంత ముదుకఁడయ్యినను
ట, విటతనంబులజాడ = జారత్వపుచిన్నెలు, బడుగు= బక్కవాఁడు, కొం
డంగి=కుటిలుఁడు, వెక్కురుతలదఱుగఁ = వికారపు తలకాయ కోయను,
ముండ ... తనకు = ముండలతోడఁగూడుటకు తగినంత ముక్కుమొగములేరు

బిడ్డల కొనఁగక పెండ్లాము కిడక
 వడ్డి కిచ్చుచుఁ జీమ వలెఁ గూడఁ బెట్టి
 ధన మంతయును మిండతల కిచ్చె వీనిఁ
 గొని పోయి యెన్నఁడు కూలఁ గ్రుమ్మెదరో
 బాపురేయనుకొనఁ బని లేదు గాక
 రూపింప నాకంటె రూపసి కలదె
 యీ ప్రౌద్ధు వానిఁ గుయ్యడ శిఖఁ బట్టి
 వీఁపుతీటంతయు విడిపించి యెదుట
 దక్కించి పోయినధనమెల్ల మగుడఁ
 గ్రక్కింప కున్న నేకలహకంఠికనె'
 యనుచు రోకలిఁ గేల నమరించుచున్నఁ
 గని రయంబున వెళ్లి కర్కోటకుండు
 కడుసంభ్రమంబునఁ గాలకౌశికుని
 యడుగులఁ బడి లేచి హస్తముల్ మొగిచి
 'విచ్చేయుఁ డింక మీ వెఱవెల్లఁ బాపి
 వచ్చితే' ననుడు నవ్వులుధూర్తుఁ బొగడి
 లోనికేఁగెడునంతలోఁ దల్పు మూసి
 పూని గొండ్లముఁ బెట్టి పోయె నా శిష్యుఁ
 డత్తఁజి జని కాంచె నా రాజు దేవి
 చిత్తంబు జల్లనఁ జిడిముడిఁ బడుచు

1060

1070

తనకెక్కడిది, మిండతలకుఁ = జారిణులకు, కూలఁగుమ్మెదరో = కూలునట్లు
 గ్రుద్దుదురో, అనుకొనఁబనిలేదుగాక = నాకునేనే నాయందమును చెప్పకొనవల
 సిన యక్కఱలేదుగాని, రూపసి = అందకత్తె, కుయ్యడఁ = అటవఁగా, దక్కిం
 చిపోయిన ధనము = తనకువశము చేసికొని కొనిపోయి దారపోసికొన్న విత్తము,

మెదుక పట్టినతల మెడ గండమాల 1080
 నుదుటిమీఁదటిసుడి నులిగొన్న బొమలు
 బుట్ట ముక్కును లొట్ట పోయినగన్ను
 వెఱ్ఱిచూపును దెగి వ్రేలాడుచెవులు
 మిడిపండ్లు చెక్కిలి మీఁదిపుల్పిరియుఁ
 బడి వ్రేలుచన్నులు బడబాకినోరు
 రోటు పోయినచెయ్యి తొమ్మకంపరము
 వాటుఁగాలును తోలువలె నున్న నడుము
 బద్దుపిక్కలు నంట బలసినతోడలు
 మొద్దుపాదంబులు ముడిఁగినవ్రేళ్లుఁ
 గఱుకునల్లనిమేను గలిగి దయ్యంబు 1090
 మఱిపింపఁ దగు నుచ్చమల్లిచందమునఁ
 గనుఁగొన రోతైనకాలకౌశికుని
 వనిత హు మ్మనుబందివాటులమాతఁ
 గని దానిఁ గదియ బెగ్గల మంది వెఱచి
 వెనుకకు జరుగు నుర్వీవిభుదేవి

మొగిచి = మోడ్చి, మెదుకపట్టిన = పిసకగానున్న, నులిగొన్న = చిక్కుపడిన,
 బడబాకినోరు = పెద్దవెడఁదనోరు, రోటుపోయిన = ఈఁచఁబోయిన, కంపర
 ము = పాడె, వాటుఁగాలు = నడుచునప్పుడు ప్రక్కవాటుగాఁబోవునట్టికాలు,
 బద్దుపిక్కలు = పలుచనిపిక్కలు, అంటబలసిన = నిలువెల్లబలుపునొందిన - చక్కఁ
 దనమునకు అనుగుణముగా అయ్యెభాగములందు ఎక్కువతక్కువలుగా బలుపు
 నొందక ఒక్కటే మొద్దుగాబలసియున్నట్టి యనుట, కఱుకు = బిఱుసైన,
 ఉచ్చమల్లి = దిస్సమొలయాఁడుది, హుమ్మను బందివాటులమాత = బందివాటుదొం
 గల తల్లివలె హుమ్మనుచు బెడిదముగానుండునది, బెగ్గలమంది = భయపడి, ఉ
 ర్వీవిభుదేవి = రాజుభార్య, చివ్వంగి = సివంగి, బలిభిక్షములవారిక = బలి.

సివ్వంగి లేడి వీక్షించుచందమునఁ
 గ్రొవ్వునఁ జూచి కర్కోటకు మాట
 లన్నియు నిజముగా నాత్మ భావించి
 పన్నినకోపంబు బలసి రెట్టింప
 బలి భిక్షములవారి బలువిడి మొత్తఁ

1100

దలసాలఁ గట్టినతనవ్రేలుదుడ్డు
 వడిఁ గేలఁగై కొని వచ్చునజ్జఱభిఁ
 'గడఁగి వీక్షించి యక్కాలకౌశికుఁడు
 గుండె భగాలనఁ గొలఁది యై తనకుఁ
 'బండె నెక్కడఁ జొరఁబాట నె' ట్లనుచు
 వెడవెడఁ దన కచ్చ వీడంగఁ బాటి
 వడి మోము వగులఁ గవాటంబు దాఁక
 గడియతోఁ బెనఁగి దిగ్భ్రమఁ దత్తఱింపఁ
 'బొడువ నీ కెక్కడఁ బోవచ్చు' ననుచు
 బెక్కుభంగుల మొట్టఁ బెట్టంగ వెట్టి
 కుక్క లోఁబడఁబట్టి కొట్టిన రీతిఁ
 'జేతు లొగ్గుచు మ్రొక్కు జేకొను' మనుచు
 నాతురంబున వేడ నందంద మొత్తి
 వడి చెడి దగ దొట్టి వఱదలై చెనుట

1110

గానిబిచ్చముగాని అడుగవచ్చువారిని, బలువిడిఁ = బలముగా, మొత్తఁ = కొట్టుటకు, వ్రేలుదుడ్డు = వ్రేలాడుచున్న దుడ్డుకట్ట, జఱభి = దుష్టస్త్రీ, 'గుండె... బండె' గుండెభగాలని యదురునంతమాత్రమై కార్యము ముగిసినది, ఎక్కడఁ జొరఁబాటనెట్లు = ఎక్కడఁబ్రవేశింపవచ్చును ఎట్లుపాటిపోవచ్చును అని, వడి చెడి అలసటచే కొట్టెడియురపడి తీసిపోయి, దగదొట్టి = దప్పినొంది, వఱదలై

గడవ వగర్చు నక్క లహకంఠికను
గనుఁగొని తలపోసి కాలకౌళికుఁడు
'దినదినంబును మొత్త దీనిచే జత్తు
హర హరా యిటువలె నడలుట కన్న
మరణ మైనను నొక్క మాటైన లెస్స
పంద నందఱు బాధపఱుతురు గాని

1120

యెందు సాహసునిది క్కెవ్వరు బోరు
పులి నడుగరు మేకపోతులఁ గాని
బలహీనుఁగాని చంపపు దయ్యములును
దెంపు మీఱఁగ నాశ దెగఁ గోసి దీనిఁ
గొంప లోపల వెళ్లఁ గొట్టుదు' ననుచుఁ
గుడియక కరతి త్తి గొని దాని వ్రేయ
నది చెడిపోవను నందంద మోఁదె
వడి దానితలఁ బట్టి వంచిన విప్రు
నొడిచి గడ్డము పట్టి యూఁచె న వ్వెలఁది
నఖముల వ్రచ్చె నన్నాతి నాద్విజుఁడు

1130

ముఖము ద్రిప్పఁగ నది ముక్కు పైఁగఱచె
విసువక నీ రీతి విప్రదంపతులు
మసలి పోరఁగఁ జంద్రమతి సేరి యనియెఁ
'దగువారు నిందింపఁ దమవారు రోయ
నగువారి నెఱుఁగక నయ మేది యిట్లు

=వెల్లువలై, కడవవగర్చు=మీఁదుమిక్కిలి అలయుచున్న, అడలుట = దుఃఖిం
చుట, ఒక్కమాటైనన్=ఒక్కసారిగామరణ మేకలిగినను, ఘంధను=పిఱకివానిని,
కుడియక=వెనుదీయక, కరతి త్తి=వ్రటపుసంచి, నయము=నీతి, అభిమానము=మా

మగఁడు నాలును నభిమానంబు విడిచి
 మొగములు వగులంగ మొత్తు లా'డుదురె
 వతితోడ సతి మాటుపడె నేని పుణ్య
 గతి కేఁగ నరకంబునఁ గూలు

* (పతిభక్తిమహిమంబుఁ బ్రకటించు నట్టి
 యితిహాస మొక్కటి యెఱిఁగింతు వినుమ
 యనువైంద శర్మిష్ఠ యనుపుణ్యవతికి
 ననుఁగు సుహృత్సేనుఁ డనుపుణ్యపురుషుఁ
 డతనికుష్మవ్యాధి నరయంగ నలసి
 యతని వీఁపున నిడి యర్ధరాత్రంబు
 ఘనభూతబేతాశకలకలం బెసఁగఁ

1140

జను త్రోవఁ గొట్టుపె శవము దాఁకఁగను
 నొడలు వదలు నొప్పి నుగ్రుఁ డై మండి
 కడఁగి కోపంబునఁ గాంత కిట్లనియె

'నినుఁ డు'దయా'ద్రికి నేతెంచువఱకు
 వనితనీపతి తల వ్రయ్యలై పడును'
 నని శాప మిచ్చిన నా పూవుబోఁడి
 దనపతిచావుకుఁ దలపోసి పోసి

1150

'యిది జీవు లకు నెల్ల నిదె వేగఁ బ్రొద్దు
 పాలుపేది నాపాలిప్రోద్ద'స్తమించె
 భానుండు వైడమ నాపతి ప్రాణ హాని

నము, మాటుపడె నేని=ఎదిరించె నేని, అనుఁగు=గారామైన, శవము=పీనుఁగు, ఒడ
 లు వదలునొప్పి=దేహమువిడిచినబాధచే - శవము కర్త, ఇనుఁడు=నూర్పుఁడు,
 పాలుపేది... అస్తమించె=వాపాలిటికి ప్రొద్దుఅయినట్టి నా మగఁడు తీటిపో

* ఈకుండలీకరణములొనిది వెక్కుప్రతులం గనుపట్టదుగాన ప్రక్షిప్తము.

యేను బతివ్రత నిల నై తినేని
 భానుండు మింటను భాసిల్లకుండు
 నన విని బ్రహ్మాదు లద్భుతం బంద
 నొనరంగ దిననాథుఁ డుదయింప నోడె
 నిది దివ మిది రాత్రి యిది సంధ్య యనుటఁ
 ద్రిదశుల కై నను దెలియ రాకుండఁ
 దరుణిపతివ్రతాధర్మంబునకును
 హరుఁడు ప్రసన్నుఁ డై యతికృపామూర్తి
 'వరము వేడుము నీవు వనజాక్షి' యన్నఁ
 గరములు మొగిచి యక్కళ్యాణి వలికె
 'సర్వేశ వరము నీ శవమున కిమ్ము
 పార్వతీనాథ నాపతిఁ గావు' మనిన
 వామదేవుం డిచ్చె వరము లిర్వురకు
 భామ ప్రార్థింపంగ భానుండు వైడమె
 గరకంతు డరిగె నాకై లాసమునకుఁ
 దరుణి పతివ్రతాధర్మ మీడేఱె)*
 బాయని భక్తిమైఁ బతిపాదసేవ
 సేయుటఁ గాదె ప్రసిద్ధికి నెక్కి
 రాయరుంధతియును నా యహల్యయును
 నా యనసూయయు నఖిలలోకముల

1160

1170

యేను. భానుండు=సూర్యుండు, మింటను భాసిల్లకుండు=ఆకాశమున వెలుగకుం
 డుఁగాక - ఉదయింపకుండుఁగాక యనుట, దిననాథుండు=సూర్యుండు, త్రిద
 శులు=దేవతలు, వామదేవుండు=శివుండు, గరకంతుండు=శివుండు, ఏపరించుచు=

* ఈకుండలీకరణములోనిది పెక్కుప్రతుల లేదు

నేపరించుచుఁ బతి కెదురు భాషించు
 పాపాత్మురా లూరఁబందియై పుట్టు”
 నని వెక్కు భంగుల నా రాజుదేవి
 దను మోవ నాడినధర్త వాక్యములు
 గనలెడుసూదులు గర్జరంధ్రములఁ
 జొనిపినయ టైన సురసుర స్రుక్కి
 కండ్రకొవ్వనఁ గాలకౌశికుమీఁద
 మండు కోపము చంద్రమతిమీఁద విరిసి
 ‘పాడిఁ జెప్పఁగ నిన్నుఁ బనివడి యిచటి
 కేడ ముక్కిఁడి పిల్చె నిక నింత నుండి
 బాడుగ నీ కిచ్చి పతిభక్తి సేయు
 జాడ లన్నియు నీదుసంగడి నేర్చి
 నీవు వంకలు దీర్చ నీ పంపుపనులు
 గావించు చుండెదఁ గాక వేగిరమె
 న న్నెఱింగెదు గాక నా పేరు తెలియ
 విన్న మృత్యువు కైన వెరవేకి వచ్చుఁ
 గదలి నే రోకలి గైకొన్నవలనఁ
 గదలుదు రీవాడగరిత లందఱును
 నాపొడ గాంచిన నగరంబు వడఁకు

1180

1190

దుఃఖపఱుచుచు, తనుమోవకొ = తన్నుఁదాఁకునట్లు, కనలెడు = మండుచున్న,
 పాడి=నీతి, ఏడ ముక్కిఁడిబిల్చె=ఈముక్కిఁడి నిన్ను నీతిచెప్పటకై యెక్క
 డఁ బిలిచినాఁడు, ఇంతనుండి=ఇదిమొదలుగా, బాడుగ=అదై, నీదుసంగడికొ =
 నీసాంగత్యమున, వంకలు=తప్పులు, వెరవేకి = మిక్కుటపుజ్వరము, రోకలిఁ
 గైకొన్నవలన=రోకలి యెత్తికొని కొట్టఁబోయిన దిక్కున, గరితలు=స్త్రీలు

నీపోటువాటున నిపు డిట్లు మమ్ముఁ
 బోరించితివి జంత్రిబొమ్మ నా యక్క
 నీరఁ జిచ్చెగయింప నేర్చినతల్లి
 యెచ్చట నుండి నీ విటు దాపురముగ
 వచ్చితి చొచ్చితి వాస మీ'వనుచు
 నోడక కురులు బిట్టాడిసి రాఁ దిగిచి
 మూడివ్రోఁ దాఁకించి మూతులు నులిమి
 యెగ్గులుఁ దప్పలు నెన్ని యీ రీతి
 పగ్గెల నిచ్చలు బాములఁ బెట్టి
 యిడుమలఁ గుదియించి యించుక సేపు
 నెడపక పనులు సేయించుచు నుండె
 నట హరిశ్చంద్రుండు నప్పు డారీతిఁ
 గుటిలకుంతలి నమ్మి కొన్న ధనంబు
 వ్రయము గాకుండ సర్వంబును ముడిచి
 నయ మొప్ప నిచ్చిన నక్షత్రకుండు
 వేడుకఁ గైకొని విభుని వేవేల

1200

1210

పొడ=ఆకారము, పోటువాటు=పొడుచుట కొట్టుట, జంత్రిబొమ్మ=యంత్రపు
 బొమ్మ, నాయక్క-ఇది నీచపరముగా చెప్పినమాట, నీరొచ్చిచ్చు ఎగయింప
 నేర్చిన తల్లి=నీళ్లుపోసి అగ్గిని రగులునట్లు చేయనేర్చినది- చల్లగానే మాకిట్టిజగ
 డము పెట్టించినదాన వసుట. లేక నీటియందు నిప్పుఁ బుట్టింపనేర్చినదనియు న
 థాంతరము దోచుచున్నదికాని యిదిసరికాదు. దాపురముగ-ప్రాప్తముగా,
 చొచ్చితివాసము=నాయిల్లు చొచ్చితివి, బిట్టు=గట్టిగా, మూడివోదాఁకించి
 =పృష్ఠము అడుగువఱకును తలను వెండ్రుకలుపట్టి యిడ్చివంచి, పగ్గెల=సామ
 ర్థ్యపు మాటలచేత, నిచ్చలు=తనయిచ్చవచ్చినట్లు, బాములు=బాధలు, ఇడు
 మలు=ఆపదలు, కుదియించి=స్రూక్కించి, ఇంచుకసేపు నెడపక=కొంతసేపయి

జాడల దీవించి సమ్మతిఁ బలికె
 'గురుఁడు పుత్రేరంగఁ గోరి నీవెంటఁ
 దిరుగుచుఁ దరు వున్నదినముల కెల్లఁ
 జెల్లింపఁ గలబత్తె సెలవుగా నీవు
 చెల్లించితివి నాకుఁ జెల్లె ధనంబు
 మితితో డ నొసఁగుము మేకొన్నగాధి
 సుతునియుణం బెల్లఁ జొప్పడఁ దీర్చి
 పొమ్మన్న దీవించి పోదు నీతోడ

దొమ్ములు రేపక దొసఁ గెల్ల నుడిగి' 1220
 యనుటయుఁ దల యూచి యమ్మహీవిభుఁడు
 తనలోన నవ్వి యాతని కిట్టు లనియెఁ
 'బగ గొని కృప మాలి బందెలు వెనఁచి
 తగునె నాచేతి విత్తము రిత్త గొనఁగఁ
 దఱలక నా మీఁదఁ దరువుండ నిన్నుఁ
 దఱమి పుత్తెంచున త్తఱి భవద్గురుఁడు
 సత్తుగా నీకు నిచ్చులును రొక్కించి

నను అవకాశములేకుండునట్లు, పుత్రేరంగఁ = పంపఁగా, తరువున్న దినములకె
 ల్లఁ = తప్పీలుగానుండిన నాళ్లకన్నిటికిని-ఇటు భార్యను బిడ్డను అమ్మినధనము న
 క్షత్రకుఁడు విశ్వామిత్రునియుణమునకు చెల్లుగాపెట్టుకొనక తనతప్పీలుండినది
 నములకు బత్తెసెలవుగా పెట్టుకొన్నాడని తెలియునది, మితితోడఁ = గడు
 వునకుసరిగా, మేకొన్న = ఒప్పుకొన్న, గాధిసుతుని = విశ్వామిత్రుని, దొమ్ములు =
 దొమ్మిజగడములు, రేపక = ఎత్తిపెట్టుకొనక, దొసఁగు = దోపము, బందెలువె
 నఁచి = నిర్బంధములతోఁ జుట్టి, రిత్తగొనఁగఁ = వ్యర్థముగా నీబత్తె సెలవునకని శ్ర
 చ్చుకొనుటకు, తఱమి = బలాత్కరించి, పుత్తెంచు నత్తఱి = పంపునపుడు, సక్ష

బత్తై మి మ్మని నన్నుఁ బలుకఁ డొండేని
 నీకు నే నొడఁబడ నేఁ డీధనంబు
 చేకూఱఁ గైకొని చిక్కులు వెట్టి
 తప్ప నాడెద వసత్యంబున కోర్చి
 చెప్ప నే మున్నది శివుఁ డొక్కఁ డెఱుఁగు'

1230

నావుఁ డిట్లని పల్కె నక్షత్రకుండు
 'భూవర నీ వెంటఁ బుత్తైంచు నపుడు
 నీచేత బత్తైంబు నిచ్చలు గొనఁగ
 నాచెవిలోఁ జెప్పినాఁడు మద్దురుఁడు
 నీ పైడఁబడ నేల నిను వేడ నేల
 నీవు లేదన నేల నినుఁ బ్రభాతమున
 దీవింప నచ్చిన దీనవిప్రుడనె

చావ నొవ్వఁగఁ బూని సాహసం బొదవ
 నెడపక గిరు లెక్కి యేళులు దాటి

1240

కడు భయంకరమహాగహనముల్ గడచి
 కాలు గాలినపిల్లికరణి నీవెంట
 నేల నీబంటనై యెల్లందుఁ దిరిగి
 వారక హిమనర్ష వాతాతపముల

గాఁ = రూఢిగాననుట, రొక్కించి = రొక్కము రూపముగా, ఒండేని = ఒక్కటి
 యు, చేకూఱఁ = దొరకఁగానే, తప్పనా డెదవు = తప్పి పలికెదవు, ప్రభాతము
 నఁ = వేకువను, దీనవిప్రుడనే = దగ్గిద బ్రాహ్మణుడనా - కాదనుట. గహన
 ముల్ = చొరరాని యడవులు, కాలుగాలిన పిల్లికరణి = కాలికి చిచ్చుదగిలిన
 పిల్లి విధమున, నీవెంటనేలఁ = నీవెంబడిచోట, ఎల్లందుఁ = ఎల్లయెడలను,
 హిమ...తపములు = మంచువానగాలి యెండలు, తిరిసినపలుగూడు = బిచ్చ.

నూరూరిగుడిపంచ నొదిగి నిదించి
తిరిసినపలుగూడు దెచ్చి నిచ్చలును
వరుస నొక్కొకకడి వనరుచుఁ గుడిచి

చదువును సంధ్యయు జపమును వేల్చి
మొదలు ముట్టఁగఁ బోయి మోటనై బడలి
చిడుము గోకుచు జరఁ జిక్కి నట్లుండి
కడపట బత్తెంబు గాన కేతేర

1250

నడుమఁ జావఁగ నీవు నా తలపుండ్లు
గడిగి రక్షించెదో కలుపుకాలమున

నురిసినపుండ్లవై నువ్వును జల్లి
కెరలఁ జేసెదవు నేఁ గినిసితి నేని

చక్కఁ బెట్టఁగ లేరు సాధువు రేఁగఁ
బొక్కి నిల్వదు తలపొలమునఁ గాని

మే లెఱింగెద వని మితి వచ్చు దాఁక
నాలిని నిన్నుఁ గాపాడితిఁ గాక

1260

మెత్తితెచ్చిన పలువిధములైన యన్నము, కడి=ముద్ద, వనరుచు=కుందుచు,
వేల్చి=హోమము, మొదలుముట్టఁగఁ = పూర్ణముగా, మోటనై = మొద్ద
నై, చిడుము = తీటపరుపు, జరఁజిక్కినట్లు=ముసలితనమువచ్చినట్లు, ఏతేర
=రాఁగా, నడుమఁ చావఁగా = దారినడుమఁ జచ్చితి నేని, నాతలపుండ్లు
గడిగి - ఇదిజాతీయము=నాకడగండ్లుతీర్చి, ఉరిసినపుండ్లు = పగలినపుంటికలు
కెరలఁ = మండునట్లు, చక్కఁపెట్టఁగలేరు= నన్నుసమాధానపెట్టి శాంతునిఁ
జేయలేరు, సాధువు...గాని = సాదువైనవాఁడు కోపమున విజృంభించెనని
తలపొలముననేకాని తక్కినచో నిలువఁడు, మేలు ఎఱుంగుదువని = నామఁజేయ
వలసిన ఉపకారము నీకునీవే తెలిసికొందువుగాని నేనడుగవలసినదిలేదని, మితి=

తఱలి పోవఁగ నీక ధర గిఱి గీచి
 మొఱలు వెట్టఁగ గట్టి మువ్వెతఁ బెట్టి
 గుదిగుది గావించి కూరాకు సేసి
 యదలించి నిను మేఁకయఱపుఁ గూయింపఁ
 జనుఁ దప్పె నది నేఁడు సర్వధా నిన్ను
 వెనకముందటిపగ వెడల మరల్తు
 మఱవకు మిప్పటిమాటల నెల్ల
 నెఱిగెడు శివుఁడు నాకేటికి బాస'
 యనిన హరిశ్చంద్రుఁ డావటు ధూర్తుఁ
 గనుఁగొని కోపంబు గదుర నిట్లనియె
 'గురుకార్య మొనరింపఁ గోరి నావెంట
 నరుదెంచి తిరిగితి వది నాకు సెలవె
 పరదేశులకు గుల్ల పంచలు గాక
 యిర వై ననున్నపుటిం డ్డేడఁ గలుగుఁ
 బలుగూడు గాక యేపట్టున నైనఁ
 గలదె పాయసము భిక్షాం దేహి యనిన
 నెవ్వగఁ గుందుచు నీరసాన్నములఁ

1270

గడువు, ధరగిఱి గీచి=నేల గీర గీచి, మొఱలు వెట్టఁగఁ గట్టి=నీవు కుయ్యోమొ
 ట్టోయని కూయిడునట్లు ఆగితిలో నిలువఁబెట్టి, మువ్వెతి=తాపత్రయము, గుది
 గుది = గు త్తిగు త్తి, మేఁకయఱపుఁగూయింపఁ చను= మేఁకవలె నఱచు
 నట్లు చేయఁదగును, వెనుక...మరల్తు = ముందు వెనుక నాకు నీయందుఁగలపగ
 యంతయుఁదీటునట్లు సుల్లఁబెట్టుదును, ఎఱిగెడు...బాస=నేను పగదీర్చు
 కొందునని యొట్టు పెట్ట నేల - నీవు చేసినదానికి శివుఁడెయెఱిగి ప్రతిఫలమియ్యఁ
 గలఁడు. నాకు సెలవె=నాకువ్యయమా-గురుకార్యమునకు వచ్చినందులకు నీకుఁ
 జేయవలసినవ్యయము గురునిదేకాని నాదికాదనుట. నీరసాన్నములఁ నెవ్వగఁ

గ్రొవ్వి బల్తురె గువ్వగుత్తుక పడక
 నివి యెల్లఁ దప్పలు నెగ్గులుఁ జేసి
 తివిరి రేఁగెద నన్నఁ దెలుప నా వశమె
 తీసారుచక్కెర దిన్న యా నోర
 నేపాకు మేసినవిధమున నీవు
 చేసి నంతయు మేలు సేసి మఱేల
 చేసితి విట్టికుచ్చిత మింకనైనఁ
 గుదుకనగోలు గైకొనక నా ధనము
 వదలుము మున్ను విశ్వామిత్రబుణము
 మితితోడఁ జెల్లించి మీఁద నెట్లయిన
 ధృతిఁ దీర్తు నీ బత్తె దినముల లెక్క
 ఛావుడు విని నవ్వి నక్షత్రకుండు
 భూవర నీకంటె బుద్ధిమంతుఁడను
 దొడిఁబడఁ జేతికి దొరికినధనము
 విడిచి మీఁదటఁ గొనువెంగలి గలఁడె
 చదువు మీఁదిది దెబ్బ సంగతి గాక
 పిదప నొప్పునె మఱి వెక్కు లేమిటికి
 విడువు మింతట నుండి విత్తంబుమీఁది
 యడియాస వైడికిఁ బ్రాణముల్ లంకె

1280

1290

గుండక క్రొవ్వి బల్తురేయనియన్వయము. గువ్వగుత్తుకపడు = అకటిచే హీనస్వ
 రమగు, రేఁగెదనన్నఁ = విజృంభించెదను అనిచెప్పఁగా, తెలుపనావశమె = తేర్చు
 ట, నాతరమా చేసినంతయు మేలుచేసి = ఇంతవఱకుఁజేసినదంతయుమే
 లుగానేచేసి, కుదుకనగోలు = వించన, చదువు .. సంగతిగాక = పిమ్మటచదువు
 దెబ్బకొట్టినపుడేగాని పిదప కలుగునా, అడియాస = వ్యర్థమైనయాస, ఈచేతి

విడుతుఁ బ్రాణములైన విడువ ధనంబు
మెడ మెండుకొని త్రెంపుమీ చేతిహేతిఁ
దల దెవ్వ మొత్తి యీధనముఁ గైకొనుము
వెలయంగ నాచావు వెదకుఁ గౌశికుఁడు'

1300

ననిన వీనులు మూసి హరహారా యనుచు
జననాథుఁ డాత్మలో సంతాప మంది
కడుఁబడ్డధూర్త నక్షత్రకు నోరు
దొడుకుట పాపంబు దుర్మార్గుఁ డితఁడు
బల్లిదుచేతిలోఁ బడినధనంబు
పిల్లివట్టిన దొబ్బ ప్రిదులక పోయె
బొంకు గాకుండ నా పూనినమితికి
నింకఁ గౌశికుఋణ మేమిటఁ దీర్తు'
నని మదిఁ దలపోయ నా మహారాజు
గనుఁగొని కినిసి నక్షత్రకుం డనియె
'నూరక నివ్వెఱఁ గొంది యిట్లున్న
నేరీతి మాధనం బిటమీఁద వచ్చుఁ
జెచ్చెర నొకత్రోవఁ జేసి మమ్మ నిపి
పుచ్చినఁ బోదు మీపోరాట ముడిగి
వడి నారఁ గైకొన వచ్చు చట్రాతఁ

హేతి = ఈ చేతిలోనుండు ఖడ్గముచేత, మెడ మెండుకొని త్రెంపుము = నా మెడ విజృంభించితెగనటుకుము, నోరుదొడుకుట = నోరు మెదల్పఁజేయుట - మాట లాడించుట యనుట. బల్లిదు...బొబ్బ - బలవంతునిచేతిలోఁజిక్కినధనము పిల్లి పట్టుకొన్న మాంసఖండమువలె మరలఁదీసికొన శక్యముగాదు - ప్రిదులక పోయె = సడలి మరలిరాదయ్యె, వడి...చట్రాత = చట్టరాతినుండి నార

బడయంగ వచ్చును భస్మతైలంబు
 నిసుక వంటకముగా నివిరింప వచ్చు
 రసము సేయఁగ వచ్చు రాలు గరంగి
 రాదు నీ మనసు మార్దవము నొందింప
 మేదిసీనాథ యీమేలంబు లేల

1320

లే లెమ్ము ధనము చెల్లింపు నీవనిన
 భూలోకనాథుఁ డప్పడు విచారించి
 నక్షత్రకునిఁ జూచి 'నాదుర్గుణములు
 లక్షలు వానిఁ బల్కఱు నేన్న నేల
 నాలిని బుత్రుని నంగడిఁ బెట్టి
 కాలకౌశికుఁ డనుకమ్మన కమ్మ
 కూర్చిన ధన మెల్లఁ గుదుకన గోలు
 నేర్పునఁ గైకొంటి నీకు సిద్ధించె
 మునిశిఖామణితోడ మొఱఁగినమితికి

ధనముఁ జెల్లించుచందము డెందమునకుఁ

1330

దలపోసి చూచితిఁ దక్కిండు గాన
 నలవడ దటుగాన నాలస్య ముడిగి
 నామీఁద వచ్చుధనం బెల్ల నీకు
 నే మానవుం డిచ్చు నీమితితోన
 నతనికి బంటుగా నమ్ముకో నన్ను

దీయవచ్చును, పడయంగ... తైలము = బూడిదలోనుండి నూనె సంపాదించవచ్చును, ఇసుక...నివిరింపవచ్చు = ఇసుకను వంటకముగా కరగింపవచ్చును, రసము...గరంగి = రాలుగరంగి రసముఁజేయఁగవచ్చు'నని యన్వయము. కరంగి = కరగించి, మార్దవము = మృదుత్వము, కుదుకగోలుననేర్పున = వంచనయొక్క నైపుణ్యముచేత, అలవడదు = అనువుపడదు, నామీఁదవచ్చుధనము = నన్ను అమ్మగా

మతిలోన వల దనుమానింప' ననిన
 నావటుధూర్తుండు నట్ల కా కనుచు
 వావిరి నారాజువలపలికేలు
 తనపుస్తుకపుండ్రదాటఁ దగ ముడి వ్రేసి
 చనుమంచు నట కొని చని పురిలోనఁ
 బొడగన్నవా రెల్లఁ బురపురఁ బొక్క
 నడరి పేరె త్తి యిట్లని యమ్మ దొడఁగె
 'జనులార వనుధలో సన్నుతి కెక్కు
 వనజాతబాంధవవంశవర్ధనుని
 సారవర్తను హరిశ్చంద్రనరేంద్రుఁ
 గోరినధన మిచ్చి కొనరయ్య మీర
 లరుదుగా బొందితో నమరేంద్రపురికి
 జరిగిన యట్టిత్రిశంకుభూషాలు
 కూరిమిపుత్రు సద్గుణవిభూషణునిఁ
 గోరినధన మిచ్చి కొనరయ్య మీరు
 త్రిజగంబులను మేటిదీవు లనెల్ల
 నిజజయ స్తంభముల్ నిలిపి యవక్ర
 భూరిపరాక్రమంబున నొప్పు రాజుఁ
 గోరినధన మిచ్చి కొనరయ్య మీరు
 కలరాజ్య మెల్ల నాకౌశికమునికి
 నిల యెల్ల నెఱుంగంగ నిచ్చితి ననుచు
 ధార ప్రాసినమహాదానపినోదిఁ

1340

1350

పచ్చనట్టిరొక్కము, అప్పుకో=అప్పుకొనుము, వసుధ=భూమి, వనజాతబాంధ
 వవంశవర్ధనుడు=సూర్యవంశము పద్ధిలఁజేయువాడు, అవక్రభూరిపరాక్రమము
 =వంకరలేని విస్తారమైనవిక్రమము, పొదలు=పెరుగుచున్నట్టి, కదియించు=చే

గోరినధన మిచ్చి కొనరయ్య మీరు
 బేతాళుతలఁ దెవ్వ వేసి సన్తునుల
 భీతి నివారించి పేర్చినయట్టి
 వీర శేఖరు జగద్వి ఖ్యాతచరితుఁ
 గోరిన ధన మిచ్చి కొనరయ్య మీర'
 లని వాడవాడల నమ్మన త్తఱిని
 బెను పొందుపేరును బెంపును జెప్పి
 యవనీశు మునిపుత్రుఁ డమ్మ వాక్యములు
 సెవుల సోకుటయు నచ్చెరువంది చెలఁగి
 పొదలు పాపంబులు వ్రోఁ దోలి ముక్తిఁ
 గదియించు మణికర్ణి కాసమీపమున
 మతమారఁ దనతపోమహిమఁ గౌశికుఁడు
 పితృవనం బొకటి గల్పించి యా మున్నె
 యురుశక్తి వీరబాహునిపేర జమునిఁ
 బరఁగినచండాలపతిగా సృజించె
 కుటువెండ్రుకల కోరకొప్పిడి కావి
 యఱవుడు తలనిట్టు నట్టును జుట్టి
 జేగురుబొట్టిడి చెవి సంకుఁగొడుపు
 లాగుగా వ్రేలఁ దెల్లని ముడ్చు నిల్చి

1360

1370

ర్చు, మతమారక = మతము చక్కఁగాఁజూచించి, పితృవనము = రుద్రభూమి
 ఉరుశక్తి = గొప్పసామర్థ్యముచేత, వీరబా... సృజించె = యముని వీరబాహుఁ
 డనుపేరుగల చండాలపతిగా సృజించెను, కుటు... ప్పిడి = కుటుచనైన వెండ్రు
 కలను మడిచియోరగాకొప్పువెట్టి, కావియఱవుడు = చింపులుగానుండు కావి
 గుడ్డ, సంకుగొడుపులాగుగా = శంఖము కోపువలె, ముడ్చు = ఎముక, తొలులువో

తొలులు పోయినప్రాతతొలును గప్పి
బలుగ త్తి మొల నచ్చుపడ నమరించి
కడుమైలపేలికఁ గాసించి నడుము
బడికి వేసిన యరపట్టె బిగించి

1380

యెడమచేఁ బశుమాంస మేర్చినగుదియఁ
గడమచే నినుపయుంగరములగుదియ
గడజాతిగాఁ బూని క్రందుసందడిని
జడియుచు శంబళి శంబళి యనుచు
దళముగా మెఱసెడితనమేనికుష్టు
పొలనుకు జుమ్మని పొలయుమక్షికలఁ
గుంచియతోఁ జోపు కొనుచుఁ బెన్నలుపు
మించి కందెన నూనె మేఁగినట్లున్న
మొగమునఁ జీకట్లు ముడివడఁ గల్గు
సగము ద్రావినకుండఁ జంకట నిటికి
మీఱినమదమున మెయి దేల గిలఁగఁ
బొఱంగ వెడపాటఁబొడుచు బయలు
జాటుచు నల్ల పచ్చనిపొడి మ్రింగి

1390

యిన=తూట్లుపడిన, కడుమైలపేలిక=మిక్కిలిమాసిన చింపిగుడ్డ, కాసించి=కా
సెగాఁగట్టుకొని, అరపట్టె=ఒడ్డుణము, ఏర్చిన=గ్రుచ్చిన, కడమచే=డాచే
త, కడజాతిగా=చండాలజాతికి సూచకముగా, క్రందుసందడిని=అలముకొ
నుగలబకును, జడియించు=జళిపించు, మక్షికలు=తేనీగలు, కుంచయ=కుచ్చు,
పెన్నలుపు=కటికినలుపు, కందెన నూనె = బండికీలునూనె, మేఁగిన=పూసిన,
మిక్కుటమైన, చీకట్లు = చీకట్లవంటి నల్లదనపు కాంతులు. మీఱినమద
మున=అతిశయించిన కావరముచేత, తేలగిలఁగఁపాఱగఁ=తేలికగానుం
డఁగా, మేనును ఇచ్చవచ్చినట్లు మత్తుచేవిదుల్పఁగాననుట, వెడపాట =
సన్ననిపాట, బయలుజాటుచు = ఇటునటుతొలఁగుచు, నల్లపచ్చనిపొడి =

కోటమీసము నుల్చి గుడ్డెఱు జేసి
 కెలనివారల బూతు గెరలఁ దిట్టుచును
 దొలఁగు రాజెవ్వఁడు దొర యెవ్వఁ డనుచుఁ
 ద్రాగిన రోజు మత్తా గొని యిన్ని
 లాగుల నల్లనల్లన నృపుఁ గదిసి
 యోరువ రాక బిట్టోకిలిం తొదువ
 నోరు మద్యముకంపు నూల్కొనఁ బలికె

1400

‘నోరి నాపంచినయుడిగ మేమైనఁ
 గోరి సేయుచు నొఱగొడ్డెంబు లేక
 కొలిచెదవేని యీ గోచిబాపనికి
 వలచినధన మంతవట్టును నిచ్చి
 బంటుగా నేలుదుఁ’ బరఁగ నిన్ననినఁ
 గంటకం బొదువ భూకాంతుఁ డిట్లనియె
 ‘నోరి చండాలుఁడ యారకుండెదవై
 నోరు వ్రేయఁగ వలెనో పండ్లు డుల్ల
 నుడుగక కల్లు గ్రుడ్లుఱుకంగఁ ద్రావి

బుక్కాపోడి, నుల్చి = మెలిఁబెట్టి, బూతు = బండమాట, కెరల =
 మిక్కుటమగునట్లుగా, తొలఁగు...డనుచు = తొలఁగిపో నాకెవ్వఁడురాజు
 నేనుగాక మఱియెవ్వఁడుదొర, యనుచు-ఇది దారి నెదురుపడినవారిననుమాట,
 త్రాగినరోజు మత్తా = కలుత్రాగుటచే నిట్టూర్పులు పుచ్చునట్టి మత్త,
 బిట్టు=మిక్కిలి, ఒదువ = కలుగునట్లుగా, నూల్కొన = నెలకొనఁగా,
 ఊడిగము=పని, ఒఱగొడ్డెము=మనసునొప్పించు ఎంకరమాట, అంతవట్టును =
 పూర్ణముగా, కంటకము=అసహ్యత, డుల్ల = రాలునట్లు, గ్రుడ్లుఱుకంగ =
 గ్రుడ్లు వెలికి ఉబ్బునట్లుగా, కల్లుద్రావియనుట, బట్టి=అఱుపుడు, చింపి = చిని

యొడ లెఱుంగక ప్రేలె దూరక నీవు

1410:

కులహీనుడవు భానుకులజుని నన్నుఁ

బిలిచి యేలెద నంటి వెఱపిత లేక

కట్టిన దొకబట్టి కప్పింది తోలు

చుట్టిన దొకచింపి సొమ్మెల్ల నినుము

కక్కువచ్చెడి నిన్నుఁ గనుఁగొన నకట

వక్క సేయనిలేకి వాడవు నీవు

నే నేడ నీ వేడ నెమ్మిఁగొని

కే నిచ్చుధన మేడ నీలాగు మెట్టు

మెట్టుకుఁ దఱమిన మెఱమెడుకోప

మెట్టు వుట్టదు విన్న నెవ్వరికైన'

1420:

నావుడు వాడును 'నామీఁద నలుగ

దేవతులకు నై నఁ దీర దెల్లందుఁ

దప్పు లెల్లను దండధరుడనై వెదకి

చప్పుడు గాకుండ జనుల దండింతు.

మాటలఁ బని యేల మాకును నీకు

మాటి మాటికి నన్ను మాలవాఁడంచు

గినగుడ్డ, సొమ్మెల్లనినుము = సొమ్ములెల్ల ఇనుపసొమ్ములు, కక్కు = వాంతి, వక్క సేయని...వాడవు = వక్కకుఁగూడకొఱగానట్టి అప్రయోజకుడవు. లేకి అనఁ గారాలినగింజలు = లేకివాడనఁగారాలినగింజ లేర్పఱుచుకొని బ్రతుకువాడు, మెట్టు మెట్టుకు = అంచెకంచెకు - పయిపయిని, తఱమినకొ = ఒత్తిమాట్లాడఁగా, మెఱ మెడుకోపము = మనస్సునఁగ్రుచ్చుకొన్నట్లు బాధించెడుకోపము ; 'నా మీఁద ... తీఱదు' వాపైకోపముచేసికొనుటకు దేవతలకుఁగూడ శక్యముగాదు, 'మాకునునీకును మాటలఁబనియేల' ననియన్వయము. ఒక్కనాణెమై = ఒక్కమేలి

నీకు రోయఁగ నేల నీతండ్రి కులము
 నాకులంబును నొక్క నాణెమై యుండు
 నిప్పుడే నెట్లుంటి నేమి కాశికుని
 య ప్పెట్లు దీర్చెద వవుఁ గాదొ చూడు 1430
 తులువ నీమది నింత దురభిమానంబు
 గలవాఁడ వీమంజిగానిచే నిట్లు
 దొసఁగులఁ బడి చిక్కి దొంగ చందమున
 వెన్న కట్టు వడి నీచవృత్తి రానేల?
 కేసీసి నీతోడఁ దర్కింప నేమిటికి
 ధనముఁ బెట్టిన నెందు దాసులు లేరే
 యనిన హరిశ్చంద్రుఁ డాయంత్యజుండుఁ
 గనలి తర్కింప నక్షత్రకుం డనియె
 'నలినా ప్త కులనాథ నాతోడ నీవు
 పలికినమాటలపద్ధతి దప్పె 1440
 మునినాథుతో మున్ను మునిపినమితికి
 ధన మిచ్చువానికి దాసునిఁ గాఁగఁ

మై-ఒకేయంతస్తుగాననుట - హరిశ్చంద్రుని తండ్రి త్రిశంకునికి ఐసిష్టశాపమున
 చండాలత్వముగలుగుట యిట యూహించుకొనునది, ఇప్పుడే నెట్లుంటి నేమి =
 నేసిప్పుడు ఎట్లుండినను నీకేమి. అవుఁగాదొ-చూడు = నీచేతనప్పుదీర్చుటకవు
 నోకాదో-చూచుకొనుము - ఇదిచూచుకొనక నన్నునిందింపనేలయనుట, దుర
 భిమానము=దురహంకారము. మంజిగాఁడు=వడుగు, దొసఁగులఁ=తప్పులను,
 తర్కింపఁ = వాదులాడఁగా, మునిపిన=చెప్పినట్టి, వినుతసత్కులజునిఁ =
 పొగడ్తకెక్కినమంచికులమునఁ బుట్టినవానికి, అంజక = వెనుదీయక, పల్లె...
 శాస్త్రమై = మంటిపిల్లియైనను పల్లెత్తిఎలుకలఁబట్టినచో అంతే క్షిల్లిశాస్త్రము
 కోరిన...నాపాలు=అడిగిన ద్రవ్యమిచ్చి నిన్నుఁగొనిపొండనివ్యర్థముగా మోయు

గొనిపోయి న న్నమ్మకొ మ్మంటి గాని
 వినుతసత్కులజుని వెదకి యి మ్మనవు
 వీనికులం బేల వీనిదూ పేల
 వీనిగుణం బేల వీనివెం పేల
 మాలై న నేమి బ్రాహ్మణుఁ డైన నేమి
 తోలు గప్పిన నేమి తులువైన నేమి
 గంజాయి దినె నేమి కలు ద్రావె నేమి
 నంజక ధన మిచ్చునతఁడె నా మెచ్చు
 పల్లెత్తి యెలుకలఁ బట్ట నోపినను
 పిల్లిశాస్త్రమె మంటిపిల్లి యే చాలుఁ
 గోరినధన మిచ్చి కొన రం డటంచు
 నూరక మొఱు వెట్టు చుండ నాపాలు
 వారక నినుఁ గొన వచ్చిన వారి
 తో రాయిడించి పోఁ దోల నీ పాలె
 మలకలు మాని యీమాలని నేల
 కలధన మిప్పింపఁ గలవై కాదేని
 పెక్కు మాటలు గట్టి పెట్టి సత్యంబు
 దక్కు బొంకితి నని తలఁగి పోయెదవై
 బలువున నినుఁ ద్రాటఁ బట్టి పట్టణము
 కలయఁ ద్రిమ్మర నాకుఁ గారణం బేమి
 విను నాప్రతిజ్ఞ నీ విత్త మింతటికి

1460

బెట్టుచుండుట నాభాగపుపని, రాయిడించి పోఁదోలనీపాలె = కలహించి వచ్చి
 నవారిని పోదఱుముట నీభాగపుపనియా, మలకలు = వంకరనడతలు, ద్రాటఁ
 బట్టి = పుస్తకపుత్రాటికిఁగట్టి, కలయక్ = అంతటను, ఇంతటికి నినుమడి పెట్టి

నినుమడిఁ బెట్టిన నింక నొండొకని
 కేగతి నిను నమ్మ నితనికే కాని
 శ్రీగురునాన కాశీనాథునాన'

యని రాజు మునిపుత్రుఁ డాడువాక్యముల
 విని యంత్యజుఁడు మోము వికసింపఁ బలికెఁ
 'బరిణమించితి నిన్ను బాఁపనవడుగ

తిరుగక యీమాట తిరముగా నిలుపు 1470

వక్క సేయనిలేకివాఁడని నన్ను
 లెక్క సేయక కరాళించె నీ రాజు

వాటమై యీమాట వడి నమ్ము ప్రాణ
 నాటి యున్నది నేఁడు నా మనంబునను
 గెంటక యాయప్పు గెంటి యీ తులువ
 బంటు గా నేలక పాయదు కోప

మప్పు ధనం బింత యని గుటి నాకుఁ
 జెప్పుము చెల్లింతుఁ జేకొను' మనిన
 నలరి నక్షత్రకుఁ డతనితోఁ దెలియఁ

బలికె 'నీ భూపాలువై తరు వనెడి 1480

చేతినంకెల వీడఁ జేసెద వే ని

దాతవు నాపాలిధర్త దేవతవు

న...నమ్మను = నీవియ్యవలసిన ధనమునకు రెండింత లిచ్చెదనన్నను వీనికిఁదప్ప
 వేటొక్కనికి ఏవిధమునను అమ్మను, అంత్యజుఁడు = మాలవాఁడు, పరిణమిం
 చితి=మ్రొక్కితి, తిరముగా = సిరముగా, కరాళించె = భీష్మముగాపలి
 కెను, అమ్మ=బాణము, గెంటక = వెనుదీయక, గెంటి=తొలగించి, గుటి= కొ
 లఁది - మేర, తరువనెడి చేతినంకెల = చేతినంకెలవలెనుండెడినాతప్పీలు,

వేడుక జట్టి గావించి నా పూన్కి
 వీడ నాడకు మాకు విత్త మిం తనిన
 లోఁగి యీతకుఁ గానిలోఁ తని జట్టి
 వీఁగక సర్వధా వినియెద వేని
 పురుషు డేనుఁగు నెక్కి పొడవుగా నిక్కి
 వరరత్న మెగిరిపో వై చినపొడవు
 ధనరాశి మా కిమ్ము తడయక లెమ్ము
 విను నిక్క మిది సుమ్ము వీఁడు నీ సొమ్ము
 గొను' మన్న వాఁడు నిక్కుచుఁ బల్కెనీకు
 ధనరాశి యిచ్చోటఁ దరలక నిత్తు
 నొకవిచారము మాకు నొదవె నీ రాజు
 సుకవాసి పనిపంద చూపుగుఱ్ఱంబు
 మామిడి క్రిందిసోమరి మేదకుండు
 భూమి తుంటరి యెనుపోతుపై వాన

1490

వేడుక జట్టిగావించి = ఎగతాళికి బేరముమాట్లాడి, నాపూన్కి వీడనాడకు =
 నీకమ్మవలయుననెడి నాప్రయత్నమును నేనువిడిచిపెట్టినట్లు బేరము మాట్లాడ
 కుము, విత్త మిం తనిన = మాకు వెలగా నియ్యవలసిన ద్రవ్యము ఇంతయనిచెప్పఁ
 గా, ఈతకుఁగానిలోఁతులని = ఈతకొట్టుటకుఁ దగినలోఁతులేదని - ఇచ్చిన
 వెలకు తగినంతలాభములేదని యనుట, వీఁగక = వెనుదీయక, నిక్కుచు =
 బిట్టబిగిసికొనుచు, తరలక = తప్పక, సుకవాసి = సుఖముగాబ్రతికినవాఁడు, పని
 పంద = పనులుయందు మందుఁడు, చూపుగుఱ్ఱంబు = పైచూపునకుఁదోచు బ
 చెప్పినగుఱ్ఱము, మామిడిక్రిందిసోమరి = మామిడిచెట్టుక్రిందనుండు సోమరిపోతు,
 మేదకుండు = గోలయైనవాఁడు, భూమితుంటరి = భూమినిదున్నవాఁడు, ఎను
 పోతుపైవాన = ఎనుపగొడ్డుపైవానవంటివాఁడు - ఎనుముమీఁదవానయెంత గురిసి
 నను దానికి చలిపుట్టినట్లు ఎంత తర్జనభర్జనములుచేసినను వీనియెడ ప్రయోజన

మొండరి చల్లచప్పుడు గోడచేర్పు

చండిపో తనునట్టిజాడ నున్నాఁడు

చెప్పినపని జాగు సేసిన వేళ

ముప్పిరి గొనుకోపమున మొఱ వెట్ట

1500

దుడ్డున వీపు కంతులు గట్ట మోఁది

జడ్డు వాపినఁ గొల్పు చాలు నా కనుఁచుఁ

దక్కిపోయిన వెంటఁ దగుల నా వశమె

యుక్కునఁ బెనఁచిన ట్లున్నాఁడు వీఁడు

గొలుసు దప్పినయట్టికోఁతిచందమునఁ

గలధన మీవు రొక్కము గొని పోదు

విల్లాలు పుత్రులు హితులు బంధువులుఁ

దల్లిదండ్రులు నన్నదమ్ములుఁ గలుగు

వాని నెమ్మది నమ్మ వచ్చుఁ గా కిట్టి

1510

వాని నేగతి నమ్మ వచ్చు నాకనిన

నక్షత్రకుండు భూనాయకుఁ జూచి

‘దక్షతఁ జండాలుఁ దగ నొడంబటిచి

పూట పూటకు జరుపుడు పుచ్చి చనక

మూలేదనుట. మొండరి=మొండివాఁడు, చల్లచప్పుడు=చల్లచిలుకునప్పటి సద్దు
వలె గొణగువాఁడుకాని చుటుకుఁదనములేనివాఁడు. గోడచేర్పు=గోడమూల
లందుఁ జేరిపడియుండు మూఁడు, చండిపోతు = దుండగీఁడు, ముప్పిరిగొను
కోపమునకొ = మిక్కిలియతిశయించినక్రోధముచేత, దుడ్డునకొ = దుడ్డు
కట్టచేత, కంతులు = కణుతులు, జడ్డు = మొద్దుతనము, ఉక్కునఁ బెనఁచి
నట్లున్నాఁడు = ఉక్కుతెచ్చి మనుష్యరూపముగా చేసినట్లు వీని యవయవ
ములు మిక్కిలిదృఢములుగాను బలవంతములుగానున్నవి. గొలుసు...కోఁతి=
కట్టినగొలుసునుండి తప్పించుకొన్నకోఁతి, జరుపుడు పుచ్చిచనక = ఎట్లోజరిపె

పూటకాపవే నీవు పొమ్మని యనక
 మితి ప్రోక మున్నె నీ మీదిధనంబు
 మతమునఁ జెల్లింపు మా కిప్పు' డనుచు
 బోధించి పక్కలు వ్రేడుచునవ్వడుగు
 బాధకు నలసి భూపతి మది లోన
 నెడపక ధనముఁ బ్రో విడి'నేటితోడఁ
 గడతుఁ గౌశికు మాయఘట్ట మే'ననుచు
 వీరబాహును జూచి విను మని పలికె
 'నీరీతి నపనమ్మి కేల నా మీదఁ
 జాల నీతని కుల్కి సత్యంబు కొఱకు
 నూలిపోగునఁ జిక్కి నుసల కున్నాడఁ
 దల్లి సత్యము నాకుఁ దండ్రు సుజ్ఞాన
 మెల్లెడ సోదరుఁ డెసఁగు ధర్మంబు
 చెలువార ధైర్యంబు చెలికాడు శాంతి
 కులసతి వినయంబు కొడుకు చర్చింప
 నే సత్యమునకుఁగా నిప్పుడు నీకు
 దాసుడ నై జట్టి దక్కుచున్నాడ

1520

1530

ప్రోక, పూటకాపవే = నీవు నాకుమధ్యస్థుడవాయని చెప్పక, పక్కలువొడు
 చు = కడుపుప్రక్కలందు పొడిచి నిర్బంధపెట్టు, ప్రోవిడి = రాసిగాఁబెట్టి,
 కౌశికుమాయ ఘట్టము = విశ్వామిత్రుడు సేయు మాయలమేర, కడతుఁ = దా
 టుదును - అతని ! మాయలనుండి విడివడుదుననుట, అపనమ్మిక = నమ్మికలేమి,
 ఉల్కి = భయపడి, నూలిపోగున... కున్నాడు = నూలిపోగునంత యీవడుగు
 నకుఁ జిక్కిసత్యమునుబట్టి చలింపకున్నాడను - నూలిపోగువలె నాకు విడి
 పించుకొనుట అతిసులభముగా నుండినను సత్యమునకుఁగట్టువడి యందుఁజిక్కి
 యేయున్నాను; ఇట్లుండఁగా నిన్నుఁగూడ సతిక్రమింతునాయని భావము.
 జట్టిదక్కుచున్నాడ = బేరమునకు లోనగుచున్నాడను, అట్టిసత్యము...

వట్టి సత్యంబు నేఁ డగు నాకుఁ బూఁట
 గట్టిగాఁ జేపట్టి కలఁక పో విడువు
 నీయాజ్ఞఁ దల మోచి నీ కనుసన్నఁ
 బాయక నీపంపునను లొడఁ గూర్తు
 నలఁగక నా చేయునంతకాలంబు
 నలసిన సొలసిన నటు నిటుఁ జనిన
 మఱచిన వెఱచిన మఱి నీ ధనంబుఁ
 జేఱచినఁ బఱచినఁ జేయఁ లే ననిన
 విసికిన గసికిన వెడనిద్ర నొంది
 నుసలిన మసలిన నొప్పిఁ జెప్పినను
 మెఱుఁగులు గ్రమ్ము నామేటిఖడ్గమునఁ
 దఱిఁగి రక్తము గాఱఁ దనతలఁ ద్రెంచి
 నీపాదములమీఁద నిలుపుదు నిదియె
 నాపూని కనిన నంతట సమ్మతించి
 వీరబాహుఁడు తనవెంట నేతెంచు
 ఘోరమూర్తుల నతికూరవర్తనులఁ
 దనకింకరులఁ బంపి ధనముఁ దెప్పించి
 ఘనతరపర్వతాకారంబు గాను
 బెనురాసి పోయించి ప్రియము రెట్టింప
 మునికుమారున కిచ్చి మ్రొక్కి 'పా'మ్మనిన
 నక్షత్రకుండు నానందంబు నొంది

1540

1550

పూఁట=సత్యమేనాకు పూఁటకాఁపు - నిన్ను తిరస్కరింపననుట, కసికినన్=
 కనుక్కుమన్నను, వెడనిద్ర=కొంచెమునిద్ర, నుసలినన్=తొలఁగినను, తఱిఁగి=
 కోసి, ఘోరమూర్తులన్ = భయంకరాకారులను, ఒడఁబడ్డ=ఒడంబడికచేసి

లక్షభంగుల నృపాలకుని దీవించి
 'యర్చిత మాకు నీ వైడ్యబద్ధధనము
 సర్వంబుఁ జెల్లె నీశ్వరసాక్షిగాను
 విచ్చేయు మిఁక' నని వీరబాహునకుఁ
 జెచ్చెర నప్పన సేసెఁ జేసేత
 దివినుండి కనుఁగొని దివిజులు మెచ్చి
 యవనీతలేళున కాఁకలి దప్పు
 లొదవ కుండఁగ వరం బొసఁగి రావేశ
 సదయుఁడై యంతటఁ జని యంత్యజుండు
 ముద మారఁ దనగృహంబునకుఁ బో నచట
 గదలి సగర్వంబుగాఁ దనచేతఁ
 బట్టినపశుమాంసభారంబు చంకఁ
 బెట్టినమద్యంపుబిందియ నిచ్చి
 'కొని రమ్మ నీ'వన్నఁ గువలయేశ్వరుఁడు
 వినయసంభ్రమములు వెలయ వహించి
 యే సిడిముడిపాటు నే వికారంబు
 నేసిగ్గు రోతయు నెసఁగక వానిఁ
 గొలిచి సంగడిఁ జనుగోసంగిబంట్లఁ
 గలసి తా నటు చని కలయ నెల్లెడలఁ
 బడి యున్న ముడుసులు పసరంపుఁ దలలు
 బడికి వ్రేయఁగ నెండఁ బటిచినతోళ్లుఁ

1560

1570

కొన్న, అప్పనసేసెన్ = అప్పగించెను, చేసేతన్ = చేతితోచేయివైచి, దివి
 జులు = దేవతలు, అంత్యజుఁడు = మాలవాఁడు, మద్యంపుబిందియ = కల్లుకుండ,
 చిడిముడిపాటు = తొట్రుపాటు, సంగడిన్ = తనతోజతగా, కోసంగిబంట్లు =

గఱచి కుక్కలు పీకఁ గాఁ బెను కొమ్ము
 లొఱగఁ దీసినరీతి నున్న డొక్కలును
 వఱదలై నెత్తురు వడియుకుత్తుకలు
 తఱిగిన గోవులు తఱు చైనపచ్చి
 మురియలు సెదరినముటికి నంజుళ్లు
 నఱచుకాకులుఁ గలయామాలవాడ
 వడిఁ జొచ్చి ప్రేవులు వాతి కేతేర
 నడరుదుర్గంధంబు కణు మాత్ర మైనఁ
 గింకరిపడక శంకింపక ధైర్య
 మింకక చండాలునింటికి నేఁగి
 యడరంగ భూపాలుఁ డామాల దన్నుఁ
 గడఁగి పంపుచు నున్నకష్టంపుఁబనులు
 నెలకొని నిమిషంబు నిలిపినకాలు
 నిలుపక సొలవక నిద్దుర వ్రాక
 కలఁగక నన్నోదకములపై నాస
 గొలుపక వ్యపగతత్తు తృష్ణుఁ డగుచు
 మొగము స్రుక్కింపక ముడుఁగక రేయుఁ
 బగ లన కమ్మహీసాలుఁ డొనర్ప

1580

1590

వికారపురూపుగల పనివాండు, పసరంపు = పశువులయొక్క, బడికివ్రేయఁగఁ =
 పదను పెట్టుటకు, ఒఱగఁ దీసినరీతిఁ = వాలునట్లు విలవిలరాచుకొన్నవిధ
 ముగా - కుక్కలుఁ పీకఁగానొప్పికి కొమ్ములు ఒఱగునట్లు నేలరాచినరీతిగానే
 యున్నమృగముల బొందులనుట, మురియలు = ఖండములు నంజుళ్లు = మాంసము
 లు, ప్రేవులు వాతికేతేరఁ = అసహ్యమైన దుర్గంధమునకు ఓకిలింతపుట్టి కడుపు
 లోని ప్రేగులు నోటికిరాఁగా, కింకిరిపడక = రోతపడక, వ్యపగతత్తు తృష్ణుఁ
 డు = పోయినట్టి ఆకలిదప్పులుగలవాఁడు, స్రుక్కింపక = ముడుఁగక, నెరసులు =

నెరసులుఁ దప్పలు నెమకుచు నొక్క
 వెరవు చిత్తంబున వెదకి 'సత్యంబు
 తెరలంగ వీని ప్రతిజ్ఞఁ దప్పించి
 కరమిష్ట మొనరింతుఁ గౌశికమునికి'
 నని నిశ్చయము సేసి యావీరభాహుఁ
 డొనరంగ నొక రాత్రి యుద్వేగతేంద్రు
 తొడలపైఁ బదములతుదఁ జూపి భక్తి
 నడుగు లొత్తుచు నున్న సతనిమనంబు
 నొరయ మాయా నిద్ర నొంది రే యెల్లఁ
 జరణసేవ యొనర్చుజననాథుఁ జూచి
 'యోరి నీదెస నాకు నుల్లంబునందు
 వారక కొంతవిశ్వాసంబు వ్రెడమెఁ
 బన్నుగా నాసేయుపనులపై నిన్ను
 మన్నించి నిలిపెద మది నఱ లేక
 వినుమది చెప్పెద వివరంబు గాఁగఁ
 బెనుపొంద నీ పురిప్రేతవనంబు
 నా గుత్తగాఁ జేసినాఁడ నీ వచటి
 కేఁగి పీనుఁగుఁ గాటి కెవ్వరేఁ దెచ్చి
 కైకొని తమయిచ్చ గాఁ గాల్చి మరలి
 పోకుండ నాయానఁ బొడిచి యాశవము

1600

1610

దోషములు, తెరలంగఁ = తప్పిపోవునట్లు, ఆతనిమనంబునొఱయఁ = ఆతని
 మనస్సునొత్తిచూచుటకు, అఱ = సంకోచము, కాటికిఁ = పల్లెకాటికి, ఎవ్వరేఁ
 = ఎవ్వరైనను, తమయిచ్చగాఁ = తమయిష్టప్రకారముగా - మనయుత్తరు
 పులేక తమయిష్టము చొప్పునననుట, మరలిపోకుండఁ = తిరిగిపోకుండునట్లుగా,

మొల నున్నవస్త్రంబు మొగము కోకయును
 వలనొప్ప నొకమాడ వాతిపాతికయుఁ
 జెనుపొంద నాకిచ్చి పిండాశనంబుఁ
 దిని నీవు బ్రతుకు మీ దినముననుండి
 వీరదా ననుపేర వెలయు మీ విపుడు
 కోరి పట్టెడుముద్ర గుదియ గొమ్మనుచుఁ
 దనచేతి కిచ్చినఁ దగఁ బసి పూని
 వినయంబుతో మ్రొక్కి వీడ్కొని పోయి
 యత్తటిఁ గమురుకం పడరి దిక్కులను
 మొత్తమై నిగుడుకొంబొగలు నంతంత
 మండు నొల్కులుఁ జేరి మానవమాంస
 ఖండంబు లొండొండఁ గసికిలఁ గ్రుచ్చి
 కమ్మగాఁ గాల్చి చంకటఁ బెట్టి మెసఁగి
 నెమ్మది నృత్యంబు నెఱపుభూతములు
 సగము గాలుచు నున్న శవములఁ బట్టి
 తిగిచి గుంపులు గూడి తినుపిశాచములు
 నెడనెడ బొక్కల నిడినబాలకుల
 వెడలించి భక్షించుబేతాళతతులుఁ
 దలకాయలకు మూఁగి తమతమ వనుచుఁ
 గలహించుడాకినీగణములు నుటియు

1620

1630

పొడిచి=అగపడ - వారికనుట, వాతిపాతిక=వాతికాసును, పిండాశనంబు=తర్పణములప్పుడు పెట్టుపిండము లాహారము, కమరుకంపు=కాలినదుర్గంధము, అడరి=వ్యాపించి, ఒల్కులు=పీనుగులు, కసికలు=సలాకలు - శూలములు, ఎడనెడ=నడుమనడుమ, బొక్కల=గుంతలందు - బిడ్డలను సోదపెట్టికాల్చు

వడి వధ్యశిలలపై వడిసి యందంద
 మడువులై పేరినమనుజర క్తములుఁ
 బుఱియల నట మ్రింగి పులిత్రేపు లడర
 నటగక పొరలాడి యటచు రక్కసులు
 మునుముగాఁ గొట్టుల మోఁక్కాళ్ల నూఁది
 కొని నిక్కి యా మీఁదఁ గుణపశ్యములుఁ
 దొడికి దంప్తల నొక్కి ద్రుస్సి రాఁ దిగిచి
 కడఁగి క్రక్కెడు జంబుకములుఁ దోఁడేళ్లుఁ
 బిండాన్న శేషముల్ ప్రిదులక మెసఁగి
 యొండొండ వ్రాలుచు నున్నఘూకములుఁ
 గరములఁ గొఱవులు గైకొని పేర్చి
 గురులు వాతెడు పెద్దకొఱవి దయ్యములు
 వ్రాకుండ మాయపుఁబూసరల్ దెచ్చి
 చేకొని యామంత్రసిద్ధుల కిచ్చి
 తొత్తులగతి నుండి తొడరిననరులఁ
 బొత్తులఁ దినెడు పెంపుడుదయ్యములును
 సరిఁ గూడి ఋగ్యజుస్సామవేదములు

1640

కగుంతలు త్రవ్వపూడ్చుటగలదుగనుక నిట్లు చెప్పఁబడినది, వధ్యశిలలు=చంపఁ
 దగినవారినినిలిపి చంపునట్టితాళ్లు, మునుముగాఁ = ముందుగా, గుణపశ్యము
 ల్ = పీనుఁగునెఱుఱులు, తొడికి=పట్టికొని, ద్రుస్సిరాఁ = తెగివచ్చునట్లు, జంబు
 కములు = నక్కలు, గురులుపాతెడు=పరువులై తేడు, మాయపు పూసరల్ =
 కపటపు పూదండలను, మంత్రసిద్ధులు = మంత్రసిద్ధికైవలైకాటిలో జపాదులుచే
 యువారు, తొత్తులు=వరపుళ్లు, తొడరిననరుల్ = వారినిమార్కొన్న జనులను,
 పొత్తుల్ = ఒకరిపొత్తునొకరు - సంగడిగా, పెంపుడుదయ్యములు = పెంచినట్టి

పరఁగ గుణించెడుబ్రహ్మరాక్షసులుఁ
గ్రంధుగాఁ గలిగి వెక్కసమును వెఱపు
నందంద యొదవించునారుద్రభూమి

1650

నారాజ శేఖరుం డటఁ బ్రవేశించి
ధీరుఁ డై నిజఖడ్గదీపులు నిగుడఁ
జుట్టి పేరముఁ బెట్టి నుడివడ నొడిసి
పట్టి కూతలుఁ బెట్టి బలువిడి మోఁది
యెల్ల భూతంబుల నెల్ల డాకినుల
నెల్ల శాకినుల మోహిని పిశాచములఁ
గనుఁగొని 'నేఁ డాదిగా మీరు గూడి
చని వీర బాహునిసదనంబునందు

పెట్టి గొట్టము నీళ్లు వెలయంగఁ గనవు
కట్టలు నివి యాదిగాఁ గలపనులు

1660

పగ లెల్లఁ జేసి మాపటి కిట వచ్చి
తెగువ మై నీకాడు తిరుగ రా నుండి
యెచ్చట నెవ్వరు నెఱుంగక యుండ
వచ్చి పీనుఁగుఁ గాల వైచి పోకుండ
నా లీల కొఱవిదయ్యంబుల దివ్వె
కోలల వారిగాఁ గొని గస్తు దిరిగి

దయ్యములు, సరిఁగూడి=సరి గా జతలుగూడి; వెక్కసము=వేండ్రము, పేరము
=పరుగు - చుట్టు, నుడివడ=తడఁబడఁగా, పెట్టి=కూలిపని, కొట్టము=పసుల
కొట్టము, కాడు=శ్చశాసము, తిరుగరానుండి=చుట్టితిరిగి, ఎచ్చట...పోకుం
డ=ఎచ్చటఁగాని ఎవరైనను తెలియకుండునట్లు పీనుఁగును కాలఁబెట్టి పో
కుండునట్లుగా, దివ్వెకోలలవారు=దివ్వట్టివారు, పొడచూపక = తమ్ములగ

‘ప్రొద్దునఁ జనుదెంచి పొడచూప కున్న
గ్రుద్ది యీ గుడ్డునఁ గొట్టుదు’ ననుచు
విపులసంపద గలవీరచౌహునకు

‘జపము సేయుఁడు మంత్రసాధకు’ లనియుఁ

1670

జండాలుఁ డనక మాస్వామి నీవించి
రండు నిచ్చలు బ్రహ్మరాక్షసు’ లనుచు

గట్టిగా నియమ ముక్రమమునఁ జేసి

నిట్టరాడునుఁబోలె నిలుచున్న వాని

బేతాళు నొక్కనిఁ బిలిచి నీ వింక

ఘాతగా నా కొల్వుకాఁడవై వీరిఁ

గొట్టి యిందఱఁ బనిగొనుచు నిచ్చోటఁ

బెట్టింపు తగు మంచఁ బెంపార’ ననిన

వసుధఁ జాఁగిలి మ్రొక్కి వాఁడును నేఁగి

మసలక దిబ్బగా మన్ను వ్రేయించి

1680

సమముగా ఘనశిలాస్తంభముల్ నిలిపి

యమరంగ నొకమంచ యామిఁద వైచి

‘విచ్చేయు’ మని విన్నవించిన విభుఁడు

వచ్చి యా మంచపై వలనొప్ప నుండి

యడిదంబు తోడుగా నా రుద్ర భూమి

కడు నప్రమత్తుఁడై కాఁ పుండె నంత

నట కాలకౌశికునాలయంబునను

పలుపక, నిట్టరాడు = ఇంటినడుమపొడవుగా నాటినకంబము, ఘాతగా = గట్టిగా, కొల్వుకాఁడు = భృత్యుఁడు, అడిదము = కత్తి, మటుమాయలు = మిక్కుటపుమాయలు, మలకలు = పంకరలు, ఉడుకులు = కొందలములు - తపిం

మటుమాయలను జిక్కి మలకలఁ జొక్కి
 యుపవాసములఁ గుంది యుడుకులఁ గంది
 యెపుడు చింతల వ్రేఁగి హృదయంబు గ్రాఁగి 1690
 కంటకంబుల నొచ్చి కన్నీరు దెచ్చి
 కంటసంబులఁ జిక్కి కఱుకులఁ బొక్కి
 మురిపెంబు వీడి మోము గరంబువాడి
 గరువంబు దూలి శృంగారంబు మాలి
 విభ్రాంతి మది మీఱి వెలువెలఁ బాఱి
 విభ్రమంబులు జాఱి విశ్వేశు దూఱి
 బలురాహుముఖమునఁ బడి కాంతి దప్పి
 జలదరించెడుబాలశశిరేఖఁ బోలె
 నలిగి యందఱు 'హంసనారి'నాఁ బరఁగి
 బలుబాములకు నోర్చి పట్టియుఁ దాను 1700
 దినమును జంద్రమతీదేవి పనుపు
 పనులు సేయుచు నిట్లు పండ్రెండు నెలలు
 మునుకొని వర్తింప భూపాలసుతునిఁ
 గనుఁగొని యొకనాఁడు కాలకౌశికుఁడు
 చేరి 'యో లోహిత చెలఁగి యే ప్రాద్దు
 నీరీతిఁ జంటిక్రిం దిఱికి యీ తొత్తు

చుటలు, గ్రాఁగి=గ్రాఁగినదై, కంటకములు = విరోధోక్తులు, కంటసంబులు=
 విప్రలాపములు, కఱుకులు = కారిత్యములు, మురిపెంబు=మురుపు - నడల
 యొయ్యారము, గరువము=గొప్పదనము, జలదరించెడు... రేఖ=కంపించుచున్న
 లేతచంద్రకళ, హంసనారి=ఇదిచంద్రమతికి కాలకౌశికునింటఁగలిగిన పేరు, బలు
 బాములు=పెనుఇడుములు, చంటిక్రిం దిఱికి = స్తనములక్రింద నేహత్తుకొని - తల్లి

కఱపుల గుడిచాటుకాడ వై యిట్లు
తఱలవు వీరవెల్ల దద్దులు గట్ట
నడువక కా దింక' నని జడ వట్టి
తొడలును జెవులు నెత్తురు లుబ్బ నులిమి
'యిది యాదిగా నింక నీ వాడలోనఁ

1710

జది వెడియాబ్రహ్మచారులఁ గూడి
బుద్ధి దప్పక వసంబునకు నిచ్చలును
బ్రౌద్దునఁ జని పదిపుల్లె లాకులును
వేలిమి సమిధలు వెలయ దర్భలును
బాలురపో రుడ్పఁ బండ్లు దోసెడును
దులసి పత్రియుఁ బెయ్య దూడకుఁ గసవు
నలవడఁ గొంచు ర'మ్మని నియమించి
పనిచిన వెలువెలఁ బొటచు వచ్చి

తన తల్లి పాదపద్మములపై వ్రాలి
యనయంబు వగచుచు నశ్రువు లొలుకఁ
దనతెఱం గప్పు డంతయుఁ జెప్పటయును
గడుపులోఁ జెయి వెట్టి కలఁచి నట్టెనఁ
గడు భయంబునఁ బొంది కన్నీరు దొరుఁగ
గురుకుచంబులతోడఁ గొడుకుమో మొత్తి
తరలాక్షి వెదవులు దడపుచుఁ బలికె
'గటకటా! కృప మాలి కాలకౌశికున

1720

న్నులమాటువిడువకయనుట, కఱపుల...కాటడై=చెప్పుడు బోధనములప్ర
దించుచున్నవాడవై, తరలవు=కదలవు, అడువక కాదింకన్=కొట్టకనిక తీయదు,
లిమి=హోమము, ఉడ్పన్=మాన్పించుటకు, పత్రి=బిల్వపత్రి, తలయేరు=

కిటు నిన్నుఁ బని కంప నెట్లు నోరాడె

నడవికి నీ విప్పు డరిగినఁ గాని

తడయక విపునితలయేరు దిగదు

1730

పట్టభద్రునికూర్చి పట్టికి వేల్చి

కట్టెలు మోవంగఁ గట్టడే నీకు

గట్టిగా భాగ్యంబు గలవధూ మణికిఁ

బుట్టక నాకేల పుట్టితి కూన

యడవికి నిన్నుఁ బొమ్మనఁ జూచి చూచి

నుడువంగ నే గతి నోరాడు నాకు

నినుఁ బాసి నిమిషంబు నే నిల్వఁ జాల

ననుఁ బాసి పోయెదే నా ముద్దులయ్య

చేకొని యింక నేమి సేయ నున్నవియొ

కాక విశ్వామిత్రు కపటవర్తనము'

1740

లని వెచ్చ నూర్చుచు నా పుణ్యసాధి

వినయంబుతో నెల్లవేల్పుల వేడి

దనుజదర్శికరతస్కరభూత

ఘనతరమృగ పక్షి గణములవలన

నవిరళంబుగఁ బ్రాణహాని లేకుండ

వివిధభంగులను దీవించి నందనుని

వలచేత నొకరక్ష వలనొప్పఁ గట్టి

తలనొప్పి, పట్టభద్రుని... పట్టికొ = పట్టాభిషిక్తుడైనరాజుకడుపునఁబుట్టినగా
రాబుకొడుకునకు, వేల్చి కట్టెలు = హోమముకొఱకై నసమిధలు, కట్టడే = నిర్ణయ
మా, విశ్వామిత్రుకపటవర్తనములు చేకొని యింక నేమి సేయ నున్నవియొ కాక
అనియన్వయము, దనుజ = రాక్షసులు, దర్శికర = సర్పములు, తస్కర = దొంగలు,
అవిరళంబుగొ = దట్టముగా, వలను ఒప్పొ = పొందుమీఱఁగా, మోరత్రోళ

యలుగక 'పొ'మ్మని యనుపంగ నడవి
 కెలమితో నృపసూనుఁ డేగుచు నుండఁ
 జలము మీఱంగ విశ్వామిత్రుఁ డంతఁ
 దనమంత్రశక్తిచేఁ దక్షకుఁ డనెడి
 ఘనపన్నగంబు నాకర్షించి పలికె
 'నోయి తక్షక మాకు నుపకార మొకటి
 సేయుము నీ కిది చెప్పెదఁ దెలియ
 వినుము హరిశ్చంద్రవిభుఁడు వసిష్ఠ
 మునిమాట చెల్లింప మోరత్రోపునను
 నెట్టన సత్యంబు నెఱవెద ననుచు
 నుట్టి గట్టుక వ్రేలు చున్నాఁడు వానిఁ
 గలఁచి బొంకింప నెక్కడ సందు లేక
 తలపోసి యారీతిఁ దపము చాలించి
 తిట్టున కొడిగట్టి తిరుగు చున్నాఁడ
 రట్టు దప్పక పొందు రా నున్నవేళఁ
 గలయఁ బర్వెడుభవద్గరళకాలాగ్నిఁ
 గులగిరులైన నుగ్గులు వాఱఁ గాలు
 వసుధలోఁ దక్కినవా రన నెంత
 మసలక నీవు నా మతమున నేగి

1750

1760

సను - ముట్టెతోత్రోయుటచేత-పందులు మొదలైనవి ముట్టెతోనే యవలీల
 గా చెట్లను పెల్లగింపఁజూచునట్లు - కష్టమయ్యును అవలీలగాననుట, ఉట్టి
 గట్టుక...చున్నాఁడు=ఒక్కటే దీక్షగానున్నాఁడు, తిట్టునకు ఒడిగట్టి=దూ
 ఱునకును లోనయి, రట్టు...నున్నవేళ=నిందరానున్నవేళ తప్పకవచ్చును, భవత్
 గరళ కాలాగ్ని = నీయొక్కవిషమనెడి కాలవహ్ని, కులగిరులు = కులప

యహికులో త్తమ లోహితాస్యకుమారు
 గహనంబులోఁ బడఁ గఱచి ర'మునినఁ
 దడయక పనిఁ బూసి తక్షకుం డపుడు
 వడి నేఁగి యల పితృవనసమీపమునఁ
 దల్లు కొట్టెడిగుంటదరిఁ జాలఁ బ్రబలి
 చల్లగా నీడయై చలివెంద్రవ్రాలె
 మట్టంపుఁబొడవున మా నై నమట్టి
 చెట్టుక్రిందటిపుట్ట చేకొని యుండె
 నా తక్షకునినేత కనుకూల మొదవఁ
 బ్రీతితో శిష్యులఁ బిలిచి కౌశికుఁడు
 'మునికుమారకులార ముదమున మీరు
 చని లోహితాస్యుని సంగడిఁ గూడి
 వనములోఁ జరియించువానిఁ బ్రేరేచి
 కొని పోయి తక్షకుఁ ఘోరవిషాగ్నిఁ
 బడఁ ద్రోచి రం'డని పనిచినవారు
 తడయక చని రాచతనయునిఁ గాంచి
 'యో లోహితాస్య మాయొజ్జలు వనుప
 నీ లీల వచ్చి ము న్నెప్పుడు నిచటఁ
 గడునొప్పుఫలములుఁ గంద మూలములు
 నుడుగక కొనిపోవు చుందుము గాన

1770

1780

ర్వతములు, నుగ్గులువాఱక = చూర్ణమగునట్లుగా, గహనంబులోక = చో
 రరానియడవియందు, పడక = సేలఁగూలునట్లు, పితృవనసమీపమునక = వల్లెకాటి
 దాపున, తల్లుకొట్టెడుగుంటదరి = చినచిన్నయలలుకొట్టుచుండెడికొలనిగట్టున, చలి
 వెంద్ర = చలిపందిరి, మట్టంపుపొడవునక = దిట్ట మైనపొడవుచేత, మానై న =

గుఱుతులు మే మెఱుంగుదు మంతటికిని
 దెఱుగొప్ప నీవు నేతెము మా వెనుక'
 ననుచు బోధించి వా రలు గొనిపోయి
 మనుజేశసుతుఁడు నెమ్మనమున నలర
 ఫలములు దర్భలు పసిమాడ కసవు
 కలయంగఁ దోడ్పడి కట్టగాఁ గట్టి
 సమిధలు దల కెత్తి 'చను'మన్న మొగము
 చెమరింపఁ గూతటి చీకాకు పడఁగ
 దడవడంకులు గొంచుఁ డను వెల్లఁ గంద
 నడుగులు దొఁటెల్ల నల్లన నడచి
 వచ్చి యల్లప్పటివటమూలమునను
 జెచ్చెరఁ దలమోపుఁ జేర్చి రాసుతుఁడు
 చల్లని జలము లచ్చటిగుంటఁ ద్రావి
 యొల్లన మరలి యాయుర్వీరుహంబు
 నీడఁ గొండాక సేపు నిద్రించి తన్నుఁ
 గూడి వచ్చినవడుగులు దలఁపింపఁ
 'మనములో నిందాక మఱచి యున్నాఁడ'
 ననుచుఁ బర్ణములు రయంబునఁ గోయ
 నొకకాలు పుట్టవై నూఁది యాసాద
 మొక కొంత నిక్కి ప్రమా నూతగాఁ ద్రొక్కి

1790

1800

గాన, ప్రేరేచి = పురికొల్పి, గుఱుతులు...మంతటికిని = కందమూలఫలాదు
 యందుచోట్ల గుఱుతులనెల్ల తెలియుదుము, దడవడంకులు = మిక్కిలి
 పంపమును, అల్లప్పటి = ఆ, తలమోపు = తలమీఁది బువు, ఒల్లనకొ = మెల్లఁగా,
 వీరుహము = చెట్టు, తలఁపింపకొ = ఆకులు గొనిపోవలయునని తలఁపింపఁగా,

వాలుగొ మ్మొక కేల వడి వంచి యున్న
 కేలు సాఁపఁగ గమకించునాలోనఁ
 గాలకంఠ కఠోర కర కంపితోగ్ర
 శూలాగ్ర నిర్గత స్థూల కీలాభ
 లోలజిహ్వరుణలోచనం బగుచుఁ

1810

గ్రాలెడు ఫణము భీకరముగా ముడిచి
 యాలోన నడఁగినయమ్మహాభుజగ
 మాలోహితాస్యని నదరంటఁ గజచె
 నా విషవహ్ని భగ్గునఁ బేర్చి మేన
 నావహింపక మున్నె 'హా మాత!'యనుచుఁ
 జావుతో సరిపోల్చఁ జనుమూర్ఖ నొంది
 భూవరపుత్రుండు భూమిపై వ్రాలె
 నంత భస్మీభూత మయ్యె నా వటము
 నంతియ కాని యాయాదిసర్పంబు

1820

వాలుగొమ్మ = వ్రాలియున్న శాఖ, ఉన్న కేలు = తక్కిన చేయి, కాలకంఠ...
 లోచనంబు = కాలకంఠ = శివునియొక్క, కఠోర = కఠినమైన, కర = చేతి చేత,
 కంపిత = ఆడింపఁబడిన, ఉగ్ర = భయంకరమైన, శూలాగ్ర = శూలము మో
 ననుండి, నిర్గత = వెడలిన, స్థూల = పెద్దదైన, కీలా = జ్వాలతో, ఆభ = సాటి
 యైన, లోల = చలించుచున్న, జిహ్వ = నాలుకయును, అరుణలోచనము =
 ఎఱ్ఱనికన్నునుగలది, ఇచట శివునిచేతికిని, పాముపడఁగకును, శూలము
 వకును పాము నాలుకకును, శూలాగ్రమందలి స్థూలకీలకును పాము అరుణలో
 చనమునకును సామ్యము దెలియునది, ఫణము = పడఁగ, అదరంటఁ = బిట్టుగా,
 పేర్చి = విజృంభించి, ఆవహింపక = ప్రవేశింపక, చావుతో...మూర్ఖ = మరణ
 ముతో సమానముచేయఁ దగినసొమ్మ, ఆదిసర్పంబు = తక్షకుఁడు, జనని = తల్లి

పనివడి చంప నోపదు బాలు నతని
 జనని పాతివ్రత్యశక్తివెంపునను
 నది చూచి ముని పుత్రు లాశ్చర్య మంది
 'మదిలోనఁ దలఁప నీ మనుజేంద్రసుతుఁడు
 నిగిడినవిషవహ్ని నిలుపునఁ గాలి
 పొగిలి భస్మము గాక పోలించి చూడ
 నలకాలకూటమహాగరళంబు
 చెలఁగుచు మ్రింగి మూర్ఛితుఁ డైనశివుని
 వడుపున నున్నాఁడు వాడదు మోము
 విడువదు తనుకాంతి వీన మంతయును
 బదతలంబులు గాజు వాఱపు నిష్పఁ
 జెద లంటునే వలచేతి యీరక్ష
 వెలయ నే మంచు దీవించి కట్టినదొ
 తలపోయ మును వీనితల్లి దా' ననుచు
 నటిముఱిఁ బురమున కరిగి యావార్త
 తెఱఁ గొప్పఁ జంద్రమతీ దేవితోడ
 గుఱుతులు సెప్పి నడ్డులు చని రంతఁ
 గొఱగానిపలు కనుక్రొవ్వాడివేడి
 మెఱుఁగుఁగై దువు నాటి మెఱమిన గుండె
 పఱియలుగా వ్రీలి ప్రాణంబు వెడలి

1830

1840

గలకూట...గరళంబు = హాలాహలమహావిషము, గాజు వాఱపు = గట్టి
 పు, కొఱగాని=పసమాలిన, క్రొవ్వాడివేడి=ఘక్కిలివాడియైవేడిగానున్న,
 మెఱుఁగు కైదువు=పదునుబెట్టఁగా తళతళ మెఱయుచున్న వాడి యాయుధ
 ణను, మెఱమినకొ=నాటి యిటునటు మెదల్చినచో, పఱియలు=తునుకలు

యదరి భూవరుదేవి 'హా పుత్ర' యనుచు
 నొడవిన వెనుమూర్చు నొక్కింతదడవు
 తఱిగినకడలిచందంబున నేల
 యొజగి చేష్టలు దక్కి యొయ్యన దెలసి
 నేలలు పుడుకుచు నిగిడినవగుల
 వాలుఁగన్నుల నీరు వఱద లై పాఱ
 'నక్కటా యో లోహితాస్య నా కింక
 దిక్కెవ్వ రిటమీఁదఁ దెరు వేది బ్రతుకు
 కీదుఃఖవార్ధి నే నేతెప్పఁ గడవ
 నీఁదుదు నీవిధి కే మని వగతుఁ

1850

బతిఁ బొసియును నిన్నుఁబట్టి నాపట్టి
 మతిని నే దిగులును మఱచి వర్తింప
 నెక్కడ నుండి నేఁ డిటు వెంటనంటి
 తెక్కలి దై వంబు ద్రెక్కొనె నిన్నుఁ
 బుట్టక పుట్టినపుట్టుభోగికిని
 బుట్టభోగికిఁ బగఁ బుట్ట నేమిటికి

భూవరుదేవి = రాజభార్య, ఒడవిన = కలిగిన, తఱిగినకడలి = నఱకఁబడినయరఁటి
 చెట్టు, పుడుకుచు = తడవుచు, నిగిడిన = సాఁగిన - అతిశయించిన, వాలుఁగన్నులు
 = విశాలములైన నేతలు, వఱదలు = ప్రవాహములు, తెరువేనిబ్రతుకుకు = బ్రతు
 కుటకు దారియేద? దుఃఖవార్ధి = దుఃఖసముద్రము, నేతెప్పఁ = నీదీతెప్పఁగాఁగొని,
 - ఎవ్వరిని ప్రాపుగానాశ్రయించి, ఈమహాదుఃఖమును, కడవనీఁదుదును = దాఁ
 టునట్లు ఈదఁగలదానను, ఈవిధికి = ఈదైవవ్యాపారమునకు, నిన్నుఁబట్టి = నీ
 వుండుటంజేసి, తెక్కలి = వంచనచే, ద్రెక్కొనె = చంపెను, పుట్టక పుట్టినపు
 ట్టుభోగికిని = లేకలేక పుట్టి పుట్టుక మోదలుగా భోగములనుభవించుచుండువానికి.

నప్పాపజాతిపు ర్వదరంటఁ గఱచు
నప్పుడు నన్ను నే మని తలంచితివై
వేడిమి హృదయ మీవిప్రున కెపుడు
వీడు కొండొకవాడు విసినభూములకుఁ

1860

గనికరింపక పంపఁగా నెట్లు వచ్చు
ననక కృపాహీనుడై నిన్నుఁ బంపె
బంపె బో నీకుఁగాఁ బనిఁ బూని యడవి

కింపెసలార నే నేల పో నైతి
బోవుట గలిగినఁ బుత్ర నిక గోలు
పోవుదునే బుద్ధి బురు వేట్లు మేసె
నీపుట్టినప్పుడు నెమ్మి దె వజ్జ

లేపార నిల యెల్ల నేలెద వనుచుఁ
గడఁగి పల్కిరి గాని కాలాహిచేత
నడవిలోపలఁ జత్తు వనరైరి తనయ

1870

యడవికి నీ వేగునపుడు గన్నీరు
వెడలెడునీవాలు వెడఁదగన్నులును

ఆగర్భ శ్రీమంతుడగు నీకును, పుట్టభోగికిని=పుట్టయందుండు పామునకును, ఆ
పాపజాతిపుర్వు = ఆపాపిష్ఠమైనపురుగు-పాము, అదరంటకొ = మిక్కిలిగా,
వేడిమి హృదయము = మనస్సు కూరమైనది, 'వీడు...ననక' = వీడు పసివాడే
అరణ్యభూములకు దయచేక యెట్లుపంపవచ్చును అని యెంచక, పంపెబో = పంపి
నను పంపనీ, నీకుఁగాఁబనిపూని = నీకొఱకుపనిచేకొని-నీకు పెట్టినపని నేనువహించి
యేలపోకపోతిని, పోవుట... పోవుదునే = నేనుపోయియుందు నేని, కొడుకా
నిన్ను దారపోసికొందునా-దారపోసికొనననుట, బుద్ధిపురు వెట్లు మేసె = నాబు
ద్ధి పురుగేవిధమునఁ దినివైచినది, నాబుద్ధియు నెట్లుముసించినదో యనుట, దై
వజ్జులు = జ్యోతిషికులు, కాలాహి = కూరసర్పము, వాలు వెడఁదగన్నులు = నిడు

విన్ననై పెదవులు విఱిచి దైన్యమున
 నన్ను రమ్మని పిల్చు నలికొట్టుపలుకుఁ
 బలుచనిచేమటతో ఫాలభాగమునఁ
 గలగొన నంటిన కాక పక్షములుఁ
 దలసాల వెడలెడుదాఁక నా దెసకు
 మలయుచూడ్కులు గలమంచినీమోముఁ
 గన్నులఁ గట్టినకై వడిఁ దోచు
 చున్నది యిప్పు డెట్లొప్పుదు మఱవఁ
 బ్రొద్దు నేఁ డిదె క్రుంకెఁ బొలమున నుండి
 ముద్దులేగలు వచ్చి మొదవులఁ గలసె
 మనమున మోహంబు మల్లడి గొనఁగఁ
 జనుదేవు నీవేల చన్నులు సేపె
 నేపరింపుదురె న న్నిట్లు మా యయ్య
 నా పుత్రరత్నంబ నా నిధానంబ
 యని పెక్కు భంగుల నడలుభూపాలు
 వనితవై నా విప్రవనిత గోపించి
 'యోసి యమాంగల్య మొదవ నేడ్చెదవు

1880

దలై విఱిచి గానుండుకన్నులు, నలికొట్టుపలుకు=ననకొట్టుమాటపోలేక సడిగొ
 ట్టుచుండుపలుకనుట, కలగొనక=చెదరఁగా, కాకపక్షములు=కూకట్లు, తల
 సాల=తలవాకిలి, మలయుచూడ్కులు=తిరిగితిరిగి చూచుచూపులు, కన్నులఁగ
 ట్టినకై వడి=కన్నులలో నే యుండునట్లు, ఎట్లొప్పుదుమఱవ=మఱవనెట్లు నేర్తును,
 ముద్దులేగలు=ముద్దుగులుకు దూడలు, మొదవులక=ఆవులను, చన్నులు సేపె=చ
 న్నులందు పాలుచేపుచున్నది, ఏపరింపుదురె=దుఃఖపెట్టుదురా, భూపాలువ
 నిత=రాజకాంత, కలగొని=ఇటునటువ్యాపించి, చీమల గామలవలెను-ఇది జాతీ

యీసంధ్యప్రొద్దు మాయంటిముందటను

1890

గలగొని చీమల గామల వలెను

జెలఁగుచు ముందర శిశువు లాడఁగను

నీకేల పలవింప నీకుమారునకు

నీకునుగాఁ జెడ నేఁ డిల్లుఁ బెళ్లుఁ

బోకార్చి నట్టి యీ ప్రోడకు నేడ్వ

నాకుఁ బోవదు గాక నా సూత్రధారి

కొడుకు నెక్కడ దాఁగ గుఱతుగా నంపి

కడునుగ్ర భుజగంబు గఱచిన దనుచు

వెడయేడ్పు లేడ్చుచు వెదకుచు సందు

వెడలి పోఁ జూచెనో వేసాలు వన్ని

1900

లోకంబులో లేని లొటతాటక తై

నీ కువాడము లన్నియుఁ దెల్పు మాకుఁ

గైకొని మేఁకలఁ గాచి రా పొమ్ము

నీకంటె మిక్కిలి నెఱజాణ నేను

గొడుకుకు విలపించు కొనుచు నీవున్న

నెడప కెన్వరు సేతు రీపను లెల్లఁ

యము - గుంపులుగా క్రిక్కిరిసియునుట, నీకుమారునకు... పెళ్లు=నేడునాయి
ల్లును పెళ్లును నిన్నుండియు నీకొడుకునుండియుఁజెడినది, పోకార్చి...పోవదు
గాక - పోఁగొట్టుకొన్న యాప్రోడబిడ్డకు నేడ్చుట నాకునొప్పదుగాని - ఇట
లోహితాస్యుని ప్రోడయనుట పరిహాసపరము - ప్రోడబిడ్డనాయనుట, సూత్ర
ధారికొడుకను=సూత్రధారివలె పలువేషములు నేర్చిన యాకొడుకును, దాఁగఁగు
ఱుతుగా నంపి=దాఁగికొనుటకు అడియాలముచెప్పిపంపి, కడునుగ్రభుజగంబు=
మిక్కిలిభయంకరమైన సర్పము, లొటతాటక తై=జిత్తులమారిదానవు, కువాడ
మ్ములు=కపటవర్తనములు, నెఱజాణ=మంచినేర్పుకత్తై, పిసాళింపక=టక్కులు

జాలు లే లేము పిసాళింప' కనుచు
నాలీల దుర్భాష లాడుచు నున్న
కాలకౌశికుభార్యఁ గనుఁగొని వగపు
లోలోన నడఁచి యాలోలాక్షి పలికెఁ

1910

'దల్లి నామీఁద ని త్తెటి దయ నుంపు
ముల్లంబులో నిది యొండుగాఁ గొనకు
విస మెక్కి చచ్చెనో విపినంబు లోనఁ
బొనఁగంగఁ గొఱప్రాణముల నున్నపాడొ
చొప్పడ నా పుత్రుఁ జూచి రా నొకని
నిప్పుడే పంపు వాఁ డీల్గక మున్నె
మసలక తెప్పించి మందుఁ బోయించి
పసనుగా నొనరింపు ప్రాణదానంబు'
ననుచు దైన్యము దోఁప నా రాజుదేవి
తను వేఁడుకొనుచుఁ బాదములపైఁబడినఁ
గలహాకంఠిక కనికర మింత లేక
తలమని ముంగలఁ దలఁ బాయఁ ద్రోచి
'తొలుతఁగిసాముకుఁ దో డింకఁ గొంత
గెలువఁ జూచెదవు మిక్కిలి జాణ వొందు
కట్టెలు దెచ్చున్న ఘనభుజంగముల
పుట్ట లెక్కఁగ నేల పోయె నీకొడుకు
చేకొని యిది మేము చేసినతప్పె

1920

నేయక, కొఱప్రాణములు=కుట్టుసురు, పసనుగాక=పొందికగా, తలము=తొ
లఁగుము, తొలుతటి...జూచెదవు=ముందు మిచ్చుకొన్నందులకు దారపోసినరొ
క్కమేకాక మఱికొంతరొక్కము నీకొడుకు మందుమాకులకు వెచ్చపెట్టింపఁ

వాకట్ట మైతిమి వసుధఁ బాములకు
 మందుల విలువలు మాకేడఁ గలవు
 మందు వెట్టఁగ లేము మనఁజేయ లేము
 వెదక నంపఁగ లేము వెజ్జఁ దేలేము
 మదిమదితో నుండి మాకేమి శ్రద్ధ
 పీడ వాయదు మాకు బిడ్డఁడు నీవుఁ
 గూడు గూరకు సడి గొట్టక యడిగి
 యున్న మాటలు మాని యూరక వచ్చి
 పన్నుగా నీచేయుపను లెల్లఁ దీర్చి
 ప్రొద్దు పోయినమీఁదఁ బోయి నీ పుత్రు
 సుద్ది నిక్కంబుగాఁ జూచి రమ్మనిన
 నుత్తర మొండాడ నులికి యా సాధ్వి
 చిత్తంబులో శోకశిఖి మండుచుండ
 జాము పోయినదాఁకఁ జాఁగఱ గొట్ట
 బాములఁ బొందుచుఁ బనులెల్లఁ దీర్చి
 బడలియు మఱి వచ్చి భక్తి దీపింప
 నడుగు లొత్తుచు నున్న నా విప్రవనిత
 వడి జొల్లు సెలవుల వడియ నూరుపులు
 నిడుదలై గొటగొట నిగుడ వెండుకలు

1930

1940

జూచెదవు, వాకట్టమైతిమి=నోరుకట్టమైతిమి, విలువలు=వెలలు, మనఁజేయఁ =
 బ్రతికింపఁగా, వెజ్జఁ =వైద్యుని, మదిమది...శ్రద్ధ=కుడిచి నెమ్మదిగానుండి మాకీ
 లేనిపోని యక్కఱయేమివచ్చె, పీడ...మాకు=నీబిడ్డఁడు ఏమైతేనేమి మాపీడవ
 చలదు, సడిగొట్టక=నసపెట్టక, సుద్ది=సంగతి, ఉలికి=భయపడి, శోక శిఖి=
 చుఃఖాగ్ని, చాఁగఱగొట్టఁ = బాధింపఁగా, సెలవులఁ = పెదవిమూలలం.

విరిసి జుంజులుదలవేలాడఁ జెమట
దొరుఁగుకక్షంబుల దుర్గంధ మెసఁగఁ
బిసరు గాచినకుండ పేర్పు చందమున
నెసఁగినబాకి నో రెంతయుఁ దెఱచి

1950

కలవరింతల వాడగరితలు బెదరఁ
బెలుచఁ బండ్లును బెటపెటఁ గొర్కు కొనుచు
నొడలిచీర నెఱంగ కుదరంబు పెద్ద
తడగంబుగతిఁ దోఁపఁ దనప్రక్కలందుఁ
జడుగును బేకయుఁ బలెఁ బడి మునిఁగి
పడుచులు గూర్కంగఁ బందిచందమునఁ
దెప్పన నిద్రఁ జెందిన యటమీఁద
నప్పద్మలోచన యల్లన లేచి
యంధకారమును శోకాంధకారమును
బంధురం బగుచు లోపల వెలుపలను

1960

గిటిగొని కవయంగఁ గెం గేల నొక్క
కొఱవిఁ గై కొని వడుగులు సెప్పి చనిన
కడకుఁ బోయినత్రోవగా నొక్కతెయును

దు, జుంజులుతల=పల్లతలయంఁకు, కక్షము=చంక, పిసరు=కడిగినధాన్యములో
త్రోపుడుపడినది, కుండ పేర్పు=కుండ పెంకు, బాకి=పెద్ద, తడగము=ఎద్దుమీఁద
నీళ్లుతెచ్చెడి తోలుసంచి, పడుగు=వస్త్రపు నేతయందలి నిడుపునూలు, పేక
=వస్త్రపు నేతయందలి అడ్డునూలు, పడుచులు=పిల్లవాండ్రు, బంధురము=అధి
కము, లోపల శోకాంధకారమును, వెలుపలఅంధకారమును, గిటిగొని=నెల
కొని, కవయంగఁ=క్రమ్ముకొనఁగా, పోయినత్రోవఁగా=పోయినదే దారిగా.
తాను తెలియకపోయినదారియే దారిగాననుట, వటుభస్మ...నుండఁ=కాళ్లకడ

దొడరినపతిభక్తి తోడుగా నరిగి
 పొడవైన వటభస్మపుంజంబు గాళ్ల
 కడను బుట్ట తలాపికడ నుండ నిట్లు
 పడి కన్ను లరమోడ్చి పాదముల్ వీడు
 పడఁ జూచి మృదుపాణిపల్లవయుగము
 వెడఁదయురంబుపై వ్రేసి గళంబు
 కుడి దిక్కు భుజముపైఁ గొండొక వంచి

1970

మొగ మోరగాఁ బెట్టి ముందటిచుంచు
 జిగి దప్పి కెందూళిచే బీదువాటి
 యొక వికారము లేక యూరక తొల్లి
 ప్రకటనిద్రావస్థఁ బరఁగుచందమున
 నున్న యాలోహితాస్యనిఁ జూచి ప్రాణ
 మున్నదో లే దని యువిద మూర్ఛిల్లి
 ధర మీఁదఁ బడి పెద్దదడవుకుఁ దెలసి
 పురపురఁ జిత్తంబు పొక్క నందంద
 చెందమ్మిరేకులఁ జెనకుహస్తముల

ముందలయును మొగంబును మోఁదుకొనుచుఁ 1981

జాలఁ గీ లెడలినజంత్రంపుబొమ్మ
 పోలిక మూర్ఛిల్లి పుత్రుపై వ్రాలి

మట్టిపొడిరాసియు, తలాపికడపుట్టయునుగానుండునట్లు, వీడుపడకొ = వేలువేల
 ఎడగలుగఁగా, మృదుపాణి పల్లవయుగము = చిగుళ్లపంటి మెత్తనిచేతులదోయి,
 వెడఁదయురము = విశాలవక్షము, గళంబు = మెడ, చుంచు = కూకటి, జిగిదప్పి =
 కాంతిమాసి, కెందూళిచే బీదువాటి - ఎట్టదుమ్ముచేత వన్నెమాటి, చెను = మాతా
 దు = పోలునట్టి, కీలుఎడలిన = మఱివీడిన, కల్యాణవిహార = శుభమైన నడవడిగ వాఁ •

క్రమ్మఁ దెలివైంది కన్నీరు దొరుగ
నమ్మదిరాక్షి యిట్లని యేడ్వఁ దొడఁగె
'హా లోహితాస్య వంశైక విస్తార
లాలితసౌభాగ్యలక్షణాకార

హా నిర్వికార మహాగుణాధార
భూనుతఘనమణిభూషణోదార

హా సుకుమార కల్యాణవిహార

వాసి కెక్కినచక్రవర్తికుమార

తిన్ననినగ వామతించునీమోము

పుట్టు.

1990

కన్నులపండువుగాఁ జూడకున్నఁ

బులకండ మొలుకునీ ముద్దులమాట

లలవడ వీనుల నాలింప కున్న

మెఱుఁ గారునీబోదుమేను చిత్తంబు

కఱవు పై నక్కునఁ గదియింప కున్న

నొడలఁ బ్రాణము లుండ వైకనిమిషంబు

నెడముగా నినుఁబాసి యే నెట్లు లోర్తు

నేతెరువునఁ బోయి యే నెట్లు వత్తు

నాతోడఁ జెప్ప వే నాతోడునీడ

2000

యెచ్చట నుండి నిన్నెలమి నేఁ బిలువ

వచ్చి నన్ బొడగాంచి వదనాబ్జ మలర

నెదురుగా వత్తు నేఁ డేటికి రావు

డా,తిన్ననినగవు=చక్కనినవ్వు, అమతించు=పుట్టు, పులకండము=కండచక్రైర,
బోదుమేను-గోముగాఁ బెరిగిన మేను, అక్కునన్=తొమ్మున, ఎడముగా = తెఱపి
గా-నీకునాకుచేరిక లేనట్లుగా, ఎచ్చటనుండిన్=ఎక్కడనుండిగాని, మరులు=ప్రే

మది నీకు నా మీఁద మరులెందుఁ బోయె
 వడుగులచేత నీ వార్త విన్నపుడె
 తడయక నే రానితప్పు పైఁ బెట్టి
 యలుకమై ముఖ పద్మ మవ్వలఁజేసి
 పలుకవు నే నీట్లు పలుమాటఁ బిలువ
 నో యన్న నే మని యొకమరి కింక
 నో యన్న నీ కింక నుడిగి నాలోని
 కుం దార్పవే పైఁడికుండలమేడ
 లందు రత్నావళి నలరునుయ్యెలల
 సుదతులు జోకొట్టి జోలలు వాడ
 నిదుర ప్రియైడునీవు నేఁడు రానేలఁ
 బడి నక్క లఱవ నిర్భయమున నడవి
 నుడుగక నిద్దుర నొంది యున్నాఁడ
 వే మందు నింక నె క్లేమందు విధిని
 నేమందు వెట్టిన నెసగుఁ బ్రాణము
 లని యని పలవించి యవనిపైఁ బొరలి
 తనయుని ముక్కునఁ దన వ్రేలు మోపి
 యుడుగక మెల్ల నె యూరువు లరసి
 'యొడలఁ బ్రాణము డాఁగి యున్నది గాని

2010

2020

మ, పైఁబెట్టి=మీఁదమోపి, ముఖపద్మమవ్వలఁజేసి = ముఖారవిందము పెడమఱి
 గాత్రిప్పుకొని 'ఓయన్న' ఏమిఅని ఒకమరికి ఇంక 'ఓయన్న నీకింక' ఉడిగి
 అని ఛేదము. ఓయన్నా! నేనుఓయని పిలువఁగా ఇంకవొకసారి ఏమియనిచెప్పి, నీ
 కోపమునువిడిచి యనియర్థము, కుందు=దుఃఖము, పైఁడికుండలమేడలు=బంగారు
 కుంభములుంపఁబడిన సౌధములు, రానేల=రాతి నేలయందు, ఏమందు... నెట్లు=

చావఁడు వీఁడని చర్చించి మఱియు
 భావించి యిది యేల వలవని యాస
 వత్తురే చచ్చినవారును మరల
 నిత్తటి నిటు చావ నిది కట్ట డయ్యె
 నిన్నియుఁ గల్గ లూహింపఁ గౌశికుఁడు
 నన్ను వేదనఁ బెట్ట నలిఁ బన్ని నట్టి
 మాయ గా కని దైవమా' యని కొడుకుఁ
 బాయనియక్కునఁ బట్టి పాలిండ్ల

2030

నొత్తి 'యో యమ్మ చ న్నొల్లఁ' డ్క శోక
 మొత్తి యా కఱచినయురగంబు దలఁచి
 శ్రుతిబాహ్యుఁ డిలఁ బుట్టుగ్రుడ్డు తామసుఁడు
 గతిచెడ్డ చెడుగు తెక్కలి బొక్కలాఁడుఁ
 బదవిహీనుఁడు జగ త్పాణభక్షకుఁడు

ఇఁక నేనెట్లు బ్రదుకుదును, వలవనియాస=కూడనియాస, కట్టడి=ఏర్పాటు, పాయ
 నియక్కునఁ=కొడుకు నెన్నఁడును ఎడఁబాసియుండని తనతోమ్మనందు, ఓయ
 మ్మ చన్నొల్లఁడు అఁకశోకము=ఓయమ్మా చన్నొల్లఁడేయనెడి శోకము, ఊర
 గము=పాము, శ్రుతిబాహ్యుఁడు=చెవులులేనివాఁడని సర్వపరము-వేదబాహ్యుఁ
 డని అర్థాంతరము, పుట్టుగ్రుడ్డు=గ్రుడ్డునఁబుట్టినది, అని సర్వపరము-పుట్టినది మొ
 దలుగా గ్రుడ్డియైనవాఁడని యర్థాంతరము, తామసుఁడు=నీచుఁడు, తామసస
 ర్పజాతి, గతిచెడ్డచెడుగు=దారి సరిగాలేక ఎంకరగానుండుదుష్టజంతువు-దా
 రితప్పినదుష్టుఁడని యర్థాంతరము, తెక్కలి=దొంగ, బొక్కలాఁడు=బొక్క
 లందుండువాఁడు - దాఁగుపోతని యర్థాంతరము, పదవిహీనుఁడు = కాళ్లులేని
 వాఁడు - అంతస్తులేనివాఁడని యర్థాంతరము, జగత్పాణభక్షకుఁడు = వా
 యువునుభక్షించువాఁడు, జగత్తులోనివారి ప్రాణములనుభక్షించువాఁడు.

వెదకి యీవనపాల విత్తు నేమందు'
 నని పాము నిందించి యంతరంగమునఁ
 దను దానె యూరార్చి ధైర్యంబు దెచ్చి
 'వెల్లువ వొరలినవిధిని నీయడవి
 మల్లడి గొనువగ మాన కేడ్చినను
 నుతునిప్రాణములు వచ్చునె వీనిఁ బుణ్య
 గతికిఁ బోవ దహించి కాలకౌశికుని
 ముదిత మేల్కొనకయ మున్నె నేఁ బోయి
 వదలక పని దీర్ప వలయు నిచ్చోటఁ
 దడయుట గా' దని తనచీర బిగిచి
 కొడుకు వీఁపునఁ గట్టుకొని కొంత దవ్వు
 చని చితికేశాస్థిశకల కపాల
 ఘనచర్మ సంకీర్ణఘట జీర్ణశూర్ప
 భసిత సముద్భటపటునటద్భూత
 విసర బేతాళసంవృత్తమై చూడ
 నతిభీకరం బైనయా రుద్రభూమి
 ధృతిఁ జొచ్చి యం దొక్క దెసఁ బుత్రు డించి

2040

2050

వెల్లుకొ పొరలినవిధిని=ప్రవాహము ప్రవహించినతీరుగా, మల్లడిగొనువగకొ=పెనఁగొనుదుఃఖమున - ఒకదుఃఖముతో మఱియొకదుఃఖము పెనఁగొనునట్లుగా, బిగిచి=బిగించి, చితి...సంవృత్తమై - చితి=సొదలు, కేశ=వెండ్రుకలు, అస్థి=ఎముకలు, శకల=తునుకలు, కపాల=పుట్టెలు, ఘనచర్మ=పెద్దతోళ్లు, సంకీర్ణఘట=చెల్లచెదరై నకుండలు, జీర్ణశూర్ప=చీరిగినచేటలు, భసిత=బూడిద, సముద్భట=మిక్కిలి ఉద్ధతమైనదియు, పటు=బిట్టుగా, నటత్=ఆడుచున్న, భూతవిసర=భూతసమూహములు, బేతాళ=బేతాళుఁడును, సంవృత్తము

పొంత యొల్కులలోనఁ బొడవడి కాలి
 కొంత చిక్కినకడకొఱపులు దెచ్చి
 కుఱుప్రోగుగా నిడి కొడుకు నం దునిచి
 కొఱవి నొక్కటఁ దలకొఱవిడఁ బూని
 చేతు లాడక మోము చీరతో నొత్తి
 యాతురంబున నేడ్వ నా యార్త రవము
 విని హరిశ్చంద్రుండు విస్మయం బంది
 'ననుఁ గన్తోటంగి యీనడు రేయి నకట
 యీ వల్లకాటిలో నీ యార్తరావ
 మీవిధి విన వచ్చె నెలుఁగుచందమును
 బోలింప నతి గాని పురుషుండు గాఁడు
 చాలు నీతలపోత సయ్యన నేఁగి
 కదిసి చూడక పొందు గా'దని ముద్ర
 గుదియ మూపున నిడి క్రూరఖడ్గంబు
 మొల ద్రిండుతో నంట ముడి వేసి బిగిచి
 కులగిరిపై నుండి కుంభినిమీఁది
 కసమున నుఱుకుసింహంబుచందమున

2060

వర్తించునట్టిది, పొంతయొల్కులు=దాపటిశీనుఁగులు, పొడవడి=కనబడి, కడ
 కొఱపులు=కాలఁగా మిగిలినకట్టెలు, కుఱుప్రోగు=చిన్నరాసి, కొఱవి...వి
 డక=ఒక్కకొఱవిచే తలయందుపెట్టుకొఱవిని బెట్టుటకు, మోముచీరతోనొ
 త్తి=మొగమును చీరతోఁగప్పకొని, కన్తోటంగి=ఏమటించి, ఎలుఁగుచందమును
 పోలింపఁగాక=కంతధ్వనితీరును తారకాణచేసిచూడఁగా, సతి=స్త్రీ, చాలు
 నీతలపోత=స్త్రీయోపురుషుఁడోయని యిచటనేయుండి తర్కించుకొనుచుం
 డుట చాలును, పొందుగాదు=తారకాణ యేర్పడదు, మొలద్రిండు=మొలయు
 దొలదట్టి, కుంభిని = భూమి, అసమునక = దర్పమున, అదట = ప్రేమము,

మసలక యారాజు నుంచవై నుండి
మేదినిఁ బడ దాటి మెల్లన వచ్చి
యాదటఁ గనుఁగొనునప్పు డయ్యింతి
నెరసినకురులును నెఱి ధూళిఁ దూలి
విరిసినసీమంతవీధియు వదలి

2070

జాఱినపయ్యెదఁ జన్నులమీఁదఁ
గాతెడుకన్నీరుఁ గరపల్ల వమునఁ
గదిసినచెక్కును గలికిలే నవ్వు
గుదిసినచూపును గొండొక వదలి
మూపువై వ్రేలుకొమ్ముడియును వగల
వాపోవఁ గెంపారువాలుఁగన్నులును
వెడలునిట్టూర్పులు వెగచు కుత్తికయు
బడలినమేనును బగిలినమోము
మగిడినచనుకప్పు మాసినచీర
పగిలినయధరబింబము నై తలంపఁ
బలుచనిమొగిలులోపలఁ దోచుచంద్ర
కళభంగి మాఁగుడు గవిసి మానికపు

2080

నెరసినకురులును=చెల్లచెదరై న తలవెండ్రుకలును, నెఱి=ఒప్పు, ధూళి=దుమ్ము
చే, తూలి=పనచెడి, విరిసిన సీమంతవీధి=విచ్చయిన పాపటరేక, లేనవ్వుగుది
సినచూపు=లేతనవ్వు తీసిపోయినదృష్టి, కొండొక=కొంచెము, వగల...వా
లుఁగన్నులు=దుఃఖములచే రోదనముసేయఁగా నెఱ్ఱబాఱిన విశాలములైన నే
త్రములును, వెగచుకుత్తికయు=వెక్కివెక్కి యేడ్చుచున్నగొంతును, మగిడినచ
నుకప్పు=తొలంగిపోయిన చన్నులమీఁదిపయ్యెద, పగిలినయధరబింబము=పీట
లువాఱిన దొండపండువంటిమోవి, పలుచనిమొగిలు=పలుచగానున్నమబ్బు, మాఁ

బొమ్మను మసిపాతక బొదిగినమాడ్కి

నెమ్మేనిక్రొమ్మించు నిగుడక మాసి

నాకేశుఁ బొసిననాటిపొలోమి

చేకొన్నదుర్దశఁ జెందిన ట్లున్న

2090

భావించి యాత్త లోఁ బలుమాటు వగచి

భూవల్లభుఁడు దానిముందట నిలిచె

నిలిచినఁ గనుఁగొని నివ్వెఱపాటుఁ

గళవళంబును మదిఁ గడలు కొనంగఁ

దొలఁగినపయ్యెద తుంగ స్తనముల

నలవడఁ గప్పు నయ్యబాక్షిఁ జూచి

‘వెఱవకు మీవయో వెలఁది యిచ్చోట

నెఱసినచీకటి ని ట్లొంటి నున్న

నెఱసాహసివి మఱి నీకేటి వెఱపు

మఱుఁగు పెట్టక చెప్పుమా నీకు నిట్టి

2100

నెగు లింతయును నేమి నెపమున వచ్చె

మగువ నీ పేరేమి మగనిపే రేమి

యెచ్చట నుండుదు వీ బాలుఁ డెట్లు

చచ్చె’ నావుడు ముఖాబ్జము వ్రేల వైచి

గుడు=నలుపు - మాలిన్యము, మసిపాతక=మాసినగుడ్డను, నెమ్మేనిక్రొమ్మించు=దేహముయొక్క క్రొత్తకాంతి, నిగుడక=ప్రసరింపక, నాకేశు...దుర్దశక=దేవేంద్రుని ఎడఁబొసినప్పటి శచీదేవిపొందిన దురవస్థ, నివ్వెఱపాటు=ఆశ్చర్యము, కళవళము=కలఁత, నెఱసినచీకటి=నిండుకొన్నచీకటి, నెఱసాహసివి=పూర్ణసాహసము గలదానవు, నీకేటివెఱపు=ఇంతటిసాహసముగల నీకుభయమేల, నెగులు=బాధ, విప్రవరునింట=బ్రాహ్మణోత్తముని గృహమునందు, తప్పనా

కన్నుల బాష్పంపుఁగణము లందంద
 చన్నగుబ్బల మీఁద జలజల దొరుఁగఁ
 బొరిఁబొరి వగచుచు భూవల్లభునకుఁ
 గరుణ రా గద్గదకంఠి యై పలికె
 'బురుషవరేణ్య యీపురి నొక్కవిప్ర
 వరునింట దాసి నై ప ర్తించు చుందు
 నప్పు దీర్పఁగ నుపాయము మఱి లేక
 తప్ప నాడక పతి ద న్నమ్మ కొనియె
 నాసుతుఁ డితఁ డంసనారి నాపేరు
 భూసురుం డడవికిఁ బుత్రేర వేల్చి
 కట్టెలకై వచ్చి కడు నుగ్రమైన
 కట్టిడిభుజగంబుకాటునఁ జచ్చె
 ననఘ మీ రెవ్వ రిట్లనుకంప మీఁక
 దనశోక ముడుపఁ జిత్తమునఁ దలంచి
 విచ్చేసి నట్టియావిశ్వనాథుఁడవై
 నిచ్చలు బహుభూతనివహంబు గొలువ
 నిచ్చలుఁ బ్రియ మార నీ రుద్రభూమి
 నచ్చుగా విహరించునాభూతపతివై
 యెఱిగి యుండితిరేని యేమైన మందుఁ
 గరుణ నిచ్చి సజీవిగా వీనిఁ జేసి

2110

2120

డక = లేదుపొమ్మని అబద్ధముచెప్పలేక, తన్నమ్మకొనియెక్ = నన్నమ్మకొనెను, భూ
 సురుఁడు = బ్రాహ్మణుఁడు, పుత్రేరక్ = పంపఁగా, వేల్చికట్టెలు = హోమమునకై
 ననమిధలు, కట్టిడిభుజగము = క్రూరమైనసర్పము, అనుకంప = దయ, తనశోకము
 = నాశోకము, విశ్వనాథుఁడవో = కాశీ విశ్వనాథుఁడవో, భూతపతివో = శివుఁ

నన్ను కక్షింపుము' నావుడు దాని
 సన్నతప్రియవాక్యసరణిచేఁ దనదు
 కులసతి యవుట నిక్కువముగా నాత్మఁ
 దెలియక చంద్రమతీ దేవి కనియె
 'భూతనాథుఁడఁగాను భువి నెల్ల జనుల
 చేత మ్రొక్కులు గొనుసిద్ధుండఁ గాను
 వెడఁగుమందులచేత విష మెట్లడంగుఁ
 జెడునొకో చీర రాచినఁ బాముకాటు
 మందుఁ బెట్టఁగ నేర మనఁ జేయ నేర
 నెందు నిష్పరమున నీ రుద్రభూమి
 గుత్తిగాఁ గైకొని గురుభుజశక్తి
 నొత్తి యెవ్వరినైన నుక్కడఁగించు
 బలియుండు చండాలపతి వీరబాహుఁ
 డెలమిమై మన్నించి యీ ముద్రగుదియఁ
 దగ నిచ్చి యీకాడు తఱలక రేయఁ
 బగలును గావంగఁ బనిచె నన్నిందు
 వీరదా సనుపేర వెలయుచుండుదును
 వారక నడురేయి వచ్చి నీ విట్లు
 నన్నుఁ గానక యుండ నందనుఁ దెచ్చి
 పిన్ననిఁ జితిమీఁదఁ బెట్టంగఁ దగునె
 నెలతవు గాన మన్నించితి నిన్నుఁ

2130

2140

డవో, చెడునొకో చీరరాచినఁబాముకాటు=పాముకఱచిన విషమును గుడ్డ
 తోరాచి తుడువఁగా తీసిపోవునా, మనఁజేయక=బ్రతికించుటకు, గురుభుజ

దల ద్రెవ్వ వేయుదుఁ దక్కొరుఁడైన
 సొద వేర్పఁ దగునంత చోటుకు మాడ
 మొదటనే తెచ్చి మాముందఱఁ బెట్టి
 పిదప దహింతురు పీనుఁగుఁ దెచ్చి
 ముదిత యీతగినచొప్పున నీవు దెచ్చి
 యీకుమారున కగ్గి ని మ్మిటు పొసఁగ
 లేకున్నఁ గాల్చి పోలేవు న న్నేలు
 నొడయుఁడు వీర బాహునియడ్లులాన
 వెడలి పొ' మ్మనిన నవ్వెలఁది యిట్లనియెఁ
 'బరహితచరిత న్నావై నొకకొంత
 కరుణ సేయక సిరి గలదానివలెనె
 యడిగెదవేల న న్నదలించి యిపుడు
 యెడపక నీన నీకేమి గూడెడిని
 సకలదీవుల నేలుజనపతిపుత్రుఁ
 డకట చేరెఁడునేల కర్ణుండు గాఁడె
 నీ వేమి సేతు పన్నినమునిమాయ
 నావెంటఁ దతిగొని నలఁచి పో నీక
 పట్టి యీగతి నేలపై నిడి కాలఁ
 బెట్టి ప్రాముచు బుసవెట్టు చుండంగ'

2150

2160

క్కిం = గొప్ప బాహుబలముచేత, కాఁడు = శ్మశానము, తక్కొరుఁడు = మఱి
 యొక్కఁడు, సిరి గలదానివలెనే = సంపదలగల స్త్రీవలెనే, నీకేమిగూ
 డెడిని = నీకేమిలాభము ఒనఁగూడఁగలదు, జనపతి పుత్రుఁడు = రాజకుమ
 రుఁడు, తతిగొని = విడువక, నేలపైనిడి కాలఁబెట్టి ప్రాముచుం = నెలపైఁబెట్టి
 కాలితోరాచుచు, చాయగాం = చూచాయగా - జాడగా తనసంగతి సూచిత

నని యిట్లు చాయగా నాడిన మాట
 విని హరిశ్చంద్రభూవిభుఁ డాత్మఁ గలఁగి
 తగ విచారించి 'యీ తరుణి నా పత్ని
 యగు' నని మనసు సయ్యన మగిడించి
 'గట్టిగా నెఱుఁగ కీగతిఁ దలంపే ల
 పుట్టె విశ్వేశ నా బుద్ధిలో' ననుచుఁ
 బరితాప మంది యప్పడఁతి నీక్షించి
 మరి పల్కెఁ 'జోద్యంపుచూట లాడెదవు
 నట్టేడుదీవులనడు మెల్ల నేలు
 పట్టభద్రునికూర్చి పట్టట బాలుఁ
 డామహీశునిదేవి వఁట నీకు విత్త
 మేమియు లేదన్న నెటు నమ్మ వచ్చు
 నీకెంత గలిగిన నిన్నదలించి
 మాకుఁ గైకొన రాదు మాడకు మిగులఁ
 జేకొని యేలిక చెప్పినచొప్పు
 గాక నీ పేదటికము నాకుఁ బొత్తె
 పాటలగంధి నీపలు కియ్యకొనఁగఁ

2170

2180

మగునట్లు - 'ఏడుదీవుల నేలు రాజకుమారుడనుమాట జూడఁగాచం ద్రమతీవృ
 త్తాంతమును సూచించినదని భావము. మనసు సయ్యనమగిడించి = మొదటభార్య
 గాఁదలంచి పిదప నట్లు తలఁపఁ గాదని మనస్సును త్రిప్పకొని, గట్టిగానెఱుఁగక
 = రూఢిగా నన్నియుఁ దెలిసికొనక, పట్టట = పట్టియట - ఇటునిత్తునకు సంధివి
 చార్యము, నీకెంతగలిగినను = నీకు ఎంతసంపద యుండినను, మాకు ... మిగుల -
 మాడకంటె నెక్కువగా మాకుఁ బుచ్చుకొనరాదు, నీ పేదటికము నాకుఁ బొ
 త్తె = నీలేమిడితో నాకేమైన సంబంధమా? నీలేమిడిని పాటింపవలసిన యక్కఱ

గాటిపాపనికేల కరుణ నీమీఁద
 లే కున్న నాకిచ్చులెక్కకుఁ జెల్లు
 గై కొందు నిమ్ము నీ కట్టినమినుకు'
 నావుడు నుల్కి యానాతి చిత్తమున
 భావింపఁ దనపతిభక్తి పెంపునను
 బొడగాన రా దన్యపురుషుల కేరి
 కొడికమై నామెడ నున్న యీమినుకు
 యితఁడే హరిశ్చంద్రుఁ డిక్క నేమి శంక
 మతిలోన ననుచు నమ్మానవాధీశుఁ
 డున్న దుర్దశకు బిట్టులంబు గలఁగి
 తన్నుఁ దా నెఱుఁగక ధరమీఁద వ్రాలి
 ధృతి నెట్టకేలకుఁ దెలసి 'హా నాథ
 సతతదయాలోల సత్యసంశీల
 హా హరిశ్చంద్ర రావయ్య నీ పుత్రు
 లోహితాస్యునిఁ బద్ధలోచనుఁ జూడు
 ముందు నీతోడలపై ముదమున నిద్రఁ
 జెందినగతి నేడు చిత్తంబు పొక్కఁ
 బన్ని నచితిమీఁదఁ బడి దీర్ఘ నిద్ర
 నున్నాఁడు మేల్కొనఁ దొకమరి యైన
 నా పుత్రరత్నంబు నా పాటుఁ జూడ

2190

2200

నాకు లేదనుట, కాటిపాపనికి=వల్లెకాటిలోని వానికి, నీపలుకియ్యఁ గొనఁగఁ
 గాటిపాపనికి నీమీఁదఁ గరుణయేల అనియన్వయము. చెల్లు-చెల్లుగా, మినుకు=
 తాలి, బొట్టు, నావుడు=అనఁగా, ఉల్కి=అదిరి, నాతి=స్త్రీ, పొడగాన
 రాదు=కనుట కలవిగాదు, ఒడికమై=మనోహరమై, బిట్టు=మిక్కిలి, ఉల్లంజు=

నోపక వచ్చి తా నున్నవాఁ డిచటఁ
 గాటిలోఁ గాననికన్నుల నున్న
 చోట నిన్నిబ్బంగి శోకాబ్ధి ముంపఁ
 దలఁచి మ మ్మిటుఁ దెచ్చి దై నంబు నీకుఁ
 దెలిపెనే' యనుచు నద్దినకరకులుని
 యడుగుల వై వ్రాలి యశ్రువు లురిలి
 మడుగు గట్టఁగఁ జంద్రమతి విలపించు
 'నో సార్వభౌమ నీ వున్నయీమంచ
 భాసురరత్న సభామంటపంబె
 పటుభూతబేతాళపంక్తులు వీర
 భటపరివారకప్రకరంబె నీకుఁ
 బెను పొందుచితివహ్ని భీకరశిఖలు
 ఘనతరకరదీపికాసహస్రములె
 చదలఁ గ్రిక్కిరిసినశవధూమపుంజ
 మది భవత్కేళినీలాతపత్రములె

2210

మనస్సు, నాపాటు...నున్న వాఁడిచట=నేను పడుపాట్లను జూడఁజాలక యి
 చ్చటికి వచ్చియున్నవాఁడు అని యుత్పేక్ష. కాననిగన్నుల నున్నచోట=
 వెలుపలినంగతు లొక్కటిని దెలిసికొన కుండునట్టి కన్నులతోనున్న యిచ్చో
 ట-వెలుపలజరుగు సుఖదుఃఖములు పాటింప వీలులేక నీవిచ్చటనుండఁగా ననుట.
 శోకాబ్ధి=దుఃఖసముద్రమునందు, మడుగుగట్టగ=మడుగులుగా ఏర్పడఁ
 గా-వెల్లుపలుగా కాఱఁగా ననుట, ప్రకరంబె=సమూహమా, పెనుపు...శిఖ
 లు=వర్ధిల్లుచున్న సోదనిష్ఠుల భయంకర జ్వాలలు, ఘనతర...సహస్రములె=మి
 క్కిలి గొప్పవైన వేనవేలు చేదివ్వెలా, చదల=ఆకాశమున, క్రిక్కిరిసిన
 ...పుంజము= దట్టముగా పర్వినపీనుఁగు పొగలసమూహము, భవత్ కేళినీ
 లాతపత్రములె=నీయొక్క విలాసార్థమైన నల్లని గొడుగులా, ఖూల...జాలం

శూలకీలితనరస్థూలశిరోజ
జాలంబు లాఘేటసమయచామరలె
కరమర్థి నరశిరఃకఠినపాత్రములు
సరసతమంగళాచారకుంభములె
జ్వలనప్రదేశనిజవ్యజనములు
ధశధశ మనుచిత్రతాళవృంతములె
ప్రజతండములు బరాబరి సేయ మత్త
గజములు నీవెంటఁ గదిలి రావేల
నోజతోఁ బడివాగె నొప్పుసాంబాణి
తేజీలు నీవెంటఁ దిగిచి రావేల
వలనొప్ప దండెల వజ్రాలమించు
దొలఁకాడు చున్నయాందోళిక లేవి
పసిడితీఁగల కీలుపంజుల డాలు

2220

బులు=శూలమందుఁ గ్రుచ్చఁబడిన మనుష్యుని పెద్దతలవెండ్రుకల సమూహములు, ఆఘేటసమయ చామరలె=వేటకుఁ బోవునప్పుటి చామరములా, నరశిరఃకఠినపాత్రములు=మనుష్యుల తలలనెడి-అనఁగా పుట్టెలనెడి-కట్టువైన పాత్రములు, జ్వలన ప్రదేశ నిజవ్యజనములు=అగ్నినిమంట పెట్టుచోటనున్న యీవిసన కట్టలు, చిత్రతాళ వృంతములె=వింతలైన విసనకట్టలా, ప్రజతండములు=జనసమూహములు, బరాబరిసేయఁ=హెచ్చరిక సేయఁగా, పడివాగె=ఎక్కుట కా యిత్తపఱుచునపుడు సవరించెడు గుట్టపుసవరణ, సాంబాణితేజీలు=మేలైన గుట్టములు, ఇచట 'రావేల మదనిర్లు రావేల పరిమళలోభలుబ్ధాళి భద్రదేభఘటలు| తగవేల చూడఁ గ్రొత్తగ వేలసంఖ్యలై పడివాగెఁ బఱతెంచుప్రౌఢహరులు' అని హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానమునందలి రచనతోడి సామ్యమాహించునది. దండెలఁ=అడ్డుకొయ్యలందు, వజ్రాలమించు దొలకాడు=మగరాలకాంతి ప్రసరించు, అందోళికలు=అందలములు, పసిడితీఁగల = బంగారుజరీతీఁగలయెడ,

పస నైనముత్యాలపల్లకీ లేవి
 యాతేజ మారూప మాభుజాగర్వ
 మాతెల్వి యాభాగ్య మారాజసంబు
 నెక్కడ నుడివ్రాయె నెక్కడ నడఁగె
 నెక్కడఁ దుదమొద లీదురవస్థ
 కక్కటా' యని యేడ్చు నతివచిత్తంబు
 వ్రెక్కఁ గొఁగిటఁ జేర్చి భూవల్లభుండు
 ముప్పిరి గొనుమూర్ఛ మునిఁగి యొక్కింత
 తెప్పిటి ధైర్యంబు దిగజాఱఁ దన్నుఁ
 గప్పినపుత్రశోకంబున మునిఁగి
 విప్పారుకన్నుల వెన నశ్రు లొలుకఁ
 గొడుకురూపంబును గుణవిశేషంబు
 నడుపును ముద్దును నగవుఁ దేజంబుఁ
 బలుమాఱు నంకించి పలవించువిభునిఁ
 దెలుపుచుఁ జంద్రమతీదేవి పలికె
 'భానుకులేశ యీ పగిది నిద్దఱముఁ
 బూని యేడ్చుచు నున్నఁ బొసఁగ దీమీఁద
 వివరింపు మిదె ప్రౌద్ధ వేగుజా మయ్యెఁ
 గదిసినచిమ్రచీకటి వెల్లఁబాఱె

2230

2240

కీలుపంజుల=కీలుగల దివటీలయు, డాలు పసనైన=కాంతి నీటుగులుకునట్టి, ఉ
 డివోయె=తీసిపోయెను, , ఈదురవస్థకు తుద మొదలెక్కడ? అని యన్వ
 యము, విష్ణు ఆరుకన్నుల=విశాలత నిండిన కన్నులందు=పూర్ణవైశాల్య
 ముగల కన్నులందనుట, అంకించి=పొగడి, వివరింపుము=వివేచింపుము, ప్రౌద్ధ
 వేగు జాము=సూర్యుఁ డుదయించు సమయము, ఏతేక=రాక, ఏలికసాని=

దడయక పుట్టించి ధాత్రీతలేశు

పడఁతిఁ జంపింప నుపాయంబుఁ గఱపి

2270

పొరిఁబొరిఁ 'బొ'మ్మన్నఁ బోయి తల్కావి

చిర ముండ్ర బంతియు సెలకట్టె కత్తి

బలపంబు భ్రమరాలఁ బట్టినక్రోవి

యొలికి లోపలిభూతి యొగి మైల మందు

కుఱుసీలికా సెయుఁ గొంకి నారసము

నొఱపుగాఁ బూని వాఁ డుక్కున నేగి

యావారణాసిపురాధీశు నగరు

వావిరిఁ గన్నంబు వడి వేసి చొచ్చి

మిసమిస మనుచుఁ గ్రొమ్మెఱుఁగులు వాఱు

పసిఁడికుండలమేడపై నంద మైన

2280

తూఁగుటుయ్యలలోనఁ దొలుకారమెఱుఁగుఁ

దీఁగబాగున నొప్పి దీపించు దాది

చెలువమై మించిన సిబ్బెంపుగబ్బి

వలుఁదపాలిండ్లలో వదనాంబుజంబు

గదియ నిద్రించుచక్కనిరాచపట్టి

కదలక మెదలక కాలున నూఁది

ర్యను, తల్కావిచిర=తలయందుకావి చీర, ముండ్రబంతి=ముండ్లుబయనగాఁగ
లచెఱుడు, సెలకట్టె మొదలైనవి దొంగసాధనములు, భ్రమరాల క్రోవి = దీప
మార్పెడిపురుగులుగల గొట్టము, ఒలికిలోపలి భూతి=కాలిన పీనుఁగుసాదలో
నిబూది, మైలమందు = స్త్రీరజఃకృతమై ఎకకరణసాధనమగు నౌషధము,
తొలుకారు = తొలుకరి కాలము, సిబ్బెంపు గబ్బివలుఁదపాలిండ్లు=సిబ్బెములు
గబ్బి బటువులై విజీవిగల చన్నులు, కదలక మెదలక కాలుననూఁది=కాలుచే

కుదియంగ వెనఁ బట్టి కుత్తుకఁ బిసికి
 తోరంపుదివియలతో మాఱు మండు
 హారమణీశోభితాభరణములఁ
 గళవళం బందక కై కొని పోయి
 మలఁగుచు నాచంద్రమతి సనుదెంచు
 తెరువున కడ్డంబు దిగ్గన వచ్చి
 గరువంబు మీఱఁ దస్కరుఁ డిట్టు లనియె
 'నీవేళ నీవెంట నెవ్వరు లేక
 నీవేల నీరీతి నేఁగెద వైంటి
 నలుగక చెప్పు తె' మ్మన్నఁ జిత్తమునఁ
 గలఁగుచు నిలిచి యక్కమలదళాక్షి
 వెగచి యేడ్చుచుఁ దన వృత్తాంతమెల్లఁ
 దగఁజెప్పటయు లేనిదయఁ దాల్చి వాఁడు
 'నా చెల్లెలవు నీవు నలినదళాక్షి
 యీచందమునఁ గుంద నేల కొ'మ్మనుచుఁ
 బన్నుగాఁ దనచేతిపసిబిడ్డ తొడవు
 లన్నియు ముడి గట్టి యం దిచ్చునం త
 దాది మేల్కొని రాచతనయునిఁ గాంచి
 మదిలోన శోకంబు మానక యపుడు
 చనుదెంచి యంతయు జననాథునకును

2290

2300

తొక్కి పట్టి కదలక మెదలకుండునట్లు చేసి, తోరంపు...భరణములన్ =
 పెద్ద దీపములతో పాటిగా వెలుగుచున్న హారరత్నములను శోభితములైన త
 క్కిన యాభరణములను, కళవళము = కలవరపాటు, గరువంబు = పెద్దటికము,
 వెగచి = వెక్కి, తొడవులు = భూషణములు, కుదియంగన్ = కీడ్పడునట్లుగా, మె

వినిపించినను గడు విస్మయంబంది
కడువేగమునఁ బుత్రుకడకు నేతెంచి
కడకతోఁ దనదు దుఃఖములెల్ల విరియఁ

‘గొనకొన వీనిని గుదియంగఁ బట్టి
వనరంగఁ జంపినవాఁ’ డెవ్వఁ డనుచు
వల నొప్పుగాఁ దలవరులఁ బిల్పించి
వెలయ వారలకు న్వవిధ మెఱిగింప

2310

మొఱుఁగుఁగై దువులకొమ్మెఱుఁగులు దిశల

నెఱసినచీకట్ల నెడలంగ జడియు

కాలకింకరులు బింకపుదలవరులు

కోలదివ్వెలవారిఁ గొంచు నవ్వీధిఁ

‘బదపదఁ డిదె దొంగపదపంక్తి చొప్పు

వదలకుం’ డని వచ్చువారికి మున్నె

‘దొంగ నాచేతికి దొరికె మీరేల

వెంగళులై జాడ వెదకెద’రనుచు

వడిఁ జోరకుఁడు తలవరులలోఁ గలసి

తొడిఁబడఁ గృప మాలి తోయజనేత్రి

వెడకేలు బిగఁ బట్టి పెలుచ నందంద

పిడికిళ్లఁ బొడుచుచు బిట్టు తిట్టుచును

బ్రదులక గొనిపోయి భీషణుం డనెడి

మొదలితలారిసమ్ముఖమునఁ బెట్టి

2320

ఱుఁగు గైదువుల=తళతళలాడు ఆయుధముల, నెఱసిన=నిండిన, ఎడలంగ=
తొలఁగిపోవునట్లు, కోలదివ్వెలు=దివ్వటీలు, వెంగళులై=వెట్టివారై, బ్రదులక=

సూడిద వెట్టి దా సురిగె నా చోరుఁ
 డప్పుడు భీషణుం డాచంద్రమతిని
 నిప్పులు గన్నుల నిగుడ నీక్షించి
 కోఱమీసము నుల్చి కొని 'తన బారిఁ
 బాటి పొమ్మ నుచు నుద్భటవృత్తి లేచి
 జంకించి చేవాలు జళిపించి వ్రేయ
 నుంకించి శంకించి 'యువిద వధించు
 రట్టు నాకేటికి రాజు ముందరనె
 వెట్టెదఁ గా'కని పేరోలగమునఁ
 గొడుకుకుఁ బలవించు కొనుమహీపాలు
 కడ నిల్చి నవరత్నకాంతుల మించు
 తొంగలించెడుబాలుతొడవులమూట
 ముంగల నిడిన 'హా ముద్దులపట్టి
 హా కుమారక' యంచు నట వక్షమందు
 దాకొన నొత్తి నేత్రముల నం దం ద
 తోరుఁగునశ్రులఁ దొప్పదోఁగి శోకాగ్ని
 నెరియుచు విలపించు చెట్టకేలకును
 గొంత ధైర్యము దెచ్చుకొని హరిశ్చంద్రు
 కాంతాశిరోమణిఁ గనుఁగొని పలికెఁ

2330

2340

శప్పించుకొననట్లు, మచ్చంబుగా = గుఱుతుగా, సూడిద = కానుక, సురిగె = మ
 ఱుగయ్యెను. నుల్చికొని = మెలిచెట్టికొని, తనబారిబాటి పొమ్మ = నాదా
 సుండి పరుగెత్తిపొమ్మ, నవరత్నకాంతులమించు = నవరత్నములకాంతులయొ
 క్కప్రకాశము, తొంగలించెడు = ప్రకాశించెడు, తొడవులమూట = సొమ్ము
 లములై, దాకొనక = కదియునట్లు, దొడికి = తెగించి, అతివలు = స్త్రీలు,

గటకటానిన్ను నెక్కడి దురాత్మకుఁడు
 'కుటిలుఁడై యిటు సేయఁ గోరి పుత్తెంచె
 దొడవులకై తెంపుతోఁ బ్రాణములకు
 దొడికి ముద్దులపట్టి దుచుమ నేమిటికి
 నను వేడుకొనిన నితకు మేలిమైన
 వినుతభూషణములు వెలది నీ కిడనె
 సుకుమారు నత్యంతసుందరాకారు
 నకట చంపఁగఁ జేతు లాడెనే నీకుఁ
 బురుషులకంటె నెప్పుడు నాఱుగుణము
 లరయ సాహస మెక్కు డతివల కనిన
 యమరిననీతివాక్యము నిజ మయ్యె
 రమణిరో దానవురాలవు గాక'

2350

యని చాలఁ గోపించి యప్పు డారాజు
 'ననుమానమే ల సయ్యన ధర్మమెన్న
 దీనితో భాషింప దీనిఁ గన్గొనిన
 నూనుఁ బాతక'మ ని యుర్వీశుఁ డాత్మ
 నంతంత నడరుశోకావేశమునను
 వింతగా 'భీషణ విను' మని పలికె
 బడఁతుక నా కన్నపట్టిపాదముల
 కడ నిల్చి యీ బాలఘాతుకిశిరము
 వెసఁ ద్రుంపు మని చెప్పు వీరబాహునకు

2360

దానవురాలవు = రాక్షసివి, ధర్మమెన్న... బాతకము = ధర్మమునాలోచిం
 పఁగా నిట్టిఘాతుకితో మాటాడుటయు దీనిని గన్నెత్తిచూచుటయునే పాత
 కముగావచ్చును, నాకన్నపట్టి = నేనుగన్నట్టి బిడ్డనియొక్క, 'ముమ్మరంబుగ వగ

మసలకు మిదియె ముమ్మాటికి సెలవు
 పొమ్మన్న నప్పు డాభూపాలుదేవి
 'ముమ్మరంబుగ మది ముప్పురి గొనఁగ
 వగవు లన్నియుఁ బాయ వరమి చెప్ప దైవ
 మగలనేటికిఁ జావు' కని తలపోసి
 తల వాంచి తనకల్లదనము దీపింప
 నిలిచి యూరక యుండె నేల వ్రాముచును
 పోడిగా నత్త టి భువనముల్ పైగడ
 నేడు హరిశ్చంద్రనృపశేఖరుండు
 శ్రీకరనిజరాజ్యసింహాసనంబు
 నీక్రియ విలసిల్ల నెక్కు నన్నట్లు
 లాలితనిజమండలస్ఫూర్తి మెఱయ
 బాలభానుఁడు తూర్పుపర్వతం బెక్క
 నంత నాభీషణుఁ డనుతలారియును
 బంత మేర్పడఁగ నాభానుకులేశు
 కాంతఁ దోడ్కొని పోవఁగా రాజవీధి
 నంతంత డగ్గటి యాపారసతులు
 గమి గూడి చూచి యక్కట దాది చన్ను
 నిముక నేరనిచిన్ని నెత్తురుఁగందు
 బంగారువంటిపాపని మెడఁ బిసికి

2370

2380

చిన్నియు మది ముప్పురిగొనఁగఁ బాయ దైవమువరమిచ్చె' నని యున్వయము.
 గలనేటికి = చింతింప నేల, దీపింప = ప్రకాశించునట్లుగా ఈక్రియ =
 విధము, లాలిత...స్ఫూర్తి = మనోజ్ఞమైన తనబింబముయొక్క తోడ్పాటు,
 డి... నెత్తురుఁగందు = దాదిచంటిలో నిముడ నేరనంత చిన్నిజొత్తుపాప, బిడ్డ..

మ్రింగ నెచ్చటనుండి మృత్యువై వచ్చె
 వాఁడుదొంగలు దఱుచైరి నో భువిని
 బోడిగా బిడ్డలఁ బొరుగిండ్ల నుంచి
 నిదుర పూవఁగఁ బాసె నేటితో మనకు
 నిది మహాపద వృత్తి నీపట్టణమున
 వదలక నిటువంటివారికి నెల్ల
 బెదరుగా దీనిఁ జంపినఁగాని పిదప
 థాక గా'దనువారు 'తగ దాటదాని
 నేకల్ల నేసిన నిటు పట్టి చంప
 నొలికి ద్రిప్పుడు మేను నొకచోటు గోసి
 తలఁగి పొమ్మందురు తనభూమి వెడలి
 యీలోకకల్యాణి కీమానవతికి
 నేలీల నీనింద యెసఁగెనో కాని
 పరికించి చూడ నేపట్టుననై నఁ
 బరమాణువంతపాపము గాన మెన్నఁ
 డులుకుచు దొంగ దా నొకచోట నుండు
 నొలయ నవిశ్వాస మొకచోట నుండు
 నాటదానికి వశమమ్మ యీమేటి

2390

2400

నేటితోమనకు = బిడ్డలను పొరుగిండ్లకేని పంపినను వారచట నెమ్మదిగాను
 దురనునమ్మికతో నిదురపోవుటమనకు నేటితో తీతననిభావము-పొరుగిండ్లకు
 గూడఁబంపరావయ్యె ననిభావము. థాక = భయము-హద్దు, ఆటదాని =
 అడ్డుదానినిఁజిలికితిప్పుడు = పీనుఁగునుజంపితిప్పుఁగా, మేనునొకచోటఁగో
 సెదేహముతో ఏదేనొకభాగమునుగోసి, డులుకుచు...నుండు = దొంగయులుకుచు
 తానగపడక యొకచోటనుండును. అపనమ్మకము దొంగకానట్టి మఱొక్క

కోటలు దాటి యీగోడలు దాటి
తాళంబు లెడలించి తలుపులు దెఱచి
కేళిమై రొప్పుజాగిలముల మొఱగి
దాది వాకట్టి భూతలనాధుపట్టి
నాదట నీరీతి నట్టొత్తి చంప
నూహింప నెవ్వఁడో యొకకన్నగాఁడు
సాహసంబునఁ బోయి చరిపి యీతొడవు
లనువైందఁ గొనిపోవ నంత నారెకులు
తను గూడ ముట్టినఁ దరలాక్షిమీఁదఁ
జొప్పు పుట్టంగ నాసాములు వైచి
తప్పించుకొని పోయెఁ దనప్రాణభీతి
నేరము దనమీఁద నెరసిన లజ్జఁ
గూరి భూపాలునికొలుపులోపలను
నిలిచి భాషింపఁగ నేరక చావు
కలుగక చనుచున్న' దనువారు గొంద
'టిది బాలఘాతుకి యెద నెన్ని చూడ
నిది వధూవధ దీన నెట్లాడ నెట్లా

2410

2420

యందుండును, ఎడలించి = ఊడనుట్లుచేసి, జాగిలములు = వేటకుక్కలు,
మొఱగి = ఏమటించి, ఆదట = ఆసక్తితో, అట్టొత్తి = మెడబట్టి, ఆ
రెకులు = తలారులు, కూడముట్టిన = కూడునట్లువచ్చిపెకొనఁగా, చొప్పుపు
ట్టంగ = దొంగజాడకలుగునట్లు, నెరసిన = వ్యాపింపఁగా - మోపంబ
డఁగాననుట, లజ్జఁగూరి = సిగ్గునొంది, ఇది... నెట్లా = ఒకప్రక్కచూడఁగా,
నిది బాలఘాతుకిగాన వధింపఁదగును. మఱియొకదృష్టినిజూడఁగా ఇది స్త్రీగాన
స్త్రీవధుమదగదు. కనుక తగును తగదు అని ఎట్లుచెప్పితే నేమివచ్చునో మనస్కో

దోష మేవెంటను దొడరునో చనదు
 దూషింప భూషింపఁ దుది నెంతవట్టు
 తప్పును నొప్పును దైవ మెఱుంగు
 నొప్పు నూరక చూచుచుంటనువారు
 పలువు రీరీతిని బలుచందములను
 బలుకంగ నావీర బాహునిక డకు
 వదలక కొనిపోయి వసుధీశుఁ డాత్మఁ
 జేదరక మును మూడు సెలవులు నొసఁగి
 యాన తిచ్చినచందమంతయుఁ దెలియ
 వానికిఁ జెప్పి యవ్వనజాక్షి నపుడు
 బెడిదంపు బావురుఁబిల్లివారికిని
 దొడిబడ రాచిల్కఁ ద్రోయుచందమునఁ
 దగ నప్పనము సేసి తలవరుల్ దాను
 మగిడి భీషణుఁ డేగె మనుజేశుఁ గొలువ
 వీర బాహుండును విభునాజ్ఞ సేయఁ
 గోరి చయ్యన నతిక్రూరవర్తనులఁ
 గ్రొవ్వాఁడిమృత్యువుకోటలువ్రాలె

2430

2440

జోలియేల, దోష మే...దొడరునో = ఎట్లు చెప్పి తేదోషము గూడవచ్చునో, చ
 నదు దూషింపభూషింపకొ = దూషించుటయు భూషించుటయు రెండును ఒప్పు
 దు. తుది... మెఱుంగు = కడపటనీవిషయమున తప్పెంతమాత్రమో ఒప్పెంతమా
 త్రమోదైవమే యెఱుంగును. ఒప్పునూరక చూచుచుంట = డొరక చూచుచు మాత్ర
 ముండుటయేతగును. మూడు సెలవులునొసఁగి = మువ్వాటికిఁజెప్పి చెసి, అప్పనముచేసి
 = అప్పగించి, అతిక్రూరవర్తనులకొ = మిక్కిలిక్రూరమైన నడవడిగలవారిని, గ్రొ
 వ్వాఁడిమృత్యువుకోటలు = మిక్కిలివాఁడియైనమృత్యువుయొక్క కోటపండ్లు, మ

మవ్వంపుమెఱుఁగులమాడ్కి మేలైన
 బిత్తరంబులు సిమ్ముబెడిదంపువాలుఁ
 గత్తులు గలభయంకరులఁ గింకరుల
 వీక్షించి 'మీరెల్ల వెసఁ బ్రేతభూమి
 కక్షీణగతి నేఁగి యచ్చోట నున్న
 వీరదా సను నెఱవీరునిచేతి
 కీరమణీమణి నిచ్చి చంపింపుఁ'
 డనుటయు వార లయ్యతివఁ దోడ్కొనుచుఁ
 జని వీరదాసునిసన్నిధి నిలిపి
 పతియానతియు వీరబాహునిపంపు

2450

నతిచిత్రముగఁ జెప్ప నది విని యలికి
 వెఱఁగంది 'బాపురే విధిచేతఁ గడువ
 నెఱవాదు లెవ్వరు నిఖిలలోకముల
 నేటితోఁ గడముట్టెనే కాళికుండు
 గాటంబుగా సల్పుక పటనాటకము
 వెఱచినవానిని వెన్నిచ్చి యోడి

వ్వంపుమెఱుఁగులు = లేత మెఱపుఁదీఁగలు. ఈరెండును బెడిదంపువాలుఁగత్తులకు
 విశేషణములు, వాలుగత్తులుబెడిదములగుటకు క్రొవ్వాడిమృత్యువుకోఱునుబిత్త
 రములుచిమ్ముటకు మవ్వంపుమెఱుఁగులును ఉపమానములు, బిత్తరములు = బెళబెళ
 కాంతులు, బెడిదంపు = భయంకరమైన, అక్షీణగతి = కొఱవడనినడతో -
 వేగముగా నడచి, విధిచేత = దైవకృత్యమును, కడవ = అతిక్రమించు
 టకు, నెఱవాదులు = శర్పరులు, కడముట్టెనే = ముగింపునొందినదా. గాటముగా
 = కఠినముగా, కపటనాటకము = బూటకములుపన్నియాడించునాట - నేటితో
 ముగింపు నొందెనాయనుట, చంద్రమతి వధింపబడనున్నది గనుక వధించుటతో

వఱచినవానిని భయమునఁ బూరి
 గఱచినవానినిఁ గైదువుఁ బూన
 మఱచినవానిని మఱిదిక్కు లేక
 మఱుగుఁ జొచ్చినవాని మదిలోనఁ గరుణ
 నెఱయఁ బ్రోచుట నాకు నియమవ్రతంబు
 పరికింప నిట్టిచో బడలినయబలఁ
 దెరలక ఘోరాసిఁ దెగ వ్రేయు మనుచు
 నాకడ కంపించినాఁడు నా స్వామి
 నా కేల వగ పన్న నాకేలు సాగ
 దీక్షిడుఁ గావింప నిది తప్పత్రోవ
 మే క్రియ గల దింక నేమి సేయుదును
 నుతుని దుర్మతికి నేడ్చుచు మఱి కూర్చి
 సతిఁ గృపాణాహతిఁ జంపఁ బాలయ్యె
 నని యశ్రు లొలుక మో మర వాంచి యున్న 2460
 మనుజేశునకుఁ జంద్రమతి యిట్లు లనియె
 'నినకులాధీశ నీవెఱుఁగనియట్టి

విశ్వామిత్రునిబూటకములన్నియుఁ దీక్షిపోవుననిభావము. పూరిగఱచినవానిని =
 కశవునోటఁబెట్టుకొన్నవానిని, కైదువుఁ పూనకొ = ఆయుధమునుదాల్చు
 టకు, పరికింపకొ = విచారింపఁగా, బడలినయబలకొ = అలసియున్న స్త్రీ
 ని, అలయకయున్న పురుషునే శరణుఁజొచ్చినచోఁ బ్రోవవలసియుండఁగా అల
 సిన స్త్రీని కత్తితోనఱకుట యెట్లుఅనిభావము, నాకడకు అన్నకొ = నాయేలిక
 నాచెంతకుఁ జంపుమనిపంపినాఁడుగాని నేనే చంపఁదీసికొనిరాలేదు కాబట్టి నా
 కుదీనినిగుఱించి విచార మెందుకు అన్నచో, నాకేలు సాగ దీక్షిడుగావింపకొ =
 ఈచెఱుపునుజేయుటకు నాచేయి నిగుడఁజాలదు. ఇది తప్పత్రోవ = నాచేయి
 పోగకుండుటయు తప్పమార్గము, కృపాణాహతికొ = కత్తివాటున, పా

వినుతధర్మంబులు వేటొండు గలవె
 మున్ను స్వామిద్రోహి మోవ లే ననుచుఁ
 బన్నగతల్పుతోఁ బలికె భూదేవి
 తన్ను మోచినచోటఁ దగ వట్టె పెట్టి
 మిన్నక సురిఁగిన మెత్తురే జనులు
 నీపురీశ్వరుఁడు ని న్నేలినసామి
 యీపని విధియించె నిది గాక నాకు
 రూఢిగా రాకుమారునిఁ జంపె ననెడి
 యాడిక తలగూడె యభిమాన మెడలె
 నటు గాన ననుఁ జంప నర్హ మివేళ
 కటకటా నీవేల కరుణఁ దాల్చెదవు
 తక్కిననీచవర్తనులచేఁ జావ
 కిక్కడ నాజీవితేశుఁడ వైన
 నీచరణంబులు నెమ్మితోఁ గొల్చి
 నీచేత మృతిఁ బొంది నీపొందు మీఁద
 నే పొందఁగాఁ గంటి నెట్టిసౌఖ్యంబు
 లీపొందు రా వింక నెడ సేయనేల

2480

లయ్యెన్ = పాలుపడవలసి వచ్చెను, పన్నగతల్పుతోన్ = శేషుఁడు నెజ్జగాఁగ
 ల విష్ణునితో, తన్ను మోచినచోట = తన్ను పోషించి భరించునట్టి స్వామియెడల,
 తగవు అట్టె పెట్టి మిన్నక సురిఁగినన్ = ధర్మమును జేయక అట్టె దిగవిడిచి యూ-
 రక మఱుఁగుపడినయెడల, రూఢిగాన్ = గట్టిగా, ఆడిక = నింద, తలగూడెన్ =
 సంభవించెను, అభిమానమెడలె = గౌరవము తీసిపోయెను, నిందపాతై గౌరము
 గోలుపోయియున్న నేను బ్రతుకుట యుక్తముగాదు గాన నన్నుఁ జంపుట య-
 ర్హము, మీఁదన్ = ఉత్తరకాలమందు-లేక పరలోకమందు-లేక జన్మాంతర్గమ

నరులును మునులుఁ గిన్నరులును సురలు
 నరుదంది యిందును నందును బొగడఁ
 దలఁ దెంపు'మని తెంపు దలకొనఁ బలికి
 జలజాక్షి తనచీర చక్క నమర్చి
 ప్రాణేశు వలగొని పదముల కెరగి
 పాణిపల్లవములు భక్తితో మొగిచి
 యనుదినరక్తపంకారుణం బగుచుఁ
 గనుపట్టి జేవురుగట్టుచందమున
 నున్న యా వధ్యశిలోపరిస్థలిని
 జెన్నారి చిటునవ్వు సెలవిఁ దలొక్కత్తఁ
 బద్ధాసనంబునఁ బడఁతి గూర్చుండి
 పద్మినీవల్లభువైఁ జూడ్కి నిలిపి
 'లోకలోచన సర్వలోకైకవంద్య
 నాకు వేవేల జన్మంబులయందు
 సతతపుణ్యుని హరిశ్చంద్రభూవిభునిఁ
 బతిగా నొనర్చు మీపార్థివేశ్వరుని
 యాపద లన్నియు నడఁచి సత్యంబు
 దీపింపఁ జేయు మీతెఱఁగున'ననుచు
 వినయంబు నెక్కిన వేడి చిత్తంబు
 తనపతివైఁ జేర్చి తలఁ పొండు లేక

2490

2500

దు, తెంపుదలకొనక = సాహసము పుట్టఁగా, అనుదిన రక్తపంకారుణము = ప్ర
 తిదినమును నెత్తురు రొంపిచేత నెఱునైనది, జేవురుగట్టు = ఎఱుగకొండ, సెలవి =
 ప్రేమవిమూల, పద్మినీవల్లభువై = సూర్యునివై, నెక్కిన = మీఱఁగా, బంధ

నున్నంత బంధంబు లూడ్చి పో వైచి
యన్న రేంద్రుడు జగదాశ్చర్య మెసఁగు
బహుసరితాగరపర్వతద్వీప
మహితమహామహీమండలభార
మురుతరలీలఁ గేయూర విభాతి

2510

భరియించునపసవ్య బాహుదండమున
సకలవిరోధిరాజన్యకోటిర
నికరకీలితమణినికషణదీప్త

శాతధారాభీలచటులఖడ్గంబు

భూతమూల్ భీతిల్ల ముష్టి నమర్చి

చండమార్తాండదుస్సహదుర్నిరీక్ష

2520

మండలప్రభలతో మార్కొని మండు

మెఱుఁగు లుగ్రంబుగా మిన్నులఁ బర్వ

నొర వాయఁ బెఱికి మహోగ్రతఁ బూని

ములు=ప్రేమాద్యనుబంధములు, ఊడ్చిపోవైచి=బొత్తిగాఁ దొలఁగించుకొని,
బహు...భారము-బహు = అనేకములైన, సరిత=నదులచేతను, సాగర=నము
ద్రములచేతను, పర్వత=కొండలచేతను, ద్వీప=ద్వీపములచేతను, మహిత=పెద్ద
దైన, మహామహీ మండలభారము=గొప్ప భూమండలముయొక్క బరువు, కే
యూరవిభాతి=బాహుపురి లీలగా, భరియించు=తాల్చునట్టి, అపసవ్య బాహు
దండమునకొ=దక్షిణ భుజాదండమునందు, సకల...ఖడ్గంబు=నమస్త శత్రు
రాజుల బాహుపురుల సమాహములందు పొదుఁగంబడిన రత్నములతో నొఱ
పెట్టుటవలన మెఱుఁగెక్కిన వాఁడివాదరచే భయంకరమైన పెనుగత్తి, చండ
...ప్రభలతో=ప్రచండమైన సూర్యునియొక్క సహింపశక్యముకానట్టియుఁదేజీ
చూడరానట్టియు బింబముయొక్క కాంతులతో, మార్కొని=ఎదిరించి, మండు

జలిపించి జీవితేశ్వరిమెడ మోపి
 కలఁగక తెగ వ్రేయ గమకించునంతఁ
 గ్రమ్మఱ నెడ సొచ్చి ఖడ్గంబుఁ బట్టి
 యమ్మనుజేశుతో ననియెఁ గౌశికుఁడు
 'చాలు నోహో యిట్టి సాహసకృత్య
 మేల కై కొంటి నరేశ్వర నిన్ను
 వీక్షింప దోషంబు వివరింప మనుజ
 రాక్షసుండవు గాక రాజవా నీవు
 వ్రాలువైరులమీఁద వాలునీవాలు
 వాలుఁ గంటులఁ ద్రుంప వాడె యీ వాలు
 భామలఁ జంపఁ బాపము లే దటంచు
 నేమించెనే మున్ను నిను వసిష్ఠుండు
 క్రమమున ధర్మార్థకామమోక్షములు
 నమర నీ కీఁ దగునట్టియీసాధ్వీ
 జననుతసౌందర్యసంశోభితాంగి
 నినుపముల్కికి నేల యీఁ దలంచెదవు
 భువనవిఖ్యాత మై పాలుపొందునట్టి
 రవివంశమునఁ బుట్టి రాజసం బుడిగి
 బతిమాలి పెనుమాలబంట వై నీచు

2530

2540

మెఱుఁగులు=జ్వలించు చున్న కాంతులు, నిన్ను వీక్షింప దోషంబు=నిన్నుఁ
 జూచుటయే పాపము, మనుజరాక్షసుండవు=మనుష్యరూపమున నున్నట్టి రాకా
 సివి, వ్రాలువైరుల మీఁద=అతిశయించుచున్న శత్రువులపై, వాలునీవా
 లు=వ్రాలునట్టి నీకత్తి, వాలుఁగంటుల=స్త్రీలను, ఇనుపముల్కికి=కత్తి యి
 న్నుపసలాకునకు, రవివంశము=సూర్యవంశము, నందను=కొడుకును, నాతి=

గతిఁ గాడు గాచునీకష్టంబు దగునె
 కులసతితలఁ దెగఁగొట్టి యేలోక
 ముల కేఁగి సౌఖ్యంబుఁ బొందఁ జూచెదవై
 యాల్మికై దత్తుని నడఁపఁడే శివుఁడు .
 పోలింప నీకంటె బుద్ధిహీనుండె
 సతి లేనిగృహ మేల సౌఖ్యంబులేల
 సతి లేనిసుతు లేల సంపద లేల
 సతియుఁ గల్గినఁ గల్లు సకలధర్మములు
 సతియుఁ గల్గినఁ గల్లు సకలపుణ్యములు
 సతి గల్గినను గల్లు సత్పుత్రచయము
 సతి గల్గినను గల్లు సద్గతితోవ
 యటు గాన విడువు మీ యాగ్రహబుద్ధిఁ
 గటకటా నీ వివేకం బెందుఁ బోయె
 నాబుద్ధి వినక నందనుఁ జంపు కొంటి
 నాబుద్ధి వినక నీ నాతి నమ్మితివి
 మాను మీగుణ మన్న మానక దురభి
 మానంబె పెంచెదు మానవాధీశ
 నామాటఁ గై కొని నాకొమారితల
 నామాలమగువల నర్థి వరింపు
 నీ సుతుప్రాణంబు నీరాజ్యసుఖము
 నీ సతితోఁ బొందు నీ తొంటిపెంపుఁ
 బడయు మీ వింక నీపదును దప్పినను
 గడపట నీవు తెక్కలిఁ జత్తు' వనుచుఁ

2550

2560

బెక్కుచందములఁ బ్రియమును భయము
 నెక్క బోధించుమునీంద్రునిఁ జూచి
 పకపక నవ్వి 'యీభవసాగరంబు
 నొకదరిఁ జేర్చుచు నున్నాఁడు శివుఁడే
 యితరునివలె నది యిది యని కాని
 గతులు నీచేతఁ దార్కాణింపఁబడెడు
 రాసి నీకెదు రుత్తరంబులు వల్క
 నాసరోజాక్షుండు నలుకు నేనెంత
 మును నీవు చెప్పినబుద్ధులె కాక
 వినఁ గ్రొత్త లేడివి వివరించి చూడ
 వీరబాహునిమది విశ్వాస మొదవఁ
 గోరి నేఁ జేసినఘోరప్రతిజ్ఞ
 మఱచి సత్యము మట్టుపఱిచి లోలోన
 జరిగి పోనిత్తునె స్వామికార్యంబు
 నుతు నొల్ల సతి నొల్ల సురలోక మొల్ల
 బతిమాలి నీ విచ్చుపడఁతుల నొల్ల
 సత్యంబు గలిగినఁ జాలు వేయెల
 సత్యమే జయ మని చాటు వేదములు
 విడువు ఖడ్గం బింక వేంచేయు మిట్టి *
 యెడ నుండఁ జనదు మునీశ నీ వింక'

2570

సముద్రముయొక్క, ఒకదరికొ = ఒకగట్టును, ఇతరునివలె = సామాన్యుఁడైన యొక
 నివలె, ఇతియదియని కానిగతులు నీచేతఁ దార్కాణింపఁబడెడు = ఇదిమంచిది
 అనిచెడ్డది యని సరికానట్టి పద్ధతులు నీవు సూచించుచున్నావు, రాసికొ = తెగు
 వతో, సరోజాక్షుండు = విష్ణువు, పొంకంబు చెడి = పసగుంది, ఉవిదలు = స్త్రీలు,

నావుడు వెఱఁగంది నరలోక నాథు
పావనసత్యసంపద కాత్త నలరి
బొంకించునాసలఁ బో వీడి మాని
పొంకంబు చెడి తలపోయుచు నుండె

నప్పుడు దేవత లంబరవీధి

2590

నుప్పొంగువేడ్కల నువిదలుఁ దారు
బహురత్నదీపుల భాసిలుచున్న
మహనీయదివ్యవిమానంబు లె క్కి
వెఱఁగంది క్రందుగా వీక్షించుచుండ
నెఱదెంపుమై ధారుణీతలేశ్వరుఁడు
భిదురంబుకంటెను బెడిద మై చదల
నదరులు సెదర భయంకరలీల

వాలువా లెత్తి యా వామాక్షికంఠ
నాళంబు తెగ వేయ నది కలు క్కనఁగఁ

దాఁకినవ్రేటు పూ దండయై చెన్నుఁ

2600

గైకొని పూబోడిగళమున నున్నఁ

దల యూచి సతిఁ జూచి తనకేలునెత్తి

ధళధళ మనుఖడ్గధార వీక్షించి

‘దాటి దప్పెనొ కాక ధవళాక్షి కిప్పు

క్రందుగాఁ = గుంపులుగొని, భిదురంబు కంటెను = వజ్రాయుధముకంటెను, బెడిదమై = భయంకరమై, చదలఁ = ఆకాశమునందు, అదరులు = మిడుంగులు, వాలువాలు = అతిశయించుచున్న కత్త, కంఠనాళంబు = గొంతుక్రోవి, కలుక్కనఁగఁ ... దండయై = కలుక్కని తగిలినదెబ్బ పూదండగా మాఱినదై, చెన్నుగైకొని = అందమునొంది, గళమునఁ = మెడయందు, ఈతోయము = ఈసారి, అసిహో

డీరీతి కాశికునింద్రజాలంబొ

వా తప్పితి నొ చేతివడి దప్పి చనెనొ

చూత మీతోయ మీచోద్య మీలీల

నసి పొన వచ్చునాయసి పొక' యనుచు

వెసఁ బూన్చి మఱియును వ్రేయఁ జూచుటయు

శ్రీవిశ్వనాథుఁ డాశ్రితపారిజాతుఁ

2610

డావేశఁ గరుణ నిండానుచి త్తమున

వడి గొని మూడుత్రోవలఁ బాటునేటు

తొడరి కెంజెడలలోఁ దుంపురుల్ గురియఁ

జెన్నుగా నొదలఁ జేరినమించు

క్రొన్నెలతళ్ళు చకోరాళిఁ బిలువ

నుఱక పువ్వులవిల్తు నొకజుఱ్ఱఁ గొన్న

చుఱుకుచూపులకన్ను చోద్య మై మెఱయఁ

దనర నేనుఁగుమోముతనయునిఁ గన్న

వనజాక్షి దాపలివంక శోభిల్ల

మేలి మువ్వన్నెలమెకము మైతోలు

2620

చేల గట్టినకాసెచెఱఁగు దూలాడఁ

బోడిగా మెఱుఁగులపోల్కి దీపించు

మూఁడుముల్కులవాలు ముష్టిచే నమర

పవచ్చు నాయసిపోక = నాక త్తివాటు వ్యర్థముకావచ్చునా, మూడుత్రోవలఁ
బాటునేటు = త్రిపథగ - గంగ, మించుక్రొన్నెలతళ్ళు = ప్రకాశము గలశ్శత
చందురునిరేక, ఒకజుఱ్ఱ = ఒక్కపీల్చుగా, చుఱుకుచూపుల కన్ను = ఆ
గ్ని నేత్రము, ఏనుఁగుమోము తనయుని గన్న వనజాక్షి = విఘ్నేశ్వరునిఁ గన్న
ట్టి పార్వతి, దాపలివంక = ఎడమప్రక్క, మేలి మువ్వన్నెల మెకముమై
తోలుచేల = మేలైన జింక మెనితోలనెడి వస్త్రము, మూడు ముల్కులవా

వెన ఖణిల్లున అంకె వేసి కుప్పించు
 బసవరాయని నెక్కి పార్శ్వభాగమునఁ
 బాలును నీరు నేర్పఱచువాహనపు
 వేలుపు డగ్గఱి వింజామ రిడఁగఁ
 దివిరి నెమ్మదిఁ దూర్పుదెస నేలురాజు
 ధవళాతపత్రంబు ధరియించి నడువ
 ముట్టి వేల్పులఁ గొట్టి మొనసినబిరుదు
 పట్టెంబువీరుండు పడవాలు గాఁగఁ
 గిన్నరగంధర్వగీర్వాణయక్ష
 పన్నగవరులును బ్రమధులుఁ గొలువ
 శుక కుంభసంభవ నుబల కణ్వాది
 సకలసన్తునిగణసంస్తుతు లెసఁగ
 ననుపమభూతిలిప్తావదాతాంగ
 జనిత నిర్మలకాంతిచంద్రికవలన
 నయ మార నఖిలవిజ్ఞానివిశాల
 నయనోత్పలముల కానంద మెసంగఁ
 బరమయోగీంద్రులు భావంబునందుఁ
 బరికించి కాననిపరమాత్మమూర్తి
 యావేళఁ దనకుఁ బ్రత్యక్షమై 'సై'చు

2630

2640

ఁ = త్రిశూలము, బసవరాయనిన్ = వృషభరాజును - నందిని, పాలు...ను
 వేలుపు = హంసవాహనుడైన బ్రహ్మ, తూర్పుదెస నేలురాజు = ఇంద్రు
 డు. బిరుదు పట్టెంబు వీరుండు = గొప్ప కత్తినిదాల్చిన వీరుడైన కుమా
 రుండు, పడవాలు = సేనాపతి, అనుపమ...చంద్రిక వలనన్ = సాటిలేని బూదిచే
 పూయఁబడిన తెల్లని యవయవములవలనఁ బుట్టిన యచ్చమైన కాంతియనెడు
 వెన్నెలవలన, అఖిల...త్పలములకున్ = సమస్తజ్ఞుల విశాలములైన నేత్రముల

భూవర' యనిన నద్భుతముఁ ద త్తఱము
 భయము సంభవమును భక్తియు నయముఁ
 బ్రయమును బెనఁగొనఁ బెల్లుగా మేనఁ
 బులకలు గొబ్బునఁ బొడవ నానంద
 కలితాశ్రుకణములు గన్నులఁ దొరుఁగ
 నవనిఁ జాఁగిలి మ్రొక్కి యడుగుల కెరఁగి
 సవినయంబునఁ గరజలజముల్ మొగిచి

‘కాలకంధర లయకాలాగ్నిరుద్ర

2650

కాలసంహర మహాకాళీనివాస
 వాసుదేవప్రియ వాసుకివలయ
 వాసవార్చిత కృత్తివాస మహేశ
 నాగశోభితహస్త నాగాసురారి
 నాగనాగాంతక నాగేంద్రవంద్య
 కమలాసనస్తుత్య కమలాప్తనేత్ర
 కమలారి సురసరిత్కమలకపర్ది

నెడి కలువలకు, నైఁచుభూవర = తాళురాజు, కాలకంధర = నల్లని కంఠముగలవాఁడా, లయ... రుద్ర = ప్రళయకాలాగ్నివలెకొడుఁడైనవాఁడా, కాలసంహర = యముని నిగ్రహించినవాఁడా, మహాకాళీనివాస = పార్వతికాటపట్టయినవాఁడా, వాసుదేవప్రియ = విష్ణువునకుప్రియుఁడైనవాఁడా, వాసుకివలయ = వాసుకి కడియముగాఁగలవాఁడా, వాసవార్చిత = ఇంద్రునిచేతఁ బూజింపబడినవాఁడా, నాగశోభితహస్త = జింకతోలుచేనొప్పుచున్న చేయిగలవాఁడా, నాగాసురారి = గజాసురునకు శత్రువైనవాఁడా, నాగనాగాంతక = గజాసురాంతక, నాగేంద్రవంద్య = ఆదిశేషునికి వందింపఁదగినవాఁడా, కమలాసనస్తుత్య = బ్రహ్మకుస్తోత్రమునేయఁదగినవాఁడా, కమలాప్తనేత్ర = సూర్యుఁడు కన్నుగాఁగలవాఁడా, కమలా...కపర్ది = చంద్రుఁడు గంగానదితామరలునుగల జ

గిరిశరాసన రావ్యగిరిశృంగనిలయ
 గిరికన్యకాప్రియ గిరిభేది జనక
 వేదమస్తకముల వెలయునీదివ్య
 పాదపద్మములు నాఫాలంబు సోఁక
 నరయఁ గృతార్థుండ నైతి లోకముల
 దురితంబు లన్నియుఁ దొలఁగింపఁగంటి'
 నని వెక్కుభంగుల నభినుతి సేయ
 జననాథువలనఁ బ్రసన్నుడై శివుఁడు
 'రాజేంద్ర నీవంటిరాజు నాయేలు
 నీజగంబులలోన నెవ్వఁడు లేఁడు
 మేలు నీసత్యంబు మేలు నీతెంపు
 మేలు నీధైర్యంబు మెచ్చితి నడుగు
 వరములే మిటి వేఁడు వలసిన'వ నుచుఁ
 గరమున మే నంటి గారవం బమరఁ
 గలకంఠములచాయ గల దనగూర్చి
 కలకంఠివంకకై కడకంటిచూపు
 నిగిడించుటయు సిగ్గు నెక్కుని విభుఁడు

2660

2670

జూటముగలవాఁడా, గిరిశరాసన = కొండయే విల్లుగాఁగలవాఁడా, రా
 గిరిశృంగనిలయ = కైలాసశిఖరము వాసస్థానముగాఁగలవాఁడా, గిరికన్యకా
 య = పార్వతికివల్లభుఁడైనవాఁడా, గిరిభేదిజనక = క్రాంచపర్వతమును భే
 దించిన కుమారునికి తండ్రియైనవాఁడా, వేదమస్తకముల = వేదశిరస్సులగు
 పనివత్తులందు, దురితములు = పాపములు, కలకంఠ...వంకకై = కోకిలము
 పన్నె గల తన గారాబుపడఁతిదెసకై - నల్లనిచాయగల గారిదిక్కు అనుట, సిగ్గు
 క్కుని విభుఁడు = రాజు సిగ్గునొంది, మునుకుచు = మిణకరించుచు, సాదలనీతి

మొగము వ్రాలఁ గ వైచి మునుకుచు నున్న
 వానితలంపు భావంబున నెఱిగి
 యానీలకంధరుం డనియె నవ్వుచును
 'సోదలనీ ఊలఁది యచ్చుగఁ దోలు గప్పి
 పొదివి నిచ్చలు బహుభూతముల్ గొలువ
 నీవల్లకాటిలో నిటు విహరింప
 నావంటివాఁడ వై నాఁడవు నీవు
 నిది గాధిపుత్రుమహేంద్రజాలంబు
 విదితంబుగా నీకు వివరింతు వినుము
 మసనంబు గాదిది మఘశాల గాని
 యెసఁగు శల్యములు గా విధ్తముల్ గాని
 పడినపున్నులు గావు పాత్రలు గాని
 యడరునెత్తురులు గా వాఙ్మంబు గాని
 యొలయుకొర్వులు గావు యూపముల్ గాని
 తలవెండ్రుకలు గావు దర్భలు గాని
 వెఱవక ని న్నేలువీరబాహుండు
 మఱియుఁ గాలుఁడు గాని మాలఁడు గాఁడు
 వినుము నీ కూర్మి దేవిని నేలుచున్న
 యనఘుండు కౌశికుననుమతి నిలిచి

2680

2690

=చితియందలిబూడిద, పొదివి=చుట్టుకొని, 'బహుభూతమునిచ్చలుపొదివి గొ
 లువ' అని యన్వయము, నావంటివాఁడవు= నేనెట్లు వల్లకాటిలో పూర్వో
 క్తవిధములనుందునో యట్లే నీవునున్నాఁడవనుట, మసనంబు = వల్లకాడు,
 మఘశాల=యజ్ఞశాల, ఇధ్తముల్=కట్టెలు, ఆజ్యము=నెయ్యి, యూపముల్=
 యూప స్తంభములు, కాలుఁడు=యముఁడు, దుగ్గోహ...కారంబు = చెడఁడు

కలఁగక కపటమార్గమునఁ జరించు
 కలిరాజు గాని తాఁ గాఁడు బ్రాహ్మణుఁడు
 మతి నింక నీ కనుమాన మేమిటికి
 ధృతిఁ జూడు' మని దివ్యదృష్టి నిచ్చుటయు
 సంతయు విస్మయం బడర వీక్షించి
 సంతోషమునఁ బొంది సతియును దాను
 నొక్కట సాష్టాంగ మొనరించి భక్తి
 నెక్కిన 'పరమేశ నీప్రసాదమున
 నరిగె దుర్జోహమదాంధకారంబు
 పరఁగె సమృద్ధానభాస్కరోదయము
 నీభవబంధంబు లిన్నియుఁ బాపి
 నీభక్తుగా నేలి నీసేవ మరిపి
 నన్ను మన్నింపవే నమ్రవిధేయ
 నన్ను రక్షింపవే నాగకేయూర
 నీకు మ్రొక్కఁగఁ గంటి నినుఁ జూడఁ గంటిఁ
 బ్రాకటంబుగ జన్మఫల మబ్బె నాకు
 నిండునెమ్మది నిన్ను నిలుపుట దక్క
 నొండువరంబు నే నొల్ల నీ యాన'
 యనునప్పు డారాజునర్ధాంగలక్ష్మీఁ

2700

2710

భానమ నెఁడు గొప్పచీకటి, సమ...దయము=మంచిజ్ఞానమ నెఱి నూర్వోద
 యము, నమ్రవిధేయ = అడఁగువతోభజించువారికి పరతంత్రుఁడైనవాఁడా,
 నాగకేయూర = సర్పములు బాహుపురులుగాఁగలవాఁడా, 'నిండునెమ్మది
 నిన్ను నిలుపటదక్క' = నాపూర్ణహృదయములోనిన్ను నెలకొలుపుటతప్ప,
 అర్ధాంగలక్ష్మీ = భార్యను - చంద్రమతిని, కాల్యాణని=పూర్వతి, బాముల్లొ

దనకృపాదృష్టిఁ గాత్యాయని చూచి
 'రా చంద్రమతి పతివ్రత వాదు వీవు
 నీచరిత్రంబు వర్ణింప నచ్చేరువు
 నుదతి నీమంగళసూత్రంబు గాదె
 పదివేలబాములఁ బాపె నీపతికి
 సౌభాగ్యవతివి గా సకలసామ్రాజ్య
 వైభవంబుల మించి వసుధ నేలుచును
 బెద్దగాలమునకుఁ బ్రിയుఁడును నీవు
 నొద్దిక వచ్చి మాయొద్దనే యుండుఁ'
 డని కు స్తరించి 'నీ వడిగినవరము
 కొను మిత్తు' మనిన నక్కొండరాచూలి
 పదముల వ్రాలి 'భూపాలబాలకుని
 బ్రదికించి నానిందఁ బాపి రక్షింపు
 సకలజగన్తాత శాంభవి' యనుఁడు
 వికసితవదనారవింద యై గిరిజ
 'నీచి త్తశుద్ధికి నెఱయ మెచ్చితిని
 రాచపాపఁడు మున్ను బ్రతుకు లోహితుని
 ప్రాణ మిచ్చితి హరు పంపున' ననిన
 మాణిక్యకీలితమంజుమంజీర
 కంకణకింకిణీ కాంచనవలయ

2720

2730

ఝంకృతు లొలయ వజ్రపుటంటుజోడు

=ఆపదలను, కు స్తరించి=బుజ్జగించి, కొండరాచూలి=పర్వతరాజైన హిమవంతు
 నికూతురగు పార్వతి, భూపాలబాలుకుని=కాశిరాజుబిడ్డను, హరుపంపున=శి
 వునియాజ్ఞ చేత, మాణిక్య...ఝంకృతులు=రత్నములు పొదుఁగఁబడిన సొగసె
 నేడుండెలు కడియములు, చిఱుగజ్జెలు మొలనూలు, వీనిఝంకారధ్వనులు, నేప

తళుకులు మెఱయునద్దంపుఁజెక్కిళ్లఁ
దళుకు దళుక్కని తఱుచుగా మెఱయఁ
గదలుబంగారుచిల్కలరావిరేక
పొదలి నెన్నుదుట సొంపుగ నటియింప
గోమేధికపుఁబులిగోరు నేవళము

ప్రేమమై యురమునఁ బెనఁచి తూఁగాడఁ
బరఁగ నుంగరములపచ్చనిడాలు

2740

బెరసి ముద్దులప్రేళ్లఁ బెనఁగ నేతెంచు
నుతు లోహితాస్యనిఁ జూడ నాచంద్ర
మతికిఁ జన్నులు సేపె మమత నాయింతి
యానందబాష్పంబు లందంద రాల
గా నక్కుతో నొత్తి కౌగిటఁజేర్చి
ముద్దాడుచుండ నప్పుడు కౌశికుండు
తద్దయు లజ్జించి తలవంచు కొనుచుఁ
గడుఁ జిన్నఁబోయి యాగ్రహ మెల్లఁ బోవ
విడిచి శంకించుచు వెఱఁగున మునిఁగి

‘తపమనుదనమూలధనము ప్రతిష్ఠ
నెపమునఁ జెడిపోయె నేడు నా కకట
పాకశాసనుఁ డేల ప్రశ్న గావించె
నాక్రియ మును లెల్ల న ట్లూరకుండఁ
బాటెడిబండ్లకుఁ బదములు సాచు

2750

శము=హారము, ఉరమునకొ పెనఁచి=తొమ్మనందుగీలుకొని, తపమను తనమూ
లధనము=మూలధనమువలె సంతరించిన తనతపస్సు, పాటెడి... వీటిఁడిసగిడి=ప
రుగెత్తుచున్న బండ్లను పోనీయకుండ నిలుపనెంచి తనకాళ్లడ్డముగాఁజూఁచి తు

వీటిఁడిపగిది వివేకంబు మాలి

పని లేనిజగడంబు పైకి రాఁ దిగిచి

యనఘ వసిష్ఠమహామునిసింహుఁ

గలఁచి నాదెస కేల గవియించుకొంటి

వల దని సుర లైన వారింపరై రి

జగతిలోపల హరిశ్చంద్రభూవిభుఁడు

2760

పొగ డొందె నేమి తాఁ బొగడొందఁ జేమి

బొంకకుండిన నేమి బొంకిన నేమి

కింకరిపడి పరికింప నాకేల

నేలకు నింగికి నెఱి సూత్రపెట్టఁ

జాలెడునాబుద్ధి సమసె నేఁ డనుచు

నొగి వ్రేటు దప్పుటయును జోహా రనెడు

పగిది సన్నిధి యైనభర్గాదిసురులఁ

గని మ్రొక్కి పార్థివుఁ గొఁగిటఁ జేర్చి

మనమున హర్షించుమాటలు వలికి

‘బడలితి వెంతయు భానుకులేశ

2770

జడమతిఁ బూని నీసత్యంబువెంపు

సొలవక నొరసి నేఁ జూచుట కిట్లు

చకునానిని నిలుపలేక తానే బాధనొందునట్టి వెట్టివానివలె, కవియించుకొంటి = ఎదిరించునట్లు చేసికొంటి, కింకరిపడి = కోపపడి, పరికింప = పరీక్షింప, నేల కునింగి...నాబుద్ధి = భూమికి ఆకాశమునకు సరిగా సూత్రముపెట్టు సమర్థమైన నాబుద్ధి - భూమ్యాకాశముల కవలీలగావ్యాపించునట్లు అతివిస్తీర్ణమైన నాబుద్ధి యనుట, సమసె = నశించెను, వ్రేటు...పగిది = వ్రేటు తప్పిపోఁగా జోహారని మ్రొక్కునట్లు - అందినచోతలయును, అందనిచోకాళ్లును పట్టుకొనునట్లు, లేక వ్రేటు తప్పఁగానే జోహరన్నట్లు తటాలున, పార్థవు = రాజును, ఒరసి = ఒత్తి,

నలఁకువఁ బొందించి నాతిని నిన్ను
 వేవేల విధముల వెతలఁ గుందించి
 కావరంబునఁ జాలఁ గల్గి చేసితిని
 లోలత నా తప్పు లోఁగొని మనసు
 జాలిఁ బో విడిచి యీసామాజ్యలక్ష్మి
 నెమ్మదిఁ గైకొని నెఱి మహీప్రజల
 నిమ్ముల రక్షింపు మిఁక' నన్న నవ్వి
 'యకట మునీంద్ర యిట్లానతీ దగునె
 సకలజగన్నుతచరితుండ వీవు
 నీకేటి తప్పులు నిఖిలలోకముల
 నీకతంబున మించె నేడు నా కీర్తి
 ఘన మైననీయనుగ్రహమునఁ గాదె
 చనుదెంచె ననుఁ బ్రభోవఁ జంద్రావతంసుఁ
 డీదేవతలు మును లీయోగివరులు
 నీదయఁ గాదె మన్నించిరి నన్నుఁ
 జల్లనినీకటాక్షంబు నామీఁద
 నుల్లంబులో మోద ముప్పొంగఁ జేసెఁ
 బరితాపముల నెల్లఁ బావె సౌఖ్యములఁ
 బురికొల్పె నింక నోమునిచంద్ర నిన్ను
 వెఱచుచు నొకమాట వేడెద నేను
 మఱచియు రాజ్యంబు మల్లికొమ్మ నకు
 మెలమితో మున్నొక్కఁ డిచ్చినదై నఁ

2780

2790

నలఁకువ=ఒరిపిడి, నాతిని=స్త్రీని - నీభార్యయైన చంద్రమతిని, చంద్రావతంసుఁ
 డు=శివుఁడు, మున్నొక్కఁడు... కడపినకొ=ఒకఁడు ముందు దానిచ్చినట్టిగాని

బొలుపొందఁ దా దార పోసినదైన
 సూది మోపెడునంతచోటు నాభూమి
 లే దని కడపిన లెక్కింప వాఁడు
 ఘనతర మగునరకమున వేయేండ్లు
 మునుఁగుచుఁ గ్రిమిరూపమున వసియించు,
 ననుధర్మశాస్త్రవాక్యార్థంబు గొంత
 మనమునఁ దలపోయుమా మునినాథ
 యేకాతపత్రమై యెసఁగునీవసుధ
 నీ కిష్ట మగువారి నిలిపి యేలింపు'
 మనుటయు 'మే లయ్యె నట్ల చేసెదను
 జననాథ నాకు నీసకలరాజ్యంబు
 నీచేత నేలింప నిక్కంబు వేడ్క
 నా చిత్తమునఁ జాల ననిచిన దిపుడు
 బొంకితి నని పొమ్ము పో కున్న వట్టి
 శంకలు మాని నాజాడనే రమ్ము
 దేవేంద్రుఁ డాదిగా దేవసంఘములు
 నావామదేవా దులైనసన్తునులు
 సెవులార విన మున్ను సేసినప్రతిన
 శివశివ తప్పనే చెచ్చెర నిన్ను
 నిల నెంతగాలంబు నేలింతు ననుచుఁ
 బలికితి నందాఁకఁ బాలింపు వనుధ

2800

2810

ధారపోసినట్టిగాని భూమిలో సూదిమోపెడునంతమాత్రముభాగము ఇయ్య
 లేదని చెప్పి జరపిపుచ్చినయెడల, ఏకాతపత్రము=ఏకచ్ఛత్రము, ననిచినది=పుట్టి
 నది, బొంకితిననిపొమ్ము=అబద్ధము చెప్పితినిచెప్పి తప్పించుకొనిపొమ్ము, పోకు
 న్ను...రమ్ము = అట్లుచెప్పిపోనియెడల నావెంటనే వచ్చి నాపంపునేయును,

మఱి మీఁద దేవేంద్రమాటగదై
 నెఱి నెంతగాలంబు నిలుపుదు నంటి
 నంతగాలము నుండు మమరలోకమున
 వింతగా దీమాట విశ్వేశునాన'
 నావుడు నొం డాడ నలికి భూనాథుఁ
 'జేవెంట నేదోష మెసఁగునో' యనుచుఁ
 జింతింపు చున్నంత శిష్యులు గొలువ
 సంతోషచిత్తుఁ డై చయ్యన వచ్చి
 తనతేజ మెల్లెడఁ దనర వసిష్ఠుఁ
 డనుపమభక్తి భర్గాదిదేవతలఁ
 గని మ్రొక్కి ప్రస్తుతిఁ గావించి యప్పు
 డినకులాధీశుని నీక్షింప నృపుఁడు
 మ్రొక్కి చేతులు మోడ్చి మునినాథ నీవు
 మిక్కిలికరుణ నామీఁదఁ గావించి
 తొడిఁబడఁ బరుసంబుతో నిన్తు సోకి
 కడువడి మేల్కొబంగార మైనట్లు
 లీతని నన్నుఁ బరీక్షింపఁజేసి
 భ్యాతి నొందించితి గాదె నీ విపుడు
 ఘనతపోధనుఁ డైనగాధేయుతలఁపు
 మనమాన నెఱిఁగి సమృత్తిఁ బ్రోవ నిందు
 వచ్చితి గాన జీవము వచ్చె నాకు

2820

2830

మాటగదై=ప్రతియైన సింహాసనమండు, పరుసంబు నిన్తు సోకి... బంగారమైన
 ట్లు=స్వర్ణ సేదితో నినుముతగిలి మంచి బంగారయినవిధమున, ఇచట స్వర్ణవే
 దికి విశ్వామిత్రుఁడును, ఇనుమునకు హరిశ్చంద్రుఁడును ఉపమేయములు,

నచ్చుగా మీతలం పానతీ వలయు'
 ననిన హరిశ్చంద్రు నావసిష్ఠుండు
 గనుఁగొని తనవెంపు గాన రాఁ బలికె
 'జగతి నిక్షౌకువంశజులసత్కిర్తి
 మిగులంగ నీచేత మెఱుఁగు వాటిల్లె
 నాపురోహితుఁ డని ననుఁ బెద్దఁ జేసి
 నాపూన్కి చెల్లించినాఁడ వీ వనఘ
 యిట్టినత్యవ్రత మిట్టియాదార్య
 మిట్టితెంపుచు గాన మెవ్వరియందు
 నెలమితోఁ గౌశికుం డేపని వనిచె
 నలవడఁ గావింపు మదియె నాతలఁపు'
 నావుడుఁ దనగురునాథువాక్యములఁ
 ద్రోవక గాధిపుత్రునిమాట సేయ
 ననుమతించె నరేంద్రుఁ డట శివ శక్ర
 వనజాసనుల మునివరుల పంపునను
 దివ్యగంధంబుల దివ్యమాల్యముల
 దివ్యభూషణముల దివ్యాంబరములఁ
 గులపతితోఁ గూడఁ గువలయేశ్వరుని
 నెలమి నచ్చర లెల్ల నెమ్మిఁ గై సేయ
 నాసమయమునఁ బూర్వాద్రిశ్యంగాభ
 భాసురం బగు చున్నభద్రపీఠమున
 రమణీయ మగు హేమరత్నకుంభముల

2840

2850

పూర్వాద్రి...భాసురము=తూర్పుకొండశిఖరముతో సాటిగా ప్రకాశించు
 యున్నది, హేమము=బంగారు, అమరనదీజలంబు=గంగాజలము, బకము=కొంగ,

నమరనదీజలం బమరఁ దెప్పించి
 శ్రీకరంబుగ నభిషేకంబు చేసి
 శ్రీకంఠకరుణావిశేషంబు వలన
 ధరణీతలం బెల్లఁ దగ నేలు' మనుచుఁ
 గరమొప్పఁ బట్టంబు గట్టి రావేళఁ
 గమలాసనుం డాదిగా మునివరులు
 నమర దీవించి మంత్రతాక్షత లిడిరి
 తిరముగా ఘోషించె దేవదుందుభులు
 పొరిఁ బారి వర్షించెఁ బుష్పవర్షములు
 పాడిరి గంధర్వభామిను లెలమి
 నాడిరి వేడుక నప్పరః స్త్రీలు
 చల్లనై విభుమీఁదఁ జందనానిలము
 నుల్లంబు వికసింప నొయ్యన నొలసెఁ
 బరమేశుఁ డప్ప డాపార్థివేశ్వరునిఁ
 బరఁగ దీవించి 'నీపట్టణంబునకు
 భూనుతవై భవంబున నేఁగు' మనుచుఁ
 దానును సురలు నంతర్ధాన మొంది
 శ్రీరంత వసిష్ఠసంయమి గాధినుతుని
 పంతంబుమాటలు పచరించి 'మిగుల
 నొంచి నాతనయుల నూర్వర నీవు
 ద్రుంచునప్పుడు నింతదుఃఖంబు లేదు
 యకట హరిశ్చంద్రు నతికష్టవృత్తి

2860

2870

2880

* ఈకుండలీకరణములోనిది పెక్కుప్రతులం గానరాదు. మఱియునిందు లక్షణ
 దోషములును దక్కిన భాగమునలేనివి గనుపట్టుచున్నవిగాన యిది ప్రక్షిప్తమే .

సకలరాజ్యముఁ గొని చండాలుఁ జేసి
వికృతరూపంబు గావించిననీవు
బకమవై యుండుము పాపాత్మ , యనుచు
శాప మిచ్చుటయు విశ్వామిత్రుఁ డలిగి
యేపున 'నాఁడేలవే యగు' మనుచుఁ

బ్రతిశాప మిచ్చినఁ బరఁగ నక్షణమె
యతులు కొక్కెరయును న్నాఁడెలు నైరి
వెలయు దీర్ఘము మూడువేలయోజనము
లలరఁ బదాఱువేల నిడివి గలుగు

కొక్కెరయును నతిఘోరరూపమున

2890

నొక్కట ద్వ్యధిక మామోజనోన్నతిని

నతిభీకరం బైనయాఁడెలు నగుచు

ధృతి యొప్ప భాగీరథీసమీపమున

బలమునఁ బోరెను బక్షిద్వయంబు

చలమును బలమును శౌర్యంబు మెఱయఁ

జరణతాడనతీవ్రచంచుప్రహతుల

నురుపక్షవిక్షేపణోగ్రతాపముల

శిరముల నరములఁ జిక్కని తొడలఁ

దొరఁగుర క్తంబులతో శరీరములు

నరుణవర్ణంబులై యతిభీకరముగఁ

2900

ద్వ్యధికమామోజనోన్నతిని = మూడుయోజనముల పొడవుచేత, భాగీరథి = గంగ,
చరణ...ప్రహతులన్ = కాళ్లచేదన్నటలచేతను వాడిముక్కులతోఁ బొడు
చుటలచేతను, నురుపక్ష...తాపములన్ = పెనుతొక్కలను విదుర్చుటచేతఁ గలి
గినగొప్పసంతాపములచేతను, పక్షపదాహతిన్ = తొక్కలయుకాళ్లయు కొట్టు

బొరిఁబొరి నుడుగక పోరంగ వారి
 పక్షపదాహతిఁ బరఁగంగ జలధు
 లక్షీణగతుల నేకార్ణవంబై న
 చందంబుఁ గైకొని జనపాలవరుఁడు
 జంద్రమతియుఁ దనుజన్తుని భయము
 లందంద తేర్చుచు నానమయమున
 నెడఁ జొచ్చి వారింప నితలోఁ గదియఁ
 దడయక నాఁడే లుదగ్రతఁ గదిసి
 బకముకంఠముఁ బట్టి బలువుగఁ ద్రెంప
 బకము పక్షములచే బలువిడి మోఁద
 గిరులు వ్రేల్లతో తలక్రిందు మీఁదయ్యె
 దరులతో మృగపక్షితతులు బి ట్టెగసె
 దెఱలి యా భూదేవి ధృతి దప్పి దివికి
 మొఱఁ బెట్టఁ బోయెనో మురవైరి కనఁగ
 నురలును నజుఁడు నచ్చోటి కేతెంచి
 యిరవురయెడఁ జొచ్చి 'యికఁ జాలు' ననుచు
 గృపతోడ వారిపక్షిత్వము మాన్పి
 'యపగతకల్పము లగుమీర లిట్టి
 ఘోరసంగ్రామంబు క్రూరతఁ జేయఁ
 గారణమేమి యీకౌశికు వలన
 నాహరిశ్చంద్రున కై నకీ డేమి

2910

2920

టచేత, జలధులు=సముద్రములు, ఏకార్ణవంబై న=ఒక్కటే సముద్రమైనట్టి,
 తనుజన్తుని=కుమారుని, అపగతకల్పములు=పోయిన పాపముగలవారు - పాపము
 లేనట్టివారు, సంగ్రామంబు=యుద్ధము, పురికొన్న సంభ్రమంబున=అతిశయించి

యూహించి కనుఁగొని యుడుగు కోపంబు
 ననుచు వసిష్ఠుని నజుఁడు ప్రార్థించి
 మునుకొని వారి నిమ్ములఁ శాఁగిలించి
 కొనఁజేసి శాంతిఁ గైకొలిపి వీడ్కొల్పి
 చనియె వేల్పులుఁ దాను జలజసంభవుఁడు
 యంత నా వృత్తాంత మానారదుండు
 వింతగాఁ జెప్పిన విని సత్యకీర్తి
 యానందరసభరితాత్ముఁ డై యపుడు
 భూనాయకుని రాక పురిఁ జాటఁ బనిచె
 నావార్త వీనుల కమృత మై సోఁక
 వావిరిఁ దమతమవాడవాడలను
 బురిగొన్న సంభ్రమంబునఁ బౌరసతులు
 పరువడి బహువిధభవనమాలికలఁ
 దనరుముంగిళుల ముందరిహజారములఁ
 గనుపట్టునగరుపంకంబునఁ బూసి
 సిరిగంధమున నోలిఁజిగు రొప్పఁ జల్లి
 సురుచిరకర్పూరసూత్రముల్ నిగుడఁ
 బలుచనిచాఁదునఁ బట్టెలు దీర్చి
 ధళధళ మెఱయుచిత్తరువు వ్రావించి
 కరమొప్పఁ గమ్మనికస్తూరి నలికి
 సరస మాపన్నీట జలకముల్ సల్లి
 యాలయంబుల నెల్లనాణిము తైముల

2930

2940

వసంబరముతో, పౌరసతులు=పురస్త్రీలు, భవనమాలికలు=ఇండ్లవరుసలు, పిఠి
 గొద్దము=శ్రీగంధము, రంగవల్లికలు=ముగ్గులు, తావుమంజిష్ఠపుట్టములు=చిక్క

లీలమై రంగవల్లిక లొప్పఁ దీర్చి
 ప్రమద మారఁగ నెఱపట్టుపుట్టములఁ
 గమనీయ మగుమేలుకట్లుఁ గట్టించి
 తావుమంజుషపుట్టములు తేరులను
 తీవి మీఱఁగ సంఘటించి కుంభములఁ
 జెలువారఁగా వన్నెచీరలు గట్టి
 కలువడంబులు గట్టి కాంచనదండ
 కలితపతాకలు క్రందుగా నెత్తి
 విలసిల్లఁగాఁ బురవీధి మార్గముల
 స్ఫురదురుకాంచనపూర్ణకుంభములఁ
 బరువడి నెత్తి పుష్పంబులు నెరపి
 ప్రవిమలరత్నదర్పణతోరణములు
 రవిదీప్తులకును మార్పడ నమరించి
 కర మిట్లు పురము శృంగారించి రంత
 సరయంగ వివిధవాద్యంబులు మ్రోయఁ
 దేరులఁ గరులను దేశాలిభటుల
 శూరుల వీరులఁ జుట్టాల హితుల
 దొరల సామంతుల దుగ్గాధిపతుల
 సరసుల సత్కవీశ్వరులఁ బాఠకుల
 నందఱఁ దోడ్కొని యాసత్యకీర్తి

2950

2960

నాచించి యెఱుపువన్నె ఎలువలు, కాంచనదండకలితపతాకలు = బంగారుదం
 ములతో నొప్పధ్వజములు, క్రందుగా = పట్టముగా, ప్రవిమలరత్న దర్ప
 తోరణములు = స్వచ్ఛమైన రత్నముల చేత రచింపఁబడిన యద్దములుగల వెలు
 ద్దారములు, రవిదీప్తులకును మార్పడ = సూర్యకిరణములకు ఎదురుపడున
 గా - తోరణములందలి రత్నదర్పణములు సూర్యకిరణము, తెదురుపడునట్లు

వందిమాగధజయధ్వను లుల్లసిల్ల
నెదురుగా నేగి యయ్యినకులేశ్వరుని
పదపంకజములకు భక్తితో మ్రొక్కి
యొనరఁజేతులు మోడ్చి 'యో హరిశ్చంద్ర
దినకరవంశప్రసీపక నీకుఁ

బ్రతిసేసి కొనియాడ రాజులు గలరె
సతతసత్యవ్రతాచారసంపదలఁ

2970

దొడరి వసిష్ఠునితో రాయడించి
తడయక తన ఘోరతపము వెంపునను
బడయ దుర్లభ మైనబ్రహ్మబుషిత్వ
మడరంగఁ గైకొని యఖిలలోకములఁ
బొగ డొందుకౌశికముని వెఱఁగండ
నెగడించి మించితి నీ సత్యమహిమ
వసుమతీవల్లభ వన్నె రెట్టించె
నెగడ నీకతమున నీవంశ మెల్ల
సన్నతం బైననీసామ్రాజ్య లక్ష్మీఁ
బన్నుగాఁ గైకొని ప్రజలఁ బాలింప
విచ్చేయుఁ డింక' నని విన్నవించుటయు
నచ్చుగా దరహాస మల్లన యొలయ
సమయోచితప్రియసంభాషణములఁ
గొమరార మంత్రముఖ్యుని నాదరించి
సన్నతకాంచనాచలమును బోలె

2980

నిలిపి మిక్కిలి ధగధగప్రకాశించునట్లుగా ననుట, తేజీలు=గుట్టములు, ప్రతి
సేసి=సాటిచెప్పి, రాయడించి=మార్కొని-కలహించి, కాంచనాచలము=బంగ

నున్నతం బై మించునొకరథం బెక్కి
 చతురంగబలము లసంఖ్యలు గొలువ
 మితి లేనివాద్యముల్ మిన్నంది మ్రోయ
 మానితమాగధమధురగానములు
 వీనుల కింపుగా విలసిల్లి పొలయఁ
 దలకొని నందిబృందములు నుతింపఁ
 జేలఁగి పుణ్యాంగనల్ సేసలు చల్ల
 వెన్నెల వెదచల్లువింజామరములఁ
 బన్నుగా డగ్గటి భామలు వీవ
 వాలారుఁగన్నులవారకామినులు
 లీలమై బసిడిపల్లెరములలోనఁ
 గమనీయమణిదీపకళికలు మెఱయ
 నమరించి మెయిదీఁగె లల్లన సొలయ
 ఘనకుచంబులు నిక్కఁ గరములరుచులు
 గనుపట్ట దరహాసకాంతులు నిగుడఁ
 గలికిచూపుల మించుగములు రాణింప
 నిలిచి నివాళింప నిండారువేడ్కఁ
 బురముఁ బ్రవేశించి భూప్రజ లెల్లఁ
 బరువడి జయ పెట్టఁ బార్థివేశ్వరుఁడు
 వసుచుతి నిజరాజ్యవైభవలీల
 యెసగంగఁ జరకాల మేలుచు నుండె
 ననుచు మార్కండేయుఁ డాధర్మజునకుఁ

2990

3000

కొండ, మణిదీపకళికలు = మొగ్గలవంటి రత్న దీపములు, దరహాసకాంతులు =
 అనునవ్వు మెఱుగులు, మించుగములు = మెఱపుల సమాహములు, భ్రమర

బెనుపొంద మున్ను సెప్పిన మార్గమునను
 సత్యసంధుఁడు హరిశ్చంద్రునిచరిత
 నిత్యసత్కీర్తులు నెగడ రచించె
 భ్రమరాప్రసాదసంప్రాప్తకవిత్వ
 నుమహితసామ్రాజ్యసుఖపరాయణుఁడు
 చతురసామాన్యలక్షణచక్రవర్తి
 ప్రతివాదిమదగజపంచాననుండు
 మతిమంతుఁ డయ్యలమంత్రపుంగవుని
 నుతుఁడు గౌరవమంత్ర సుకవిశేఖరుఁడు
 కవులెన్న నుత్తరకథ రచియించె
 నెవరు పఠించిన నెవ్వరు వినిన
 జనులకుఁ బుణ్యముల్ సమకూడు సిరులు
 మునుముగా నాయుష్యములు గొన సాక్షుఁ
 దాముఁ బుత్రులు నన్నదమ్ములు సఖులుఁ
 దామరతంపరై ధరణిఁ బెక్కిండ్లు
 వేమాట నోములు నెలయఁ బెండ్లిండ్లు
 సేమ మేర్పడ నెందుఁ జేయుచుండుదురు.

3016

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము.

సమాప్తము.

...పరాయణుఁడు = భ్రమరాంబిక యొక్కయనుగ్రహమువలనఁ గలిగినవిత్వము
 నెడి మిక్కిలి గొప్పసామ్రాజ్యముగందలి సుఖమునందు నిష్ఠుఁడైనవాఁడు, ప్రతి
 వాది మదగజపంచాననుండు = ప్రతివాదులనెడి మదపుటేనుగులకు సింగమై
 నవాఁడు.